

**T.C.
İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

ALİ SEYDİ BEY'İN TARİH DÜŞÜNCESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Erdal SARIBAŞ

**Tarih Anabilim Dalı
Tarih Bilim Dalı**

Kasım, 2020

**T.C.
İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

ALİ SEYDİ BEY'İN TARİH DÜŞÜNCEİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Erdal SARIBAŞ

(Y1712.370006)

**Tarih Anabilim Dalı
Tarih Bilim Dalı**

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Mehmet BİLGİN

Kasım, 2020

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Ali Seydi Bey’in Tarih Düşüncesi ” adlı çalışmanın, tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel ahlak ve etik geleneklere aykırı düşecek bir davranışımın olmadığını, tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, bu tez çalışmasıyla elde edilmeyen bütün bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yaparak yararlanmış olduğumu belirtir ve onurumla beyan ederim.16.11.2020.

Erdal SARIBAŞ

ÖNSÖZ

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'ın ilanından sonraki dönemler, eğitim, kültür ve siyaset alanlarında önemli gelişmelerin yaşandığı bir zaman dilimi olmuştur. XIX. yüzyıldan itibaren tarihe olan ilgi bu dönemde daha da artarak devam etmiştir. Ulus devletlerin ortaya çıkmasıyla devlet adamları, ulus devletlerin geleceğini garanti edip sağlamlaştırmak için tarih üzerinde iki konuya ağırlık vermişlerdir. Birincisi bilimsel tarih çalışmaları ile tarih konularının çeşitlenmesini sağlamışlardır. İkincisi okullarda tarih eğitimine önem vermişlerdir. Bu bağlamda devlete yönelik milli hislerin kazandırılması görevi de tarihe verilmiştir. Böylece tarih ilmi, bir eğitim aracı olarak, devletlerin ideolojisinin halka benimsetilmesi ve devlet politikalarının halka ulaştırılmasında önemli bir rol oynamıştır.

Bu dönemde Osmanlı devlet adamı ve aydınları tarihin, Avrupa'da belli bir amaca odaklanması ve kitlelerin üzerinde olumlu sonuçlarını görerek bu durumdan etkilenmişlerdir. Bunun üzerine devlet adamları genelde eğitimle ilgili özelde de tarih eğitimi ile ilgili önemli kararlar almıştır. Osmanlı aydınları da devleti içinde bulunduğu durumdan kurtarmak için farklı çalışmaların içinde yer almışlardır. Toplumun eğitim ve kültür seviyesini yükseltmekle sorunların çözüleceğine inanan aydınlar bu hedef doğrultusunda kendi alanlarıyla ilgili çalışmalar yapmışlardır. Ali Seydi Bey de bu dönemde tarih, ahlak ve dil çalışmalarıyla eğitim ve kültür hayatımıza önemli katkıları olan bir aydındır.

Ali Seydi Bey'in Tarih Düşüncesi adlı bu tez çalışması giriş bölümüyle birlikte altı bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde Tanzimat'ın ilanından sonraki tarih alanındaki gelişmelere ve özellikle II. Meşrutiyet Dönemi tarih düşüncesi ve tarih eğitimi ile ilgili çalışmalara dikkat çekilmiştir. İkinci bölüm Ali Seydi Bey'in hayatı ve şahsiyetini konu alan biyografi özelliği taşımaktadır. Üçüncü bölümde Ali Seydi Bey'in ulaşılabilen eserlerinin bir dökümü yapılmıştır. Dördüncü bölümde Ali Seydi Bey'in tarih anlayışı ve tarih konularına yaklaşımı incelenmiştir. Beşinci bölümde tarih alanındaki eserleri incelenerek tarih eğitimindeki yeri anlaşılmasına çalışılmıştır. Tarih düşüncesi bölümünde Ali Seydi Bey'in tarih konularına yaklaşımı incelenmiştir.

Tezin ortaya çıkması ve tamamlanmasında danışmanlığımı yürüten değerli hocam Dr. Mehmet BİLGİN'e yardımlarından ve yönlendirmelerinden dolayı teşekkür ederim. Bölüm hocalarım başta Prof. Dr. Abdulhaluk Mehmet ÇAY'a ve diğer hocalarıma teşekkür ederim. Çalışmaya başladıktan sonra teşvik ve desteklerini eksik etmeyen Araştırma Görevlisi Cem DÜZEN'e teşekkürü bir borç bilirim. Bu süreçte beni anlayışla karşılayıp destek olan aileme de teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ	vii
İÇİNDEKİLER	ix
KISALTMALAR	xi
ÖZET	xiii
ABSTRACT	xv
1. GİRİŞ	1
1.1 Çalışmanın Amacı Önemi ve Yöntemi	1
1.2 Meşrutiyet Dönemi Tarih Düşüncesi	5
1.3 Meşrutiyet Dönemi Tarih Eğitimi	10
2. ALİ SEYDİ BEY'İN HAYATI	21
2.1 Hayatı	21
2.2 Devlet Hizmetleri	25
2.3 Mülki İdare Görevleri.....	27
2.4 Meclis ve Cemiyet Azalıkları.....	28
2.5 Kişilik Özellikleri	30
3. ALİ SEYDİ BEY'İN ESERLERİ	37
3.1 Ali Seydi Bey'in Tarih Konulu Eserleri.....	39
3.1.1 Tarih dersi kitapları	39
3.1.2 Biyografi eserleri.....	40
3.1.3 Ansiklopedik eserleri	40
3.2 Ali Seydi Bey'in Ahlak Konulu Eserleri.....	41
3.2.1 Ahlak anlayışı	42
3.2.2 Ahlak dersi kitapları.....	48
3.3 Ali Seydi Bey'in Dil Konulu Eserleri	51
3.3.1 Dil anlayışı	51
3.3.2 Dil konusundaki eserleri	54
3.3.3 Sözlük çalışmaları	55
3.4 Ali Seydi Bey'in Farklı Konuları İçeren Eserleri.....	56
4. ALİ SEYDİ BEY'İN TARİH ANLAYIŞI	61
4.1. Tarihin Tanımı.....	66
4.2 Tarihin Kaynakları	69
4.3. Tarihin Yararlandığı İlimler	70
4.4 Tarihin Faydaları	71
4.5 Tarih Başlangıcı (Re'si Tarih).....	77
4.6 Tarihin Devirlere Taksimi	78
4.7 Osmanlı Devleti'nin Dönemlendirilmesi	80
4.8 Osmanlı Padişahlarının Sayısı.....	82
4.9 Tarih Yazımını ve Yararlandığı Kaynaklar	84
4.10 Tarih Konularında Uzmanlaşma	88

4.11 Medeniyet Algısı	90
5. ALİ SEYDİ BEY'İN TARİH EĞİTİMİNDEKİ YERİ	97
5.1 Tarih Alanındaki Eserleri	97
5.1.1 Eserlerinde tercih ettiği üslup.....	98
5.2 Ders Kitapları	101
5.2.1 Genel Tarih (Tarih-i Umumi).....	106
5.2.2 İslam Tarihi (Tarih-i İslam).....	110
5.2.3 Osmanlı Tarihi ders kitapları.....	125
5.2.3.1 Ortaokul öğrencileri için Osmanlı Tarihi (Tarih-i Osmani).....	125
5.2.3.2 Lise öğrencileri için Osmanlı Devleti Tarihi (Mekatib-i İdadiye Şakirdanına Mahsus Devlet-i Osmaniye Tarihi)	132
5.2.3.3 İlkokul öğrencileri için Osmanlı Tarihi (İptidailere Mahsus Tarih-i Osmani)	146
5.2.3.4 Kız okulları için Osmanlı Tarihi (Kızlara Mahsus Tarih-i Osmani)	149
5.3 Ansiklopedik Eserleri	154
5.3.1 İslam Devletleri Tarihi (Hükûmat-ı İslamiye Tarihi).....	155
5.4. Dergilerdeki Yazıları	160
5.4.1 Mülkiye Dergisi yazıları.....	161
5.5. Biyografi Eserleri	182
5.5.1 Sokullu Mehmet Paşa (1512-1579).....	184
5.5.2 Alemdar Mustafa Paşa (1765-1808)	194
5.5.3 İslam Tarihi'nde Cennetle Müjdelenmiş Sahabeler(Tarihi-i İslam'dan Birkaç Yaprak Aşere-i Mübeşşerenin Terceme-i Hâli).....	202
6. SONUÇ.....	217
KAYNAKLAR.....	223
EKLER.....	229
ÖZGEÇMİŞ.....	255

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.s.	: Aleyhisselam
AYK	: Atatürk Yüksek Kurumu
b.	: bin
B	: Receb
BEO	: Babıâli Evrak Odası
Bkz.	: Bakınız
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İstanbul
C.	: Cilt
Ca	: Cemaziyelevvel
DH	: Dahiliye Kalemî
DH. MUI.	: Muhâberât-ı Umumiye İdaresi Belgeleri
DH. ŞFR.	: Dahiliye Nezareti Şifre Evrakı
Ed.	: Editör
HH. SAİD.	: Hazine-i Hassa Sicill-i Ahvâl Kalemî
H.	: Hicri
H.z.	: Hazreti
İBB	: İstanbul Büyükşehir Belediyesi
İ. DH.	: İrade Dâhiliye
İ. DUİT.	: İrade Dosya Usulü
İ.TAL	: İrade Taltifat
Ke	: Kânunuevvel
L	: Şevval
M.	: Muharrem
Mat.	: Matbaası
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
MÖ	: Milattan Önce
MS	: Milattan Sonra
MF. MKT.	: Maarif-i Umumiye Nezareti Mektubi Kalemî
ML	: Maliye
nr.	: Numara
Neş.	: Neşreden
OTAM	: Osmanlı Tarihi Araştırmaları Merkezi Dergisi
ö.	: Ölüm Tarihi
r.a.	: Radiyallahü anh.
s.	: Sayfa
S	: Safer
s.a.v.	: Sallallahu aleyhi ve sellem
Ş.D.	: Şûrâ-yı Devlet Evrakı
ts.	: Tarihsiz
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi

TDK	: Türk Dil Kurumu
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TODAI	: Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü
TOEM	: Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası
Ts	: Teşrinisani
TTK	: Türk Tarih Kurumu
vb.	: ve benzeri
Yay.	: Yayınları
Y.PRK. AZJ.	: Yıldız Perakende Evrakı Arzuhal Jurnal
Z	: Zilhicce

ALİ SEYDİ BEY'İN TARİH DÜŞÜNCESİ

ÖZET

Ali Seydi Bey (1870-1933), II. Meşrutiyet Dönemi'nde (1908-1922) eğitim ve kültür hayatımıza tarih, ahlak ve dil konularında çalışmalar yaparak eserler kazandırmış bir aydındır. Ali Seydi Bey, bu alanlarda dönemin öğretim programına uygun olarak ders kitapları yazmıştır. Ali Seydi Bey'i tanımak, eserlerini incelemek ve Türk eğitim tarihindeki yerini belirlemek, II. Meşrutiyet Döneminde'ki tarih düşüncesini anlamaya katkı sağlayacaktır.

Osmanlı Devleti'nde 1891'de Şûra-yı Devlet memurluğuyla başlayan devlet hizmetleri, Cumhuriyet Dönemi'nde milletvekili olarak 1933'de sona ermiştir. Zaman dilimi olarak hayatı ilginç bir döneme denk gelmektedir. II. Abdülhamid Dönemi(1876-1909), II. Meşrutiyet Dönemi, Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı, Millî Mücadele, Cumhuriyetin ilanı gibi önemli siyasi ve askeri gelişmelerin tanığı olmuştur. Bütün bu önemli gelişmelerin etkisinde eserler veren Ali Seydi Bey'in, farklı alanlarda çalışmalar yapması dönemin aydınlara yüklediği bir görev olarak görülebilir.

Bu çalışmada Ali Seydi Bey'in hayatı, tarih anlayışı, bu alandaki eserleri ve öğrenciler için yazdığı ders kitapları üzerinde durulmuştur. Osmanlı Türkçesi ile yazılmış olan ders kitapları incelenerek onun tarih öğretim metodu ve Osmanlı Tarihi'ne yaklaşımı saptanmaya çalışılmıştır. 1909'da kurulan Tarih-i Osmani Encümeni'ne üye olması, Ali Seydi Bey'in eserlerinin önemini arttırmıştır. Osmanlı Devleti'ne ve Osmanlı olma fikrine bağlı olan Ali Seydi Bey, II. Meşrutiyet Dönemi'nde bu fikre uygun olarak eserler yazmıştır. Dergi çalışmalarıyla da dikkat çeken Ali Seydi Bey'in, tarih alanında ilgi alanlarının neler olduğu da incelenen konular arasında olmuştur.

Ali Seydi Bey, tarih çalışmalarında amacını halkı aydınlatmak ve kültürel olarak geliştirmek olarak belirtmiştir. Dolayısıyla tarihle ilgili olan herkes onun çalışmalarında muhatap kabul edilmiştir. Öğrenciler için ders kitapları, yetişkinlere yönelik gazete ve dergi yazılarıyla yaşamında bu anlayışa uygun hareket etmiştir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında tarih çalışmalarına ara veren Ali Seydi Bey, bu dönemde daha çok dil ve sözlük çalışmaları yapmıştır. Alfabe değişiminin tartışılmaya başlandığı dönemde, değişimin olumsuz yanlarına dikkat çeken çalışmasıyla bu konuda değişimin karşısında olduğunu göstermiştir.

Ali Seydi Bey hakkında, onun farklı yönlerini konu edinen çalışmalar yapılmıştır. Ancak, alakalı olduğu alan çeşitliliği ve çok sayıda eser vermesine rağmen eserleri hakkında çok detaylı araştırmalar yapılmamış bir aydındır. Bu yönüyle eserleri ile ilgili daha derin çalışmalar yapılmayı hak eden bir aydındır. Biz bu çalışmada, Ali Seydi Bey'in tarih çalışmalarıyla eğitim ve kültür hayatımıza katkılarına dikkat çekmeye çalıştık.

Anahtar Kelimeler: *Ali Seydi Bey, Osmanlı Tarihi, Devlet Adamı, Tarih Öğretimi, Tarih Düşüncesi, Ahlak Eğitimi, Türk Dili.*

ALİ SEYDİ BEY'S THOUGHT OF HISTORY

ABSTRACT

Ali Seydi Bey (1870-1933), II. He is an intellectual who contributed works to our educational and cultural life during the Constitutional Monarchy by working on history, ethics and language. The author wrote textbooks in these fields in accordance with the curriculum of the period. To know Ali Seydi Bey, to examine his works and to determine his place in Turkish education history, I. and II. It will contribute to understanding the historical thought in the constitutional period.

The civil service in the Ottoman Empire, which began in 1891 with the Council's civil service, has ended in 1933 as a deputy during the Republican period. As a time zone, life is equated with an interesting period. II. Abdulhamid Period (1876-1909), II. It was the witness of important political and military developments such as the Constitutional Era, the Balkan Wars, the First World War, the National Struggle and the declaration of the Republic. As a result of all these important developments, Ali Seydi Bey, who wrote works in different fields, can be seen as a task imposed on intellectuals by the period.

In this work, the life of Ali Seydi Bey, his understanding of history, his works in this field and the textbooks he wrote for students are emphasized. Textbooks published in the Ottoman press were examined to determine his method of teaching history and his approach to Ottoman History. His membership in the Historical Osmani Council, founded in 1909, increased the importance of the author's works. Author II, who is related to the Ottoman State and the idea of Ottomanism. During the constitutional period, he wrote works in accordance with this idea. Drawing attention with his magazine studies, Ali Seydi Bey's interests in the field of history were also among the subjects examined.

Ali Seydi Bey stated in his historical studies that his main goal was to enlighten the people and develop them culturally. Therefore, everyone who is interested in history has been accepted as a muhatap in his works. When we look at his works, it is seen that he conforms to this understanding. He acted in accordance with this understanding in his life with textbooks for students, newspaper and magazine articles for adults. Ali Seydi Bey, who took a break from history studies in the first years of the Republic, did more language and dictionary work during this period. In the period when the alphabet change was being discussed, his study drew attention to the negative aspects of change and showed that he was against change in this regard.

Studies have been done about the author in different aspects. However, despite the diversity of the field in which it is relevant and the large number of works, it is clear that no detailed research has been done on the works. In this regard, he is an author who deserves more in depth work on his works. In this study, attention has been paid to Ali Seydi Bey's contribution to our educational and cultural life through his historical studies.

Keywords: *Ali Seydi, Ottoman History Empire, Statesman, Teaching History, Thought of History, Moral Education, Turkish Language.*

1. GİRİŞ

1.1 Çalışmanın Amacı Önemi ve Yöntemi

Tarih, en kısa olarak geçmişin bilimi olarak ifade edilmiştir¹. Daha genel olarak tarih insanlığın başından geçen olayları, faaliyetlerini, ortaya koydukları eserleri zaman ve yer göstererek ilişkilendirip sebep-sonuç ilişkileri içinde inceleyen bir dilim dalı olarak kabul edilmektedir². Bu tanıma göre tarih; insanla ilgili olup biten olayları, insanların yapıp ettiklerini -kültür, politika, din ve sanat alanlarından kaynaklanan- kısaca insanla ilgili her olayı kapsamaktadır.

Osmanlı Devleti'nin son dönemi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında kültür, siyaset ve askeri alanda önemli gelişmeler yaşanmıştır. Tanzimat Dönemi'yle başlayan hızlı okullaşma ve yeni eğitim olanakları bu konuda önemli rol üstlenmiştir. Tanzimat'ın ilanı ile yaşanan siyasal ve askeri olaylar ön planda olduğu için yapılan eğitim, kültür ve ilim faaliyetleri yeteri kadar dikkat çekmediği görülmektedir. Ancak Tanzimat'la başlamış; bundan sonra artarak devam etmiş askeri ve siyasal düzenlemelerin yanı sıra eğitim, kültür ve ilim faaliyetlerinde de önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu dönemlerde de devletin değişik konularındaki sorunlarına çözüm arayan önemli devlet ve ilim adamları yetişmiştir.

Ali Seydi Bey; bu dönemlerde yaşamış ve yetişmiş önemli bir devlet adamıdır. II. Meşrutiyet Dönemi'nde (1908-1922) Şûra-yı Devlet memurluğuyla başlayan devlet hizmetleri öğretmenlik, mutasarrıflık³, valilik, mülkiye müfettişliği ve Cumhuriyet Dönemi'nde de milletvekilliği ile devam etmiştir. Dolayısıyla uzun yıllar devlet görevlerinde bulunmuş ve Osmanlı coğrafyasının değişik yerlerinde farklı vazifeler yerine getirmiştir. Aynı zamanda tarih yazımı başta olmak üzere; edebiyat, sözlük ve ahlak üzerine eserler vererek Osmanlı eğitim ve kültür hayatına katkı yapmıştır.

¹ Mübahat S. Kütükoğlu, **Tarih Araştırmalarında Usûl**, TTK Yay. (2. Baskı). Ankara, 2014, s. 1.

² Ayhan Bıçak, **Tarih Felsefesi**, Dergâh Yay. , İstanbul, 2015, s. 124-126, ; Kütükoğlu, a. g. e. , s. 1-3.

³ Mutasarrıf: Osmanlı Devleti taşra teşkilatından sancak veya livanın mülki amiri için kullanılan unvandır. Anlamı ise; " herhangi bir makam, görev veya memuriyeti elinde bulunduran, tasarruf eden" kişi anlamına gelir. Ayr. Bkz. Ali Fuat Örenç, "Mutasarrıf", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 31, 2006, s.377-379.

Eserleri üzerinde çalıştığımız Ali Seydi Bey, Osmanlı Devleti'nin XIX. yüzyılda yaşadığı siyasi ve fikri iklimin insanıdır. Bu yüzyıl Osmanlı Devleti'nin yavaş yavaş topraklarını kaybetmeye başladığı ve milliyetçilik akımlarıyla devleti oluşturan değişik ırk, din ve dile mensup insanların kendi ulusal kökenlerine özlem duymaya başladığı bir dönemdir. Aynı zamanda Batılı ülkelerle birlikte, bir güç olarak varlığını belirginleştiren Rusya ile başlayan mücadelelerde alınan olumsuz sonuçlar, devletin mücadele gücünü zayıflatmış; azınlıklar arasındaki hareketlenmeler ise toplumsal dengeyi bozmuştur.

Osmanlı Devleti'nde II. Mahmud Dönemi'nde (1808-1839) başlayan mülki idareyi düzenleme çalışmaları Tanzimat Fermanı'nın (Gülhane Hatt-ı Hümayunu)⁴ ilanı ile sonuçlanmıştı. Tanzimat'ın ilanından sonra başlayan azınlık grupların istekleri ve toplumsal hayatta Osmanlı toplum yapısına uymayan Batılılaşma istekleri ortaya çıkmıştır⁵. Bu dönemde Osmanlı toplumunda geleneksel değerlerden uzaklaşma görülürken, azınlıkların da Osmanlılık fikrinden koparak farklı arayışlara yöneldiği anlaşılmaktadır. Islahat Fermanı'nın ilanı ile sosyal denge azınlıklar lehine daha da bozulmuştur⁶. Bu gelişmelerle birlikte Meşrutiyet yönetimi deneyimi, II. Abdülhamid Dönemi siyasi ve sosyal gelişmeleri, Ali Seydi Bey'in yaşadığı dönemin özelliklerini belirleyen önemli gelişmeler olarak dikkat çekmektedir.

Ali Seydi Bey, yaşadığı dönemde başta tarih olmak üzere, ahlak eğitimi ve Türkçenin sözlük alanlarında eserler kaleme almış, ansiklopedi çalışmalarında bulunmuş çok yönlü, bir aydındır. Ali Seydi Bey'i özellikle tarih ve ahlâk alanında eserler yazmaya sevk eden sebeplerin başında XIX. yüzyıl Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durumun olduğu söylenebilir. Batı ile ilişkilerin arttığı bu dönemde Batı kültürü karışığında bir tarih ve ahlak karmaşası yaşayan Osmanlı aydınları bu alanlarda yeni bir tarih ve ahlak anlayışının inşası gerektiğine inanmışlardır. Bu ve buna benzer sebeplerden dolayı bu dönemin aydınları tarih ve ahlak konularında eser-

⁴ Ali Akyıldız, "Tanzimat", **TDV İslam Ansiklopedisi**, 2011, C. 40. , s. 1-10.

⁵ Kırım Savaşı'nın sonlarına doğru Avrupalı devletlerin (İngiltere, Fransa ve Avusturya) diplomatik baskıları ile ilan edilen fermanla pek çok alanda ıslahatlarla birlikte bütün azınlık çocuklarının Osmanlı devlet ve askeri okullarına eşit şartlarda girmesi kararlaştırıldı. Ayrıca resmi olarak tanınan bütün cemaatlerin devlet denetiminde kendi okullarını açmalarının da garanti edildiği anlaşılmaktadır. Böylece azınlıklar bağımsızlığa giden yolda önemli rol oynayan eğitim ağlarını hızlıca genişletmişlerdir. Ayrıca bkz. Selçuk Akşin Somel, **Osmanlı'da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908) İslamlaşma, Otokrasi ve Disiplin**, İletişim Yayınları, 2015, İstanbul, s.66-67.

⁶ Bunun nedeni ise azınlık gruplarının lehine daha fazla ayrıcalıkların tanınmış olmasıdır.

ler kaleme almışlardır⁷. Eserlerine bakıldığında Ali Seydi Bey'in de bu grubun içinde olduğu anlaşılmaktadır.

Ali Seydi Bey, yazdığı tarih eserlerinin yanı sıra ahlak alanındaki eserleri ile son dönem Osmanlı ahlakçıları arasında yerini almış bir aydındır⁸. Bununla birlikte onun çalışmalarında esas yoğunlaştığı alan Osmanlı Tarihi'dir. Osmanlı Tarihi'ne olan ilgisi ve Osmanlı hanedanına duyduğu bağlılık diğer bir ifadeyle Osmanlılık duygusu kaleme aldığı pek çok eserinde kendini göstermektedir. Ali Seydi Bey'in tarih eserlerindeki amacının ilgili olan herkesi aydınlatma "efkâr-ı umumiye'yi tenvir etmek"⁹ anlamına gelen ifadelerinde görmekteyiz. Bu söylemini de yaşamında ispat etmiş bir aydındır. Ali Seydi Bey'in hitap ettiği kesimler, başta öğrenciler olmak üzere ilgili olan tüm toplum kesimleridir. Öğrenciler için tarih konulu ders kitapları, devlet kadrolarında mülki görevliler ve diğer memurlar için Mülkiye dergisi yazıları ile bu düşüncesini gerçekleştirmeye çalışmıştır. Genel olarak halka uygun, herkesin anlayabileceği, severek okuyabileceği bir şekil ve üslupta çalışmalar ortaya koyduğu görülmektedir. Ali Seydi Bey, lise öğrencileri için yazdığı ders kitabının önsözünde belirttiğine göre, eserin hem okullarda hem de halk arasında büyük ilgi gördüğünü ve bundan memnun kaldığını ifade etmiştir¹⁰.

Ali Seydi Bey'in II. Meşrutiyet'in ilanından önce başlayan tarih çalışmaları, Cumhuriyet'in ilanına kadar devam etmiştir. Tarih alanına özel ilgisinin olduğu anlaşılan Ali Seydi Bey, 1909'da Sultan V. Mehmet'in (Reşat) (1909-1918) himayesinde kurulan Tarih-i Osmani Encümeni¹¹ üyeliğine daimi üye olarak seçildiği görülmektedir. Tarih alanında daha üretken olmasının nedenlerinden birinin de bu üyelik olduğu söylenebilir. Bu görevi, 1927 yılına kadar devam ettirdiği anlaşılmaktadır¹².

⁷ Mustafa Gündüz, **İstanbul'un 100 Eğitimcisi**, İBB Yayınları, İstanbul, 2017, s. 104.

⁸ M. Faruk Bayraktar, "Son Dönem Osmanlı Ahlak Terbiyecilerinden Ali Seydi Bey", **Son Dönem Ahlak Terbiyecileri ve Ahlak Terbiyesi**, İslami İlimler Araştırma Vakfı, İstanbul, 2015, s. 181.

⁹ Ali Seydi, **Alemdar Mustafa Paşa**, Kanaat Matbaası, Dersaadet, 1312, s. 1.

¹⁰ Ali Seydi, **Devlet-i Osmaniye Tarihi** (Mekatib-i Sultani Öğrencilerine Mahsus), Kanaat Mat. 2. baskı, Dersaadet, 1338. s. 1.

¹¹ Avrupa'daki Tarih Akademileri tarzında kurulan Tarih-i Osmani Encümeni 1909 yılında kurulmuştur. Kuruluş amacı ise yeni gelişmeler çerçevesinde tarih malzemesinin nasıl değerlendirileceğini, kaynakların nasıl kullanılacağını tarihi belgelere nasıl yaklaşılacağı gibi konularda diğer bir ifade ile bilimsel tarih yazımının alt yapısını oluşturmak için kurulmuştur. Özelde ise Mükemmel bir Osmanlı Tarihi yazmak da encümenin hedefleri arasında olmuştur. Ayrıca bkz., Mehmet Kaan Çalen, **II. Meşrutiyet Dönemi Tarih Düşüncesi**, Ötüken Yay., İstanbul, 2013, s. 159- 160.

¹² Mustafa İsmet Uzun, "Ali Seydi Bey", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 2, 1989, s. 443. ; Abdülkadir Özcan ise encümenin ilk üyelerini şu şekilde sıralamıştır: ". . . Târîh-i Osmânî Encümeni'nin ilk başkanı Vakanüvis Abdurrahman Şeref Bey, üyeler Ahmed Tevhid, Ahmed Refik, Ahmed Midhat Efen-

Ali Seydi Bey'in eğitim ve kültür hayatımıza katkısı başta tarih, ahlak ve sözlükçülük alanındaki eserleriyle olmuştur. Bu çalışmada onun çok yönlü kişiliğinden hareket edilerek, tarihimize ve tarih eğitimine yapmış olduğu hizmetler üzerinde durmaya çalıştık. Ali Seydi Bey'in tarih düşüncesini ve tarih eğitimindeki yerini belirlerken hareket noktamız tarihe dair eserleri oldu. Onun tarih alanında ilgilendiği konu alanları: Osmanlı Tarihi, İslam Tarihi, Genel Tarih¹³; Osmanlı'da öne çıkan tarihi şahsiyetlerin biyografileridir. İslam Tarihi ve Genel Tarih ile ilgili ders kitapları yazan Ali Seydi Bey, Osmanlı Tarihi ile ilgili ders kitaplarının yanı sıra, Osmanlı siyasi ve sosyal tarihi ile ilgili dergi yazıları yazmıştır. Eserlerine dayanarak Osmanlı Tarihi'nin farklı konularındaki görüşlerini tespit etmeye çalıştık. Ayrıca arşiv belgelerinden de faydalanarak yaptığı görevlerle ilgili bilgiler vermeye çalıştık.

Çalışmamızda, Türk eğitim ve kültür hayatına farklı alanlarda katkı yapan bir Osmanlı son dönem aydınının eserlerinden ve resmi kayıtlardan hareketle onun hayatı, eserleri ve tarih görüşleri ilgili bir çalışma yaptık. Ali Seydi Bey'in tarih alanındaki eserleri ve öğrenciler için yazdığı ders kitapları incelenerek tarih konularına yaklaşımı üzerinde durduk. Bununla Ali Seydi Bey'in tarihin temel konuları hakkındaki düşüncelerini, tarih öğretim metodunu ve Osmanlı Tarihi'ne yaklaşımını saptamaya çalıştık. Aynı zamanda dil ve üslup özellikleri ile dönemin tarih anlayışı ve tarih eğitiminin özellikleri tespit edilmeye çalışıldı. Böylece henüz bütün yönleriyle bilinmediği anlaşılan bu tarihçi ve bürokrat aydınımızın tanınmasına katkı sağlamayı gaye edindik. Bunun yanında yazdığı eserlerle, dönemin eğitim, tarih ve kültür özellikleri hakkında bilgi sahibi olmayı hedefledik.

Yöntem olarak, Ali Seydi Bey'in Osmanlı Türkçesi ile yazılmış olan, ulaşabildiğimiz kendi eserleri irdeleyerek ve onun hakkında yapılan çalışmalardan yararlanarak bir derleme çalışması yaptık. Böylece Ali Seydi Bey'in tarih, eğitim ve kültür hayatımıza olan katkılarını tespit etmeye çalıştık. Memuriyet görevlerinden dolayı Tür-

di, İskender Yanko Hoçi, Efdaleddin (Tekiner), Ali Seydi Bey, Diran Kelekyan, Zühdü Bey, Mehmed Ârif Bey ve Necip Âsım'dır. Yardımcı üyeler arasında Bağdatlı İsmâil Paşa, Ali Emîrî Efendi, Halil Ethem (Eldem), Süleyman Nazif, Şükrü Bey, Saffet Bey, Fâik Reşad, Hüseyin Hüsâmeddin ve Mehmed Galib yer alıyordu. Daha sonra Ahmed Muhtar Paşa, Ahmed Râsim ve İbnülemin Mahmud Kemal gibi şahsiyetler de üye seçildi." . Geniş bilgi için bkz. Abdülkadir Özcan, "Târîh-i Osmânî Encümeni", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 40, 2011, s. 83-86.

¹³ Genel Tarih; Osmanlı tarihçilerinin ortaokul ve liseler için yazdıkları Tarih-i Umumi dersi ders kitabı kastedilmiştir.

kiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nde bulunan Ali Seydi Bey ile ilgili arşiv belgelerini elde ederek tetkik ettik. İlgili belgelerin bir kısmını çalışmamızın ekine koymayı uygun gördük. Ali Seydi Bey'in, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı'na bağlı kütüphanelerde ve ona bağlı özel koleksiyonlarda eserlerinin isimleri bulunmaktadır; bu eserlerin bir kısmını uzaktan erişim yoluyla internet ortamında temin ettik. Özellikle İstanbul Millet Kütüphanesi çalışanları yardımını esirgemediler¹⁴. İBB Atatürk Kitaplığı'nda da Ali Seydi Bey'in eserlerinin bir kısmına ulaşılabilmektedir¹⁵. Çalışmamızda Ali Seydi Bey'in eserleri noktasında Atatürk Üniversitesi Seyfettin Özege Koleksiyonu'nda¹⁶ bulunan eserlerin listesi çalışmamızın ekler bölümünde bulunmaktadır. Bunlara ilave olarak, Ali Seydi Bey hakkında yazılmış tez, makale, kitap içi yazılar ve kaynaklardan ulaşılabilenleri inceleyerek çalışmamızı gerçekleştirdik.

1.2 Meşrutiyet Dönemi Tarih Düşüncesi

Tanzimat'ın ilanından sonra Osmanlı aydınlarının çoğu devletin içinde bulunduğu sorunların temelinde eğitim eksikliği olduğuna inanmış ve bu eksikliğin giderilmesi için çaba göstermişlerdir. Bu dönemde genel olarak aydınlar Avrupa'nın ilim ve fen alanındaki üstünlüğünden haberdar olup ondan yararlanma konusunda hemfikir olmuşlardır. Bu tespitle birlikte halkın eğitim ve kültür seviyesinin düşüklüğü de dikkatlerden kaçmamıştır. Bu yaklaşımlardan hareketle, aydınlar, her türden sorunların çözümünde, halkın eğitim seviyesinin yükseltilmesini ilk iş olarak görmüşlerdir. Dolayısıyla eğitim, basın/yayın, kültür vb. faaliyetlerde kendilerine düşen görevler doğrultusunda çalışmalar yapmışlardır.

¹⁴ Ali Seydi Bey'in **Mülkiye** dergisindeki yazılarına, otuz sayıdaki yirmi üç yazısına Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi'nde erişilmiştir.

¹⁵ İBB Atatürk Kitaplığı'nda sözlük ve ansiklopedi alanındaki çalışmaları olan **Musavver Dairetü'l Maarif** (Ali Reşat, M. İzzet, L. Feuillet ile birlikte), C. 1, Kanaat Mat. , 1332 (1916), İstanbul, 17+1064 sayfa. C.2, Kanaat Mat. , İstanbul, 1333 (1917), 1067-1680 sayfa. İstanbul'da 1916-1917'de yayınlanmaya başlanmış eseri ile Ali Seydi, **Herkes Kendi Kendine Okutan Kitap ve Yeni Alfabe Muallimlerine Rehber**, İstanbul, Şarki ve Maarif Kütüphaneleri Türk Neşriyat Yurdu, 1929, eserlerine erişilmiştir.

¹⁶ Osmanlı Tarihi, İslâm Tarihi ve Umumi Tarih konulu ders kitapları ile tarihi şahsiyetleri anlattığı biyografi eserleri başta olmak üzere yaklaşık altmış tane eserinin bilgisi burada bulunmaktadır. Mehmet Seyfettin Özege, **Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu** (1871-1979), C. 1-5, 1975, İstanbul. Ali Seydi Bey, söz konusu eserinde 1729 yılından başlayarak Osmanlı Devleti sınırları içinde ve dışında Osmanlı Türkçesi ile yazılmış basılmış kitap, risale ve tek yapraklı vb. metin özelliği gösteren bütün eserlerin gösterilmesini amaçlamıştır. Katalogta ayrıca önemsiz sayıldığı için kütüphane ve katalogların çoğunda yer almayan el ilanları, şarkı ve mani destan sayfaları vb. yazılı eser bilgileri de verilmiştir. Geniş bilgi için bkz. Nuri Akbayar, "ÖZEĞE, M. Seyfettin", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 34, 2007, s. 126-127.

Aydınların çalışma yaptığı alanlardan biri de hiç şüphesiz tarih alanı olmuştur. Bu alanda başta tarih yazımı, tarih öğretimi, tarih dersi kitapları konusunda çalışmalar yapılmıştır. Bu dönemde tarih çalışmalarına yön veren, tarih düşüncesini belirleyen temel gelişmeler ise; Tanzimat'ın ilanı (1839), Islahat Fermanı'nın (1856) ilanı Jön Türkler¹⁷ hareketinin ortaya çıkması vb. gelişmeler Meşrutiyet öncesi gelişmeleri olarak dikkat çekmektedir. I. Meşrutiyet'in ilanı ve Kanun-ı Esasi'nin (1876) kabul edilmesi ise dönemin en önemli gelişmesi olarak dikkat çekmektedir. Aynı zamanda bu dönemde İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin¹⁸ çalışmaları, Tarih-i Osmani Encümeni'nin kurulması ve Balkan Savaşları gibi siyasi, askeri ve kültürel gelişmeler, dönemin tarih düşüncesi ve tarih eğitimi konusunda rol oynayan önemli gelişmeler olarak görülmektedir.

Osmanlı Devleti XIX. yüzyılın başında içeride ve dışarıda büyük askeri ve toplumsal sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Dünyadaki siyasi gelişmeler, savaşlarda alınan yenilgiler; ardından yaşanan toprak kayıpları ve azınlıkların faaliyetleri devleti son derece zor bir duruma sokmuştur¹⁹. Devletin askeri ve ekonomik olarak zayıf düşmesini fırsat bilen Osmanlı azınlıkları bağımsızlık girişimlerini arttırmışlardır. Devlet adamları ve aydınlar tarafından bu durumun etkilerini azaltmak amacıyla devletin içindeki azınlık grupları, ırk, din ve dil ayrımı yapmadan Osmanlı hanedanını etrafında birleştirmek için Osmanlılık²⁰ fikri ortaya atılmıştır. Böylece Osmanlı milleti düşüncesi ve Osmanlı tarihi bilinci yerleştirilerek devletin bir bütün olarak devam etmesi hedeflenmiştir. Bu yaklaşım hanedan tarihi (Osmanlı Tarihi) anlayışına dayanan tarih yazımını gerekli kılmıştır²¹. Ancak bu amaçla yapılan çalışma-

¹⁷ Tarihsel gelişimi daha öncesine dayansa da; genel olarak II. Abdülhamid dönemindeki siyasi muhalefet hareketleri ve bu hareketlere katılan kişi ve grupları ifade eden terimdir. Geniş bilgi için bkz. M. Şükrü Hanioglu, "Jön Türkler", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 23, 2001, s. 584-587. ; Fahir Armaoglu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1997, s. 594-596. , Niyazi Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Yapı Kredi Yay. (26. Baskı) , İstanbul, 2018, s. 389-393.

¹⁸ Osmanlı Devleti'nde 1889 yılında kurulan İttihat-ı Osmani Cemiyeti daha sonra partileşerek ilk siyasal örgütlenme haline gelmiştir. 1908 yılında II. Meşrutiyet'in ilan ettirilmesinde önemli rol oynayarak, bu tarihten itibaren 1918 yılına kadar Osmanlı Devleti'nin yönetiminde önemli bir rol oynayan siyasi partidir. Berkes, **a. g. e.**, s.401-405. ; Hanioglu, "İttihat ve Terakki Cemiyeti", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 23, 2001, s. 476-484.

¹⁹ Hamza Eroglu, **Türk İnkılap Tarihi**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1982, s. 51.

²⁰ Osmanlılık; Osmanlı Devleti'nde ilk defa olarak Sultan Abdülaziz döneminde (1861-1876) devletin sınırları içinde yaşayan insanlar arasında dil, ırk ve din bakımından hiçbir fark gözetmeksizin hepsinin aynı hak ve yetkilere sahip olduklarını kabul ederek tüm fertler arasında bütünleşmeyi sağlamayı hedefleyen düşünce akımıdır. Geniş bilgi için bkz. Yusuf Akçura, **Üç Tarz-ı Siyaset**, Ötügen Yay. İstanbul, 2015, s. 77-82.

²¹ İsmail H. Demircioğlu, "Osmanlı Devletinde Tarih Yazımının Tarih Öğretimi Üzerine Etkileri", **Milli Eğitim**, S. 143, Kış 2012, s. 117.

lar, hedeflenen etkiyi göstermemiş; devlet varlığını devam ettirebilmek için sürekli bir arayış içinde olmuştur.

II. Meşrutiyet Dönemi'nin tarih düşüncesinin oluşmasında Sultan V. Mehmet'in himayesinde 1909'da Abdurrahman Şeref Bey'in²² başkanlığında kurulan Tarih-i Osmani Encümeni'nin önemli rolü olduğu görülmektedir. Bu kurumla birlikte Osmanlı Devleti'nde tarih çalışmalarının kurumsal bir nitelik kazandığı görülmektedir. Kurulma gerekçesi, Osmanlı Devleti'ni bütün unsurları ile bir arada tutabilecek bir Osmanlı Tarihi oluşturmak ve bu doğrultuda eğitim faaliyetleri yapma zemini oluşturmak olarak belirlenmiştir²³. Tarih-i Osmani Encümeni, çalışmalarını Osmanlılık düşüncesi çerçevesinde bir Osmanlı Tarihi yazmak, arşiv belgeleri üzerinde çalışmak ve Osmanlı Tarihi ile ilgili yazma eserleri basmak hedeflerini gerçekleştirmek için çalışmalar yapmıştır²⁴. Bununla birlikte bilimsel tarih yazıcılığı da bu kurumla birlikte Osmanlı Devleti'nde daha önemli hale gelen bir yaklaşıma zemin oluşturmuştur.

Tarih-i Osmani Encümeni; ilk olarak Osmanlı Devleti'nde sadrazamlığa bağlı olarak çalışmalarını yürütmüştür. Cumhuriyet Dönemi'nde Türk Tarih Encümeni adını alarak önce Maarif Vekâletine (Milli Eğitim Bakanlığı) daha sonra Telif ve Tercüme Heyeti Hars Müdürlüğüne ve en sonunda İstanbul Darülfünununa (İstanbul Üniversitesi) bağlandı. 1927 yılında yeniden düzenlenerek Maarif Vekâletine bağlanmıştır. Bu dönemde başkanlığına Mehmet Fuat Köprülü getirilmiştir. Son düzenlemede Ali Seydi Bey'in encümende yer almadığı görülmektedir²⁵.

Tarih-i Osmani Encümeni kurulduktan sonra Osmanlı Tarihi yazımı, monografi çalışmaları ve dergi yayıncılığı gibi konularda çalışmalar yapmıştır. Tarih-i Osman Encümeni Mecmuası (TOEM) bu encümenin en önemli yayın organı olmuştur. Encümenin çalışmaları dönemin ünlü aydınları Yusuf Akçura²⁶ ve Mehmet Fuat Köprülü²⁷ tarafından izlenmiş ve bazı konularda eleştirilmiştir. Eleştiri konuları;

²² Abdurrahman Şeref Bey (1853-1925), Osmanlı devlet ve fikir adamı, son vakanüvistir.

²³ Hasan Albayrak, **Milletin Tarihinden Ulusun Tarihine Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Tarih Yazımı**, Kitabevi (2. baskı), İstanbul, 2012, s. 49.

²⁴ Abdülkadir Özcan, "Târîh-I Osmânî Encümeni", **TDV İslam Ansiklopedisi'nin**, 2011, C. 40, s. 83-86.

²⁵ Mehmet Halit Bayrı, "Meşrutiyet Devrinin İlk İlmî Müessesesi: Türk Tarih Encümeni", **Tarih Dünyası Dergisi**, III/30-31, İstanbul 1952, s. 1216.

²⁶ Yusuf Akçura (1876-1935), Türk siyaset adamı yazar ve tarihçidir.

²⁷ Mehmet Fuat Köprülü (1890-1966), Türk edebiyat tarihçisi, Osmanlı Tarihçisi ve siyaset adamıdır.

genel olarak Osmanlı Tarihi'nin genel Türk Tarihi'nin bir parçası olarak ele alınmaması, hanedan tarihi anlayışıyla tarih yazımına devam edilmesi sosyal ve ekonomik tarihe yer verilmemesi gibi yönleri olmuştur. En önemli eleştirilerden biri de özellikle Osmanlı Tarihi'yle ilgili yayınların bilimsel tarihçilik kurallarına uyulmadan yapıldığı ve yazarların metot bilgisinden zayıf olmaları olmuştur²⁸.

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra, İttihat ve Terakki Partisi'nin yönetiminde uygulanan Türkçülük²⁹ politikasına uygun olarak eserler veren Tarih-i Osmani Encümeni, Cumhuriyet'in ilanına kadar devletin içinden geçtiği askeri, politik ve mali zorluklarına rağmen oldukça önemli çalışmalar yapmıştır. Yayınlarla birlikte arşiv belgeleri biriktirmek buna örnek olarak verilebilir. Encümenin amaçlarından biri de Osmanlı Tarihi ile ilgili kaynak temin etmek olarak belirtilmiştir³⁰. Bu amaçla satın alma, takas ve bağış yoluyla önemli derecede bir arşivin oluşmasının da başarıldığı görülmektedir. 1931'de Tarih-i Osmani Encümeni kapatıldı. Yerine aynı yıl Atatürk'ün isteği doğrultusunda Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti kuruldu. 1935 yılında Türk Tarihi Tetkik Cemiyetinin de adı değiştirilerek kurum Türk Tarih Kurumu adını almıştır³¹.

Bu dönemde tarihin bir bilim dalı olduğu fikrinden hareketle bir metodunun olması gerektiği konusunda Osmanlı tarihçileri arasında genel bir kabulün yerleştiği görülmektedir. Bu metodun ne olduğu ve nasıl işlenmesi gerektiği meselesi dönem tarihçileri tarafından üzerinde durulan konular olmuştur. Bu bağlamda tarih ve doğa bilimleri, tarih yazımı, tarihin kaynakları tarihte uzmanlaşma gibi konular tarihçiler tarafından tartışıldı. Encümen yazarlarının verdikleri eserler bu dönemde yu-

²⁸ Bu dönemde Osmanlı tarihçiliğine yönelik eleştiriler üç başlık altında incelenebilir. Bunların ilki üslup, ikincisi usul ve üçüncüsü muhtevadır. Osmanlı tarih yazımında belagat önem verilmesi, anlaşılması zor bir lisan kullanması üslup açısından eleştirildiği noktalar. Usul noktasında da olayların günü gününe kaydı anlamına gelen vakanüvislik geleneğinin devam etmesi, yazılan eserlerde eleştiri, tahlil, yorum ve felsefe eksikliği bu konudaki eleştiri noktalarıdır. Muhteva açısından bu dönemde tarihin ilgi alanının genişlemesi ve toplum merkezli tarih çalışmalarına daha az yer verilmesi olmuştur. Çalen, a. g. e. , s. 169-176. ; Özcan, a. g. e. , s. 84.

²⁹Türkçülük akımı; Osmanlı Devleti'nin kurtuluş ve devamı için devletin içinde bulunan Türk unsurunun milli uyanışının sağlanarak bir millet haline gelmesini amaçlayan hareket olarak ifade edilebilir. Önceleri milleti dil, edebiyat ve tarih bağları ile bir arada tutmayı hedefleyen akım, fikir hareketi olarak kalmamış aynı zamanda örgütlenip bir muhalefet hareketine dönüşmüştür. Böylece Osmanlı Devleti içinde varlığını sürdüren Türkler, milli uyanışlarının gerçekleşmesiyle, bir millet halinde örgütlenerek devletin devamı için kuvvetli bir dayanak noktası olmuştur. Ayr. Bkz. Akçura, a. g. e. , s. 95-99.

³⁰ Özcan, a. g. e. , s. 83.

³¹ Özcan, a. g. e. , s. 84-85.

karıda değinilen tartişma konuları çerçevesinde, diğer tarihçiler tarafından takip edildi ve bilimsel olmadıkları gerekçesiyle eleřtirilmiřtir³².

II. Meşrutiyet Dönemi tarih düşüncesinde öne çıkan konulardan biri de tarihçilerin, olayların anlatım ve yazımında nesnel olmayı talep etmeleri olmuřtur³³. Böyle bir isteğin arkasında, bir millet; geri kalma sebeplerini ve gelişme imkânlarını ancak ilmî ve tarafsız bir tarihten öğrenebilir tespiti vardır. Tarih-i Osmani Encümeni'nin neşrettiği dergide (TOEM) yer alan takdim yazısında bu hususa özellikle dikkat çekilmiřtir³⁴. Tarihçinin olayları olduğu gibi anlatması ve tasvir etmesini, olayların sebep ve neticelerini arayıp bulmasını, tarihi olayları kendi zaman ve şartları içerisinde değerlendirmesini ve tarafsız bir şekilde okuyucunun değerlendirmesine arz etmesini istemektedir. Bu tespite göre tarih aynaya benzetilmiş (*mirât-ı şuûn*) ve tarihçinin tarihin aynasına yansıyan olayları bozmaya hakkının olmadığı söylenmiřtir³⁵. Bu bakış açısı tarih yazımında tarafsızlık, diğer bir ifadeyle akademik tarihçiliğin benimsenmiş olduğunu göstermesi açısından önemli bir gelişme olarak değerlendirilebilir.

Bu dönemde tarih çalışmalarını belirleyen temel düşüncelerden biri de, yukarıda değinildiği gibi Türkçülük fikrinin gelişmesi ve konuyla ilgili çalışmaların yapılmaya başlanması olmuştur. Türkçülük faaliyetleri sonucunda Osmanlı Devleti içinde varlığını sürdüren Türkler, milli uyanışlarının gerçekteşmesiyle, bir millet halinde örgütlenerek devletin devamı için kuvvetli bir dayanak noktası olmuřtur³⁶. Bu yönde ilk olarak, Jön Türkler adıyla ortaya çıkan yapıya mensup Ziya Pařa³⁷, Nâmık Kemal³⁸ ve řinâsi³⁹ gibi aydınların yazıları, Türkçülük fikri ve özgürlükçü düşüncenin yayılmasında önemli rol oynamıştır. İkinci olarak İttihat ve Terakki Cemiyeti siyasal bir özellik kazanmış; devlet yönetiminde politikaların belirleyicisi

³² Mehmet Kaan Çalen, **II. Meşrutiyet Dönemi Tarih Düşüncesi**, Ötüken Yay. , İstanbul, 2013, s. 118-119.

³³ Çalen, a. g. e. , s. 116-117.

³⁴ Tarih-i Osmâni Encümeni, “ İfade-i Meram”, **TOEM**, S. 1, 1 Nisan 1326, Dersaadet, s. 2.

³⁵ Çalen, a. g. e. , s. 155.

³⁶ Eroğlu, a. g. e. , s. 61-62. Ayr. Bkz. Akçura, a. g. e. , s. 95-99.

³⁷ Ziya Paşa (1829-1880), Osmanlı devlet ve fikir adamıdır.

³⁸ Nâmık Kemal (1840-1888), Osmanlı Devleti edebiyat, siyaset ve fikir adamıdır.

³⁹ şinâsi (1826-1871), Osmanlı Devleti Batılılaşma dönemi öncülerinden şair ve gazetecidir.

olmuş ve II. Meşrutiyet Dönemi'nde çok etkin bir rol üstlenmiştir⁴⁰. Dolayısıyla Türkçülük çalışmaları devletin desteklediği bir konuma gelmiştir.

II. Meşrutiyet Dönemi, tarihin konu alanının genişlediği, beraberinde toplum merkezli tarih çalışmalarının da artmaya başladığı bir dönem olmuştur. Bu dönemde eski tarihlerin, konu bakımından sınırlı olduğu ve tarih konularının genişlemesi gerektiği anlayışı, Türk tarihçileri arasında kabul edilmiş; bu anlayışa uygun eserler kaleme alan tarihçilerin sayısı artmıştır. Başka bir ifadeyle siyasi ve askeri tarihçiliğin yeni toplumsal tarih düşüncesine göre yetersizliği dile getirilmiştir. Bu dönemde tarihin faydacı yönü üzerinde daha fazla durulmuş, eski tarihlerin vatanseverlik duygularını beslemedikleri ve diplomasi alanında da yol gösterici niteliğinden yoksun oldukları ifade edilmiştir⁴¹.

Sonuç olarak II. Meşrutiyet Dönemi tarih düşüncesi hakkında şunları söyleyebiliriz: Tarih vatan sevgisinin en önemli kaynağı olarak görülmüştür. Ancak Osmanlı Devleti'nde daha önce yazılan tarih konulu eserlerde, tarihin bu yönünün yeterince önem görmediğine dikkat çekilmiştir. Tarih konulu eski eserler, bu hissi kazandırmaktan uzak kalmıştır. Tarih çalışmalarından ve tarih öğretiminden beklenen en büyük hizmetin, vatanseverlik hissini uyandırması, beslemesi ve yaşatması tespiti yapılmıştır⁴². Tarihin faydacı yönü üzerinde duran bu dönem tarihçileri, tarihi geçmiş olaylardan ders alarak, hata etmenin önüne geçen bir ibret aynası olarak görmüşlerdir. Ayrıca tarihe, milli mevcudiyeti muhafaza etme, halkı aydınlatma, milleti yeniliklere alıştırmaya, modern bir millet oluşturma, problemlerin kaynağına kadar giderek sorunların çözümüne katkıda bulunma gibi görevler vermişlerdir. Bu dönemde tarihin faydası; geçmişteki örneklerle, insanların hata yapmasını önlemek ve onları iyiye yönlendirmek olarak belirtilmiştir⁴³.

1.3 Meşrutiyet Dönemi Tarih Eğitimi

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde meydana gelen Tanzimat'ın ilanı, Islahat Fermanı'nın ilanı I. Meşrutiyet ve II. Meşrutiyet'in ilanı gibi gelişmelerden sonra eğitim, kültür ve siyaset alanlarında önemli gelişmeler yaşanmıştır. Avrupa'da sos-

⁴⁰ Cengiz Dönmez ve Şahin Oruç, **II. Meşrutiyet Dönemi Tarih Öğretimi**, Gazi Kitabevi, Ankara, 2006, s. 2-7.

⁴¹ Çalen, **a. g. e.**, s. 175-176.

⁴² Çalen, **a. g. e.**, s. 178.

⁴³ Çalen, **a. g. e.**, s. 213-214.

yal bilimlerdeki gelişmeler, tarih alanına da yansıyor bu alanı geliştirmiştir. Tarihe yardım eden, arkeoloji, etnografya, lisan ve diğer bilimler aracılığıyla, tarih araştırmalarında, doğru ve güvenilir bilgilerin ortaya çıkmasıyla tarihe olan ilgi daha da artmıştır⁴⁴. XIX. yüzyıldan itibaren tarih ilminin gelişmesiyle devletler, gelecekle-
rinin garantisi için tarih üzerinde iki önemli konuya ağırlık vermiştir: Bunlardan ilki tarih araştırmalarının çeşitlenmesi ve bilimsel tarih yazımı, ikincisi ise tarih eğitimidir. Dolayısıyla bu dönemde tarih ilmi bir eğitim aracı olarak devletin ideo-
lojisi ve politikalarının halka ulaştırılmasında ve benimsetilmesinde bir araç olmuştur⁴⁵.

Osmanlı Devleti'nin son döneminde, Avrupa ülkelerinde tarih dersinin belli bir amaç doğrultusunda, devletler için önemli fonksiyonlar üstlendiği gözlemlenmiştir. Özellikle Almanya ve Fransa'da eğitimin geniş kitlelere hitap etmesi ve bunun olumlu sonuçlarının görülmesi, Osmanlı devlet adamları ve aydınları üzerinde etkisini göstermiş; devletin eğitimle ilgili farklı kararlar almasına neden olmuştur⁴⁶. Osmanlı Devleti'nde modern anlamda eğitimle ilgili en önemli gelişmeler Tanzimat Dönemi'nde başlamıştır. Devlet bu dönemde askeri okullarla sınırlı olan modern eğitim kurumlarını sivil okullar açarak geliştirmeye başlamıştır. Ancak Osmanlı Devleti'nde ilkokullar ve ortaokullar II. Mahmut Dönemi'ne kadar üzerinde fazla durulan bir eğitim kademesi olmamıştır. 1824 yılında II. Mahmut'un yayınladığı fermanla İstanbul'da ilköğretim zorunlu hale getirilmiştir. Bu anlamda iptidai okullar⁴⁷, rüştiye okulları⁴⁸, sultaniye/idadi okulları ve meslek okulları olan memur

⁴⁴ Çalen, a. g. e. , s. 136-138.

⁴⁵ Nevzat Köken, **Cumhuriyet Dönemi Tarih Anlayışları ve Tarih Eğitimi (1923-1960)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yay. , Ankara, 2014, s. 25.

⁴⁶ Köken, a. g. e. , s. 26-27.

⁴⁷ Osmanlı Devleti'nde çocuklar için ilk eğitim ve öğretimin yapıldığı yer sıbyan mektebi idi. Belli başlı eğitim amacı; bir çocuğa okuma yazma öğretmek, çocuklara günlük dini uygulamaları (ilmihali) kavratmak ve Kur'an-ı Kerim-i okutabilmektir. Bu kurumun bu şekilde yetersiz kaldığı ilk defa 1824 yılında II. Mahmut Döneminde anlaşılıp; ıslahat yapılması ihtiyacı olduğu fark edilmiştir. 1838 yılında ilköğretim alanında Meclis-i Umumi Nafia ilköğretimin ıslahı hakkında bir rapor hazırlamıştır. Bu dönemden sonra sıbyan mektepleri yenilikçi devlet adamları ile medrese taraftarlarınca bir etki alanı sahası tartışmasına konu olmuştur. Tanzimat Dönemi'nde 1862 yılında tekrar bu okulların ıslahı gündeme gelmiş; çünkü bu dönemde aydınların kontrolünde olan rüştiye okullarına öğrenci yetiştiren bu kurumların yetersiz kaldığı anlaşılıp; ıslahatın zorunlu hale geldiği anlaşılmaktadır. Böylece devlette yenilikçi kanadı temsil eden aydınların *iptidai* adıyla yeni ilkokulların açılmasının temeli atılmış oldu. Çalışmamızda sıbyan /iptidai okullar yerine ilkokul kelimesini kullanmayı uygun gördük. Yalnızca resmi belge özelliği taşıyan kısımlarda bu isimler kullanılacaktır. Ayr. Geniş Bilgi için Bkz. Kodaman, a. g. e. , s.66-86.

⁴⁸ Rüştiye okulları; II. Mahmud döneminde sıbyan okullarının yetersizliğinin anlaşılması üzerine 1838 yılında sıbyan okullarının üstünde *sınıf-ı sâni* okulları olarak açılmış; daha sonra adı padişah tarafından *Rüşdiyye* olarak değiştirilmiştir. Bu anlamda ilk açılan rüştiye okulu Mekteb-i Maarif-i Adli açıl-

mektepleri açılmış, aynı zamanda eğitimde kademelendirme ve teşkilatlanma yolunda önemli adımlar atılmıştır⁴⁹.

Tarih eğitimi ile ilgili önemli gelişmelerden biri de tarih dersi kitap ve yayınları olmuştur. 1869 yılında yayımlanan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nden sonraki gelişmeler tarih öğretimine ve tarih ile ilgili en önemli materyal olan ders kitaplarının hazırlanmasına uygun zemini oluşturmuştur. Bu dönemde tarih ilmi ve tarih ders kitabı yazımı oldukça önemli hale gelmiştir. Bu amaçla birçok ders kitabı hazırlanmış ve tercüme yapılmıştır⁵⁰. Tarih dersi önceleri ders olarak lise ve yüksekokulların öğretim programlarında yer alırken; bu dönemden sonra ilkokul ve ortaokul programlarına da konulmuştur. Tanzimat'tan önce okullarda okutulmak üzere hazırlanmış tarih ders kitabı bulunmuyordu. Tanzimat Dönemi ile birlikte her kademe için Genel Tarih, Osmanlı Tarihi ve İslam Tarihi dersi, ders kitapları neşredilmeye başlanmıştır. Bu dönemde ortaya çıkan eserlerin, tarih dersi için istenen nitelikleri karşılama da sayısal olarak önemli sayıda eser ortaya konduğu görülmektedir⁵¹.

Tanzimat'ın ilanından sonra, Avrupa'da meydana gelen tarih eğitimi ile ilgili gelişmelerin Osmanlı devlet adamı ve aydınlarını da etkilediği görülmektedir. Tarih dersi ders kitapları, tarih öğretim ve yöntemleri, tarih öğretiminin amaçları vb. konularda bu etkiler görülmektedir. Örneğin; tarih öğretiminin amaçları konusunda genelde üç amacın olduğu, bunlardan ilkinin öğrenciye geleneğe dayanan genel tarih bilgilerinin verilmesi, ikinci amacın, öğrenci önce içinde yaşadığı toplum hakkında bilgi sahibi olacak ve bu toplumun bugünkü toplumdan ibaret olmadığını; bir geçmişinin de olduğunu anlayacaktır. Üçüncüsü ise tarih eğitimi öğrencilere olayları doğru değerlendirme yöntemini kullanarak, objektif bir düşünce alışkanlığını kazandıracaktır. Böylece öğrenciler yeni bilgileri doğruluğunu test etmeden

mıştır. Bu okulun bir meslek okulu niteliğine sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu okullara rüştiye denilmesinin sebebi: çocukların ergenlik çağına diğer bir ifadeyle rüşti yaşına erişinceye kadar bu okulda eğitim görecekları düşünülerek bu isim verilmiştir.1867 yılına kadar yalnızca Müslüman çocukların alındığı bu okullara bu tarihten sonra azınlık gruplarının çocuklarının da alındığını görmekteyiz. Çalışmamızda kaynaklardan ve bu okulların işlevinden dolayı *rüşdiye* kelimesinin yerine günümüz adlandırmasıyla *ortaokul* kelimesini kullanmayı uygun gördük. Akyüz, **a.g.e. e.**, s. 129.

⁴⁹ Köken, **a.g.e.**, s. 26.

⁵⁰ Mesut Çapa, "Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne Geçiş Sürecinde Türkiye'de Tarih Öğretiminin Tarihçesi", **Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, C. 2, Sayı 3, Ocak-2012, s. 9.

⁵¹ Mustafa Satı, "Tarih Dersinin Usul-ü Esasiesi", **Tedrisatı İptidaiye Mecmuası**, Nu: 8, Dersaadet, 15 Eylül 1326, s. 92-98.

kabul etmeyip tarafsız ve eleştirel bir bakışla karşılamayı öğrenmiş olmaktadır⁵². Belirlenen bu amaçların Osmanlı eğitimcileri tarafından da benzer şekilde dile getirildiği görülmektedir.

II. Meşrutiyet Dönemi'ndeki, tarih eğitimi ve tarih düşüncesinin önem kazanmasında dönemin eğitim ve fikir insanlarının tarihe ve tarih eğitimine yaklaşımları da etkili olmuştur. Bu dönemde tarihten beklenti artmış; tarihe çok önemli fonksiyonlar yüklenmiştir. Örneğin; Mustafa Satı Bey⁵³ tarihin görevi ve önemi hakkında özetle: İnsanı geçmiş milletlerin hallerinden ilerleme ve gerileme durumlarından haberdar ederek fayda sağladığı noktasına dikkat çekmiştir. Tarih geçmiş dönemleri hayal etmemizi sağlayarak zihinsel gelişime de katkı sağlamaktadır. Tarih, birçok insanların yaptıklarını tasvir ederek onların iyi ve kötü vasıflarını ortaya koyar ve böylece örnek alınmasını sağlar. Tarih dersi mutlakiyet yönetiminin ne kadar fenalıklara sebep olduğunu, meşrutiyetin de ne kadar faydalı olduğunu veya olabileceğini geçmiş olaylar üzerinden anlatmaya olanak tanır. Bu tespitlerle birlikte Mustafa Satı Bey, tarih zemini olmayan bilgilerin, temelsiz bir binaya benzediğini bu yüzden sağlam ve sürekli olamayacağına dikkat çekmiştir⁵⁴. Böylece eğitimde tarih dersiyile pek çok önemli ihtiyacın karşılanacağını söyleyerek dönemin genel düşüncesini yansıtmıştır. Aynı zamanda Mustafa Satı Bey, insanda vatan sevgisi ve milliyet fikrini meydana çıkaran unsurların başında geçmiş kavramı olduğunu ifade etmektedir. Dolayısıyla bu konu da tarihin ilgi alanında olduğu için vatan sevgisinin yerleştirilmesi ve millete hizmet hissini uyanması görevinin de tarihe ait olması gerektiğine dikkat çektiğini söyleyebiliriz. Bütün bu faydaların elde edilmesi noktasında hiçbir dersin tarihin yerini tutamayacağı söylenmiş olmaktadır⁵⁵.

Dönemin tarih eğitimindeki gelişmelerinde dikkat çeken başka bir konu da; tarih öğretiminin esaslarının nasıl olması gerektiğidir. Bu konuda da dönem tarihçileri görüşlerini ortaya koymuşlardır. Ezbercilik ve tarihi bilgiyi olduğu gibi aktarmaktan belli bir ölçüde faydalanılırken; sadece bunlarla yetinmenin doğru kabul edilmediği görülmektedir. Bu dönemde konu seçimi, ders kitabı ve öğretim yöntemleri gibi konuların farklı eğitim seviyeleri için farklılık gerektirdiği yaklaşımı benim-

⁵² Otto Ernst Schueddekope, Edouard Bruley ve diğerleri, **Tarih Öğretimi ve Tarih Kitaplarının Geliştirilmesi** (Çeviren: Necati Cengiz), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1969, s.65-66.

⁵³ Mustafa Satı Bey (1880-1968), Arap asıllı Osmanlı eğitimcisidir.

⁵⁴ Mustafa Satı, **a. g. e.** , s. 93.

⁵⁵ Mustafa Satı, **a. g. e.** , s. 95-98.

senmiştir. Dolayısıyla ilkokul, ortaokul, lise ve yükseköğretimde tarih öğretiminin amaçlarının farklı olması gerektiği düşüncesinin önem kazandığı görülmektedir.

İlkokul ve ortaokul öğrencilerine tarih eğitimiyle, tarihle ilgili temel kavramların verilmesi hedeflenirken; olaylar üzerinden öğrencilerin manevi ve ahlaki yönlerinin geliştirilmesi de amaçlanmıştır. Bununla birlikte öğrencilerde aklî kabiliyetlerin (hayal gücü ve algının geliştirilmesi) de geliştirilmesine yönelik uygulamalara da yer verilmiştir. Bu sebeple ilkokullarda Osmanlı Tarihi yeterli görülürken ortaokullarda Osmanlı Tarihi'nin yanında özet bir Genel Tarih dersinin verildiği görülmektedir. Lise ve yüksekokullarda ise tarih dersinden daha ileri düzeyde zihinsel ve ahlaki kazanımların elde edilmesinin hedeflendiği anlaşılmaktadır⁵⁶.

Tarih dersine özel bir önem veren dönemin tarihçilerinden biri de Ali Reşad'dır⁵⁷. Ali Reşad'ın farklı kademelerdeki (ilkokul, ortaokul ve lise) öğrencilere tarih dersi verirken her seviye için farklı hedefler gözetilmesi gerektiğine dikkat çektiği görülmektedir. İlk kademedeki (ilkokul ve ortaokullar) öğrenciler için tarih eğitimiyle daha önce görmedikleri dünyaları hayal edip, olaylar arasında sebep-sonuç ilişkileri kurarak akli yeteneklerini geliştirmek gerektiğine dikkat çekmiştir. İkinci kademedeki (ortaöğretim) öğrencileri ise tarih eğitimiyle insanlık tarihinin ilk devirlerinden başlayarak medeniyet yolculukları hakkında bilgi sahibi olmaları sağlanmalıdır. Üçüncü kademe (yükseköğretim) öğrencileri için tarih eğitimiyle, tarihî hadiselere bilimsel olarak yaklaşma, olaylarda sebep-sonuç ilişkileri arama ve daha üst düzey muhakeme (akıl yürütme) becerilerinin geliştirilmesine önem verilmesi gerektiğini söylemiştir⁵⁸.

II. Abdülhamid Dönemi ve II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Devleti'nde eğitim düşüncesinin hızla değiştiği, eski okul ve eğitim sistemlerinin yerine yenilerinin yerleştiği bir dönem olmuştur. Bu durumda Avrupa'da bu alanda meydana gelen gelişmeler etkili olmuştur. Yeni okul ve eğitim sistemleri Osmanlı Devleti'nde de bu dönemlerde karşılık bulmuş ve yeni anlayışlara uygun olarak eğitim sorunları tartışılmaya başlanmıştır. Böylece eğitim alanında yeni okul ve öğretim sistemlerine uygun kurumların açılmasının hızlandığı görülmektedir. Yeni okul ve eğitim sis-

⁵⁶ Ali Reşad, "Mekteplerde Tarih Dersi", **Tedrisat Mecmuası**, Nu: 20, 15 Mayıs 1328, s. 50-64.

⁵⁷ Ali Reşad (1877-1929), Osmanlı tarihçisi ve yazardır.

⁵⁸ Hayrettin Kaya, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Tarih Dersi Müfredatı", **Toplumsal Tarih**, S. 100, Nisan 2002, s. 44-45.

temleriyle birlikte toplum yapısını değiştirecek üretici ve girişken fertler yetiştirme gayretleri de artmıştır. Bu amaçla eğitimi ilgilendiren her konuda önemli değişiklikler yapılmıştır. Örneğin; okul binaları, öğretmen yetiştirme meselesi, öğretim programları, eğitim yönetimi vb. konular bu değişiklikler arasındadır⁵⁹.

Bu dönemde üzerinde durulan başka bir konu da ilköğretim meselesi olmuştur. İlköğretimin bir anlamda daha sonraki eğitimlerin başarısındaki etkisi üzerinde durulmuş; dolayısıyla ilköğretimin geliştirilmesine yönelik çalışmalara ağırlık verilmiştir. Osmanlı Devleti'nde ilköğretim uzun yıllar sıbyan mektepleri aracılığı ile gerekleřtirilmiřtir⁶⁰. Sıbyan mekteplerinin idaresi vakıflar yoluyla sağlanıyordu. Dolayısıyla her vakfın vakfiyesine göre eğitim yapılıyordu. Bu durum vakıf sayısı kadar eğitim programı olması sebebiyle ilköğretimde birlikteliğin sağlanmasını engellemiştir. Sıbyan mekteplerine devletin ilk müdahalesi 1824 yılında II. Mahmut Dönemi'nde olmuştur. Padişahın fermanıyla İstanbul'da sıbyan mektebine gitmek zorunlu tutulmuştur. Bu fermanla İstanbul dışı yerler (taşra) fermanın kapsamı dışında tutulmuřtur⁶¹. Eğitimle ilgili ilköğretim ve ortaöğretimi de kapsayacak şekilde ilk düzenleme ise 1869'da yayınlanan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'yle olmuştur. Nizamnâmeyle, ilkokuldan yükseköğretime kadar bütün eğitim kademeleri ile ilgili düzenlemeler yapılmıştır. Eğitim süresi, okula başlama yaşı, sınıf geçme vb. gibi konular ile okulların idari yönü ile alakalı kararlar alınmıştır. Eğitim yönetiminin nasıl şekilleneceği gibi hususlar düzenlenmiştir. Nizamnâmeyle ilköğretimde Osmanlı tarihi dersi de öğretim programına alınmıřtır⁶². Ayrıca 1876 yılında Kanun-ı Esasi ile ilköğretim zorunlu hale gelmiştir. Osmanlı Devleti'nde faaliyet gösteren her eğitim kurumunun devletin denetim ve kontrolünde olduğu belirtilmiştir. Böylece eğitim işleri de anayasadaki yerini almıřtır⁶³.

II. Abdülhamit Dönemi'nde genel eğitim ve okullaşma alanında önemli gelişmeler yaşanmasına rağmen, tarih dersleriyle ilgili kısıtlayıcı bir yaklaşım sergilendiği görölmektedir. 1904 yılında alınan bir kararla ilkokullardan tarih dersleri, ortaokul-

⁵⁹ Hüseyin Dilaver, "II. Meşrutiyet Dönemi'nde Yayınlanan Bir İstatistik Mecmuasına Göre Osmanlı Maarifi", **Türkler Ansiklopedisi**, Yeni Türkiye Yay. C. 25, Ankara, 2002, s. 115.

⁶⁰ Refia şemin, **Eğitim ve Öğretim Problemlerimiz Tarihimiz Boyunca Eğitim ve Öğretimimize Bir Bakış**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay. No:1816, İstanbul, 1973, s. 14-16.

⁶¹ Somel, **a. g. e.**, s. 145-146.

⁶² Mustafa Safran, "Türk Tarih Öğretimi ve Meseleleri", **Türkler Ansiklopedisi**, Yeni Türkiye Yay. Ankara, 2001, C. 27, s. 1661-1673.

⁶³ Akyüz, **a. g. e.**, s. 195; Kodaman, **a. g. e.**, s.28.

lardan da Genel Tarih derslerinin kaldırıldığı görülmektedir. Derslere bu müdahalenin arkasında, Fransız İhtilali'nden kaynaklanan ayrılıkçı fikirlerin, gençler arasında yayılmasını engellemek olduğu anlaşılmaktadır. II. Meşrutiyetin ilanı ile Osmanlı Devleti'nde Türkler arasında, milliyetçi fikirlerin uyandırılması amacıyla ilköğretim düzeyinde tarih dersi tekrar müfredata konmuştur⁶⁴. Eğitimle ilgili başka bir düzenleme de 1913'te yayınlanan ilköğretim geçici yasası (Tedrisat İptidaiye Kanun-ı Muvakkati) ile yapılmıştır. Bu düzenlemede ilköğretimin mecburi ve parasız olarak yapılması kararlaştırılmıştır. Eğitim süresi altı yıl olarak belirlenip üç devreye ayrılmış ve her devreye ise iki yıllık süreyi kapsayacak şekilde düzenlenmiştir. Her devreye ikişer yıl olmak üzere: ilk kademe (devre-i ula), orta kademe (devre-i mutavassıta) ve yüksek kısım (devre-i âliye) olarak isimlendirilmiştir⁶⁵.

İlköğretim geçici yasası ile yapılan düzenlemede ilkokullar için tarih derslerinin tekrar öğretim programına dâhil edildiği görülmektedir. Üç sınıflı ilkokulların üçüncü sınıflarına haftada iki saat konulan derste *Muhtasar Tarih-i Osmani* isimli kitap okutulmuştur⁶⁶. Bu dönemde, ilköğretim eğitimi alanında, çalışmalarda bulunan Mustafa Satı Bey'in tarih eğitiminin nasıl olması gerektiği ve amacı konusunda sunduğu görüşlerin eğitimciler arasında etkili olduğu görülmektedir. Mustafa Satı Bey, ezberden vazgeçilip tarih eğitiminin yeni anlayışlara uygun olarak yapılmasını istemiştir. Aynı zamanda tarih eğitiminin ahlak ve vatan sevgisini kazandıracak şekilde düzenlenmesi gerektiğini savunmuştur⁶⁷. Mustafa Satı Bey'in görüşlerinden etkilenen eğitimciler, yazdıkları kitaplarda bu görüşlere uygun eserler vermeye çalışmışlardır⁶⁸. Bu dönemde ders kitaplarına da bir düzenleme getirilmiş, Maarif Vekâleti (Eğitim Bakanlığı) öğretim programları belirleyerek derslerin içerik olarak hangi konuları kapsaması gerektiğini ve kitapların şekilsel özelliklerini bir standarda bağlamıştır. Dönemin eğitimcileri belirlenen içerik ve şekil özelliklerine sahip ders kitabı niteliğinde eserler yazmaya çalışmıştır⁶⁹.

⁶⁴ Demircioğlu, a. g. e. , s. 193.

⁶⁵ Dönemez, Oruç, a. g. e. , s. 20.

⁶⁶ Zihni Meray, "Dünyada ve Türkiye'de Tarih Eğitiminin Tarihsel Gelişimi" **Tarih Nasıl Öğretilir? Tarih Öğretmenleri için Özel Öğretim Yöntemleri**, Ed. Mustafa Safran, Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul 2016, s. 31.

⁶⁷ Satı, a. g. e. , s. 95-96.

⁶⁸ Betül Batır, Ali Seydi Bey'in Eğitime Dair Gölgede Kalmış Bir Eseri: " İptidailere Mahsus Tarih-i Osmani", V. **Uluslararası Tarih Eğitimi Sempozyumu**, 2016, s. 116.

⁶⁹ Somel, a. g. e. , s. 237-239.

Eğitim programlarının s¼rekli değiştiği bu d¼nemde, tarih derslerinin her kademe için tekrar g¼ndeme geldiği d¼nem II. Meşrutiyet D¼nemi olmuştur. Bu d¼nemden itibaren eğitimin devleti kurtarabilecek araçlardan biri olduğu d¼ř¼ncesi ¼nem kazanmıştır. İttihat ve Terakki Partisi'nin y¼netime gelmesiyle birlikte T¼rkç¼l¼k faaliyetleri de hız kazanmıştır. Bu durum eğitim programları ve ders kitaplarına da yansımıştır. 1913-1914 eğitim ¼đretim yılında milliyetçi fikirlerin geliştirilmesi amacıyla yeni bir program devreye sokulmuş ve bu programda tarih dersinin haftalık ders saati de arttırılmıřtır⁷⁰. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra yapılan d¼zenlemelerle tarihe ilginin arttığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla tarih eserleri yazarlar çoğalmış ve T¼rk Tarihi ile ilgili konuların zaman ve mek¼n olarak genişlediği g¼r¼lmektedir.

Tarih ¼đretim programları 1915 yılında tekrar d¼zenlenmiř; Osmanlı Tarihi'nin konularına bu programda daha derinlemesine bakılmış, olaylarda sebep-sonuç ilişkileri aranmıştır. Olayların tarihsel olarak daha eski k¼kleri ile beraber incelenmesinin ¼nemi kavranmıştır. Eserlerde T¼rk tarihi ve k¼lt¼r¼ne daha fazla yer vermeye başlanmıştır. Diğer ¼nemli bir gelişme de ders kitaplarının şekil ¼zellikleri açısından geliştirilmesi olmuştur. Tarih eserlerinde daha fazla g¼rsel malzemeler kullanılmaya başlanmış; bu y¼nden eksik olan eserler içerik olarak ne kadar dolu olsa da eleřtirilmıřtir⁷¹. Kitaplarda en çok kullanılan g¼rsel malzemeler: resim, kroki ve haritalar olduğu g¼r¼lmektedir. Kitaplarda Osmanlı Tarihi kronolojik olarak padişahlar ¼zerinden anlatılırken; diğer ¼nemli devlet adamlarına da yer verilmiřtir⁷².

Bu d¼nemde, genel olarak eğitimin toplumlar için en ¼nemli konu olduğu anlayışı yerleşmiştir. Osmanlı Devleti'nde de Avrupa'daki gelişmeleri takip eden aydınlar ve eğitimciler tarafından eğitim konusunun s¼rekli g¼ndemde tutulduğu g¼r¼lmektedir. Eğitimdeki gelişmelere paralel olarak Osmanlı aydınları da ¼đretim y¼ntem ve teknikleri konusunda g¼r¼řler ortaya atmışlardır. Eğitimin modern metotlarla yapılmasını isteyen eğitimcilerin sayısında artış olmuştur. Bu eğitimcilere Mustafa Satı Bey, Emrullah Efendi⁷³, Prens Sebahattin⁷⁴ ve Ziya G¼kalp⁷⁵ ¼rnek olarak ve-

⁷⁰ Batır, **a. g. e.** , s. 117.

⁷¹ Ali Seydi, **Devlet-i Osmaniye Tarihi** (Mekاتب-i İdadiye 'ye Mahs¼s), Dersaadet, 1913, s. 3.

⁷² Demircioğlu, **a. g. e.** , s. 121; Eken, **a. g. e.** , s. 20.

⁷³ Emrullah Efendi(1858-1914), Osmanlı eğiticiisi ve Maarif Nazır'ıdır.

⁷⁴ Prens Sebahattin (1878-1948), Osmanlı siyaset ve fikir adamıdır.

rilebilir. Özellikle Mustafa Satı Bey'in görüşleri ve yetiştirdiği öğretmenler sayesinde bu dönemde eğitimde bir hareketlenme olmuşsa da devamı gelmediği için beklenen olumlu sonuçlar elde edilememiştir. Daha sonra yeni okullar eski usul ve yöntemlerle eğitim öğretime devam etmek zorunda kalmıştır⁷⁶. Bu dönemde Mustafa Satı Bey'in eğitimle ilgili düşünce ve görüşlerinin etkili olduğu görülmektedir⁷⁷. Mustafa Satı Bey'in görüşlerinin çıkış noktasını ise günümüz ifadesiyle, öğretmenin eğitim bilimine (pedagoji) sahip olmasını istediği biçiminde belirtebiliriz.

Sonuç olarak; Osmanlı Devleti'nin II. Meşrutiyet yıllarını da kapsayan döneminde, tarih eğitimi önem kazanmış ve tarih derslerinde öğrencilere kimlik bilinci oluşturma amacının ön plana çıktığı görülmektedir. Ders kitaplarında kimlik bilinci oluşturma ve Osmanlı hanedanına bağlı vatandaşlar yetiştirmek öncelikli konular olmuştur. Yazılan Osmanlı Tarihi ders kitaplarında Osmanlı Tarihi, padişahların tahta geçiş sırasına göre işlenmiş; devletin toprak kaybı ve kazanması üzerinde durulmuştur. II. Meşrutiyet'e kadar ders kitaplarında padişahlar hakkında olumsuz ifadeler yer almazken bu dönemden sonra bu konuda eleştirel ifadelerin kullanıldığı görülmektedir⁷⁸. Tarih çalışmaları bu dönemde sınırlı alanından çıkarak daha farklı alanlara doğru gelişimini sürdürmüştür. II. Meşrutiyet'in ilanı ile oluşan özgürlük ortamında, okullarda tarih eğitiminin tekrar öğretim programlarındaki ağırlığının artması ve bütün eğitim kademelerine yaygınlaştırılması önemli gelişmeler olarak dikkat çekmektedir. Balkan Savaşları sonunda, tarihe ve tarih eğitimine olan ihtiyacın artması, tarih eğitiminin önem kazanmasında etkili olan diğer bir gelişme olmuştur. Bu dönem tarihçilerinin önemli bir özelliği de tarihi hem konu hem de dil özellikleri yönünden geniş kitlelerin ilgisine sunmuş olmalarıdır. Yazılan eserlerde anlatım dili sadeleştirilmiş; metinler görsel malzemelerle desteklenerek konula-

⁷⁵ Ziya Gökalp (1876-1924), Osmanlı Devleti eğitimci ve fikir adamıdır. Türkçülük akımının fikir babasıdır.

⁷⁶ Dönmez ve Oruç, **a. g. e.** , s. 20.

⁷⁷ Mustafa Satı Bey'in görüşlerinin temelinde eğitimin ilk kademesinin önemli olduğu düşüncesi vardır. Sağlam bir ilköğretim eğitimiyle, daha ileri düzeydeki eğitimlere devam etmenin kolay olacağını ifade eden Mustafa Satı Bey; zayıf bir temelin üzerinde sağlam bir yapının kurulamayacağını ifade etmektedir. İkinci olarak öğretmen meselesine dikkat çeken Mustafa Satı Bey, çok sayıda öğretmen yetiştirmek değil; önemli olanın bilgili ve ahlaklı öğretmen yetiştirmek olduğuna vurgu yapmıştır. Ayrıca eğitim ve öğretimde ileri düzeyde öğretmen yetiştirmek gerektiğini söylemiştir. Mustafa Satı Bey'e göre öğretmen, öğretme yöntem ve tekniklerini bilmeli; aynı zamanda eğitim yöntemlerinin etkin bir şekilde uygulama becerisine de sahip olmalı, görüşünü savunmuştur Dönmez ve Oruç, **a. g. e.** , s. 29.

⁷⁸ Somel, **a. g. e.** , s. 25.

rın daha iyi kavranmasına çalışılmıştır. Böylece tarih eserleri sadece bir bilgi aktarım aracı olmaktan çıkarılmış ve zevkle okunabilecek kaynaklar arasına girmiştir⁷⁹.

⁷⁹ Ömer Faruk Köse, “Tarih Öğretmek İçin Yazmak Ali Reşad ve Ali Seydi ’nin Tarih-i Umûmi’si”, **Toplumsal Tarih**, s. 244, Nisan 2014, s. 26.

2. ALİ SEYDİ BEY'İN HAYATI

2.1 Hayatı

Osmanlı Devleti'nin son döneminde yetişmiş ve eserler vermiş Cumhuriyet Dönemi'nde de pek çok eserler yazan, eğitimci vasfıyla liselerde ve Mülkiye Mektebi'nde⁸⁰ uzun yıllar, binlerce öğrenci yetiştiren onlara vatan sevgisi yanında tarih sevgisini de aşıl原因an Ali Seydi Bey, II. Meşrutiyet Dönemi aydınları arasında önemli bir yere sahiptir. Araştırma, makale ve kitaplarıyla toplumun bütün kesimlerine hitap eden Ali Seydi Bey, bu dönemde en çok eser veren aydınlarımızdan biri olarak da dikkat çekmektedir.

Osmanlı Devleti'nde süvari kumandanı olarak görev yapan, Üzeyir Paşa'nın oğlu olan Ali Seydi Bey, 24 Mart 1870 tarihinde Erzincan'da doğmuştur⁸¹. Babasının ismi arşiv belgelerine Aziz olarak geçmiş; ancak doğrusu Üzeyir olduğu tespit edilmiştir⁸². Ali Seydi Bey'in, TBMM'ye sunduğu tercümeihâlinde (Öz geçmiş) baba isimi olarak Üzeyir geçmektedir. Yine aynı kaynağa göre annesinin adı Safiye Hanım'dır. Soyadı kanunundan öncesine ait belgeler olduğu için soyadı bilgisi yoktur. Ancak ailenin daha sonra Armaner soyadını aldığı tespit edilmiştir⁸³. Yine bu kaynağa göre evli ve bir oğlu olduğu belirtilmiştir⁸⁴. Bildiği diller ise: Türkçe, Arapça ve Fransızca olarak belirtilmiştir. İhtisas alanı bölümüne de tarih ibaresi yazılmıştır. Cumhuriyet Dönemi'nde kısa bir dönem Trabzon milletvekilliği yapan

⁸⁰Adı daha sonra Mülkiye Mektebi olarak değiştirilen Mekteb-i Mülkiye-i Fünûn-u Şahane, Mekteb-i Mülkiye'de uzun yıllar öğrenci yetiştirmiştir. Osmanlı Devleti'nde 1859 yılında Sultan Abdülmecid (1839-1861) döneminde sivil yönetici ihtiyacını karşılamak amacıyla İstanbul'da açılan bu kurum, Cumhuriyet döneminde Ankara'ya taşınmıştır. Daha sonra Türkiye Cumhuriyeti'nde kamu yönetimi ve siyaset adamı yetiştirmede en köklü kurum olmuştur. Ayr. Bkz. Ali Akyıldız, "Mekteb-i Mülkiye", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. Ek-2, 2016, s. 240-242.

⁸¹ BOA. HH. SAİD. MEM. , nr. 12/10, 29 Z 1286; BOA. DH. SAİD, nr. 45/1, 29 Z 1286.

⁸² Uzun, a. g. e. , s. 442.

⁸³ Uzun, a. g. e. , s. 443.

⁸⁴ Kâzım Öztürk, **Türkiye Büyük Millet Meclisi Albümü 1920-1973**, Önder Matbaası, Ankara, 1973, s.145.

Ali Seydi Bey'in nüfus bilgileri TBMM kayıtlarında da bu bilgileri ihtiva etmektedir⁸⁵.

Ali Seydi Bey'in ilk eğitimi ile ilgili resmi bilgiye sahip değiliz; ancak devlet görevlisi bir ailenin çocuğu olmasından dolayı ilk eğitimini ailesinden aldığı söylenebilir. İlkokulu bitirdikten sonra Erzincan'da askeri ortaokul ve askeri liseye devam ederek mezun olmuştur. Liseye devam ederken şiirle ilgilendiği tespit edilen Ali Seydi Bey, daha sonara önemli şairler arasında girecek olan Ali Rıza⁸⁶ ve Ali Ferruh⁸⁷ gibi önemli edebi kişiliklerle birlikte önde gelen şairler arasında olduğu görülmektedir⁸⁸. Yükseköğrenimine İstanbul'da devam eden Ali Seydi Bey, 1891 yılında Mülkiye Mektebi'nin yüksek kısmından mezun olmuştur. Aynı yıl devletteki ilk görevi olan Şûra-yı Devlet⁸⁹ Dâhiliye Dairesi'nde birinci sınıf mülazımlığa⁹⁰ tayin edilerek göreve başlamıştır⁹¹. Devlet memurluğu devam ederken öğretmenlik meslek bilgisini arttırmak için özel öğretmenlerden Matematik, Geometri, Kitabet (okuma-yazma, resmi yazışma), İmla ve Tarih dersleri almıştır. Ali Seydi Bey, daha sonra dönemin ortaöğretim kurumlarında görev alıp, öğretmen olarak çalışmaya başlamıştır. Arapça ve Fransızca yabancı dillerinde okuyup yazacak kadar ileri bir noktada olduğu anlaşılmaktadır⁹².

1894 yılında Hazine-i Hâssa Tahrirât Kalemi mümeyyizliğine getirilen Ali Seydi Bey, hakkında verilen bir ihbar üzerine sorgulandığı görülmektedir. Sorgulama sonunda sürgün cezası alan Ali Seydi Bey, 1896 yılında Arazi-i Seniyye (Padişah arazileri) idaresi başkâtiplik üyeliğiyle Bağdat'a sürgün edilmiştir. Bağdat'ta yaklaşık dört yıl kalan Ali Seydi Bey, eğitimden uzak kalmayarak; başta Bağdat Lisesi olmak üzere değişik okullarda öğretmenlik yapmıştır. Bağdat Lisesi'nde Edebiyat

⁸⁵ **Türk Parlamento Tarihi**, TBMM-IV. Dönem (1931-1935), TBMM Vakfı Yay. , Ankara, 1996, C.1, s. 46.

⁸⁶ Ali Rıza (1869-1949), II. Meşrutiyet devri şairi, edebiyatçı, felsefeci ve politikacıdır.

⁸⁷ Ali Ferruh (1867-1917), II. Meşrutiyet dönemi Osmanlı diplomatıdır.

⁸⁸ İbnülemin Mahmut Kemal İnal, **Son Asır Türk Şairleri**, C. 3, İstanbul, 1969, s. 1511. ; Tahir Erdoğan Şahin, **Erzincan Tarihi**, Erzincan Hayra Hizmet ve Dayanışma Vakfı Yay. , Erzincan, 1987, C. 2, s. 260-262.

⁸⁹ Ali Akyıldız, “ Şûra-yı Devlet”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 39, 2010, s. 236-239.

⁹⁰ Mülâzım: Osmanlılarda bir ücret almadan devlet hizmeti yapan aday görevli. Bekir Sıtkı Baykal, **Tarih Terimleri Sözlüğü**, Türk Dil Kurumu Yay. , Ankara, 1974, s.97.

⁹¹ Mücellidoğlu Ali Çankaya, **Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (1860-1949)**, C. 2, Mars Mat. , Ankara, 1954, s. 465-466.

⁹² Abdülkadir Gül, **Osmanlı Bürokrasisinde Erzincanlı Memurlar**, Salkımsöğüt Yay. , 2011, s. 177. ; İbrahim Alaettin Gövsu, **Türk Meşhurları Ansiklopedisi**, 1945-1946, s. 353. ; Atilla Özkırımı, **Türk Edebiyatı Ansiklopedisi**, C.1, Cem Yayınevi(4. baskı), İstanbul, 1987, s. 99. ; Seyit Kemal Karaalioğlu, **Resimli Türk Edebiyatçıları Sözlüğü**, İnkılap ve Yelken Basımevi, İstanbul, 1982, s.42.

ve Ahlak dersleri öğretmenliği görevinde bulunmuştur⁹³. Aynı mektepte Tarih ve Malûmât-ı Fenniye (Fen Bilimleri) dersleri öğretmenliği yapmıştır. Ali Seydi Bey, terfi ederek 1898 yılında görevli olduğu kalemde Tahrirat Başkâtipliği'ne yükseltilmiştir⁹⁴. Bağdat'ta bulunduğu süre içinde bölgede meydana gelen aşiretler arasındaki anlaşmazlıkların çözüme kavuşturulmasında, aktif rol almıştır. Gösterdiği uzlaştırma becerisiyle devlet için potansiyel bir toplumsal sorunu sulh yoluyla çözüme kavuşmuştur. Bu hizmetlerinden dolayı affedilerek İstanbul'a dönmesine izin verildiği görülmektedir⁹⁵.

Bağdat'taki vazifesi 1901 yılında sona ermiştir. Aynı yıl padişah iradesiyle İstanbul'a dönmüştür. İstanbul'a dönen Ali Seydi Bey, devlet memuriyetlerinde görev almaya devam etmiştir. Görevlerinde gösterdiği başarılar sayesinde 1901'de Hazine-i Hâssa Tahrirât Kalemî İkinci Mümeyyizliğine getirilen Ali Seydi Bey, bu görevdeyken başarılı hizmetlerinden dolayı terfi ettirilerek, kendisine önce üçüncü rütbe; daha sonra 1902 yılında ikinci rütbe verilmiştir⁹⁶. 1903 yılında bu göreve ek olarak Mercan İdadisi, Kitabet dersi öğretmenliği görevi verilmiştir. 1906 yılında Nişân-ı Osmâni nişanı verilen Ali Seydi Bey, 1907 tarihinde Hazine-i Hassa-i Şahane Nezareti tarafından Bağdat, Basra ve Musul vilayetleri dâhilindeki Emlak-ı Hümayûn İdareleriyle, Dicle Nehri'nde yapılan ulaşımı (seyrüsefer) denetlemek ve Hamidiye Vapurlar İdaresini teftiş ve tetkik etmek üzere görevlendirilmiştir. 1908 yılında bu görevi sona ermiştir⁹⁷.

Ali Seydi Bey, 1907'de Hazine-i Hassa Müfettişliği görevine getirildi. 1907 yılında Ali Seydi Bey'in Hazine-i Hassa Nezareti Mümeyyiz-i Sâni'si iken, Dâhiliye Nezareti (İçişleri Bakanlığı) vasıtasıyla bir mutasarrıflığa tayini, ilgili makamlarca uygun görüldüğünü belgelerden öğrenmekteyiz⁹⁸. Ancak bu tarihte böyle bir görev yapıp yapmadığı ile ilgili bir bilgi yoktur.

Hazine-i Hassa Tahrirat Kalemî Mümeyyiz-i Saniliğine tayin edilen Ali Seydi Bey, Sultan II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesinden sonra Hazine-i Hassa'nın Maliye Nezaretine bağlanmasıyla bir süre açıkta kaldığı anlaşılmaktadır. Ali Seydi Bey,

⁹³ BOA. MF. MKT. nr.375/41, 19.06.1315, ; BOA. MF. MKT. nr.400/59, 30.01.1316.

⁹⁴ Gül, a. g. e, s. 177-180.

⁹⁵ Uzun, a. g. e. s. 443.

⁹⁶ Uzun, a. g. e. s. 444.

⁹⁷ BOA, ML. EEM. nr. 632/93, 17 Ts 1323; BOA, ML. EEM. nr. 634/64, 02 Ke 1323/1907.

⁹⁸ BEO. nr. 2563/192184, 25 S 1323/1907.

daha sonra, yaptığı hizmetler ve liyakati göz önüne alınarak 9 Eylül 1909 tarihinde Dâhiliye Nezareti Müfettişliğine başka bir ifade ile Mülkiye Müfettişliği görevine getirilmiştir⁹⁹.

Ali Seydi Bey, II. Meşrutiyet Dönemi'nde 1919 yılına kadar mülki idare görevlerinde bulunmuştur. Adana, Bolu, Çatalca ve Elazığ onun görev yaptığı merkezlerdir. 1919'da Elazığ valiliği görevinden alındıktan sonra, daha çok eğitim öğretim faaliyetlerinin içinde yer almıştır. Uzun yıllar, 1919 yılından 1929 yılına kadar, Mülkiye Mektebi'nde hocalık yapmıştır¹⁰⁰.

Ali Seydi Bey, 1909 yılında Sultan V. Mehmet'in emriyle kurulan Tarih-i Osmani Encümeni'ne padişah tarafından daimi üye seçilmiştir. Cumhuriyet'in ilanından sonra adı Türk Tarih Encümeni olarak değiştirilen ve tarihçi Ahmet Refik Altınay başkanlığında tekrar oluşturulan kurulda yer almıştır. Ancak 1927 yılında Türk Tarih Encümeni'nin Maarif Vekâletine bağlanması sonucunda Mehmed Fuad Köprülü başkanlığında yapılan düzenlemede, encümende yer almamıştır¹⁰¹.

1933 yılında TBMM'de boşalan Trabzon milletvekilliği için yapılan ara seçimle bu vilayetten milletvekili seçilmiştir. Bu görevi uzun sürmemiş altı ay sonra rahatsızlanarak İstanbul'da vefat etmiştir. Topkapı Mezarlığı'na defnedilmiştir¹⁰².

Ali Seydi Bey'in vefatından sonra isminin yaşatılması adına yapılanlara baktığımızda memleketi olan Erzincan'da herhangi yere, kuruma adının verilip verilmediği ile ilgili yaptığımız araştırmada; Erzincan ilinde bir okulun kütüphanesine isminin verildiği tespit edilmiştir (EK: D). Vefatından sonra Cumhuriyet gazetesinde: "...Beş altı ay evvel de Trabzon mebusluğuna seçilmişti. Merhum uzun süre Mülkiyede muallimlik yaparak yüzlerce talebe yetiştirdiği gibi 93 tane eser yazarak irfan hayatımıza unutulmaz hizmetler ifa etmiştir. Bilhassa Resimli Kamusu pek meşhurdur. Ali Seydi Bey'in ölümü memleket için zayıttır (kayıp)..."¹⁰³ Ali Seydi Bey'in vefatını, kültür ve eğitim hayatı için büyük bir kayıp olarak gösteren bir gazete haberi yer almıştır(EK: C).

⁹⁹ BOA. , İ. TAL. , nr. 275/1319/Z-176, 17 Z 1319; Ali Çankaya, a. g. e. , s. 233.

¹⁰⁰ Çankaya, a. g. e. , s. 465.

¹⁰¹ Uzun, a. g. e. s.443.

¹⁰² Cumhuriyet Gazetesi Arşivi, 3 Ağustos 1933, s. 2.

¹⁰³ Aynı gazete, s. 2.

2.2 Devlet Hizmetleri

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde başlayan devlet hizmetleri birçok alanda olmuş ve Cumhuriyet Dönemi'nde de farklı görevler yapmıştır. Şûra-yı Devlet memurluğu ile başlayan devlet hizmetleri, Hazine-i Hassa İdaresi kâtipliği, Hazine-i Hassa İdaresi Mümeyyizliği, Hazine-i Hassa İdaresi Müfettişliği onun uzun yıllar görev yaptığı memuriyetlerdir. 1909 yılında Sultan II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesi ile Hazine-i Hassa Dairesi Maliye Nezareti'ne bağlanınca bir süre açıkta kalan Ali Seydi Bey, Dâhiliye Nezareti içinde görev almıştır.

1909-1919 yılları arasında sözü edilen nezarete önce mülkiye müfettişliği ardından farklı sancaklarda mutasarrıflık ve vekâleten ve asaleten olmak üzere farklı vilayetlerde valilik yaptığı görülmektedir.

Ali Seydi Bey'in görev yaptığı oluşumlardan biri de Tarih-i Osmani Encümeni üyeliğidir. 1909 yılında Sultan V. Mehmet'in emriyle kurulan Tarih-i Osmani Encümeni'ne padişah tarafından daimi üye olarak seçilmiştir. Cumhuriyet'in ilanından sonra adı Türk Tarih Encümeni olarak değiştirilen ve tarihçi Ahmet Refik Altınay başkanlığında tekrar oluşturulan kurulda yer almıştır. Ancak 1927 yılında encümenin Maarif Vekâlet'ine bağlanması sonucunda Mehmed Fuad Köprülü¹⁰⁴ başkanlığında yapılan düzenlemede encümen içinde yer almamıştır¹⁰⁵.

Ali Seydi Bey kısa bir süre olsa da (yaklaşık 6 ay) milletvekili olarak görev yapmıştır. Trabzon vilayetinin, mecliste 1933 yılında vekil sayısının boşalmasıyla aynı yıl yapılan ara seçimle milletvekili seçilmiştir. Bu görevdeyken rahatsızlanan Ali Seydi Bey, 2 Ağustos 1933 yılında vefat etmiştir. Dolayısıyla milletvekilliği onun devletteki son görevi olmuştur¹⁰⁶.

Ali Seydi Bey'in devlet hizmetlerinden biri de farklı okullarda yaptığı öğretmenlik görevleridir. Devlet memurluğuna başladıktan sonra ikinci bir görev olarak okullarda öğretmen olarak farklı dersler vermiştir. 1869'da yürürlüğe giren Maarif-i Umumiye Nizamnâmesi¹⁰⁷ ile artan okullaşma oranı beraberinde öğretmen ihtiya-

¹⁰⁴ Mehmet Fuat Köprülü (1890-1966), Türk edebiyat tarihçisi, Osmanlı Tarihçisi ve siyaset adamıdır.

¹⁰⁵ Uzun, a. g. e. s.443.

¹⁰⁶ Cumhuriyet Gazetesi Arşivi, 3 Ağustos 1933, s. 2.

¹⁰⁷ Maarif-i Umumiye Nizamnamesi, 1869 yılında Fransa eğitim modeli örnek alınarak yapılan Osmanlı Devleti'ndeki en kapsamlı eğitim düzenlemesidir. Bütün eğitim kademelerini ilgilendiren kararlar alınmıştır. Ayr. Bkz. Somel, a. g. e. , s. 117-122.

cını ortaya çıkarmıştır¹⁰⁸. Osmanlı Devleti'nde örgün öğretim kurumlarında bugünkü anlamda öğretmen yetiştirme çabalarının Tanzimat Dönemi'nde 1848 yılında Darulmuallimin'in (öğretmen okulu) açılmasıyla başladığı bilinmektedir. Rüştiyelere(ortaokullara) öğretmen yetiştiren bu kurumun yanında 1868 yılında Darulmuallimin'in ilkokul kısmı açılmış, daha sonra açılan kız (inas) ortaokullarının öğretmen ihtiyacını karşılamak üzere de 1870 yılında Darulmuallimat (Kız öğretmen okulu) açılmıştır. 1891 yılında Darulmuallimin-i Âliye adı altında da liselere öğretmen yetiştiren kurumlar açılmıştır. Ancak geçen zamanda ihtiyaca uygun kalite ve sayıda öğretmen yetiştirilemediği anlaşılmaktadır¹⁰⁹. Daha sonra öğretmen yetiştiren kurumların azlığı ve yetişen öğretmenlerin yetersiz kaldığı durumlarda devlet eğitimci ihtiyacını karşılamak için eğitilmiş olan her bireyden yararlanmaya çalışmış; görevli pek çok memur ve bürokrat öğretmen olarak veya başka görevlerle eğitime katkı sunmaya çalışmıştır¹¹⁰.

Bu dönemde öğretmen ihtiyacını karşılamak üzere Mülkiye Mektebi mezunları önemli görevler üstlenmiştir. Bu mektepten mezun olanların çoğu liselere idareci ve öğretmen olarak atanmışlardır. Ayrıca idari görevi bulunan okul mezunlarına ilave olarak öğretmenlik görevi verilmiştir¹¹¹. Ali Seydi Bey'in 1892'de başlayan öğretmenlik hizmetleri mülki idare görevlerine başlayıncaya kadar (1909) devam etmiştir. Ali Seydi Bey, Şûra-yı Devlet Dairesinde göreve başladığı ilk zamanlarda iken Maarif Vekâleti tarafından, öğretmen olarak görevlendirildiği belgelerden anlaşılmaktadır¹¹². İlk olarak İstanbul'da Özel Numune-i Terakki Mektebi'nde 1892 den 1894 yılına kadar Matematik, Geometri, Kitabet, İmla ve Tarih öğretmenlikleri yapmıştır. İkinci olarak 1894 yılında Üsküdar İdadisi Belagat-İnşa (Güzel konuşma-Kompozisyon), Edebiyat öğretmenlikleri yaptığı görülmektedir. Bağdat'a sürgün olarak gitmeden önce bu üç okulda görev yaptığını kayıtlardan anlaşılmaktadır¹¹³. Bir eserin giriş sayfasında "Mekteb-i Mülkiye-i Şahane İdadisi Kitabet-i Resmîye Muallimi" ifadesinden Ali Seydi Bey'in 1905 yılından 1909 yılına kadar bu mektepte Kitabet-i Resmîye(Resmî Yazışma) öğretmeni olduğunu anlaşılmakta-

¹⁰⁸ Yahya Akyüz, "Türkiye'de Çağdaş Anlamda Öğretmenlik Mesleğinin Doğuşu", **Türkler**, C. 27, Ankara, 2002, s. 17.

¹⁰⁹ Cemil Öztürk, **Atatürk Devri Öğretmen Yetiştirme Politikası**, TTK Yay. Ankara, 1996., s.2-3.

¹¹⁰ Erkan Tural, "Son Dönem Osmanlı Bürokrasisi: II. Meşrutiyet Dönemi'nde Bürokratlar, İttihatçılar ve Parlamenterler", **TODAİE**, Ankara, 2009, s. 49.

¹¹¹ Akyüz, **a. g. e.**, s. 18.

¹¹² BEO. , nr. 192/14340.15 L 1310.

¹¹³ Ali Seydi, **Kitabet Dersleri**, Şirket-i Mürettebiye Mat. , Dersaadet, 1321. s. 1

dır¹¹⁴. Bağdat'ta görevli olarak bulunduğu esnada farklı liselerde birçok dersin hocasını yaptığı anlaşılmaktadır.

Osmanlı Devleti'nde teknik eleman ihtiyacını karşılamak üzere açılan mesleki eğitim kurumlarının ilki olan İstanbul Sanayi Mektebi de onun görev yaptığı okullardan biridir. Bu okulda 1894 yılında Osmanlı Lisanı öğretmenliği yaptığı anlaşılmaktadır. Deprem sonucu okul binası zarar gördüğü için bu okuldaki görevi yarım kalmıştır. Aynı yıl, Üsküdar Lisesi üçüncü ve dördüncü sınıflara Belagat, İnşa ve Edebiyat öğretmenliği görevine atanmıştır. Ali Seydi Bey'in görev yaptığı okullardan bir diğeri de Mercan Mekteb-i İdâdisi'dir. Bu okulda 1905 yılında Kitabet dersleri öğretmeni olarak görev yapmıştır¹¹⁵. Bağdat Lisesi'nde Edebiyat ve Ahlak öğretmenliği görevinde bulunmuştur. Ali Seydi Bey, devletin farklı unsurları olan, azınlık okullarında da görev yapmıştır. Buna örnek olarak; Bağdat Ermeni Mektebi'nde Osmanlı Lisanı öğretmenliğini verebiliriz¹¹⁶.

1919'da mülki idare görevinden ayrıldıktan sonra uzun yıllar görev yaptığı kurum Mülkiye'dir. Adı daha sonra Mülkiye Mektebi olarak değiştirilen Mekteb-i Mülkiye-i Fünûn-u Şahane' de uzun yıllar öğrenci yetiştirmiştir. Ali Seydi Bey, bu kurumda uzun yıllar çeşitli derslerin hocasını yapmıştır. 1924 yılına kadar Kitabet-i Resmîye, 1926 yılına kadar Siyasi Tarih ve 1932 yılına kadar Diplomatik Muhabere derslerini vermiştir¹¹⁷.

2.3 Mülki İdare Görevleri

Ali Seydi Bey, Osmanlı Devleti'nde farklı alanlarda uzun yıllar mülki idare görevlerinde bulunmuştur. Mülkiye müfettişliği, mutasarrıflık ve valilik Ali Seydi Bey'in Osmanlı Devleti'nde uzun yıllar görev yaptığı idari görevlerdir. Bu alandaki görevlerinin ilki Hazine-i Hâssa İdaresi¹¹⁸ müfettişliğidir. Ali Seydi Bey, bu görevde iken 1909'da Hazine-i Hâssa İdaresi'nin saraydan alınıp Maliye Nezaretine bağlanması ile ilgili, yapılan düzenlemede açıkta kaldığı anlaşılmaktadır. Ancak Ali

¹¹⁴ Ali Seydi, **Güldeste-i Bedai**, Mahmudbey Matbaası, (2. baskı), İstanbul, 1909. s. 1.

¹¹⁵ B. O. A. , MF. MKT. 679/25, 20 M 1321.

¹¹⁶ Gül, **a. g. e.** , s. 178. ; BOA. MF. MKT. nr.400/59, 30 M 1316.

¹¹⁷ Çankaya, Ali, **a. g. e.** , s. 465-467.

¹¹⁸ Hazine-i Hâssa: Padişahların şahsi gelir ve giderlerini idare eden teşkilât.

Seydi Bey'in daha önceki hizmetleri ve liyakati dikkate alınarak 9 Eylül 1909 tarihinde Dâhiliye Nezareti içinde mülkiye müfettişi olarak görevlendirilmiştir¹¹⁹.

Ali Seydi Bey 1913'ten Milli Mücadele'nin başladığı 1919 yılına kadar Osmanlı Devleti'nin Bolu ve Çatalca¹²⁰ sancaklarında mutasarrıflık; Adana vilayetinde vali vekilliği görevi ile asaleten Elazığ valiliği görevinde bulunmuştur. Bu görevleri ise sırasıyla Adana Vilayeti vali vekilliği görevi 1913 yılında başlayıp 1914 yılında sona ermiştir¹²¹. Ehliyet ve başarıları dikkate alınarak Kasım 1915'de Bolu, Eylül 1916'da Çatalca mutasarrıflığı görevini yapmıştır. Ekim 1917'de Elazığ valiliğine getirilmiştir¹²². Elazığ valiliği görevindeyken, 1919 yılında bu görevinden alınmıştır¹²³.

1919 yılından itibaren idari görevleri bırakarak eğitim öğretim mesleğine geçmiştir. Milletvekili seçildiği 1932'ye kadar Mülkiye Mektebi'nde hocalık yapmıştır. Mülkiye Mektebi'nde verdiği dersler ve süreleri ise; 1924 yılına kadar Kitabet-i Resmîye, 1924'ten 1926 tarihine kadar Siyasi Tarih, Nisan 1932'ye kadar Diplomatik Muhabere hocalığı görevlerini yerine getirmiştir. Nisan 1933'de Trabzon milletvekili seçilen Ali Seydi Bey, bu görevi sırasında rahatsızlanarak Ekim 1933'te tedavi gördüğü Cerrahpaşa Hastanesinde vefat etmiştir.

2.4 Meclis ve Cemiyet Azalıkları

Ali Seydi Bey'in önemli özelliklerinden biri de farklı cemiyetlere yönetici ve üye sıfatı ile katılmış olmasıdır. Topluma faydalı olma adına kendi görevlerinin yanında tarih ve kültüre hizmet amaçlı kurulan oluşumların içinde yer alması onun önemli bir özelliği olarak dikkat çekmektedir. Bu anlamdaki en önemli üyelikleri 1909 yılında Sultan V. Mehmet'in emriyle kurulan, Tarih-i Osmani Encümeni üyeliğine, padişah tarafından daimi üye seçilmiş olmasıdır. II. Meşrutiyet Dönemi'nde yeni siyasal anlayışa uygun olarak halka milli duyguların verilmesi ve vatan sevgisi kazandırmak amacıyla kurulan bu kurulda uzun yıllar, Osmanlı Tarihi ve Türk Ta-

¹¹⁹ Uzun, **a.g.m.**, s. 443.

¹²⁰ BOA. DH. ŞFR. nr. 582/17. 17 Nisan 1334.

¹²¹ BOA. İ. DH. nr. 1504/12. 03 M 1332.

¹²² BOA. İ. DÜİT. nr. 41/66. 15 S 1336.

¹²³ Uzun, **a.g.m.**, s. 443.

rihi ile ilgili araştırmalara katkı sağlamış ve 1927 yılına kadar bu görevi devam etmiştir ¹²⁴.

Diğer önemli bir görevi ise mezun olduğu Mülkiye Mektebi mezunlarının oluşturduğu *Mekteb-i Mülkiye Mezunları İttihad ve Teaviün Cemiyeti*'nde ¹²⁵ (Mekteb-i Mülkiye Dayanışma ve Yardımlaşma Cemiyeti) yöneticilik olmuştur. Derneğin yayın organı olan, aylık yayınlanan, iki yıl (1909-1911) yayın hayatında kalan Mülkiye dergisi yazar ve yöneticileri arasında yer almıştır. II. Meşrutiyet'in ilan edilmesinde etkili olan, Mülkiye Mektebi öğrenci ve mezunları, devlette yeni düzen arayışının olduğu bu dönemde, katkı sağlamak ve meşrutiyet yönetimi anlayışının yerleşmesi için gayret göstermişlerdir. Dergi geniş yazar kadrosu ile yönetimden hukuk düzenine psikolojiden tarihe kısaca toplumu ilgilendiren her konuda yazılara yer vermiştir. Yaptığımız incelemede, Ali Seydi Bey'in dergide en çok yazısı yayımlanan yazarlar arasında yer aldığı görölmüştür. Otuz sayılık derginin, yirmi üç sayısında değişik konularda yazıları yayınlanmıştır. Bu yazılarla ilgili içerik değerlendirmesi, çalışmamızın gelecek bölümünde ele alınacaktır.

Ali Seydi Bey'in en önemli görevlerinden biri de, kısa da olsa 1933 yılında Trabzon vilayetinin boşalan milletvekili sayısı üzerine, ara seçimle milletvekili seçilmesi olmuştur. Ali Seydi Bey'in hangi sebep ya da sebeplerle Trabzon'dan milletvekili olarak seçildiğini gösteren, herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Ancak mülkiye müfettişliği görevleri sırasında, bu bölgede görev amaçlı bulunması ve bölgeyi iyi tanınması bu seçimde etkili olduğu söylenebilir. Ali Seydi Bey Erzincan doğumlu olmasına rağmen Trabzon milletvekili olarak görev yapmıştır. Biyografi çalışmalarında, söz konusu kişi ile ilgili veri eksikliği her zaman sıkıntı çekilen bir konu olmuştur. Ali Seydi Bey'in de farklı alanlarda çok sayıda eseri olmasına rağmen kendisi tarafından, şahsıyla ilgili yazılmış pek az bilgiye ulaşmaktayız. Bunlardan biri de bu görevi sırasında TBMM'ye verdiği tercümeihâli olmuştur ¹²⁶. Bu belgede şahsıyla ilgili özet halinde bilgileri kendi kaleminden öğrenme fırsatı yakalamış oluyoruz(EK: B).

¹²⁴ Uzun, a. g. e. , s. 443.

¹²⁵ Mekteb-i Mülkiye mezunlarının haklarını korumak ve belirlediği hedefler doğrultusunda çalışmalar yapmak üzere 1909'da kurulan bir dernektir. Cemiyetin amacının mezunlar arasında fikir alişverişine aracı olmak, vatana hizmet etmek, mezunların haklarını korumak olduğu anlaşılmaktadır. Cemiyetin özellikle II. Meşrutiyet 'in ilanı konusunda aktif rol aldığı anlaşılmaktadır. Ayr. Bkz. **Mülkiye**, S. 1, 1325, s. 65-85.

¹²⁶ TBMM Sicil Arşivi, Dosya nr. 846.

2.5 Kişilik Özellikleri

Bu konu başlığı altında, Ali Seydi Bey'in eserlerinden ve onunla ilgili kayıtlara geçmiş hatıralardan yola çıkarak, kişilik özellikleri ilgili bir değerlendirme yapılacaktır. Kendine has görüşlerine, tercih ve ilgi alanlarını belirleyen değerleri hakkında bazı tespitlere ulaşılarak onun tarihsel kişiliğinin yanında şahsiyet özellikleri hakkında da bilgi sahibi olmayı hedefledik.

Eğitim ve kültür hayatımıza katkısı, başta tarih, ahlak ve sözlükçülük alanındaki eserleriyle olan Ali Seydi Bey'in, bu ilgi alanı çeşitliliği başlangıçta bir alana yetirince ağırlık vermediği fikrini uyandırmaktadır. Ancak hayatı bir bütün olarak değerlendirildiğinde bütün çalışmalarında asıl amacı olan toplumu aydınlatmak gayesinden hiç ayrılmadığı görülmektedir. Ali Seydi Bey'in en belirgin özelliği; hiç şüphesiz ilim ve kültür hayatındaki çok yönlülüğü ve verdiği eserlerle kendisinden sonrakilere örnek olmasıdır. Eserlerindeki ifadelerine dayanarak, onun alçak gönüllü bir kişilik yapısına sahip olduğunu söylemek mümkündür. Örneğin; *Herkese Kendi Kendine Okutan Kitap ve Yeni Alfabe Muallimlerine Rehber* adlı eserinin öğretmenler hitap kısmında “Muhterem meslekdaşlarım; şu naçiz eseri sizlere takdim etmekten maksadım; haşa, herkesten fazla malumata malik¹²⁷ olduğumu iddia sadedine matuf¹²⁸ değildir”¹²⁹ bu ifadelere benzer cümleleri, Ali Seydi Bey'in birçok eserinde görmek mümkündür. Ali Seydi Bey, eserlerinin mükemmel olma iddiası taşımadığını, belki daha sonra yazılacak eserler için bir başlangıç olma özelliği taşıdığını ifade etmektedir. Bu yüzden, yerinde ve uygun üslupla yapılan eleştiriyi normal olarak karşılar; hatta bu durumu kendini geliştirme de bir fırsat olarak görmüştür¹³⁰.

İslam tarihi ve medeniyeti onun ilgi alanlarından biri idi. İslam tarihindeki büyük sahabeler hakkında yazılmış ve basılmış eserlerinden anlaşıldığına göre, dini değerlere son derece saygılı olduğu anlaşılmaktadır. Kayıtlarda aldığı dini eğitim hakkında bilgi olmamasına rağmen, Arapça bilmesi dini konular hakkında bilgi sahibi olması, bu konuda ciddi bir çalışma yaptığını göstermektedir. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ailesi demek olan Ehlibeyit ve Dört Halife hakkında birer saygı ifadesi olan

¹²⁷ Malik: Bir şeye sahip olma anlamında kullanılmıştır.

¹²⁸ Matuf: Herhangi bir şeyle ilgili ve ona yöneltilmiş olma manasındadır.

¹²⁹ Ali Seydi, **Herkese Kendi Kendine Okutan Kitap ve Yeni Alfabe Muallimlerine Rehber**, İstanbul, Şarki ve Maarif Kütüphaneleri Türk Neşriyat Yurdu, 1929, s. 3.

¹³⁰ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 4.

kelimeleri her zaman kullanmaya özen göstermesi bu tespiti doğrular niteliktedir. Örneğin; Hz. Ebubekir için *es-sıddık* (son derece doğru sözlü), Hz. Ömer için, hakla ile batılı ayıran anlamında¹³¹ *el-fârûk* (*ayıran*) ifadelerini eserlerinde sık sık kullanmıştır. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) iki kızı ile evlenen Hz. Osman için *zinnureyn* (iki nur sahibi) ve Hz. Ali'nin putlara tapmadan Müslüman olmasından dolayı *kerremallahu veche*(*Allah yüzünü nurlandırсын*)¹³² gibi övgü sıfatlarıyla bu zatlara olan sevgisini ortaya koyması, bir özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır¹³³.

Ali Seydi Bey'in yazı, edebiyat ve dil ile ilgili ilk çalışmaları gençlik dönemine dayandığı anlaşılmaktadır. Arkadaşı Ali Rıza'nın hatırasında anlattığına göre: "Yalnız Mülkiye Mektebi'nde o zaman başlı başına şair olarak, İbnürreşad, Ali Ferruh, İhsan, Ali Kemal ve bilahare İskarpar kaymakamı namıyla şöhretşiar bir şair-i sofî olan Ali Rıza ve benim sınıf arkadaşım olan Ali Seydi merhumları zikretmek yeter. Yoksa herkes bu muhit-i irfan içinde şairliğe namzet(aday) olarak yetişiyordu. Ben onlardan biri idim ve şiir yazıyor idim"¹³⁴ ifadelerinden Ali Seydi Bey'in, okul yıllarında yazı ve edebiyatla uğraştığı anlaşılmaktadır¹³⁵. Meslek hayatında da edebiyat ve şiirle ilgilendiğini 1896 yılında II. Abdülhamid'in yeni yılını kutlamak için yazdığı şiirinden anlamaktayız¹³⁶(EK: V).

Ali Seydi Bey, çok yönlü ve araştırmacı bir kişiliğe sahip olduğunun göstergelerinden biri de, almış olduğu ihtira (icat) beratıdır. Tıpta kullanılan sıvı ilaçların içilmesindeki zorlukların yok edilmesine yönelik olarak arkadaşıyla birlikte bir tür ilaç kaşığı icat edip, bu hususta bir ihtiyacın giderilmesi için çalıştığı anlaşılmaktadır. Bu durum aldığı 14 Teşrinisani 1318 (28 Kasım 1902) tarihli ve 1307 numaralı ihtira beratından anlaşılmaktadır¹³⁷. Ali Seydi Bey'in aynı zamanda girişimci bir kişilik yapısına da sahip olduğunu görmekteyiz. Arşiv belgelerinden anlaşıldığına göre, muhtemelen kadro düzenlemeleri esnasında açıkta kalan Ali Seydi Bey, bu dönemde özel okul açma çabası içine girmiştir. Bu dönemde Mirgün'de oturan Ali Seydi Bey, *Mirgün İttihad Terakki Mektebi* adıyla özel bir okul açma dilekçesini

¹³¹ Mustafa Fayda, "Fârûk", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 12. , 1995, s. 177.

¹³² Ramazan Biçer, "Kerremallahu Veçeh", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 25, 2002, s. 296.

¹³³ Ali Seydi, **Aşere-i Mübeşşere'nin Teracaim-i Ahvali**, Selanik Matbaası, İstanbul, 1327. s. 36.

¹³⁴ İbnülemin Mahmut Kemal İnal, **Son Asır Türk Şairleri**, MEB Basımevi, C. 7, 1969, s. 1969.

¹³⁵ "Ali Seydi Bey", **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, C. 1, İstanbul, Dergâh Yay. , 1977, s. 116. ; Ali Seydi Bey", **Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi**, AYK Atatürk Kültür Merkezi, Ankara, 2002, C.1, s. 337.

¹³⁶ Y. PRK. AZJ. nr. 31/18, 19 Z 1312.

¹³⁷ Uzun, **a. g. e.** , s. 443. ; Çankaya, **a. g. e.** , s. 465.

Maarif Vekâleti' ne verdiği anlaşılmaktadır¹³⁸. Ancak okulun açılıp açılmadığı ile ilgili bir bilgi yoktur.

Ali Seydi Bey'in, eser yazma anlamında son derece çalışkan ve üretken bir kişiliğe sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda onu verimli çalışan bir yazar olarak değerlendirmek yanlış olmaz. Kısa bir sürede mükemmel olarak değerlendirilecek hacimde ve nitelikte eserler ortaya çıkarmıştır¹³⁹. Örneğin; 1928 yılında Harf İnkılabından bir yıl sonra, kısa bir sürede, yaptığı sözlük çalışması bu durumu doğrular niteliktedir. *Resimli Yeni Türkçe Lügat* adlı sözlüğü Türk sözlükçülük tarihinde Latin harfleriyle basılmış ilk sözlük olarak kabul edilmektedir¹⁴⁰. Çalışkanlık ve başarılarına delil olarak çok sayıda almış olduğu taltif ve nişanları gösterebiliriz. 1903'de "saniye"¹⁴¹ rütbesinin "mütemayiz"¹⁴² sınıfına yükselmiş; 1917'de ikinci rütbeden "mecîdi" nişanı ile ödüllendirildiği görülmektedir¹⁴³. Görev yaptığı sancak ve vilayetlerde, eğitim işlerine önem veren ve bu konularda girişimlerde bulunan Ali Seydi Bey, bu ilgisinin fark edildiğinin bir göstergesi olarak, 1919'da Maarif Nişanı ile de ödüllendirilmiştir¹⁴⁴.

Ali Seydi Bey'in en önemli vasıflarından olan tarihçiliği, onun diğer mesleklerinin de ayrılmaz bir parçası olmuştur. Mülki amir olarak gittiği yerlerde, o yörenin tarihi ile ilgili de çalışmalar yaptığı görülmektedir. Örneğin; bu niteliğini Bolu mutasarrıfı iken, o zamana kadar Bolu Tarihi ile ilgili çalışmalar hakkında bilgi verilirken, Ali Seydi Bey'in girişimlerini öğrencisi M. Zekai Konrapa¹⁴⁵ özetle şu ifadelerle anlatmıştır: Bolu tarihi yazımı ile ilgili ikinci önemli girişim Ali Seydi Bey tarafından yaptırılmıştır. 1916-1918 yıllarında Bolu'da mutasarrıf olarak görev yapan Ali Seydi Bey, vilayet için ilmi bir salnamenin yazılmasını düşünmüş ve bunun için de bir komisyon, kurulmasını sağlamıştır. Komisyon Bolu Tarihi ile ilgili bir çalışmayı ortaya çıkarmayı başarmıştır. Her ne kadar ilmi ölçülere tamamen uyul-

¹³⁸ BOA, ŞD, nr. 225/28, 23 B 1327.

¹³⁹ Haluk Şükrü Akalın, "Ali Seydi Bey ve Sözlükleri", *Sanal Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 2017, s. 5.

¹⁴⁰ Akalın, a. g. e. , s. 6.

¹⁴¹ Osmanlılarda saliseden büyük üladan küçük askerlikteki albaylığa denk sivil aşamadır. Bekir Sıtkı Baysal, *Tarih Terimleri Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yay. Ankara 1974, s. 119.

¹⁴² Osmanlılarda saniye ile üla arasında ve askerlikteki albay rütbesine denk gelen sivil bir memuriyet aşamasıdır. Ali Püsküllü oğlu, *Osmanlıca Türkçe Sözlük*, Bilgi Yayınları, 1977, s. 347. ; Baysal, a. g. e. , s. 98.

¹⁴³ Uzun, a. g. e. , s. 443.

¹⁴⁴ BOA. MF. MKT. nr. 1218/24. 15 L 1334.

¹⁴⁵ M. Zekai Konrapa (1888-1969), Yüksek İslâm Enstitüsü hocalarındandır. Tarihçi ve yazardır.

muş olmasa da çalışma resmi makamlarca beğenilmiş; komisyon üyeleri Maarif Nezareti tarafından birer takdirname ile ödüllendirilmiştir. Aynı zamanda Ali Seydi Bey döneminde yazılan 1916 yılı Bolu Salnamesi hükûmetçe örnek olarak Almanya'ya gönderildiği ifade edilmiştir¹⁴⁶. Bu tespitlerden de anlaşıldığına göre, yerel tarih çalışmalarının yapılmasına da önderlik etmesi, onun tarihçiliğinin başka bir yönüne ışık tutmaktadır.

Ali Seydi Bey'in Mülkiye Mektebi'nde görevli olduğu yıllara ait olan, öğrencisi Abdülhadi Hüsmen(1904-?) tarafından anlatılan aşağıdaki hatıra da onun hem eğitimcilik hem de Milli Mücadele Dönemi'ne bakışı hakkında bilgi vermektedir. "... I. Cihan Harbi'ni takip eden o karanlık mütareke devrinde, Mekteb-i Mülkiye-i Şâhâne'ye hem imtihanla, hem de ücretli leyli (gündüz paralı) olarak girmiştik. Kayıt ve kabul şartları o zaman öyle idi. Durumum ise Mektep ücretini ödemeye hiç uygun bulunmuyordu... Birinci Sınıfta iken Millî Mücadelenin son safhalarını bütün Millet gibi biz de heyecanla takip ediyorduk. 30 Ağustos 1922'de kati darbe indirildi; tam muvaffakiyet elde edildi. Nihayet bilindiği gibi Refet Paşa (1 Ekim 1922'de) İstanbul'a geldi. Birçok resmî ve hususî müesseselere yaptığı gibi Mülkiye'yi de ziyaret etti; bizlerle de konuştu. O günü ve üzerimizde bıraktığı büyük heyecan ve tesiri hiç unutamam. Ertesi gün Hocamız Zeki Mesud Bey'in Hukuk-ı Düvel Dersi'nde sınıfta idik. Ders ortasında kapı açıldı. İçeriye Muhâberât-ı Resmîye Hocamız rahmetli Ali Seydi Bey girdi. Hocamız Zeki Mes'ud Bey'den müsaade isteyerek bizlere: "Çocuklar, bugünden itibaren meccanî-leylî (parasız yatılı) oldunuz; Millî Hükûmet emir verdi; size bildiriyorum..."dedi. O zaman duyduğum sevinci, emin olun, şu anda da aynen hissediyorum. Mali bakımdan aşağı yukarı hepimiz aynı vaziyette idik. Aynı zamanda arkadaşlarımla hepsinin de tedahüle (birikmiş) kalmış aylıkları veya maaş alan yakınları mevcut değildi. Sevincimizin diğer bir sebebi de sonradan öğrenildi. Refet Paşa, Mülkiye'nin paralı olduğunu öğrenmiş; bunu uygun görmemiş; hemen Ankara'ya bildirmiş ve oradan da ertesi gün meccanî (parasız) olması için müspet (olumlu) cevap almış. Buna göre Millî Hükümet'in Mülkiye Mektebi'ne karşı büyük sevgi ve ilgisi bulunduğu da anlaşılı-

¹⁴⁶ M. Zekâi Konrapa, Bolu Tarihi ile Uğraşanlar, **Abant Bolu Halk Evi Kültür Dergisi**, S. 2, Bolu 1944, s. 12.

yordu...”¹⁴⁷. Bu hatıradan da anlaşıldığına göre Milli Mücadele Dönemi’nde Ali Seydi Bey, Mülkiye Mektebi’nde görev yapmıştır. Öğrencilerle Milli Mücadele’yi heyecanla takip etmiş ve Milli Mücadele’nin başarıya ulaşmasını istediği anlaşılmaktadır.

Öğrencilerinden Recep Remzi Kayaalp (1901-?) ise onunla ilgili şu hatırayı paylaşmıştır. “... Merhum Ali Seydi Bey, Resmî Kitabet dersi hocamızdı. Diğer hocalarımız ekseriyetle iyi yazı yazdığımızdan takdirle bahsettiklerinden sınıfımızın genel seviyesi hakkında kesin fikir elde etmek için müşarünileyh (adı geçen) tarafından hepimize birer serbest mevzu verilmişti. Bütün arkadaşlar, bu takdire liyakat kesbetmek (layık olmak) için hararetle hazırlandılar ve sayfalar dolusu yazıları kendisine sundular. Ertesi hafta, yazılarımızı okuduğunu takdirle söyledikten sonra, hepimize âsar-ı münteşîre'sinden (basılmış kitaplarından) birer tane vermek vadedinde bulundu ise de hocamız artık yaşlanmıştı; bir daha bunun ne sözü geçti, ne de kitaplar verildi. Hocamızın bu vaadi samimiyetle yaptığı muhakkak ise de vaadlerini incâz (verilen sözü tutma) kudreti artık kalmamıştı.”¹⁴⁸. Bu hatıradan da anlaşıldığına göre, öğrencilerle olumlu ilişkileri son zamanlarına kadar devam ettiği görülmektedir. Onlar üzerinde olumlu bir etki bıraktığı anlaşılmaktadır.

Ali Seydi Bey’in şahsiyet ve kişilik özelliklerini tespit etmeye çalışırken, bu konunun başlı başına bir araştırma konusu gerektirdiği açıktır. Dünya görüşü ve değer yargılarını az çok eserlerinden fark etmek mümkün iken şöyle bir tespit yapılabilir: Birçok alanda çalışmalar yapan ve çok yönlü bir kişiliğe sahip olan Ali Seydi Bey’in en dikkat çeken özelliği; toplumun tüm kesimlerinin eğitilmesi ve kültür seviyesinin yükseltilmesine önem vermesidir. Eserlerini ve bakış açısını günün şartlarına göre değiştiren Ali Seydi Bey, toplumun bütün kesimlerini eğitim ve kültür açısından geliştirmenin çabası içinde olmuştur. İslam medeniyeti birikimlerine değer verip kabul etmekle birlikte, toplum olarak ilerlemenin ve gelişmenin Batı’nın bilim ve fen sahalarındaki gelişmelerinden haberdar olmak ve halkın kültür seviyesini yükseltmekle mümkün olacağı fikrini taşıdığı anlaşılmaktadır. Bu temel düşünce çerçevesinde eserler vermiş ve görevlerini yapmaya çalışmıştır. Eserlerinin geniş kitleler tarafından okunması, bazı eserlerinin çok sayıda baskısının ya-

¹⁴⁷Ali Çankaya (1968-1969), **Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (1859-1968)**, C. 2, Mars Matbaası, Ankara, 1968-1969, s. 1819.

¹⁴⁸ Çankaya, **a. g. e.** , s.1767-68.

pılması göz önüne alınırsa bu konuda hedefine ulaştığı söylenebilir. Uyumlu bir kişilik yapısına sahip olduğu anlaşılan Ali Seydi Bey'in, aynı zamanda uzlaştırmacı bir yönünün de olduğu anlaşılmaktadır. Devletin bu konuda ondan istifade ettiğini kaynaklardan anlamaktayız¹⁴⁹. Osmanlı Devleti'nin çeşitli bölgelerinde ortaya çıkan aşiret anlaşmazlıklarının çözümlenmesinde Ali Seydi Bey'in görevlendirildiği anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak görevlerinde son derece çalışkan ve başarılı olan Ali Seydi Bey, mi-zaç olarak araştırmacı, meraklı, çok yönlü yetenekleri olduğunun farkında olan bir aydındır. Bir eğitimci olarak, öğretmeyi seven, ahlaki önceleyen, çok yönlü, yeniliklere açık teşkilatçı bir kişilik yapısına sahip olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca eğitimde eğitim bilimine (pedagoji) önem vermiş; ders kitaplarını yeni anlayışlara uygun olarak anlatım ve şekil özellikleri bakımından geliştirmiştir. Ali Seydi Bey, herhangi bir düşünceye şartsız bir şekilde bağlı kalmamış; cehaleti gelişmelerin önünde en büyük engel olarak görmüştür. Bundan dolayı, öncelikle cehaletle savaşılması gerektiği görüşünü savunan bir aydın olarak karşımıza çıkmaktadır.

,

¹⁴⁹ BOA. DH. MUI. nr. 1041/37. 9 C 1328; BOA. DH. MUI. nr. 1082 /1. 4 B 1328.

3. ALİ SEYDİ BEY'İN ESERLERİ

Ali Seydi Bey'in Mülkiye Mektebi'ndeki öğrencilik yıllarına dek uzandığı anlaşılan, tarih bilimi ve öğretimine olan ilgisi, II. Meşrutiyet Dönemi'nde iyice ön plana çıkmaya başlamıştır. Ali Seydi Bey'in II. Meşrutiyet Dönemi'nden önce devlet görevlerine ek olarak farklı liselerde öğretmenlik yaptığını daha önce ifade etmiş-tik. Göreve başladıktan sonra hem devlet memurluğu hem de okullar için Tarih dersi ve Ahlak dersi ile farklı eğitim kademeleri için ders kitapları yazmıştır. Bu eserlere ait bilgiler çalışmamızın ileriki bölümlerinde örneklendirilecektir. Ali Seydi Bey ve arkadaşları, Mülkiye Mektebi mezunlarının haklarını korumak ve belirlediği hedefler doğrultusunda çalışmalar yapmak üzere 1909'da bir dernek çatısı altında örgütlenerek, *Mekteb-i Mülkiye İttihad ve Teavün Cemiyeti*'ni kurmuşlardır¹⁵⁰. Derneğin kırk beş maddelik nizamnamesinde otuz beşinci madde yayın organı olarak işlev görececek bir derginin çıkarılmasıyla ilgilidir¹⁵¹. Derneğin kurulmasından sonra, belirlenen derginin *Mülkiye* adıyla yayın hayatına başladığını görmekteyiz. Bu dergide Ali Seydi Bey, iki yıl (1909-1911) derginin idari kadrosunda yer almış; dergide toplumsal, siyasal ve tarihsel konularda, tek ya da dizi halinde makaleler yazmıştır.

Ali Seydi Bey'in eserleri denilince, basılıp ilim dünyasına sunulan kitapları ve makaleleri yanında yarım kalan ve düşünce halindeki çalışmalarının da olduğu anlaşılmalıdır. Bir yazara ait eserlerin tamamının eksiksiz olarak tespit edilmesinin zorluğu, hatta imkânsızlığı ortadadır. Ali Seydi Bey'in yazma ile alakası çok erken yaşlarda başlamış, neredeyse ömrünün sonuna kadar devam etmiştir. Bu yüzden onun eserlerini tam olarak ortaya koyma ve tespit etme gibi mümkün olmayan bir amaç peşinde olmadık. Son dönemde Osmanlı müellifleri ve onların eserleri hakkında bilgiler veren Bursalı Mehmet Tahir Bey¹⁵², Ali Seydi Bey ve eserleri hakkında çalışmasında yer vermemiştir. Bu da büyük bir eksiklik olarak karşımıza

¹⁵⁰ "Mekteb-i Mülkiye Mezunları İttihad ve Teavün Cemiyeti", *Mülkiye*, S. 1, 1909, s. 65-85.

¹⁵¹ *Mülkiye*, a.g.e. , s. 74.

¹⁵² Bursalı Mehmet Tâhir (1861-1925), Bibliyografya ve biyografi âlimidir.

çıkılmaktadır. Mehmet Tahir Bey, eserini yazarken Ali Seydi Bey de hayattadır. Ali Seydi Bey hakkında araştırma yapan kişiler¹⁵³, onun genel olarak doksan civarında eserinin olduğunu belirtmişlerdir. Bu konuda en önemli çalışmalardan biri olan, M. İsmet Uzun'un TDV İslam Ansiklopedisi'nde kaleme aldığı "Ali Seydi Bey" maddesinde basılı ve tamamlanmamış eserleri hakkında bilgiler verilmiştir¹⁵⁴.

Ali Seydi Bey'in, birden çok alanda ve değişik konularda eserler verdiği anlaşılmaktadır. Bunlar başta tarih, ahlak ve dil alanıdır. İncelemelerimize göre, Ali Seydi Bey'in farklı alanlarda çoğu tarih konulu olmak üzere, kesin olmamakla birlikte yetmiş civarında eserinin olduğu tespit edilmiştir. Diğer araştırmacılarla aradaki farkın sebebi ise; bazı eserlerinin farklı yıllardaki baskılarının farklı eserler gibi değerlendirilmiş olması; özellikle ders kitabı olarak hazırlanan tarih ve ahlak dersi konulu eserlerinde bu durum net olarak görülmektedir. Diğer bir sebep de aynı konuda bir dizi halinde yazılan dergi yazılarının farklı konularda yazılmış eserler gibi kabul edilmesidir. Ali Seydi Bey, ayrıca bazı eserlerini sadeleştirmiş, diğer bir ifadeyle hacim ve içerik olarak küçültmüştür. Örneğin; döneminde ortaöğretim kurumu olan Sultaniye okulları için yazdığı ders kitabını bu yöntemle, idadi okulları için de kullanılabilir hale getirdiği anlaşılmaktadır. Bazı eserlerine kitapçık şeklinde ilaveler yapmıştır. Bir esere sonradan yapılan ilavelerin de başlı başına bir eser gibi değerlendirildiği anlaşılmaktadır. Bu tespit eserlerin dökümünün yapıldığı bölümde örneklendirilmiştir. Yukarıda anlatılan durumlardan dolayı, Ali Seydi Bey'in eser sayısının olduğundan fazla görüldüğü söylenebilir.

Bu bölümde, Ali Seydi Bey'in gerek özel kataloglarda gerekse de kütüphanelerde ulaşabildiğimiz eserlerinin bir dökümü yapılacaktır. Farklı alanlarda eserler kaleme almış olan Ali Seydi Bey'in eserleri hakkında bundan sonra araştırma yapacak kişilere ışık tutacağını düşündüğümüz, eserlerinden ulaşabildiklerimizle ilgili bilgi vermeye çalışacağız. Bunu yaparken de kesin olmamak şartıyla eserlerini sınıflandırma yöntemiyle ortaya koyduk. Örneğin; tarih, ahlak, dil ve ansiklopedi alanları gibi sınıflamayı tercih ettik. Ayrıca çalışmamızın amacına yönelik olarak, tarih

¹⁵³ Bayraktar, a. g. e. , s. 184. ; Çankaya, a. g. e. , s. 466-467; Gündüz, a. g. e. , s. 104.

¹⁵⁴ M. İ. Uzun, Ali Seydi Bey'in yazdığı kitapları sözlükler, tarihler, dini ve ahlaki eserler olmak üzere üç grupta toplamıştır. Bu çalışmada Ali Seydi Bey'in sözlük ve dile çalışmalarının önemine değinilerek bu alanda yaklaşık sekiz eseri tanıtılmış toplamda on dört eserinin ismi sayılmıştır. Tarih alanında sekiz eserine yer verilmiştir. Ahlak alanında da beş eserinin adı zikredilmiştir. Ayrıca bu eserde Ali Seydi Bey'in Osmanlı Sadrazamlarını konu edinen 1920 yılında yazılmış bir eseri olduğu bilgisi verilmiştir. Uzun, a. g. e. , s. 443-445.

konulu eserlerini kendi arasında ders kitapları, dergi yazıları ve biyografi eserleri olarak sınıflandırdık. Bazı eserlerine künye bilgilerinin yanı sıra başka açıklayıcı bilgiler eklemenin yararlı olacağını düşündük. Bu yüzden kısa açıklamalar ekledik. Bunların yanında ismine birçok kaynaktan rastladığımız; ancak tam künyesine ya da kendisine ulaşamadığımız eserler de oldu¹⁵⁵.

3.1 Ali Seydi Bey'in Tarih Konulu Eserleri

Ali Seydi Bey'in tarih alanındaki eserleri okulların her kademesi için (ilkokul, ortaokul ve liseler) yazdığı tarih dersi ders kitapları, Osmanlı Tarihi'nde önemli devlet adamı biyografileri, İslam Tarihi ile ilgili eserleri ve Mülkiye dergisinde yer alan makalelerinden oluşmaktadır. Ali Seydi Bey, tarih dersi kitaplarından üç tanesini ve üç ciltten oluşan Genel Tarih (Tarih-i Umumi) adlı eseri Ali Reşad ile birlikte yazmıştır. Ali Reşad ile yazılan eserler parantez içerisinde belirtilmiştir. Ali Seydi Bey'in tarih konulu eserlerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

3.1.1 Tarih dersi kitapları

İlkokullara Tarih Ders Kitabı:

- *Târih-i Osmani* (Erkek İlkokul öğrencilere için), Kanaat Matbaası, İstanbul, 1330 (1914), 62 sayfa.

- *Tarih-i Osmani* (Kız İlkokul öğrencileri için), Şirket-i Mürettebiye Matbaası, Der-saadet, 1333 (1917), 48 sayfa.

-*Küçük Tarih* (İlkokul öğrencileri için), (Ali Reşad- Ali Seydi), Kanaat Matbaası, İstanbul, 1327, 120 s. (?)¹⁵⁶.

Ortaokullara Tarih Ders Kitabı:

-*Tarih-i İslam, Resimli ve Haritalı*, (Ortaokulların birinci sınıfı için), (Ali Reşad- Ali Seydi), Kanaat Matbaası, İstanbul, 1327, 112 sayfa.

- *Tarih-i Osmani, Resimli ve Haritalı*, (Ortaokulların ikinci sınıfı için), (Ali Reşad- Ali Seydi), İkdam Matbaası, İstanbul, 1327 (1911), 148 sayfa.

¹⁵⁵ Ali Seydi Bey'in Ali Reşad'la birlikte yazdığı belirtilen *Tarih-i Kadim* ile 1911 yılında yayımlanmış olan *Mesâil-i Tabiiye ve Eshab-ı Bedir isimli eserleri* ulaşamadığımız eserlerden üç tanesidir.

¹⁵⁶ Bayram Eyüp Ertürk, "Ali Reşad Bibliyografyası Denemesi", C. 3, S. (9-10), **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, İzmir, 2000, s. 205-227.

-*Tarih-i Umumi, Resimli ve Haritalı*, (İlk Çağ, Orta Çağ, Yeni Çağ Hakkında Özet Genel Bilgiler, Ortaokulların üçüncü sınıfı için), Kanaat Kütüphanesi İkdam Matbaası, İstanbul, 1327. 208 sayfa.

Lise Tarih Ders Kitapları:

-*Tarih-i Umumî, Haritalı ve Resimli*, (Üç Cilt olarak hazırlanmıştır: Mülkiye Liseleri'nin üçüncü, dördüncü ve beşinci sınıfları için), (Ali Reşad- Ali Seydi), C. I: İkdam Matbaası, İstanbul, 1330 (1914), 164 sayfa. ; C. II: İkdam Matbaası, İstanbul, 1327 (1911), 189 sayfa; C. III: İkdam Matbaası, İstanbul, 1327 (1911), 207 sayfa.

- *Devlet-i Osmaniye Tarihi* (Sultaniye okulları için)¹⁵⁷, Kanaat Matbaası, Dersaadet, 1329 (1913), 633 sayfa. 633 Sayfalık bu eser daha sonra sadeleştirilmiş ve liselerde okutulmak üzere 334 sayfalık birinci cildi basılmıştır.

- *Devlet-i Osmaniye Tarihi* (Liseler için), Kanaat Matbaası. , Dersaadet, 1338 (1922), 334 sayfa.

3.1.2 Biyografi eserleri

- *Sokullu Mehmed Paşa*, Kanaat Matbaası, İstanbul, 1327 (1911), 59 sayfa.

- *Alemdar Mustafa Paşa*, Kanaat Matbaası, İstanbul, 1329 (1913), 74 sayfa.

-*Tarih-i İslam'dan Birkaç Yaprak: Aşere-i Mübeşşere'nin Terceme-i Ahvâl ve Menakıbı*, İstanbul, Selanik Matbaası, 1327 (1911), 63 sayfa.

3.1.3 Ansiklopedik eserleri

-*Musavver Dairetü'l Maarif*¹⁵⁸ (Ali Reşat, M. İzzet, L. Feuillet ile birlikte), C. I, Kanaat Matbaası, 1332 (1916), İstanbul, 17+1064 sayfa. C. 2, Kanaat Matbaası, İstanbul, 1333(1917), 1067-1680 sayfa. İstanbul'da 1916-1917'de bölümler halinde yayınlanmaya başlanmış ansiklopedik sözlüktür. Altı yedi ciltten oluşacağı planlanmış; ancak birinci cildi yayınlanmış, ikinci cildi ise tamamlanamamıştır. Fransızca Le Petit Larousse¹⁵⁹ örnek alınarak hazırlanmış, Fransızca-Türkçe sözlük bi-

¹⁵⁷ Ali Seydi Bey'in liseler için yazdığı Osmanlı Tarihi'dir.

¹⁵⁸ Ali Seydi Bey ve (Ali Reşat, M. İzzet, L. Feuillet) ile birlikte hazırlanmış ansiklopedik sözlüktür.

¹⁵⁹ Ansiklopedi kullanımının yaygın olduğu dönemlerde yazılmış Fransızca ansiklopedik sözlüktür. 1905 yılında Fransız pedagog yayıncı Claude Auge tarafından yayınlanmıştır.

çiminde düzenlenmiş bir eserdir. Yayınlanan birinci ve ikinci cilde ait bilgiler aşağıdaki gibidir:

I. Cilt (A'dan "Egisthye" maddesine kadar yazılmıştır), 1332, 1064 sayfa.

II. Cilt 1-3. Parçaları (cüz) ("üsseyide" maddesine kadar yazılmıştır), 1333, 4888 sayfa¹⁶⁰.

-Hükümât-ı İslamiye Tarihi, Artin Asaduryan Matbaası, İstanbul, 1327 (1911), 286 sayfa. Ali Seydi Bey'in en önemli eserlerinden biridir. Eser İstanbul'da Artin Asaduryan Matbaası'nda 1327/1911 yılında yayına hazırlanmıştır. Yaklaşık 300 sayfadır. Ali Seydi Bey, bu esrinde İslâm Tarihi'ni on büyük cilt olarak yazmayı planladığını ifade etmektedir. Anlaşıldığına göre eserin sadece birinci cildi yazılabılmıştır. Ali Seydi Bey, eserin birinci cildinde, sonraki ciltlerin hangi konular üzerine yazılacağını belirtmiştir. Bu eseri önemli hale getiren özellik; Ali Seydi Bey'in bir tarihçi olarak tarihin temel konularına bakışı hakkında bilgiler vermesidir. Eserde görsel olarak bir tane harita kullanılmıştır. Harita, tufandan sonra Hz. Nuh'un evlatlarının yeryüzüne dağılışını göstermektedir¹⁶¹. Bu eser ve içeriği ile ilgili bilgileri, tezimizin konusu ile ilgili olduğu için, Ali Seydi Bey'in tarih konulu eserlerini incelediğimiz bölümde dikkatlere sunacağız.

3.2 Ali Seydi Bey'in Ahlak Konulu Eserleri

Ali Seydi Bey'in eser verdiği alanlardan biri de ahlak konusu olmuştur. Ali Seydi Bey, ahlak konusuyla ilgili olarak, okullar için ders kitabı ve genel ahlaka ait olmak üzere eserler yazmıştır. Çalışmamızda daha çok öğrenciler için ders kitabı olarak hazırlanan eserlerindeki görüşleri üzerinde durulacaktır. Bu eserlerden bazıları farklı araştırmacılar tarafından çalışmalara konu edilmiştir¹⁶². Ali Seydi Bey'in ahlak alanındaki eserlerine geçmeden önce yazdığı ahlak konulu eserlerden onun ahlak anlayışı hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır. Bu dönemde devleti içinde bulunduğu durumdan kurtaracak görüşlerin bir bölümü de, ahlak konusuna dayandırılmıştır. Bu görüşü benimseyen aydınlar ahlak konusu ile eserler ortaya koymuşlardır.

¹⁶⁰ Akalın, **a. g. m.**, s. 6.

¹⁶¹ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 26-27.

¹⁶² Bayraktar, **a. g. e.**, s. 195, ; Faruk Öztürk, "Tanzimat'tan Cumhuriyete Ahlak Kitapları", **Kebikeç Dergisi**, S. 6, 1998, s. 31-39.

Ali Seydi Bey, ahlak alanında; Ahlakın tanımı, ahlak çeşitleri, kişinin kendine, ailesine ve milletine karşı vazifeleri üzerinde durmuştur. Ahlakın değişip değişmeyeceği konusundaki görüşlerini, hem naklî (dinî)¹⁶³ hem de akli (bilimsel)¹⁶⁴ çalışmalardan yararlanarak açıklamaya çalışmıştır.

3.2.1 Ahlak anlayışı

Ali Seydi Bey'in eser verdiği alanlardan biri de ahlak konusu olmuştur. Bu konuda çoğu ders kitabı olmak üzere pek çok eser kaleme almıştır. Bu bölümde Ali Seydi Bey'in okullar için yazdığı ders kitaplarından ahlak konusuna dair görüşlerine yer verilecektir. Ali Seydi Bey'i bu konuda çalışma yapmaya yönelten etkenlere baktığımızda şöyle bir saptama yapılabilir. II. Mahmut Dönemi'nde devleti içinde bulunduğu siyasi ve toplumsal sorunlardan kurtarma girişimleri, Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde de devam etmiştir. Özellikle devlet adamları ve aydınlar, bu konuda aktif olmuşlardır.

Bu dönemde, devlet idaresinde ve toplumsal yaşamda, ahlaki bozulmanın artması, devletin siyasal olarak üstünlüğünün yitirilmesi ve parçalanma aşamasına gelmesi arasında bir ilişki kurulduğu görülmektedir¹⁶⁵. Bütün bu olumsuz gelişmelerin sebebi olarak iki ayrı görüş ortaya atılmıştır. Bunlardan ilki, yozlaşmış geleneklerimiz dünya işlerini etkisi altına almıştır. Bu görüşe göre sorunların kaynağında dine dayanan bozulmuş ahlak vardır. İkinci görüş ise; aksine dini ve ahlaki alandaki bozulmanın devletin bu duruma gelmesine sebep olduğunu savunan görüştür. İkinci görüşü savunan devlet görevlileri ve aydınlar, sorunları çözüme kavuşturmada ahlaki değerleri geliştirerek sorunların çözülebileceğine inanmışlardır¹⁶⁶. Bu tespit, ikinci görüşü savunan aydınları, ahlaki konularda çalışmalar yapmaya yöneltmiştir.

Osmanlı Devleti'nde toplumsal ve bireysel ahlakın bozulmasının önlenmesi ve İslam ahlakının tekrar eğitim ve kültür hayatına egemen kılınması için çalışmalar ve çeşitli tartışmalar yapılmıştır. Bu dönemde, ahlak eğitiminin nasıl yapılması gerektiğine dair ortaya çıkan iki görüş olmuştur. Birincisi, ahlakın kaynağı dindir. Buna

¹⁶³ Naklî ilimler: İslam medeniyetinde dinin temel kaynaklarına dayanan; Kur'an ayetleri ve Hz. Peygamber'in hadiseleridir. Hilmi Ziya Ülken, Türk Tefekkür Tarihi, Yapı Kredi Yay. , İstanbul, 2017, s.83.

¹⁶⁴ Doğrudan doğruya gözlem, deney ve bilimsel yöntemlerle elde edilen bilgileri ifade etmektedir. Ülken, a. g. e. , s. 88-89.

¹⁶⁵ Bayraktar, a. g. e., s. 31-31. Akyüz, a. g. e., s. 219-221.

¹⁶⁶ Niyazi Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Yapı Kredi Yay. , İstanbul, 2018, s. 412.

göre okullarda ahlak eğitimi ancak din terbiyesi ile yapılmalıdır. İkinci görüş ise ahlak eğitiminin din eğitiminin dışında olması, günümüz anlayışına uygun olarak pedagojik, sosyolojik ve psikolojik yöntemlere uygun olarak yapılmasını savunan görüştür¹⁶⁷.

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde ahlak konulu birçok eser kaleme alınmıştır. Eserlerin çoğu okul ders kitabı niteliğinde olup; okullarda öğrencilere okutulmak üzere hazırlanmıştır. Bir kısmı da halkın ve ilgililerin dikkatine sunulmak üzere kaleme alınmış olanlardır. Ali Seydi Bey'in bu alandaki çalışmalarının çoğu ders kitabı şeklindedir. Ali Seydi Bey, Meşrutiyet Dönemi aydınlarının birçoğu gibi eğitim alanındaki eksikliklerin giderilmesi için çaba sarf etmiştir. İlgili alanına giren birçok konuda eser kaleme almıştır. Ali Seydi Bey, genel olarak muhafazakâr değerlere sahip olmakla birlikte; Batı'nın ilim ve fen sahalarındaki gelişmelerinden haberdar olmak ve halkın kültür seviyesini yükseltmek gerektiği görüşüne sahip olmuştur¹⁶⁸. Ali Seydi Bey'in ahlak düşüncesi, öğrenciler için yazdığı Ahlak dersi ders kitabındaki görüşlere göre belirlenmeye çalışılacaktır. Bu konudaki fikirlerini yazmış olduğu farklı ahlak kitaplarından anlamak mümkündür. Ahlak konusunda başta devletin öğretim programlarına uygun olarak ders kitapları yazdı.

Devlet adamları toplumsal sorunlar ortaya çıktığı zaman sorunların çözümü için öğretim programlarına doyasıyla, okullara müdahale etme yoluna gitmiştir¹⁶⁹. Aynı zamanda devlet adamlarından, padişaha okullara ve eğitime yönelik ıslah raporları, önerileri sunulmuştur. Hükûmetler de bu önerilere uygun düzenlemeler yapmıştır¹⁷⁰. 1895 tarihli ilkokul talimatnamesinde öğretmenlerin derslerde sürekli dini öğütlerde bulunmaları, öğrencileri padişaha ve devlete sadık ve iyi (ahlaklı) Müslümanlar olarak yetiştirmeleri istenmektedir¹⁷¹. Yine bu anlamda 1906 yılında Maarif Nazırı Haşim Paşa'nın padişaha sunduğu raporda mekteplerde din ve ahlak yönünden arzulanan niteliklere sahip öğrenci yetiştirilemediği, bu nedenle tüm okul programlarında din ve ahlak derslerinin artırılması, bu durumda gereksiz görülen bazı derslerin kaldırılması önerilmiştir. Bu rapora dayanarak tüm okul programları

¹⁶⁷ Bayraktar, a. g. e. , s. 182.

¹⁶⁸ Yahya Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi** (Başlangıçtan 1999'a), Alfa Yayınları, İstanbul, 1999, s. 220-221.

¹⁶⁹ Akyüz, a. g. e. , s. 220.

¹⁷⁰ Akyüz, a. g. e. , s. 221

¹⁷¹ Akyüz, a. g. e. , s. 219-220

değiştirilmiş din ve ahlak dersleri artırılmış, Eşya Bilgisi (İlm-i Eşya) dersi gibi lüzumsuz görülen dersler programdan çıkarılmıştır¹⁷².

Ali Seydi Bey'in eserleri incelendiğinde, ders kitaplarını Maarif Nezaretinin belirlediği öğretim programlarına uygun olarak hazırladığı bütün eserlerinde vurgulandığı görülmektedir. Dolayısıyla konu seçimi ve konu sıralaması resmi öğretim programları sınırları içinde kalmıştır. Ali Seydi Bey'in ahlak konusunda; teorik (nazari) ve pratik ahlak (ameli) ayrımı yaptığı görülmektedir. Ancak teorik ahlak konusu ile başka bir ifade ile ahlak felsefesi alanına giren konulara eserlerinde pek fazla girmediği görülmektedir. Ali Seydi Bey eserlerinde, insanların neyi yapıp neleri yapamayacakları noktasında pratik ahlak konusunu izah etmeye çalışmıştır. İnsan eylemlerini(yapılacaklar ve yapılamayacakları) dinî kaynaklarla açıklamaya çalışmıştır¹⁷³.

Ali Seydi Bey'in, ahlak konularını vazife temeli üzerinde anlatmaya çalıştığı görülmektedir. Bu konuda en önemli çalışmalarından biri *Veẓâif Nazariyesi Üzerine Müretteb Ahlak-ı Dinî* adlı eseridir¹⁷⁴. Ali Seydi Bey'in telif ettiği eserler içinde farklı bir yere sahip olan bu eser, bir ders kitabı niteliği taşımaz. Eserin kaleme alınış sebebi olarak, Avrupalılar tarafından düzenlenen, zaman ve şartlara uygun olarak geliştirilen, bugün için mükemmel kabul edilen ahlak prensiplerinin, dinin kurallarına uygun olduğunu medeni ve teknik gelişmelerin dinin kabul sınırları içinde bir durum olduğunu göstermek için yazıldığı ifade edilmiştir¹⁷⁵. Ali Seydi Bey, eserde din ve ahlakın insanı aynı hedefe götürdüğüne, ahlakın dinin içinde bulunan bir şube olduğuna dikkat çekmektedir.

Ali Seydi Bey'e göre ahlak kelimesi Arapça olup; huy manasına gelen "hulk" kelimesinin çoğuludur. Hulk kelimesini de açıklarken daha önceki âlimlerin tarifine yer vererek ahlakı "İnsanın bütün hâl ve davranışlarının kaynağı olan nefs-i natikanın bir kuvvet-i rasıhasıdır"¹⁷⁶ şeklinde tanımlamıştır. Ali Seydi Bey, kaynak olarak iki türlü ahlakın var olduğunu belirtmiştir. Bunlar: doğuştan gelen ahlak (Hulk-ı tabiî) ve sonradan kazanılan ahlak (hulk-i kesbi) dir. Bu iki ahlaki kavramı da

¹⁷² Bayraktar, a. g. e. , s. 180-183.

¹⁷³ Kanal, a. g. e. , s. 50.

¹⁷⁴ Ali Seydi, *Veẓâif Nazariyesi Üzerine Müretteb Ahlak-ı Dinî*, Kanaat Mat. , İstanbul, 1329 (1913), 160 s.

¹⁷⁵ Ali Seydi, a. g. e. , s. 6.

¹⁷⁶ Ali Seydi, a. g. e. , s. 7.

şöyle açıklamıştır. Hulk-ı tabî, insanın yaratılışı ile ilgilidir. Bu tür ahlak insanın yaratılışında gizli olan niteliklerdir. Terbiye ile düzeltilmesi zordur; hatta bazı ahlak âlimlerince düzeltilmesi mümkün olmayan ahlak türü olarak kabul edilmiştir. Hulk-ı kesbi ise insanın eğitim ve çalışması ile çevre şartlarının etkisiyle kazanılan ahlak türü olarak belirtilmiştir. Başka bir ifade ile bu tür ahlak, insan ilişkileri, eğitim ve çevrenin tesiri ile sonradan kazanılır. Hulk-ı kesbinin düzeltme imkânının var olduğu, hemen hemen bütün ahlak âlimleri tarafından kabul gördüğü ifade edilmiştir¹⁷⁷. Ali Seydi Bey ders kitabı olarak yazılan eserinde ise ahlakın tanımını daha anlaşılır şekilde yapmıştır. Bu esere göre ahlakı “vazifelerimizi yapmak ve yapmamak yüzünden vicdanımızda, kalbimizde iyi ve kötü izler, hisler bırakan hâl ve davranışlar”¹⁷⁸ olarak belirtmiştir.

Ahlak konusundaki değerlendirmelerini dini kaynaklara dayandıran Ali Seydi Bey, ahlâkı, başka bir gruptandırmaya göre güzel ahlak (ahlak-ı hasene) ve zararlı (ahlak-ı seyyie) olarak ikiye ayırmaktadır. Dinin hükümlerine uygun olan, emredilen dünya ve ahirette insanı saadet ve selamete götüren fiiller güzel ahlak başka bir ifade ile faziletler olarak isimlendirilmiştir. Yapılması uygun görülmeyen, yapılması durumunda insanı pişmanlığa düşüren, felakete götüren fiillere kötü ahlak olarak ifade etmiştir. Ali Seydi Bey’e göre güzel ahlakın kazanılmasında terbiyenin rolü büyüktür. Güzel ahlaki özellikler, terbiye ile kazanılabileceği gibi kötü ahlaki özellikler de, yine terbiye sayesinde ortadan kaldırılabilir¹⁷⁹.

Ali Seydi Bey’e göre genel ahlak ile dinî ahlak ayrı kavramlar olarak değerlendirilir; ancak dinî ve genel ahlak aynı amacı taşımaktadır. İkisinin de amacının kişinin hem dünyada hem de ahirette mutlu olmasını sağlamaktır. Ali Seydi Bey, ahlak ilminin dinin bir şubesi olduğunu ifade etmiştir. Genel ahlakın emirleri ve insandan beklediği davranışların hepsi aslında dinin de emrettikleri arasındadır. Başka bir ifade ile dinin yasak kıldığı şeyler de genel ahlakın kabul etmediği yasaklar arasındadır. Genel ahlak ilmi ile dini ahlakın farkını ise “Ahlak ilminin insandan beklediği davranış ve vazifeler genel olarak insanın dünyada mutlu olmasını hedeflerken, dinî olan ahlakın bütün emir ve yasakları kişilerin her iki dünyasının saadet ve

¹⁷⁷ Ali Seydi, **a. g. e.** , s. 7-8.

¹⁷⁸ Ali Seydi, **Musahabat-ı Ahlakiye ve Medeniye**, Artin Asaduryan Mat. , İstanbul, 1329, s. 4.

¹⁷⁹ Ali Seydi, **a. g. e.** , s. 4

mutluluğunu temin ettiğinden, dinî ahlak genel ahlaktan daha büyük ve daha önemlidir”¹⁸⁰ şeklinde belirtmiştir

Ali Seydi Bey, ahlak ilminin konusunu; insanın nefesine, yaratıcısına ve diğer insanlara karşı, yapmakla sorumlu olduğu vazifeleri bildirmek olarak belirtmektedir. Gayesi ise insanın hem dünyada hem de ahirette mutlu olmasını sağlamaktır. Ahlakın esasını ise güzel zevk (zevk-i selim) sahibi olmak, hâk ve hakikati öğrenmek olarak tespit etmiştir. Hâk olgusunun değişme kabul etmemesi gibi ahlaki konuların da zaman ve mekâna göre değişmeyeceğini ifade etmiştir¹⁸¹.

Ahlakın değişip değişmemesi konusundaki görüşlere de yer veren Ali Seydi Bey, ahlaki özelliklerimizin bazılarının doğuştan var olduğuna ve bazılarının da sonradan kazanıldığını kabul etmektedir. Bu konuda terbiye ile hayvanların bile doğal yapılarının istenen yönde değiştirilebildiğini örnek verip, böylece ahlakın terbiye ile değişebildiğini göstermeye çalışmıştır. Dolayısıyla Ali Seydi Bey’e göre ahlakın değişmesi ve düzeltilmesi mümkündür. Ali Seydi Bey, ahlakın değişebildiğini hem dinî hem de akli delillerle düşüncelerini ispat etmeye çalıştığı görülmektedir. Ahlak konusuyla ilgilenen Türk âlimlerinin önemli bir kısmı da ahlakın sonradan değişebileceği veya düzelebileceği görüşünü savunmuştur¹⁸². Ali Seydi Bey, terbiye ile hayvanların bile tabiatlarının istenen yönde değiştirilebildiğini örnek olarak verip böylece ahlakın terbiye ile değişebildiğini göstermeye çalışmıştır. Ali Seydi Bey, bu görüşü hem ayet ve hadislerle hem de yapılan deneyler ve bilimsel çalışma sonuçlarını örnek göstererek iddiasını kuvvetlendirmeye çalışmıştır¹⁸³. Ahlakın değişebileceğine Hz. Peygamber’in (s.a.v.) “Ben güzel ahlakı tamamlamak üzere gönderildim” hadisini delil göstermiştir. Ali Seydi Bey’e göre, insan ahlakının değişmesi ve düzeltilmesi mümkün olmasaydı Hz. Peygamber (s.a.v.) böyle bir hadis söylemezdi. Konuyla ilgili diğer hadis ise “Allah’ın ahlakı ile ahlaklanınız; Ahlakınızı güzelleştiriniz” hadisidir. Hz. Peygamber’in (s.a.v.) her zaman yaptığı rivayet edilen “Ey Allah’ım, yaratılışımı güzel eylediğin gibi ahlakımı da güzel eyle.” duasını delil olarak göstermiştir. Ahlakın değişebileceğine dair Kur’an’dan da “Bir kavim güzel ahlakını kötülüğe çevirmedikçe Allah Teâlâ o kavmin saadet halini

¹⁸⁰ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 142-143.

¹⁸¹ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 5.

¹⁸² Mehmed Ali Ayni, **Türk Ahlakçıları** (Düzenleyen: İsmail Kara), Kitabevi Yay., İstanbul, 1993, s.81-82.; Hüseyin Akyüz, **Türk Eğitimcileri**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 2001, s.256-258.

¹⁸³ Kanal, **a. g. e.**, s. 8.

değiştirmez”¹⁸⁴ ve “Ey iman edenler! Siz kendi sorumluluklarınıza dikkat edin. Siz doğru gittiğiniz takdirde yanlış yola sapanlar size zarar veremez. Hepinizin dönüşü Allah’adır ve yapmakta olduğunuz her şeyi o zaman, Allah size bildirecektir”¹⁸⁵ ayetlerini delil göstermiştir. Ali Seydi Bey’e göre bu ayetler toplumun ve kişilerin ahlaklarını değiştirmelerinin, kendi iradelerine bağlı olduğunu açıkça göstermektedir. Ali Seydi Bey’e göre yukarıda yer verilen hadis ve ayetler ahlakın değişebileceğine önemli bir delil olarak görülmüştür¹⁸⁶.

Ali Seydi Bey, ahlakın değişebildiğine akli deliller de göstermeye çalışmıştır. Bu hususta hayvanların bir takım yöntemlerle tabii temayüllerinin değişmesi ve ona yeni davranışlar kazandırılmasında tam bir başarı elde edildiğinin görülmesi dikkate değer bir durumdur. Ali Seydi Bey’e göre hayvanlar bile farklı metotlar kullanılarak terbiye edilebiliyorsa akıl sahibi insan terbiye ile kolay bir şekilde düzelebilir ve yeni davranışlar kazanabilir.

Ali Seydi Bey’e göre ahlak değişimi için zamanlama ve yer çok önemlidir. Bu iş için en uygun zaman çocukluk dönemi; en uygun yer de ailedir. Dolayısıyla çocukluk dönemi ve annenin nitelikleri ahlak gelişiminde çok önemlidir¹⁸⁷. Ali Seydi Bey, çocukların ahlaklı olarak yetişmesinde annenin çok önemli bir yere sahip olduğunu vurgulamıştır. Bunun sebebi ise çocuğun ilk karşılaştığı kişinin annesi olması ve onunla uzun bir süre geçirmesidir. Ali Seydi Bey’in, kızlar için yazdığı hem tarih dersi hem de ahlak dersi kitaplarındaki mesajları, onun bu husustaki düşüncesine ışık tutması yönünden önemlidir.

Ali Seydi Bey’in üzerinde durduğu en önemli ahlaki kavramlardan biri vazifedir. Onun ahlak anlayışının temelinde vazife kavramı vardır. Eserlerinde vazifelerin mutlaka yerine getirilmesinin mecburiyetini göstermeye çalışmıştır. Eserlerine baktığında dini kaynaklara dayalı bir ahlak kitabı yazarken, aynı zamanda bu konudaki yaklaşımını modern ahlak anlayışları ile uzlaştırmaya çalışmıştır. Bu yönüyle Ali Seydi Bey’in Alman filozof Kant’tan¹⁸⁸ etkilenmiş olduğu anlaşılmaktadır. Ali Seydi Bey, Kant’ın vazife ahlakının tesiriyle ahlak kanununu vazife kavramına

¹⁸⁴ **Kur’an-ı Kerim**, 13/Ra’d Suresi, ayet 11.

¹⁸⁵ **Kur’an-ı Kerim**, 5/Maide Suresi, ayet 105.

¹⁸⁶ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 12.

¹⁸⁷ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 13. ; Ayni, **a. g. e.**, s. 88-89.

¹⁸⁸ Kant (1724-1804), Alman felsefesinin kurucu isimlerden olan bilim adamıdır.

dayandırdığı söylenebilir¹⁸⁹. Ali Seydi Bey, vazifenin önemini “erkek olsun kadın olsun bir insan dünyada, mesud olmak için vazifesini bilmelidir”¹⁹⁰ sözleriyle ifade etmiştir.

Ali Seydi Bey, vazifenin kısımları konusunda; kişinin, kendine ve Allah’a karşı vazifeleri başta olmak üzere, farklı kesimlere karşı vazife ile sorumlu olduğundan bahsetmiştir. Aileye yönelik vazifeleri ve vatandaşlık görevlerini, medeni vazifeler kavramı ile açıklamıştır¹⁹¹. Başta dinî, ahlaki, vicdani ve kanuni yaptırımlardan bahsederek vazifenin mutlaka yerine getirilmesi gerektiğine dikkat çekmiştir. Beğenilen ve hoş görülen davranışların kazanılması ve beğenilmeyen davranışlardan kurtulma konusunda eğitimin önemli olduğuna dikkat çekmiştir.

Ali Seydi Bey’in ahlak anlayışı ile ilgili olarak özetle: Ahlak öğretimini önce ailede, çocukluk döneminden başlayarak okullarda devam etmesi gereken bir süreç olarak görmektedir. Ali Seydi Bey’in okullar için yazdığı ahlak kitaplarının II. Meşrutiyet Dönemi’nde okullarda ders kitabı olarak okutulduğu anlaşılmaktadır. Ahlak dersi, ders kitaplarında ahlakı, vazife kavramı ile birlikte değerlendirmiştir. İnsanın ödev sorumluluğu başlığı altında kişinin kendine karşı olan vazifelerini (Vezâif-i nefsiyye ve ruhiyye), evine ve ailesine karşı olan vazifeleri (Vezâif-i beytiyye), diğer insanlara karşı olan vazifelerinin (Vezâif-i medeniyye) ve vatandaşı olduğu devlete karşı vazifeleri (Vezâif-i vataniyye) bölümleri altında işlemiştir. Ali Seydi Bey ahlaki davranışları her yerde ve her durumda geçerli olacak biçimde yerleştirmeye ve anlatmaya çalışmıştır. Güzel ahlakın bir yaşam biçimine dönüşmesi gerektiğine inanan Ali Seydi Bey, ahlak ilminin gayesinin evrensel doğrulara ulaşmak olduğu üzerinde durmuştur. Ali Seydi Bey, evrensel bir ahlak anlayışını benimsemekle birlikte; eserlerinde İslam Dini’nin emir ve yasakları doğrultusunda ahlak konusunu anlatmaya çalıştığı görülmektedir.

3.2.2 Ahlak dersi kitapları

Ali Seydi Bey, ahlak konusunda okullarda okutulmak üzere ders kitapları yazmıştır. Muhtemelen I. Meşrutiyet’in (1876) ilanından sonra, Maarif Nezareti’nin okulların ders programlarına Ahlak-ı Dini adlı bir dersin konması üzerine bu alanda

¹⁸⁹ Kanal, a. g. e. , s. 127.

¹⁹⁰ Ali Seydi, **Kızlara Mahsus Terbiye-i Ahlakiye ve Medeniyye**, Artin Asaduryan Matbaası, İstanbul, 1329, s. 5-6.

¹⁹¹ Bayraktar, a. g. e. , s. 189-190.

eserler yazdığı anlaşılmaktadır. Ali Seydi Bey'in bu alandaki eserleri hakkında aşağıdaki bilgileri verebiliriz.

*Vezâif Nazariyesi Üzerine Müretteb Ahlak-ı Dini*¹⁹², (Ahlak-ı Dini adındaki ders için) Kanaat Matbaası, İstanbul, 1329 (1913), 160 sayfa olarak yayımlanmıştır. Bu eserin, ders kitabı seçimi için düzenlenen bir yarışma için yazıldığı anlaşılmaktadır. Eser anlaşıldığına göre yarışmada ders kitabı olarak seçilmemiş; ancak daha sonra ayrı bir eser olarak basılmıştır¹⁹³.

Musahabat-ı Ahlakiye ilkokulların altı devresi için ayrı ayrı hazırlanmıştır. Bu eser bölümler halinde altı kitaptan oluşmuştur. İlk kademe (Devre-i ûlâ) 1-2. sınıflar, orta kademe (devre-i mutavassıta) 3-4. sınıflar, yüksek kademe (devre-i âliye) 5-6. sınıflar olmak üzere okul programlarına uygun olarak ders kitabı şeklinde basılmıştır. Bu eserinde birçok baskısının yapıldığı görülmüştür. Farklı zamanlarda altı defa baskısı yapılan eserin bilgileri aşağıdaki gibidir¹⁹⁴.

**Musahabat-ı Ahlakiye*, (1. Kısım İlkokulların ilk kademesi için), 1. Sınıf, Şirket-i Mürettebiye Matbaası, İstanbul, 1336 (1920) , 152 sayfa. Ahlak sohbetleri adıyla yazılan bu eser genel ahlak konularının okullarda öğrencilere kazandırılması amacıyla yazıldığı anlaşılmaktadır.

**Musahabat-ı Ahlakiye*, (2. Kısım İlkokulların İlk kademesi için), 2.Sınıf, Şirket-i Mürettebiye Matbaası, 1332 (1916) , İstanbul, 131 sayfa.

**Musahabat-ı Ahlakiye*, (3. Kısım İlkokulların orta kademesi için), 1.Sınıf, Şirket-i Mürettebiye Matbaası, İstanbul, 1336 (1920), 192 sayfa.

**Musahabat-ı Ahlakiye*, (4. Kısım İlkokulların orta kademesi için), 2.Sınıf, Şirket-i Mürettebiye Matbaası, İstanbul, 1332 (1914), 104 sayfa.

* *Musâhabât-ı Ahlakiye*, (5. Kısım İlkokulların yüksek kademesi için), 1. Sınıf, Şirket-i Mürettebiye Matbaası, İstanbul, 1332 (1916), 172 sayfa.

**Musâhabât-ı Ahlakiye*, (6. Kısım İlkokulların yüksek kademesi için), 2. Sınıf, Şirket-i Mürettebiye Matbaası, İstanbul, 1336 (1920), 64 sayfa.

¹⁹² Eğitim bakanlığının Ahlak-ı Dini dersi ders kitabı için açtığı yarışmaya katılmak amacıyla yazılmıştır.

¹⁹³ Hatice Kübra Kanal, *Ali Seydi Bey'in Ahlâk Düşüncesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2010, s. 38.

¹⁹⁴ Kanal, a. g. e. s. 39-43.

**Musahabat-ı Ahlakiye ve Malumat-ı Medeniye*, (Ali Seydi-İstanbul Maarif Müdürü Mustafa ile birlikte, ilkokulların yüksek kademesi ile liselerin 4. Sınıfları için), İstanbul, Necm-i İstikbal Matbaası, 1332 (1916), 104 sayfa.

* *Musahabat-ı Ahlakiye, Diniye, Tarihiye, Medeniye*, (İlkokulların yüksek kademesi için), İstanbul, Artin Asaduryan ve Mahdumları Şirket-i Mürettibiye Matbaası, 1332 (1916), 152 sayfa.

Terbiye-i Ahlakiye ve Medeniye adlı eser ortaokul ve liseler için hazırlanmış ve sınıflara göre çeşitli kısımlara ayrılmıştır. Birçok baskısı yapıldığı anlaşılmaktadır.

**Terbiye-i Ahlakiye ve Medeniye*, (Liseler İçin), İstanbul, Artin Asaduryan Matbaası, 1326 (1910), 157 sayfa.

**Terbiye-i Ahlakiye ve Medeniye*, (İlkokulların ilk kademesi için) , Artin Asaduryan Mat. , İstanbul, 1329 (1913), 93 s.

**Terbiye-i Ahlakiye ve Medeniye*, (İlkokulların ikinci kademesi için), Artin Asaduryan Mat. , İstanbul, 1329 (1913), 127 s.

**Terbiye-i Ahlakiye ve Medeniye* (İlkokulların ilk kademesine giden kız öğrenciler için), A. Asaduryan Matbaası, İstanbul, 1332 (1916), 32 sayfa.

Kızlara Mahsus Terbiye-i Ahlâkiye ve Medeniye (İlkokula devam eden öğrenciler için, Üç Cilt), Artin Asaduryan Matbaası, 1329 (1913), İstanbul, 72 sayfa.

Usûl-i Terbiye-i Ahlakiye ve Medeniye, Artin Asaduryan Matbaası, İstanbul, 1326 (1910), 96 sayfa.

Vezâif-i Medeniye, İkdâm Matbaası, İstanbul, 1328 (1912), 34 sayfa.

Ali Seydi Bey'in ahlak alanındaki eserlerine baktığımızda daha çok ilkokul, ortaokul ve liselere yönelik ders kitabı olarak yazıldığını görmekteyiz. Ali Seydi Bey'in bu alandaki ilk eserinin 1910 yılında yayımlandığı görülmektedir¹⁹⁵. Ahlak konulu derslerin, II. Abdülhamid Dönemi'nde eğitim kademelerinde okutulduğunu daha önce ifade etmiştik. Ali Seydi Bey'in ahlak konusuyla ilgisinin bu döneme dayandığı söylenebilir. Bu alandaki çalışmalarının 1920 yılına kadar devam ettiği ve eserlerinin bu tarihte de basıldığı görülmektedir.

¹⁹⁵ Tespit edebildiğimiz kadarıyla Ali Seydi Bey'in bu alanda yayımlanan ilk eseri lise öğrencileri için yazdığı 157 sayfalık *Terbiye-i Ahlakiye ve Medeniye* 'dir.

3.3 Ali Seydi Bey'in Dil Konulu Eserleri

Ali Seydi Bey'in, dil konusundaki eserlerinin daha çok sözlük çalışmaları alanında olduğu görülmektedir¹⁹⁶. Bu konuda küçük sözlük (lügatçe) ile beraber büyük sözlükler ve Türkçede kullanılan argo(galat) kelimeler için sözlükler yazmıştır. Okuma yazma öğretimi güzel yazı yazma ve resmi yazışma konuları onun dil konusunda çalışma yaptığı diğer alanlardır. Latin harflerinin kabulünden önce de sözlük çalışmaları yapmış olan Ali Seydi Bey, alfabe değişikliğinden sonra sözlüğünü yeni harflerle yazan ilk kişi olarak dikkat çekmektedir.

1910 yılında hazırlamış olduğu Resimli Osmanlıca Sözlük (Resimli Kamus-ı Osmani) ile Türk sözlükçülüğüne pek çok alanda önemli katkılar sağladığı anlaşılmaktadır. Örneğin; söz varlığının kapsamı, maddelerin düzenlenmesi, yabancı kökenli kelimelerin Türkçe karşılıkları ile verilmesi gibi özellikler, bu alanlarda bir ilk olma özelliği taşımaktadır¹⁹⁷. Eserlerini genel olarak Osmanlı Türkçesi ile yazan Ali Seydi Bey, Latin alfabesiyle de eserler kaleme almıştır. Bu alandaki eserlerine geçmeden önce dil konusunda sahip olduğu temel görüşlere de değinmek gerekmektedir. Ali Seydi Bey, bu alanda yaptığı çalışmaların giriş bölümlerinde ve başlı başına dil konusunu işlediği eserlerinde, dil konusuyla ilgili görüşlerini dile getirmiştir.

3.3.1 Dil anlayışı

Ali Seydi Bey'in eserler verdiği alanlardan biri de dil alanı olmuştur. Ali Seydi Bey'in dil konusundaki çalışmalarına II. Meşrutiyet Dönemi'nde başladığı görülmektedir. Bu alanda da eserler verirken, onun toplumda ihtiyaç olarak gördüğü konularda, ihtiyacın giderilmesine yönelik olarak eserler yazdığı görülmektedir. Sözlük çalışmaları, edebi anlamda güzel yazı yazma ile ilgili kitapları, okuma yazma öğretimi ile ilgili yazdığı kitaplar ve dil konusunda öne sürdüğü görüşlerini ifade eden eserlerinde bu düşüncesinin etkileri görülmektedir. Örneğin; *Musavver Dairetü'l Maarif* adlı eserin yazılış gayesi olarak; ansiklopedik eserlerin, bütün medeni milletlerde değişik şekil ve içerikte yazılıp yayımlandığı; bu sayede milletin bilgi seviyesinin yükseldiği ilim âleminde ve eğitimde büyük değişikliklere sebep olduğu halde Osmanlı lisanının bundan mahrum kaldığı tespitine dayanmaktadır. Bu konudaki ifade-

¹⁹⁶ Ali Seydi, **Defter-i Galatât**, Cihan Matbaası, Dersaadet, 1324 (1908), s. 250.

¹⁹⁷ Akalın, **a. g. e.** , s. 2-3.

leri “Musavver Dairetü’l Maarif adlı eseri yazmak ve yayınlamaktan maksadımız: Milletimizin, lisanımızın en büyük bir noksanını alelkaderil istida¹⁹⁸ izaleye çalışmaktır”¹⁹⁹ sözleriyle olmuştur. Dolayısıyla dil konusuyla da özel olarak ilgilenen Ali Seydi Bey, çok sayıda sözlük yazmış, ansiklopedi çalışmalarında yer almış ve dönemindeki dil konulu tartışmalara katılmıştır.

Ali Seydi Bey, lisanın kurallardan değil kuralların lisandan doğduğu görüşünü benimsemiştir²⁰⁰. Dil konusunda, sürekli bir gelişimi ifade eden tekâmül kanununun olduğunu ifade eden Ali Seydi Bey, zamana ve şartlara göre dilin gelişme halinde olduğunu ifade etmiştir. Dilin canlı bir yapısının olduğunu belirten Ali Seydi Bey, bu değişimde insanların pek fazla bir etkisinin olmadığını kabul etmektedir. Dolayısıyla insanların dil kuralları koyamayacağını, dilin ihtiyaca göre kendi kurallarını ürettiğini söylemektedir²⁰¹. Ali Seydi Bey, bu gerçeklerden haberi olmayan kişilerin dil konusundaki müdahalelerini yanlış olarak görüp, buna karşı çıkmıştır. Örneğin; “bilezik” kelimesinin dile yerleştiğini bu kelimenin yerine zorlama bir şekilde kelimenin aslı olan “bilek yüzüğü” kelimesini kullanmanın doğru olmayacağını ifade etmiştir. Ayrıca bir dilin, ihtiyaç duyduğu kelimeleri uygun bir biçimde başka dillerden almamanın veya yerleşmiş kelimeleri atmaya çalışmanın da doğru olmadığı görüşünü savunmuştur²⁰². Bu tespitlerden, eserin yazıldığı dönemde dilde sadeleşme tartışmalarının olduğu anlaşılmaktadır.

Ali Seydi Bey, bir dile ait kuralların tamamının ve o dile ilgili bütün sözcüklerin tam olarak bilinmeyeceğini; ancak kişinin kendi ana dili ile ilgili temel dil bilgisi kurallarını ve telaffuz kaidelerini bilinmesinin mecbur olduğunu ifade etmiştir²⁰³. Ali Seydi Bey, sözlük çalışmalarını bir dilin temel kaynakları arasında görerek ilgililerin kullanımına sunmak üzere birçok sözlük yazmış; sözlüklerde birçok yeni metot geliştirmiştir. Örneğin; dönemde yaygın bir kullanım olarak görülen harflerde okutucu (hareke) kullanmamak uygulamasını Ali Seydi Bey, doğru okuma konusunda ve anlamada karışıklığa neden olduğu için vazgeçmiş ve sözlük çalışmalarında okutucu kullanmıştır. Aynı zamanda sözcüklerin kolay bulunması için sayfaların üstünde sağ

¹⁹⁸ Yetenek ölçüsünde yapabilmek anlamına gelen bir nezaket ifadesidir.

¹⁹⁹ **Musavver Dairetü’l Maarif**, Kanaat Matbaası, Dersaadet, 1332, s. 2.

²⁰⁰ Ali Seydi, **Defter-i Galatât**, Cihan Matbaası, Dersaadet, 1324 (1908), s. 3.

²⁰¹ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 3.

²⁰² Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 4.

²⁰³ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 6.

köşesinde, sayfanın ilk sözcüğünün en az ilk üç harfi sol köşede ise son sözcüğün en az üç harfini göstermiştir. Batı dillerinden Türkçeye geçmiş sözcüklerin özgün yazılışları Latin alfabesiyle verilmiştir. Yine sözlükteki her harfi, o harfle ilgili ansiklopedik bilgi ile başlatmıştır. Alfabedeki kaçınıcı harf olduğu, hangi sesleri karşıladığı vb. bilgiler vermiştir. Diğer önemli bir özellik de işitme engellilerin iletişim aracı olan, Osmanlı Türk işaret dilinde, her harfin parmak alfabesindeki biçiminin çizimle verilmesidir²⁰⁴. Bu da işitme engeli olan kişilere önemli kolaylıklar sağlamıştır.

Ali Seydi Bey'in görüşlerini bildirdiği konulardan bir de 1924 yılında tartışılmaya başlayan Latin harflerine geçilmesi meselesidir. Ali Seydi Bey, alfabe değişikliğine millî ve mantıki bakış açısıyla yaklaşarak karşı olduğunu ifade etmiştir. Bu dönemde dil konusunda dört ayrı fikir tartışılmıştır. Bu fikirleri: Eski millî harflere dönmek, sadece Arap dili düzeni ve telaffuzuna ait kelimelerin çıkarılması, Latin alfabesinin bazı düzenlemelerle kabul edilmesi ve kullanılan alfabede değişiklik yapmak şeklinde özetlemek mümkündür. Ali Seydi Bey, eserinde bu fikirlerin yanlışlıklarını ve doğuracağı olumsuz sonuçları anlatmaya çalışmıştır. Bu konuda, eski millî harflere dönüş fikrinin imkânsız, sırf Arap dili düzeni ve telaffuzuna ait olan harflerin alfabeden çıkarılmasını ise çok iyi bir hazırlık yaparak yapılabileceğini ifade etmiştir. Bazı eklemeler ile Latin alfabesini kabul etme fikrinin dinî mahzurları olabileceğine dikkat çekmiştir. Diğer Müslümanların Türk toplumuna bakışının olumsuz olacağı sebebiyle, mevcut alfabede yapılacak değişikliklere olumlu yaklaşarak kabul edilebileceğini dile getirmiştir²⁰⁵.

Ali Seydi Bey, alfabe değişikliğine karşı çıkmamanın sebeplerinden birinin ise milli gururdan kaynaklanması gerektiğini ifade etmiştir. Çünkü asırlardan beri sayısız ilim adamı, doktor, edebiyatçı ve şair yetiştirmiş olan bu büyük lisanın gelinen noktada bir takım eksiklerinin olabileceğini kabul etmiştir. Ancak, asıl meselenin bu dili meydana getiren Batı Türklerinin (Kısmen Selçuklular ve Osmanlı Devleti) alfabe ve lisandan mahrum olmak ile itham etmek anlamına gelmesi olduğuna dikkat çekmiştir²⁰⁶.

²⁰⁴ Akalın, **a. g. e.**, s. 4-5. Ayrıca bkz., Resimli **Kamus-ı Osmani**, Cihan Matbaa ve Kütüphanesi, Dersaadet, 1909-1912.

²⁰⁵ Uzun, **a. g. e.**, s. 444. Geniş bilgi için bkz. Ali Seydi, **Lâtin Hurûfu Lisânımızda Kaabil-i Tatbik midir?** İkdâm Mat., İstanbul, 1340, 32 s.

²⁰⁶ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 15.

Ali Seydi Bey, o gün kullanılan Osmanlı Türkçesinin ne sadece Arapça ne de sadece Farsça olduğunu ifade ederek; bu üç dilin karışımından oluştuğuna dikkat çekmiştir. Bizim millî ve başlı başına bir alfabemizin yok mudur? Sorusuna ise Ali Seydi Bey, dünyada hiçbir alfabenin bütün harfleri ile milli olamayacağını belirtmiştir. Bütün dillerin ihtiyaca göre diğer dillerle hem alfabe hem de kelime konusunda alışveriş halinde olduğuna dikkat çekmiştir. Ali Seydi Bey, Orhun Abideleri'nin yazılı olduğu alfabenin (Hatt-ı Turani) eski Türklerin belki de bütün kavimlerin ilk alfabeti olabileceği konusunda görüş ileri sürmüştür²⁰⁷.

Sonuç olarak Ali Seydi Bey, her şeyde olduğu gibi dil konusunda da sürekli bir gelişmenin olduğuna vurgu yapmıştır. Lisanın yalnızca yaşayanların değil ölümlerin de malı olduğunu söylemiştir. Dilin de geçmiş ve geleceğe ait yönlerinin olduğuna dikkat çekilerek dile kişisel ve keyfî müdahalelerin yanlışlığını göstermeye çalışmıştır. Dilin milli varlığı koruyan yönü vurgulanmak için Fransa örneği verilmiştir. Fransız İhtilali'ni büyük inkılap (inkılâb-ı kebir) olarak ifade eden Ali Seydi Bey, inkılabın arkasından dini resmen kaldırsalar bile (laiklik) Fransızların dil konusunda bir inkılabı düşünmedikleri örneğini vermiştir. Ali Seydi Bey, ihtilal sonrası her alanda değişikliğe giden görevlilerin dil konusunda bir zorlamalarının olmadığına dikkat çekmiştir²⁰⁸. Bu tespitle yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde yapılan devrimlerle Fransız İhtilali sonrasında yapılanlar arasında bir karşılaştırma yoluna gidildiği söylenebilir.

3.3.2 Dil konusundaki eserleri

Herkese Kendi Kendine Okutan Kitap ve Yeni Alfabe Muallimlerine Rehber, Şarki ve Maarif Kütüphaneleri Türk Neşriyat Yurdu, İstanbul, 1929. Ali Seydi Bey'in yeni Türk alfabesiyle yayınlanmış iki eserinden biridir²⁰⁹. Ali Seydi Bey bu eseri 1928 yılında gerçekleşen harf inkılabından sonra öğrencilere, yeni alfabe öğretiminde, öğretmenlere rehber olması amacıyla yazmıştır.

²⁰⁷ Ali Seydi, *a. g. e.*, s. 10.

²⁰⁸ Ali Seydi, *Lâtin Hurûfu Lisânımızda Kaabil-i Tatbik midir?* İkdâm Mat. , İstanbul, 1340, s. 25-26.

²⁰⁹ Bu eser İBB Atatürk Kitaplığı'nda bulunmaktadır.

Güldeste-i Bedâyi, Âlem Matbaası, İstanbul, 1320 (1904), 182 sayfa. Resmi, özel ve ticari yazışmalarla ilgili teorik ve pratik bilgiler veren bir kompozisyon kitabıdır. Geniş kitleye ulaşarak aşağıdaki isimlerle üç defa bastırılmıştır²¹⁰.

Tertîb-i Cedîd Güldeste-i Bedâyi, Mahmut Bey Mat. , İstanbul, 1322 (1916), 192 sayfa.

Muhtasar Güldeste-i Bedâyi, Mahmudbey Matbaası, İstanbul, 1325 (1909), 95 sayfa.

Tertîb-i Cedid İlaveli Güldeste-i Bedâyi, Mahmudbey Matbaası, İstanbul, 1327(1911), 176 sayfa.

Lâtin Hurûfu Lisânımızda Kaabil-i Tatbik midir? İstanbul, İkdâm Matbaası'nda, 1340 (1924), 32 s. olarak basılmıştır. Bu eser, Harf İnkılabından (1928) önce değişikliğe taraftar olanların fikirlerine karşı itiraz olarak, kitapçık şeklinde yazılmıştır²¹¹.

Kitabet Dersleri (Mülkiye Lisesi için yazılmıştır), Artin Asaduryan Mat. , İstanbul, 1321 (1905), 156 sayfa. Bu eser Ali Seydi Bey'in Kitabet dersleri öğretmeni iken ders notlarının kitap haline getirilmesiyle ortaya çıkmıştır²¹².

Furûk-ı Müteşâbihat ve Müteradifât, Kanaat Matbaası, İstanbul, 1329 (1913), 116 sayfa.

3.3.3 Sözlük çalışmaları

Resimli Yeni Türkçe Lûgat, Cihan Matbaası, İstanbul, 1929. Ali Seydi Bey'in Harf İnkılabı'nın(1928) birinci yılında yayınlamış bir eseridir. Önemi ise Türk sözlükçülük tarihinde yeni harflerle basılmış ilk sözlük olmasıdır. Ali Seydi Bey, bu sözlük için hazırlandığı dönemde elde taklit ve kopya edilecek bir örneği olmadığı için çalışmasını icat olarak ifade etmiştir²¹³. Cumhuriyet Dönemi'nde 1928 yılında yapılan Harf devriminden sonra yazılan ilk Türkçe sözlük olması açısından önemlidir.

Musavver Dairetü'l Maarif, (Ali Reşat, M. İzzet, L. Feuillet ile birlikte), C. I, Kanaat Mat. , 1332 (1916), İstanbul, 17+1064 sayfa. C. 2, Kanaat Matbaası, İstanbul, 1333

²¹⁰ Uzun, a. g. e. , s. 444-445.

²¹¹ Ali Seydi, *Lâtin Hurûfu Lisânımızda Kaabil-i Tatbik midir?* İkdâm Mat. , İstanbul, 1340, 32 s.

²¹² Ali Seydi, *Kitabet Dersleri*, s. 3-4. Artin Asaduryan Matbaası, İstanbul, 1321, s. 3-4.

²¹³ Ali Seydi, *Resimli Yeni Türkçe Lûgat*, Cihan Kütüphanesi, İstanbul, 1929. s. 3.

(1917), 1067-1680 sayfa. İstanbul'da 1916-1917'de yayınlanmaya başlanmış ansiklopedik sözlüktür.

Defter-i Galatât, Cihan Matbaası, İstanbul, 1324 (1908), 248 sayfa²¹⁴.

Lügatçe-i Edebiyyât, Cihan Matbaası, İstanbul, 1324 (1908), 105 sayfa. Seci ve kafiye lügatına ek (zeyl) olarak yazılmıştır. Bazı kataloglara ayrı bir eser gibi kaydedildiği²¹⁵ ifade edilmiştir²¹⁶. Küçük bir edebiyat sözlüğüdür.

Resimli Kamûs-ı Osmani (Üç Cilt), Cihan Matbaası, İstanbul, 1324/1327 (1908 - 1911), 1132 sayfa.

Seci ve Kâfiye Lügati (Melkon Miloyan ile beraber, Cüzler halinde hazırlanmıştır), Cihan Matbaası, İstanbul, 1323 (1908), 863 sayfa.

Seci ve Kâfiye Lügatine Zeyl, Cihan Matbaası, İstanbul, 1326 (1910), 105 sayfa.

Lisân-ı Osmânî'de Müsta'mel Lügat-ı Ecnebiye, Matbaa-i Reşadiye, İstanbul, 1327 (1912), 215 sayfa²¹⁷.

3.4 Ali Seydi Bey'in Farklı Konuları İçeren Eserleri

Dergi Yazıları:

Ali Seydi Bey, Mülkiye dergisinde Osmanlı Tarihi ile ilgili farklı konularda yazılar yazmıştır. Osmanlı Devleti'nde önemli bir zaman dilimi olarak gördüğü Sultan III. Selim Dönemi'nden(1789-1807), II. Meşrutiyet (1908)'e kadar olan siyasi, askeri ve sosyal gelişmeleri ayrıntılı bir biçimde dergi yazılarında anlatmıştır²¹⁸. Dolayısıyla bu zaman diliminin her yönüyle çok iyi bilinmesini istemektedir. Bu amaca yönelik olarak, kendisi dergide bu dönem aralığında meydana gelen askeri ve siyasi gelişmeleri ile ilgili bir dizi makale yazmıştır. Yine aşağıda görüleceği gibi dergide

²¹⁴ Türkçede kullanılan yanlış kelimelerin aslı ile bunların bir kısmının yakın anlamlı ve eş anlamlıları ile aralarındaki farkları ve kullanıldıkları yerleri gösteren bir sözlük çalışmasıdır.

²¹⁵ Seyfettin Özege, *Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu*, C. 1-5, İstanbul, 1975, s. 981.

²¹⁶ Uzun, *a. g. e.*, s. 444.

²¹⁷ Ali Seydi Bey'in bu eserine ulaşamadık; ancak Mustafa Uzun bu eser hakkında şu bilgiyi veriyor: "Türkçe'de kullanılan Batı kaynaklı kelimeler hakkında yazılmış benzerleri arasında en hacimli lügat olan bu eserin adına Ali Seydi' den bahseden kaynaklarda rastlanmadığı gibi, aynı konuda bir sözlük hazırlayan M. Nihat Özön de daha önce yazılmış sözlüklerden bahsederken Ali Seydi Bey'in bu eserini zikretmemiştir. Ancak Özön, kitabını meydana getirirken faydalandığı eserlerinden örnek alınmış yazarlar" listesinde A. S. rumuzuyla Ali Seydi'den örnek aldığı ı belirtmektedir". Uzun, *a. g. e.*, s. 444.

²¹⁸ Ali Seydi, "Devlet-i Osmaniye'nin Son Bir Asırlık Tarih-i İnkılâb-ı Teceddüdü", *Mülkiye*, S. 8, 1325, s. 41-43.

farklı konularda çalışmalar yapmıştır. *Mülkiye* dergisinin yazar kadrosunda bulunan bütün yazarlara ait konu başlıkları ve sayısı ile ilgili Ahmet Nezih Galitekin bir çalışma yapmıştır²¹⁹. Bu çalışmada da Ali Seydi Bey'e ait konu başlıkları sıralanmıştır. Ancak bizim dikkat çekmeye çalıştığımız konu yazıların içeriğidir. Derginin orijinal nüshası incelenerek Ali Seydi Bey'in dergideki bütün makalelerini inceledik. Otuz sayılık dergide Ali Seydi Bey'e ait yazılar ve konu başlıkları içerikleri ile beraber irdelenmiştir. Tespitlerimize göre Ali Seydi Bey'in otuz sayılık dergide sekiz konu başlığı altında yirmi üç sayıda yazısı yayımlanmıştır. Yazılarının konu başlıkları ve yayın bilgileri aşağıdaki gibidir:

1-Rütbe, Sayı 1, Sayfa:21-26, 1 Şubat 1909.

2-Tarih-i Hukuk Cezadan Bir Yaprak, Sayı 3, Sayfa: 51-58, 1 Nisan 1325.

3-Me'murin-i Mülkiye İle Konsoloslar Arasındaki Merasim-i Teşrifatiye, Sayı 4, Sayfa: 8-11, 1 Mayıs 1325.

4- Atavizm ve Ensab-ı Âli Osman sayı, Sayı 5, Sayfa: 8-12, 1 Haziran 1325.

5- Türklerin Temâyülât-ı Ruhiyesi, Sayı 6, Sayfa: 14-19, 1 Temmuz 1325.

6-Yeni Ahvâl-i Ruhiyemiz Nevâkıs-ı İctimâiyemiz: Etnografya, Sayı 7, Sayfa: 34-40, 1 Ağustos 1325.

7-Devlet-i Osmaniye'nin Son Bir Asırlık Tarih-i İnkılâb-ı Teceddüdü,

7-Devlet-i Osmaniye'nin Son Bir Asırlık Tarih-i İnkılâb-ı Teceddüdü, Sayı 8, Sayfa: 41-59, 1 Eylül 1325.

8-Devlet-i Osmaniye'nin Son Bir Asırlık Tarih-i İnkılâb-ı Teceddüdü, Sayı 9, Sayfa: 1-9, 1 Teşrinievvel 1325.

9-Devlet-i Osmaniye'nin Son Bir Asırlık Tarih-i İnkılâb-ı Teceddüdü, Sayı 10, Sayfa:14-20, 1 Teşrinisani 1325.

10- Me'zunîn-i Mülkiyeye Bir İhtar-ı Hayrhahâne ve Naçizane, Sayı: 10, Sayfa: 44-47, 1 Teşrinisani 1325.

11-Devlet-i Osmaniye'nin Son Bir Asırlık Tarih-i İnkılâb-ı Teceddüdü, Sayı 11, Sayfa:1-22, 1 Kânunuevvel 1325.

²¹⁹ Ahmet Nezih Galitekin, "Mülkiye Mecmuası", **Müteferrika**, S. 10, Kış 1996, s.143-185.

12-Devlet-i Osmaniye'nin Son Bir Asırlık Tarih-i İnkılâb-ı Teceddüdü, Sayı 12, Sayfa: 1-15, 1 Kânûnusani 1325.

13-Devlet-i Osmaniye'nin Son Bir Asırlık Tarih-i İnkılâb-ı Teceddüdü, Sayı 13, Sayfa:19-31, 1 Şubat 1325.

14-Devlet-i Osmaniye'nin Son Bir Asırlık Tarih-i İnkılâb-ı Teceddüdü, Sayı 14, Sayfa:1-14, 1 Mart 1326,

15-Devlet-i Osmaniye'nin Son Bir Asırlık Tarih-i İnkılâb-ı Teceddüdü, Sayı 15, Sayfa:1-8, 1 Nisan 1326.

16-Devlet-i Osmaniye'nin Son Bir Asırlık Tarih-i İnkılâb-ı Teceddüdü, Sayı 16, Sayfa: 17-21, 1 Mayıs 1326.

17-Devlet-i Osmaniye'nin Son Bir Asırlık Tarih-i İnkılâb-ı Teceddüdü Sayı 17, Sayfa:1-18, 1 Haziran 1326,

18-Devlet-i Osmaniye'nin Son Bir Asırlık Tarih-i İnkılâb-ı Teceddüdü, Sayı 18, Sayfa:20-36, 1 Temmuz 1326.

19-Devlet-i Osmaniye'nin Son Bir Asırlık Tarih-i İnkılâb-ı Teceddüdü Sayı 19, Sayfa:26-32, 1 Ağustos 1326.

20-Devlet-i Osmaniye'nin Son Bir Asırlık Tarih-i İnkılâb-ı Teceddüdü Sayı 25, Sayfa: 21-34, 1 Şubat 1326.

8-Vatan-ı Osmaninin Anâsır-ı Asliyesi Yahut Tarih-i Osmani'nin Medhal-i Cedidi,

21-Vatan-ı Osmaninin Anâsır-ı Asliyesi Yahut Tarih-i Osmani'nin Medhal-i Cedidi, Sayı 22, Sayfa:23-24, 1 Teşrinisani 1326,

22-Vatan-ı Osmaninin Anâsır-ı Asliyesi Yahut Tarih-i Osmani'nin Medhal-i Cedidi Sayı 23, Sayfa: 1-14,1 Kânûn-u evvel 1326,

23-Vatan-ı Osmaninin Anâsır-ı Asliyesi Yahut Tarih-i Osmani'nin Medhal-i Cedidi Sayı 24, Sayfa:29-31,1 Kânûn-u sâni 1326,

24-Vatan-ı Osmaninin Anâsır-ı Asliyesi Yahut Tarih-i Osmani'nin Medhal-i Cedidi Sayı 25, Sayfa: 21-34, 1 Şubat 1326.

Yayın bilgileri verilen çalışmaların içeriği çalışmamızın Ali Seydi Bey'in Dergi Yazıları bölümünde sunulacaktır.

Yurt Bilgisi, Kanaat Matbaası, İstanbul, 1929, 128 sayfa²²⁰.

Kitâbet-i Husûsiyye ve Ticâriyye Dersleri, Cihan Matbaası, İstanbul, 1324 (1908), 144 sayfa.

Mesâil-i Tabîiyye (Fen bilimleri ve Matematik), Âlem Matbaası, İstanbul, 1307 (1891), 160 sayfa. Eser Coğrafya, Jeoloji, Fizik, Kimya, Fizyoloji, Bitkiler ve Hıfzıssıhha vb. konularda genel kültür amaçlı yazıldığı anlaşılmaktadır.

Usûl-ı Mesaha ve Tayin-i Mesafe ile Hall-i Mesail. Matematik ve Geometri ile ilgili eserin Sicill-i Ahvâl Defteri'nde yayın izni alınmış; ancak basılıp basılmadığı tespit edilememiştir²²¹.

Sadrazamalar. Osmanlı sadrazamları hakkında 1338/1922'de basılmamış bir eseri olduğu anlaşılmaktadır²²².

Teşrifat ve Teşkilatımız (Neş. N. A. Banoğlu, İstanbul) Ali Seydi Bey'e ait bir eser olarak gösterilen bu çalışma, Ali Seydi Bey'in İkdâm gazetesinde yayınlanmış olan makalelerinden derlenerek oluşturulduğu yer yer kitabı yayına hazırlayan kişinin yazılarının ilavesinin olduğu saptanmıştır²²³. Tercüman Gazetesinin 1001 Temel eser kapsamında yayınlanmıştır²²⁴.

Eshab-ı Bedir isimli eser, İslam Tarihi'nde 624 tarihinde yapılan Bedir Savaşı'na katılan sahabeleri konu edinen, bir risalenin basımı için izin istendiğini arşiv belgelerinden anlıyoruz. Ancak basılıp basılmadığı hakkında kesin bilgi yoktur²²⁵.

Ali Seydi Bey'in tespit edebildiğimiz kadarıyla altısı bir ya da birkaç yazar ile birlikte veya komisyon çalışması olarak elli beş kitabı, Mülkiye dergisinde sekiz makale başlığı altında altısı tek, biri on üç yazı dizisi olarak devam etmiş; diğeri de dört dizi devam etmiş olan makaleleri vardır. Kesin olarak saptayamadığımız daha pek çok makalesi ve henüz ortaya çıkmamış eserleri bu sayıya dâhil değildir. Ç-

²²⁰ Osmanlı Devleti'nde iptidai okullarda okutulan Ahlak ve Malumat-ı Vataniye dersi Cumhuriyet döneminde 1926'da Yurt Bilgisi adı altında okutulmaya başlanmıştır. Bu dersle öğrencilere yurtseverlik özelliği kazandırma, vatandaşlık hakları ve görevleri ile devletin idari sistemi hakkında bilgi verme amacı güdüldüğü anlaşılmaktadır. Geniş bilgi için bkz. Necdet Sakaoğlu, **Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi**, Bilgi Üniversitesi, İstanbul, 2003, s.212-213.

²²¹ Uzun, a. g. e. , s. 445.

²²² Uzun, a. g. e. , s. 443.

²²³ Uzun, a. g. e. , s. 445.

²²⁴ Ali Seydi, **Teşrifat ve Teşkilatımız**, (Yayına hazırlayan: Niyazi Ahmet Banoğlu), Tercüman 1001 Temel Eser:17, ts. , s. 2.

²²⁵ BOA. MF. MKT. nr. 873/78. 28 Ca 1323.

lışmalarının büyük kısmı, iki eseri hariç²²⁶ 1928 yılından önce yayınlandığı için Osmanlı Türkçesi ile basılmış ve henüz çoğu sadeleştirilmemiştir. Ali Seydi Bey'in eserlerine baktığımızda belli bir kesimi hedef olsa da genel okuyucu kitlesinin de istifadesine sunulmuş olduğu görölmektedir. Ali Seydi Bey'in tarih alanında en çok Osmanlı Devleti'nin III. Selim (1789-1807) ile başlayan yeni düzen arayışı ve son iki yüz yıllık zamanı kapsayan dönem üzerinde eserler verdiği görölmektedir. Bu yakın dönemin doğru ve tam olarak bilinmesinin gerekli olduğunu vurgulamıřtır²²⁷. Böylece son iki yüzyılda Osmanlı Devleti ve dünyada meydana gelmiş önemli gelişmelere dikkat çektiği görölmektedir.

Ali Seydi Bey'in ulaşabildiğimiz ve kataloglara girmiş eserlerinin dökümünü yaptığımız bu bölümde eserlerle ilgi bazı bilgiler vermeye çalıştık. Tezimizin konu çerçevesi gereği daha çok tarih alanındaki eserleri üzerinde durduk. Bu konuyla ilgili en net bilgiler Ali Seydi Bey'in bibliyografyasıyla ilgili başlı başına yapılacak bir çalışmayla ortaya çıkacaktır. Bu bölümdeki amaçlarımızdan biri Ali Seydi Bey'in eserleri hakkında bilgi sahibi olmayı sağlamakken; diğer bir amacımız da Ali Seydi Bey'in bibliyografyasını yapacak olanlara bir nebze katkı sunmaktır.

²²⁶ Yeni harflerle yayınlanan eserleri: Resimli Yeni Türkçe Lûgat, Cihan Kütüphanesi, İstanbul, 1929. ve Herkese Kendi Kendine Okutan Kitap ve Yeni Alfabe Muallimlerine Rehber, şarki ve Maarif Kütüphaneleri Türk Neşriyat Yurdu, İstanbul, 1929.

²²⁷ Ali Seydi, "Devlet-i Osmaniye'nin Son Bir Asırlık Tarih-i İnkılâb-ı Cedidi", **Mülkiye**, S. 8, 1325, s. 41-43.

4. ALİ SEYDİ BEY'İN TARİH ANLAYIŞI

Bu bölümde Ali Seydi Bey'in tarih alanındaki eserlerinden yola çıkarak tarih ilminin alt konuları olan tarihin tanımı, tarihin yararlandığı kaynaklar, tarihin faydaları, tarih başlangıcı (re'si tarih), tarihin devirlere taksimi ve tarih yazımı gibi genel tarih konularındaki düşünceleri üzerinde durulacaktır. Aynı zamanda Ali Seydi Bey'in Osmanlı Tarihi ve İslam Tarihi ile ilgili eserlerinde dikkat çektiği konulardaki düşünceleri açıklanmaya çalışılacaktır. Bu bağlamda Osmanlı Devleti'nin dönemlendirilmesi, Osmanlı padişahlarının sayısı, tarih konularında uzmanlaşma ve medeniyet algısı konularında ileri sürdüğü düşünceler hakkında bilgi verilecektir.

Tarih düşüncesi, Ayhan Bıçak tarafından "insanın kendilik bilincini evren tasavvuru bağlamında açıklamaktır"²²⁸ biçiminde ifade edilmiştir. Bu anlamıyla tarih düşüncesi, tarih yazımı, tarih hakkında felsefi tartışmalar, tarih alanı üzerinde yapılan çalışma konularını kapsamaktadır. Tarih düşüncesinin oluşmasında kişinin yaşadığı dönemin genel eğilimleri, kişilik özellikleri, ailede aldığı eğitim ve öğretim hayatı boyunca aldığı eğitimler, benimsediği değerler, düşünce yapısı, yaşadığı dönemde meydana gelen olaylar vb. durumlar etkili olmaktadır²²⁹. Böylece tarihçi genel olarak insanı ve toplumu ilgilendiren bazı durumları kendine konu seçerek; olanı anlamak, nasıl ve neden olduklarını tespit etmek ve bunların anlamlarını kendi düşünce yapısına göre anlatmak için çalışma yapar.

Ali Seydi Bey'in tarih düşüncesini anlayabilmek için, onun yaşadığı dönemin tarih düşüncesini şekillendiren gelişmelere bakmak gerekmektedir. Bu dönemin düşünce yapısını belirleyen gelişmeleri özet olarak sıralayacak olursak: Sultan II. Abdülhamid tahta çıkarken Meşrutiyeti ilan etmiş; 93 Harbi başlayınca meclis fesh edilerek Mutlakiyet Dönemi'ni (1878-1908) başlatması en önemli gelişme olarak dikkat çekmektedir. Tanzimat Dönemi'nde benimsenmiş olan Osmanlıcılık ideolojisini geliştirme ve yerleştirme çabasının hem eğitimciler hem de reformcu devlet adam-

²²⁸ Bıçak, a. g. e. , s. 13.

²²⁹ İlhan Tekeli, **Tarih Bilinci ve Gençlik**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1988, s. 23-30, ; Büşra Ersanlı, **İktidar ve Tarih, Türkiye'de "Resmi Tarih "Tezinin Oluşumu (1929-1937)**, Afa Yay. (2. baskı), İstanbul, 1992-1996. s. 26-29.

ları tarafından II. Meşrutiyet'in ilanına kadar devam ettiği görülmektedir²³⁰. 24 Temmuz 1908 tarihinde Sultan II. Abdülhamid'in Kanun-ı Esasi'yi tekrar yürürlüğe koymasıyla başlayan özgürlük ortamında, basın yayın alanında olduğu gibi tarih konusuna da ilginin arttığı görülmektedir. Bu ilgi tarihin konu, zaman ve mekân boyutlarında genişlemesini sağlamış; bu durum hem ilmi tarih hem de halka yönelik tarih çalışmalarının sayıca artmasına zemin oluşturmuştur. Yine tarihle ilgili ilk kurumsal çalışmaların başlangıcı da bu döneme denk gelmiştir. Sultan V. Mehmet tarafından Tarih-i Osmani Encümeni'nin kurulması, bu dönemin gelişmeleri arasında en önemlilerinden biridir²³¹. Daha önce de ifade edildiği gibi Ali Seydi Bey, Osmanlı Devleti'nde ve Cumhuriyet Dönemi'nde tarih çalışmaları yapmak üzere kurulmuş olan bu ilmi kurumda üye olarak yer almıştır.

Ali Seydi Bey'in tarih görüşünü ortaya koyarken, tarih çalışmalarını üç zaman dilimini dikkate alarak yaptığı görülmektedir. Geçmiş iyi bilinirse bugün daha iyi yaşanır ve gelecek ile ilgili doğru tahminler yapılabilir. Dolayısıyla geçmiş, şimdiki zaman ve gelecek birbirine bağlı bir sürekliliği ifade etmektedir. Ali Seydi Bey, II. Meşrutiyet'le yeni bir döneme girildiğinin farkındadır. Bu nedenle yeni döneme uygun bir tarih anlayışı kurmaya çalışmıştır. Ancak tarihle ilgili eserlerinde modern tarih anlayışı ile geleneksel tarih anlayışını birlikte kullanmıştır. Ders kitaplarında tarihe, geçmişin yeni nesillere anlatılmasında geçmişten ders çıkarılması ve vatan sevgisi kazandırılması konusunda görevler yüklemesi, geleneksel tarih anlayışını yansıtmaktadır. Ali Seydi Bey'in, Mülkiye dergisindeki yazılarında ise daha çok modern tarih anlayışına uygun olarak çalışmalar yaptığını görmekteyiz. Burada tarih ilmini bir disiplin olarak görmüş ve tarih konularının doğru olarak anlaşılması için Arkeoloji, Sosyoloji, Antropoloji gibi bilim dallarından yararlanmak gerektiğini önermiştir²³². Tarih çalışmalarının günün sorunlarına çözüm getirmesine yönelik olması gerektiği görüşüne sahip olması, genel tarih çalışmaları yerine tarihte belli dönemlerde ve konularda uzmanlaşmayı gerekli görmesi bu duruma örnek olarak verilebilir. Tarih ilminin akla dayalı olarak bilimsel metodu kullanması gerektiği görüşünü benimsemesi de, modern tarih anlayışını yansıtan özellikleri arasında sayılabilir.

²³⁰ Bayram Kodaman, **Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi**, TTK Yay. , Ankara, 1999, s. 20

²³¹ Çalen, a. g. e. , s. 34.

²³² Ali Seydi, **Hükûmat-ı İslamiye Tarihi**, Artin Asaduryan Mat. , İstanbul, 1327, s. 4.

Ali Seydi Bey'in tarih eserlerinde dikkat çeken önemli düşüncelerden biri de âlemde her şeyde sürekli bir gelişim kanununun geçerli olduğuna inanmasıdır²³³. Bu kanuna göre, âlemde her şey noksandan mükemmele doğru hareket etmektedir. Ali Seydi Bey'e göre tarih de bu kanuna uygun olarak, ilk dönemlerden bugüne kadar sürekli gelişmektedir. Ali Seydi Bey, tarihin olgunlaşması ve ilerlemesinin nihai amacını felsefe ile birleşmek olarak görmektedir. Tarih ile felsefenin ikisinin de insanların hallerini incelemesi, ortak konu ve amaçlarının olması, bu birleşmeyi daha da mümkün kıldığını ifade etmiştir²³⁴. Ali Seydi Bey, bir fen zeminine dayanmayan tarihin gerek maarif tarihi gerekse de şahıs tarihine nüfuz edemeyeceğini kabul etmektedir. Dolayısıyla bilimsel tarihçiliğin gerekli olduğunu kabul etmiştir. Büyük tarihçilerin gayretleri sonucunda, günümüzde bilimsel yöntemle elde edilen tarihsel bilgilerin tereddütleri ortadan kaldırdığını ifade etmektedir²³⁵. Böylece bugün tarih ilminin verilerine daha fazla güven duyulduğunu; farklı ilim dallarının katkısıyla geçmiş hakkında daha doğru bilgilere ulaşılabildiğini anlatmıştır.

XIX. yüzyılda Avrupa'daki tarih düşüncesi ve tarihçilik alanındaki gelişmelerin sonucu olarak yerleşen modern tarihçilik II. Meşrutiyet Dönemi tarihçilerini de etkilemiştir. Özellikle Alman Tarihçi L.V. Ranke²³⁶ tarih bilimine önemli katkılar yapmış ve sonra gelen tarihçilere örnek olmuştur. Ranke tarihin edebiyat ve felsefeden ayrı bir disiplin olmasını sağlamış, geçmişi geçmişteki insanların algıladığı şekilde anlama düşüncesinin yerleşmesini sağlamıştır. Ayrıca tarih araştırmalarında belgelerin önemini yerleştirmiştir. Tarihe günümüz anlayışından bakmayı reddedip incelenen dönemin görüş düşünüş ve hissediş biçimiyle bakılması anlayışını yerleştirmiştir²³⁷. Ali Seydi Bey de Ranke'nin Almanya için çalışmalarını takdirle karşılayıp, aslında bir diplomat olduğu belirtilen Ranke'nin ülkesine asıl hizmetinin tarihçilik alanında olduğunu ifade etmiştir²³⁸.

Ali Seydi Bey, döneminde güncel olarak tartışıldığı anlaşılan "Tarih; ilim mi dir, fen mi dir?" sorusu üzerindeki tartışmaları da eserlerinde konu etmiş ve bu konuda kendi görüşlerini ifade etmiştir. İlim ile fen arasında kanunları açısından büyük

²³³ Ali Seydi, **a. g. e.** , s. 13.

²³⁴ Ali Seydi, **a. g. e.** , s. 13-14.

²³⁵ Ali Seydi, **a. g. e.** , s. 15.

²³⁶ Leopold Von Ranke (1795-1886), modern tarihçilik çalışmaları ile bilinen Alman tarihçidir.

²³⁷ Çalen, **a. g. e.** , s. 25-27.

²³⁸ Ali Seydi, **a. g. e.** , s.7.

farklar olduğunu ifade eden Ali Seydi Bey'e göre "İlim dâniş, fen ise nev'i demektir"²³⁹ olarak bir açıklama getirmiştir. Ancak daha sonraki bir değerlendirmeye dayalı olarak dânişin din ve edebiyat kısımlarına ilim, akli kısmına da fen dendiğini belirtmiştir²⁴⁰. Ali Seydi Bey'e göre tarihin yöntem olarak ve hedeflenen sonuçlar açısından fen özelliği taşımasından dolayı tarihe fen denmesinin daha uygun olacağını savunduğu görülmektedir. Tarihin çoğunlukla akla dayandığını belirten Ali Seydi Bey, yakın zamana kadar edebiyatın bir kısmı olduğu; fakat son devirlerde bu anlayışın ortadan kalktığını ve yöntem olarak fen ilimlerinin dairesine girdiğini ifade etmiştir²⁴¹.

Ali Seydi Bey, tarih ve edebiyat ilişkisini ise tarihin edebiyat zevkini geliştiren, ona kaynak teşkil eden bir konumda olduğunu belirtmiştir²⁴². Edebi olarak yazılmış tarih eserlerinin insanların, özellikle de öğrencilerin okuma zevkini arttıracaklarını kabul etmiştir. Ali Seydi Bey'in de bu görüşe uygun olarak herkes tarafından kolay ve zevkle okunabilecek nitelikte eserler yazdığı görülmektedir. Tarihin önemli hale gelmesinde şüphesiz Avrupa ilim adamları tarafından tarihi bir bilime dönüştürme çabalarının etkili olduğu görülmektedir. Bu çabanın sonucunda tabiatın bir parçası olarak kabul edilen tarih ve kültür konularının da doğa gibi bir düzen ve kurala bağlı olduğu anlayışı yerleşmiştir. Bu metotla tarihe dair genel geçer kurallar bulunup; böylece toplumsal denetimin kolaylaşacağı hedeflenmiştir²⁴³. Özetle, tarihin önce edebiyatla ilişkisi sınırlandırılmış, daha sonra tarihin başlı başına bir ilim dalı olarak ortaya çıkmıştır. Bu aşamada devletler için önemli işlevleri yerine getiren bir konuma gelmiştir.

Ali Seydi Bey, eserlerinde yeni gelişmelere uygun olarak tarihçiliğin nasıl olması gerektiği konusunda da düşüncelerini açıklamıştır. Bu konuda tarih konulu eserlerin yalnızca bilgileri bir araya getirilerek yazılamayacağını, bilgileri, haberleri ve olayları bir araya getirip yazmanın tarihçilik olarak değerlendirilemeyeceğini ifade etmiştir. Tarihçiliği çeşitli olayları derinlikli olarak incelemek, münferit (tek) olayları meydana getiren etkileri tespit edebilmeyi ve anlaşılmasız olan olayları tahlil

²³⁹ Ali Seydi, **a. g. e.** , s. 4.

²⁴⁰ Ali Seydi, **a. g. e.** , s. 4.

²⁴¹ Ali Seydi, **a. g. e.** , s. 4.

²⁴² Ali Seydi, **a. g. e.** , s. 5.

²⁴³ Çalen, **a. g. e.** , s. 26.

ederek yeni sentezlerle anlaşılabilir bir duruma getirmek olarak açıklamıştır²⁴⁴. Olaylar arasından tarihi olanları seçip ayırmanın, tarihçinin bir görevi olarak kabul etmiştir. Olaylarda sebep-sonuç ilişkilerinin önemli olduğunu ifade eden Ali Seydi Bey, olayların sebeplerinin kaynağının da tespit edilmesinin önemine dikkat çekmiştir²⁴⁵.

Ali Seydi Bey, dönemin tarih alanındaki gelişmelerini yakından takip etmiş ve tarih konularında genel olarak Meşrutiyet Dönemi tarihçileriyle yakın görüşlere sahip olmuştur. Tarih ilminde bilgisini sürekli geliştiren bir aydın olarak, eserler kaleme almıştır. Ancak Ali Seydi Bey'in farklılığını ilgi alanlarındaki çeşitlilik ve Osmanlı Tarihi ile ilgili bazı meselelerde farklı yaklaşımlara sahip olması olarak tespit etmek mümkündür. Örneğin; Osmanlı padişahlarının sayısı konusunda farklı bir öneri sunmuş; Yıldırım Bayezid'in oğullarından Süleyman ve Musa çelebilerin de padişah olarak kabul edilmeleri gerektiği ile ilgili düşüncelerini ortaya koymuştur. Bununla birlikte Osmanlı padişahları hakkında kaleme aldığı, onların yaptıkları çalışmaları soya çekim yönünden değerlendirdiği çalışması da tarihi olayları değerlendirirken, farklı bir yaklaşımı gösteren bir örnek olması bakımından önemlidir.

Ali Seydi Bey'in tarih düşüncesi derken; temel tarihçilik konularına yaklaşımını ve dönemindeki ilmi konulara katkılarını göstermeye çalıştı. Ayrıca tarih ilmiyle ilgili temel kavramlara nasıl yaklaştığını ve eserlerini yazarken nasıl bir metot uyguladığını anlamaya gayret gösterdik. Ali Seydi Bey, ders kitabı olarak hazırladığı eserlerin giriş kısımlarında temel tarihçilik konuları ile ilgili fikirlerini dile getirmeye çalışmıştır. Eserlerinde ele aldığı bazı tarih konuları şunlardır: Tarihçilik, tarihin başlangıcı, tarihe yardımcı ilimler, tarihin kısımları, tarihin devirlere ayrılması, tarihin faydaları, tarih siyaset ilişkisi, tarih ahlak ilişkisi üzerinde durduğu konulardan bazılarıdır. Ali Seydi Bey, bu konularda düşüncesine uygun olarak görüşler ileri sürmüş ve fikirler ortaya atmıştır. Ayrıca tarihin ilim mi fen mi olduğuna dair tartışmalara da katılan Ali Seydi Bey, bu konudaki düşüncelerini eserlerinde anlatmaya çalışmıştır.

²⁴⁴ Ali Seydi, **a. g. e.** , s. 1.

²⁴⁵ Ali Seydi, **a. g. e.** , s. 2.

4.1. Tarihin Tanımı

Tarih genel olarak geçmişin bilimi olarak tarif edilmiştir²⁴⁶. Ali Seydi Bey, tarihin tanımı konusunda farklı kademeler için kaleme aldığı eserlerde temelde benzer anlamda gelen farklı tanımlar yapmıştır. Örneğin; Ali Reşad'la birlikte yazdığı İslam Tarihi ders kitabında “Evvel zamanda yaşamış kavimlerin, milletlerin, hükûmetlerin, hallerinden, vakalarından bahs eder bir ilimdir”²⁴⁷ biçiminde tarif etmiştir. Başka bir eserde “Tarih bizden evvel yaşamış olan akvam-ı medeniye nin ahval-i siyasiye ve şerait-i içitmesinden bahis bir fenn-i celildir ki: adeten insanîyetin tercüme-i ahvali demektir”²⁴⁸ şeklinde tarif etmiştir. Tanıma göre tarih geçmişte yaşamış medeni milletlerin siyasi ve sosyal yapılarını konu edinen, bir ilim olarak görülmektedir. Öncelikle Ali Seydi Bey, tarihi bir bilim dalı olarak görmüştür. Ali Seydi Bey'e göre tarih insanların topluluk (cemiyet) halinde yaşamaya başlamalarından sonra başlamıştır. Topluluk halinde yaşama deneyimi, insanları medeni çalışmalar yapmaya mecbur etmiştir. Dolayısıyla tarihi insanların medeniyet yolculuğunu anlatan bir bilim olarak görmüştür.

Ali Seydi Bey'in tarihin tanımı ile beraber üzerinde durduğu konulardan biri de tarihçilik (müverrihlik) kavramı olmuştur. Bu konudaki açıklamasını “Maziye hâle, istikbâle tatbik ile istihrac-ı ahkâm edebilmek kudret ve sanatından ibarettir”²⁴⁹ sözleriyle ifade etmiştir. Tarihle ilgilenen kişilere ve tarihçilere bir uyarı yaparak, onlara önemli bir görev yüklemektedir. Bu tanımlara bakarak tarihi en genel anlamda, insanların geçmişteki siyasi ve sosyal yapıları hakkında bilgi veren bir ilim olarak tarif ettiğini söyleyebiliriz. Yalnız bilgi vermekle tarihçilik yapılamayacağını, medeniyet yolculuğunda insanların geçmişin bilgisine, bugünle bağlantı kurularak sunulmasının ihtiyaç olduğunu ifade etmiştir. Ali Seydi Bey, bu bağlantıyı da tarihçilerin kurabileceğine dikkat çekmiştir. Doğru tarih bilgisinin de insanların en çok ihtiyaç duydukları bir fen ve ilim olarak değer kazandığını göstermeye çalışmıştır. Tarihe, geçmişe bakarak bugün ve geleceğe yönelik hükümler çıkarmak şeklinde bir görev verilerek tarihin faydacı yönü ön plana çıkarılmıştır. Ali Seydi Bey, döneminde yaygın olduğuna inandığı daha önce yazılmış eserlerdeki bilgileri bir araya getirme, haber ve olayları arka arkaya yazma biçiminde yapılan tarihçilik

²⁴⁶ Kütükoğlu, a. g. e. , s. 1. ; Geniş bilgi için bkz. Bıçak, a. g. e. , s. 124-130.

²⁴⁷ Ali Reşad, Ali Seydi, **Tarih-i İslam**, Kanaat Matbaası, İstanbul, 1330, s. 5.

²⁴⁸ Ali Reşad, Ali Seydi, **Tarih-i Umumi**, C. 1, Kanaat Mat. , İstanbul, 1330, s. 1.

²⁴⁹ Ali Seydi, **Hükûmat-ı İslamiye Tarihi**, İstanbul, 1327, s. 4.

anlayışına karşı çıkmaktadır²⁵⁰. Dolayısıyla kaynaklardan bilgi toplayıp, bunların yazılmasını ve art arda meydana gelen olayların yalnızca aktarılmasını tarihçilik olarak görmemiştir.

Ali Seydi Bey'e göre tarihçinin önemli bir özelliği olayların meydana geldiği andaki mahiyeti ve insanlar üzerindeki farklı tesirleri derinlemesine incelemesi ve bunu tespit etmesidir. Böylece tarihçi, olayları meydana getiren unsurları fark eder, bilgi yığını arasından tarihi olanı teşhis eder ve bunlardan bugüne ve geleceğe yönelik sonuçlar çıkarır. Olayları meydana getiren sebeplerden hangilerinin daha önemli olduğunu tespit etmek bu sebeplerin temeline kadar gidebilmeyi tarihçide bulunması gereken bir nitelik olarak görmektedir. Ali Seydi Bey, tarihçinin incelediği toplumun "medfen mahfi-i hissiyatına girmek, ârâm-gâh-ervahına kadar çıkmak"²⁵¹ ifadeleriyle tarihçiyi, insanların eski düşünüş ve hissediş özelliklerine vakıf olmasını da bir tarihçilik özelliği kabul etmektedir. Böyle olmakla birlikte bazı olayların özel şartlarından veya ihtisas gerektirmesinden dolayı bütün ayrıntıların meydana çıkarılamayacağını kabul eden Ali Seydi Bey, bu noktada tarihçiye yorum yapma hakkı tanımıştır. Bu durumda tarihçi kendi bilgi ve sanatıyla olaylara bir yorum getirmeye çalışacaktır²⁵².

Ali Seydi Bey'in, tarih çalışmalarında dikkat çektiği konulardan biri de, tarihi olayla ilgili, zaman ve mekânın resmini tam olarak çizmenin önemli olduğunu vurgulamasıdır. Bunun için önemli olan noktanın; olayın kaynak ve çıkış noktasını bulmak gerektiğine ihtiyaç olduğunu belirtmektedir. Ancak tarihte bazı konulara dair bir kaynak ve başlangıç bulmak zordur. Örneğin, Batı'dan bir milletin tarihini yazmak ile Doğu'dan bir milletin tarihini yazmak arasında büyük fark olduğunu belirten Ali Seydi Bey; bu farkların başında Batı'da yazılacak veya incelenecek konu için değişik kaynaklar bulmak mümkün olmasıdır. Batı'da kaynak değeri tescil edilmiş mükemmel vesikalara ulaşmak mümkün iken; Doğu toplumları için aynı şeyleri söylemek mümkün değildir²⁵³. Avrupa'da sadece önemli siyasal bir olayın veya kahramanın değil sıradan bir insanın bile hayatının doğum, evlenme ve ölüm gibi üç önemli evresinin kayıtlarına ulaşmak mümkündür. Bu konuda kilise tarafından normal bir insanın bile doğum, evlilik ve ölüm ile ilgili kayıtlarının tu-

²⁵⁰ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 4.

²⁵¹ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 4.

²⁵² Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 5

²⁵³ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 5.

tulması önemli bir kaynak birikimi sağlamıştır. Batı'da var olan tabakalı toplum yapısı ve bunlar arasındaki mücadeleler belli bir tarih bilgisini gerekli kılmıştır. Avrupa'da aristokrasi, burjuva ve daha alt tabaka toplum kesimleri gibi sınıfsal yapılar kendi geçmişlerini ve statülerini gelecek nesillere aktarabilmek için kayıtlar tutmuşlardır. Ayrıca bu sınıfsal yapıların kendi aralarındaki mücadeleler de zengin bir toplumsal arşivin oluşmasına sebep olmuştur²⁵⁴.

Ali Seydi Bey, Doğu milletlerinde bu tür eserlerin yokluğunun sebebini ise bu milletlerin medeniyet ve kültür alanında, eser bırakmamış olmasından kaynaklanmadığına dikkat çekmiştir. Bu durumun nedeni olarak, başta birer felaket olarak değerlendirilen Tatar hükümdarlarının doğudaki kültür ve medeniyet birikimlerini yok etmesi ve bunun farklı zamanlarda tekrar etmesini göstermiştir. Bununla birlikte Doğu toplumlarının bu çalışmalara ilgisiz kalması olayların ve kazanımların kayıtlarının tutulmaması sebebiyle unutulmaya terk edilmesinin de bu durumda katkısı olduğu belirtilmiştir. Söylenen sebeplerden dolayı Ali Seydi Bey, eldeki sınırlı kaynaklarla mükemmel eserlerin ortaya çıkmayacağını kabul etmektedir²⁵⁵.

Ali Seydi Bey'in tarihin tanımı ve tarihçilikle ilgili söylediklerini özetleyecek olursak: Tarihsel süreci insanlığın medenileşme macerası biçiminde değerlendirerek ilerlemeci bir yaklaşım biçimi benimsediği görülmektedir. Diğer bir ifade ile tarihi insanlığın günümüzdeki seviyesine nasıl geldiğini gösteren, geçmişteki hayatını resmeden bir ilim olarak görmektedir. Tanımlarda görüldüğü gibi, tarihin dikkat çekilen yanlarından biri de geçmişteki medeni gelişmeleri göstermesidir. Bu yönüyle tarih toplumlara geleceğe yolculuklarında ışık tutmaktadır. Tarih her ne kadar geçmişin bilgisi olsa da aynı zamanda yaşanan zamanı ve geleceği de ilgilendiren bir konumda görülmüştür. İnsanın üç zamanlı bir varlık olması; geçmişini bilmek istemesi, yaşadığı anı anlaması ve geleceğe ait tahminler yapması geçmiş bilgilerine dayanmaktadır. Ali Seydi Bey'in tanımlarında dikkat çeken diğer bir özellik de tarihi âdet yönünden insanlığın tercümeihâli²⁵⁶ olarak görmesidir. Dolayısıyla tarihi insanların ilk ortaya çıkışıyla, nasıl yaşadıklarını, neler yaptıklarını, medeniyete katkılarını gösteren bir insanlık biyografisi olarak görmüştür.

²⁵⁴ Ali Akyıldız, "İnsanı Yazmak: 19. Yüzyıl Osmanlı Biyografi Yazıcılığı ve Problemleri Üzerine Bir Değerlendirme", *Osmanlı Araştırmaları/The Journal Of Ottoman Studies*, 2017, s. 219-241.

²⁵⁵ Ali Seydi, *Hükûmat-ı İslamiye Tarihi*, İstanbul, 1327, s. 5.

²⁵⁶ Ali Reşad, Ali Seydi, *Tarih-i Umumi*, C. 1, İstanbul, 1330, s. 1.

4.2 Tarihin Kaynakları

Kaynak, en genel ifadesiyle tarihi bilgi veren malzemedir. İnsanın söylediği veya yazdığı ürettiği her şey onun hakkında bilgi verir. Ancak her bilgi veren malzeme kaynak değeri taşımaz. Bir malzemenin tarihi kaynak değeri kazanabilmesi için ya olayın devrinde oluşturulmalı ya da devrine yakın bir zamanda o devrin kaynaklarından yararlanarak oluşturulmalıdır²⁵⁷.

Tarihin kaynakları konusu II. Meşrutiyet Dönemi tarihçi ve aydınlarının çalışmalarında üzerinde durduğu bir konu olmuştur. Bu dönemin tarihçileri tarihin kaynakları konusunda birbirine yakın tespitlerde bulunmuşlardır. Genel olarak eski eserler, abideler, madalyalar, paralar, resmi evraklar, kutsal kitaplar gibi kaynakları göstermişlerdir²⁵⁸. Ali Seydi Bey, tarihin kaynağı konusunda her türlü eseri tarihin kaynağı kabul etmektedir²⁵⁹. Fakat eski devirlere ait bilgelere ulaşmanın güçlüğünü insan yaşam çizgisinde bir kesiti örnek vererek açıklamıştır. İnsan hayatının çocukluk devresine ait kısmının nasıl hatırlanması zor ise, insanlık tarihinin ilk devirlerine ait bilgi elde etmek ve keşif yapmak son derece güçleşir ve belli bir noktada durmak zorunda kalınır. Bu noktada bilgiler iyice belirsizleşir. İlk Çağ devrine ait bilgilerin azlığı bu durumdan ileri gelmektedir²⁶⁰.

Ali Seydi Bey, tarihin kaynakları konusunda her türlü eseri tarihin kaynağı kabul eder; ancak II. Meşrutiyet Dönemi Genel Tarih yazarlarının kabul ettiği gibi tarihin üç temel kaynağı olduğunu ifade etmiştir. Bunları: “âsar-ı mazbuta, âsar-menkule ve âsar-ı atîka”²⁶¹ olarak adlandırmıştır. Âsar-ı mazbuta: kitabeler, risaleler, resmi mektuplar devletlerarası anlaşmalar gibi yazılı belgelerdir. Âsar-ı menkule: ağızdan ağıza büyüklerden küçüklere aktarılan masallar, hikâyeler ve rivayetler bu gruba girer. Âsar-ı atîka: eski milletlerden kalma yapı kalıntıları heykeller, silahlar sikkeler vb. maddi varlıklardır²⁶².

Ali Seydi Bey, tarihin tam olarak vakıf olamadığı zamanlara Tarih Öncesi Dönemler (Ezmine-i Kable't-Tarihiye) olarak adlandırmıştır. Bu döneme ait yazılı kaynaklar yoktur. Arkeoloji ilminin gelişmesiyle en eski insanlardan kalan ve toprak altın-

²⁵⁷ Kütükoğlu, a. g. e. , s.18.

²⁵⁸ Çalen, a. g. e. , s. 68.

²⁵⁹ Ali Reşad, Ali Seydi, a. g. e. , s. 4-5.

²⁶⁰ Ali Reşad, Ali Seydi, a. g. e. , s. 5.

²⁶¹ Ali Reşad, Ali Seydi, a. g. e. , s. 5-6.

²⁶² Ali Reşad, Ali Seydi, **Tarih-i Umumi**, C. 1, İstanbul, 1330, s. 5.

da bulunan bazı eser ve aletlerden o devirlere ait önemli bilgilerin yorumlanmasıyla önemli bilgilere ulaşılabildiğini ifade etmiştir. Tarih öncesi devirler olarak isimlendirilen bu dönemde sırasıyla; Taş Devri, Tunç (Kalay ve Bakır karışımı) Devri ve Demir Çağı yaşanmıştır. Ali Seydi Bey'e göre Taş Devri'nden Demir Devri'ne geçiş insanların fikren ilerlemeleri sayesinde olmuştur. Demir Devri'ne girdikten sonra insanlık medeniyet yolunda önemli ve büyük bir adım atmış oldu. İnsanlar demirden yaptıkları basit sabanlarla araziye daha kolay işleyip ziraat yapmaya başladılar²⁶³. Bu sayede günümüze kadar ulaşabilen dayanıklı araç ve gereçler yaptılar.

4.3. Tarihin Yararlandığı İlimler

Ali Seydi Bey'in tarihin yararlandığı ilimler konusunda, bütün ilimleri ve fenleri bu kapsama dâhil ettiği görülmektedir. Günümüzde tarihin diğer ilimlerle ilişkisi olmadan gelişmesi mümkün olamayacağına vurgu yapmıştır. Hiçbir ilim yalnız başına gelişemez; dolayısıyla tarih ilmi de birçok ilimle ilişki kurarak gelişmiştir. Ancak her ilim dalı tarihe farklı alanlardan katkı yapmıştır²⁶⁴. Ali Seydi Bey, değişik eserlerinde tarihe yardımcı bilimler konusunda tarihin bütün ilimleri ve fenleri içeren bir kapsamı olduğunu ifade etmiştir. Tarihin yardımcıları: Başta Coğrafya, Jeoloji (Tabakatü'l-arz), Etnografya, Arkeoloji (İlmi Âsar-ı Atıka), Astronomi (İlm-i Heyet), Kronoloji (İlm-i Ezman), Siyaset ve Harp Tarihi (Fünûn-u Siyasiye ve Harbiye) ile Lisanları (Elsine) tarihin yararlandığı kaynaklar olarak zikretmiştir²⁶⁵.

Ali Seydi Bey, II. Meşrutiyet Dönemi tarih kitaplarında bulunmayan, tarihe yardımcı bilimler arasında Fünûn-ı Harbiye ve Siyasiyeyi de (Savaş ve Siyaset Bilimi) saymıştır. Bu durumun sebebi olarak eserin kaleme alındığı tarihte Osmanlı Devleti'nin Balkan devletleriyle savaş halinde olması ve başarısız sonuçlardan dolayı harp tarihinin önemli hale gelmiş olmasıdır²⁶⁶. Ali Seydi Bey, kutsal kitapları, tarih ilmi için, ayrı bir kaynak olarak değerlendirmese de eserlerinde Tevrat'a dayanarak açıklamalar yaptığı görülmektedir. Mesela evrenin yaratılışı Tevrat'a dayanılarak açıklanmıştır. Yine Asurlular ve Babillerin yaşadıkları yerler Tevrat'ta yazılan bilgilere göre tasvir edilmiştir²⁶⁷.

²⁶³ Ali Reşad, Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 7.

²⁶⁴ A. Zeki Velidi Togan, **Tarihte Usul**, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1981, s. 19-23.

²⁶⁵ Ali Seydi, **Hükûmat-ı İslamiye Tarihi**, İstanbul, 1327, s. 11.

²⁶⁶ Nakıp, **a. g. e.**, s. 65.

²⁶⁷ Köse, **a. g. e.**, s. 24.

Etnografya ilminin çalışmaları sonunda önemli gelişmeler yaşandığını ifade eden Ali Seydi Bey ve Ali Reşad, insanlar arasındaki bazı fiziksel farkları (boy, vct, renk, ehre kafatası biçimi) esas alarak insanları dört temel ırka ayırmışlardır. Bunlar: *Irk-ı ebyaz* (beyaz ırk), *Irk-ı asfer* (sarı ırk), *Irk-ı ahmer* (kırmız ırk) ve *Irk-ı esved* (siyah ırk) olarak isimlendirmiştir. Bu ilimin bulgularına dayanarak ırkların fiziksel özellikleri hakkında kısa bilgiler vermişlerdir. Irk-ı ebyaz ten rengi açık, burnu ve dudakları ince saçları düz ve yumuşaktır. Coğrafi olarak bu ırkın Avrupa'nın tamamı Batı Asya, Kuzey Afrika'da yaşayan insanlar bu ırka mensuptur. Irk-ı Ebyaz aynı zamanda Kafkas cinsi olarak isimlendirilmiştir. Irk-ı asfer, ten rengi sarı en belirgin özellikleri elmacık kemikleri çıkık ve gözleri çekik oluşlarıdır. Ayrıca bu ırkın saçları, sakalları seyrek ve boyları kısadır. Çinliler, Japonlar, Moğollar, Türkler, Eskimoların bu gruba mensup oldukları belirtilmiştir. Irk-ı Ahmer Amerika'nın yerli ahalisiyle Avusturalya'nın eski sakinleri bu cinse mensuptur. Ten renkleri bakır renginde saçları diktir. Irk-ı esved ise Afrika kıtasındaki zenciler olup; ten renkleri siyah saçları kıvrık, dudakları kalın olarak tarif edilmiştir. Akıl ve kavrayış özellikleri olarak yavaş bir anlayışa sahip oldukları ifade edilmiřtir²⁶⁸.

Ali Seydi Bey tarihe yardımcı ilimler konusunda Etnografya ilminin verilerine şüpheyle yaklaşmak gerektiğini ifade etmiştir. Etnografya bilginlerinin birtakım ölçümlerle insanların fiziksel ve psikolojik özellikleri hakkında genellemeler yaptığını ifade etmiştir. Bu metotla bazı sonuçlara ulaşılabileceğini; ancak bu ölçümlerle psikolojik özellikler hakkında çok doğru genellemelere ulaşılamayacağını ifade etmiřtir²⁶⁹.

4.4 Tarihin Faydaları

Ali Seydi Bey bireysel olarak ve başka tarihçilerle birlikte yazdıkları eserlerinde tarihin faydaları konusunu her fırsatta dile getirmiştir. Örneğin; Ali Seydi Bey, Ali Reşad'la yazdığı İslam Tarihi ders kitabında tarih öğrenmenin faydasını “Bizden evvel gelip geçen milletlerin nasıl yaşadıklarını, neler yaptıklarını niçin battıklarını bildirdiğinden tarih bilen adam dünyanın iptidasından (başlangıç) beri yaşıyormuş gibi insanların ahvalini öğrenir ve birçok ibret alacak şeylere rast gelerek fikrini

²⁶⁸ Ali Reşad, Ali Seydi, **Tarih-i Umumi**, C. 1, İstanbul, 1330, s. 9-10.

²⁶⁹ Ali Seydi, “Yine Ahval-i Ruhiyemiz ve Nevâkıs-ı İçtimaiyemiz: Etnografya”, **Mülkiye**, İstanbul, Artin Asaduryan Matbaası, 1325, s.34-40.

ahlakını düzeltir”²⁷⁰ biçiminde belirtmiştir. Tarihin en önemli faydası; tarihten ibret olarak kişilerin ve toplumların fikir ve ahlakının düzelmesine olanak tanınmasına vurgu yapılmıştır.

Ali Seydi Bey’e göre bilgiye ulaşırken fen bilimlerinin yönteminin, tarih alanında kullanılmasıyla tarihten daha çok faydalanma imkânı doğmuştur. Fen Tarihi olarak isimlendirdiği bu alan sayesinde insan düşüncesine ait geçmişe doğru daha fazla bilgi elde edildiğine dikkat çekilmiştir. Ali Seydi Bey, yeni tarih çalışmaları sayesinde eski devirlerin adeta bir dürbün gibi izlenebildiğini söylemiştir²⁷¹. Tarih bilgisine sahip olanlar, yüzlerce asırlardan beri yaşıyormuş gibi önceki devir gelişmeleri ve insanların hallerinden haberdar olmuştur. Yine aynı eserde önemli meslekler olan hükümet adamı, hariciye memuru, komutan, tarihçi ve muharrir olabilmek ve bu mesleklerde başarılı olmak için tarih bilmek gerekmektedir. Ali Seydi Bey ve Ali Reşad tarihin birçok faydasından bahsetmekle beraber; faydanın iki yönü üzerinde durmuşlardır. Birincisi tarih bize geçmişte neler olup bittiği hakkında bilgi verir. Bu sayede uzun devirlerin tecrübe ve birikimi bugüne aktarılabilir. İkincisi ise geçmişte olanlar üzerinde düşünerek gelecekte neler olabileceğini tahmin etmemiz kolaylaşır. Böylece tarihin bir ibret levhası olduğu ve sağlam bir gelecek oluşturmada önemli olduğu vurgulanmıştır²⁷².

Ali Seydi Bey’e göre tarihin faydalarından biri de önceki olaylardan ders alarak hatanın tekrarını engellemek, başka bir ifade ile tarihe bir uyarıcı görevi verilmesidir. Ali Seydi Bey bu düşüncesini “Tarih tekerrürden ibarettir” sözüne dayandırmaktadır. Tarihte olayların bir biriyle aynı olmasalar bile oluş şekli ve sebepleri açısından benzerlik taşıdığını göstermek için bu ifadeyi kullandığını belirtmektedir²⁷³. Bu nedenle özellikle olumsuz hadiselerin tekrarını önlemek için tarih çok iyi bilinmelidir.

Ali Seydi Bey’in eserlerinde milli mevcudiyeti koruma ve halkı eğitmek de tarihin faydaları arasında zikredilmiştir. Ali Seydi Bey için, halkın aydınlatılması son derece önemlidir. Osmanlı Tarihi’nde yenilik karşıtlarının başlattığı isyanların kısa sürede geniş halk kitleleri tarafından destek bulması, sonuçta önemli ve üzücü tari-

²⁷⁰ Ali Reşad, Ali Seydi, **Tarih-i İslâm**, İkdam Mat. , İstanbul, 1327, s. 5.

²⁷¹ Ali Reşad, Ali Seydi, **a. g. e.** , s.6.

²⁷² Ali Reşad, Ali Seydi, **Tarih-i Umumi**, C. 1, Kanaat Mat. , İstanbul, 1330, s. 4.

²⁷³ Ali Seydi, **Alemdar Mustafa Paşa**, Kanaat Matbaası Kütüphanesi, İstanbul, 1329, s.1-2.

hi olayların yaşanmasına sebep olmuştur. Örneğin; Sultan III. Selim Dönemi yeniliklerinin halka anlatılamaması, diğer bir ifade ile halkın eğitilememiş olması Nizam-ı Cedid²⁷⁴ karşıtı kişilerin halkı kolayca yönlendirerek Kabakçı Mustafa İsyanı'nın çıkmasında etkili olmuştur²⁷⁵. Ali Seydi Bey'in, isyanın geniş toplum kesimleri tarafından kabul görmesini bir halk eğitimi sorunu olarak gördüğü anlaşılmaktadır.

Ali Seydi Bey'e göre tarihin faydalarından biri de milli duyguların canlı tutulmasını sağlamasıdır. Ali Seydi Bey'e göre vatandaşlara geçmişiyile övünme duygusunu da insana sadece tarih verebilir. Bu durumu "insana mefahir-i milliye²⁷⁶ zevkini veren, mensup olduğu heyet-i içtimaiyenin hayatı maneviyesini öğreten ancak tarihtir"²⁷⁷ sözleriyle ifade etmektedir. Atalarının hayat hikâyelerini hatırlayan insanların gönüllerinde sönmüş olan birçok değerli his tekrar canlanır. Tarih-i millisini hadde-i nazar-ı itinadan imrar²⁷⁸ edenlerde, vatanlarına vatandaşlarına karşı başka türlü bir his ile bir hissi hürmet ve meveddetle mesbug²⁷⁹ mütehasıs olurlar"²⁸⁰ sözleriyle ifade etmektedir. Görüldüğü gibi Ali Seydi Bey'e göre vatan sevgisi, millet sevgisi, içinde yaşadığı toplumun milli değerlerini öğrenmesi ve benimsemesini sağlayan da tarihtir.

Ali Seydi Bey'e göre tarihin en önemli faydalarından biri de tarihin devletlerarası anlaşmazlıklarda önemli işlevler yerine getirmesidir. Ali Seydi Bey'in tespitine göre tarih bu konuda silahlı kuvvetlerden daha etkili bir konuma gelmiştir. Bugün siyaset ilminde harp tarihinden daha çok tarih bilgisinin işe yaradığı ifade edilmiştir. Ali Seydi Bey'e göre uluslararası meselelerin hemen hemen hepsi tarihe dayalıdır.

²⁷⁴ Nizam-ı Cedid: III. Selim döneminde yenilenme ve yeniden yapılanma döneminin adıdır. Daha genel anlamda Osmanlı Devleti'nde idari, askeri, iktisadi, sosyal ve hemen her alanda büyük bir yenilik getirecek bir ıslahat programıdır. Fransız İhtilali'nin getirmiş olduğu yeni fikirlerin yayılmaya başlaması, Avrupa'da milli şuurun tam anlamıyla yerleşmeye başladığı; böylece imparatorluk niteliğinde olan devletlerin tehlikeye girdiğini gören başta padişahlar ve devlet adamları tarafından uygulanan ıslahat programıdır. Ancak Osmanlı Devleti'nin yapısı, kanunları buna müsait olmadığı ve yeterince hazırlık yapılmadığı için başarılı olamamıştır. Ali İhsan Gencer, **Bahriye'de Yapılan Islahat Hareketleri ve Bahriye Nezareti'nin Kuruluşu(1789-1867)**, Türk Tarih Kurumu, 2. Baskı, Ankara, s.32-33. Ayr. Bkz. Carter V. Findley, **Modern Türkiye Tarihi İslam, Milliyetçilik ve Modernlik 1789-2007**, Çeviren: Güneş Ayas, Timaş Yayınları, İstanbul, 2011, s. 31-35.

²⁷⁵ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 10-13.

²⁷⁶ Milletiyle övünme anlamına gelmektedir.

²⁷⁷ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 12.

²⁷⁸ İmrar(geçirme): Hatırlama anlamında kullanılmıştır. Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat**, 11. Baskı, Aydın Kitabevi Yay. Hazırlayan: Aydın Sami Güneyçal, Ankara, 1993, s.433.

²⁷⁹ Meveddetle mesbug: Dostlukla dolu olma anlamında kullanılmıştır.

²⁸⁰ Ali Seydi, **Hükûmat-ı İslamiye Tarihi**, İstanbul, 1327, s. 5.

narak çözüme kavuşturulabilmektedir. Tarih ve siyaset ilişkisine son devirlerde siyaset tarafından daha fazla ilgi gösterildiğine dikkat çeken Ali Seydi Bey; son devirlerde tarihi bilginin siyasi ilişkilerde ateşli silahlardan daha etkili olduğunu söylemektedir²⁸¹. Tarihin devletlerin siyasetlerine birçok faydasının olduğunu ifade eden Ali Seydi Bey, tarihi bilgilerle, devletin diğer devletlerle arasındaki anlaşmazlık konuları çözüme kavuşturulabilmekte; aynı zamanda milletler bu bilgilerle yeni kazanımlar elde edebilmektedir. Sağlam tarihi bilgiye sahip olamayan milletlerin siyasi, ekonomik ve kültürel kayıpları olabileceğine dikkat çekilmektedir. Ali Seydi Bey'e göre Osmanlı Tarihi bu tespitte dâhildir. Buna da son zamanlarda yaşanan askeri yenilgiler ve ardından gelen toprak kayıpları ile toplumsal sorunları delil olarak göstermiştir²⁸².

Ali Seydi Bey, Almanya'nın bugün geldiği medeni seviyenin temelinde, diplomatlardan çok tarihçilerin müdahale ve tesirinin olduğunu ifade etmiştir. Alman birliğinin sağlanmasında Bismarck'ın zekâsından çok Ranke gibi tarihçilerin çalışmalarının olduğu vurgulanmıştır. Aslında bir sefir olan Ranke'nin hizmetlerinin bir devlet adamından daha çok, tarihi çalışmalarıyla ülkesine hizmet ettiğine dikkat çekilmektedir. Prusya'nın Roma sefirliğinde bulunmuş olan Ranke mesleğinin memleketine, devletine hizmette tam olarak uygun olmadığını anlayınca; bu görevinden istifa ederek vatanına dönmüş ve tarih çalışmalarıyla memleketine hizmet etmiştir²⁸³. Üniversitenin tarih öğretim üyeliğini üstlenmesi ve bu alanda neşirler yapması büyük hizmet olarak görülmektedir. Bu çalışmalar ile milletin uyanışını sağlamış ve Alman birliğini gerçekleştirmede önemli rol oynamıştır.

Almanya'da devlet adamlarının toplum içinde düzeni sağlamak için her şeyden çok tarihten ve müverrihlerden istifade ettiğine dikkat çekilmiştir. Bugün bile tarihin en çok itibar gördüğü memleketin Almanya olduğu belirtilmiştir. Alman okul programlarının, derslerin dörtte üçü oranında tarih ve tarihe yardım eden fen derslerinden oluşturulduğu ifade edilmiştir. Aynı şekilde Fransa'da da tarihe gerekli önemin verildiği; hatta bazı tarih eserlerinin devletin iç ve dış politikalarının belirlenmesinde etkili olduğu vurgulanmıştır²⁸⁴. Böyle bir tespitle dönemin devlet yöneticilerine,

²⁸¹ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 6.

²⁸² Ali Seydi, **a. g. e.**, s.7.

²⁸³ Ali Seydi, **a. g. e.**, s.7.

²⁸⁴ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 8.

tarihe önem verilmesi mesajı verildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca tarihin toplumsal yapıdaki birleştiricilik yönünün vurgulanması da dikkat çekicidir.

Ali Seydi Bey'in tarihin önemine işaret eden önemli örneklerden biri de İslam Tarihi'nde yaşanan bir hadisedir. Abbasiler Dönemi'nde (750-1258) Halife Kaimb-emrillah zamanında bazı Museviler Hayber Kalesi'nin fethi esnasında, tekliflerden istisna edilmek üzere Museviler, Hz. Peygamber'den (s.a.v.) bir belge olduğunu iddia ettiler. Bunun için bir belge öne sürerek, ayrıcalık talebinde bulundular. Belgede sahabeden iki kişinin ismi vardı. O dönem tarihçilerinden olan dönemin reisülküttabı(dış işleri görevlisi) Ebul Kasım b. Müslime belgeyi tetkik ederek belgenin sahte olduğunu ispat etti. Söz konusu belgede adı geçen Sad b. Muaz'ın Hayber fethinden evvel vefat ettiğini, Hz. Muaviye'nin ise Hayber'in fethinden bir yıl sonra İslâm'a girdiğini ispat ederek belgedeki iddianın asılsız olduğunu kanıtlamıştır. Böylece devlet zarardan kurtarılmıştır²⁸⁵. Belgelerin tetkik edilmesi ve tarihi bilginin kullanılması sayesinde devletlerin zarardan kurtarıldığına dikkat çekilmiştir.

Ali Seydi Bey'e göre tarihin faydaları sayılamayacak kadar çoktur. Ali Seydi Bey, bir Müslüman için, İslam Tarihi'ni hakkıyla bilmeyi, ilmihâlini bilmek kadar gerekli görmüştür. Ali Seydi Bey İslam Dini'nin temel kaynaklarını; kitap²⁸⁶, sünnet²⁸⁷, icma²⁸⁸ ve kıyas-ı fukaha²⁸⁹ saydıktan sonra; Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hayatı olarak ifade edilen, siyer çalışmalarının bir tarih yazıcılığı olarak kabul edilip İslam Dini'nin dört ana kaynağından üçüne kaynaklık ettiği görüşünü benimsemektedir. Dolayısıyla tarih ilminin, sünnet, icma ve kıyas-ı fukaha ile yakın ilişkisini göstermiştir. Ali Seydi Bey, vaktiyle İslam Tarihi yazıcılığına önem verilmiş; ge-

²⁸⁵ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 8.

²⁸⁶ İslâm Dini'nin temel kaynağı Kur'an-ı kerimdir.

²⁸⁷ Hz. Peygamber'in (s.a.v) sözleri, yaptıkları ve onay verdiklerinin ortak adıdır. Dini delillerin ikincisidir. Geniş bilgi için bkz. Mürteza Bedir, "Sünnet", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.38, 2010, s. 150-153.

²⁸⁸ İcmâ: İslâm âlimlerinin dinî bir meselenin hükmü üzerinde fikir birliği etmelerini ve bütün Müslümanların ortaklaşa benimsedikleri dinî hükümleri ifade eden dini delil, İslâm fıkının Kur'an ve Sünnet'ten sonra, üçüncü kaynağı. Geniş bilgi için bkz. İbrahim Kâfi Dönmez, "İcmâ", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.21, 2000, s.417-437.

²⁸⁹ Kıyas-ı fukaha: Bilinenden hareketle bilinmeyene ulaşmayı ifade eden mantık, fıkıh ve dil bilimi terimidir. Dini uygulamalarda; hakkında açık hüküm bulunmayan bir meselenin hükmünü, aralarındaki ortak özelliğe veya benzerliğe dayanarak hükmü açıkça belirtilen meseleye göre belirlemek Geniş bilgi için bkz. H. Yunus Apaydın, "Kıyas-ı fukaha", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.25, 2002, s.529-530.

lişmeler güzelce kayıt edilmiş olsaydı Müslümanlar arasında fikir ayrılığına (inşikak-ı eru efkâra)²⁹⁰ bile imkân kalmazdı tespitini yapmıştır.

Ali Seydi Bey'in tarihin faydası konusunda dikkat çektiği konulardan biri de, tarih ile ahlak arasındaki ilişkidir. Ali Seydi Bey, eserlerinde tarihin ahlak gelişimine de önemli katkılarının olduğunu ifade etmektedir. Tarih, geçmişte yaşamış güzel ahlak sahibi, ilim ve hikmet ehli kişilerin hayatlarını anlatmakla bu kişilerin iyi özelliklerinin örnek alınıp; güzel davranışların yayılmasına yardım etmektedir. Ali Seydi Bey, siyasi yapıları ve devletleri meydana getiren toplumların ahlaki niteliklerinin, varlıklarına devam etmeleri veya yok olmasındaki etkilerine dikkat çekmiştir. Örneğin; Osmanlı Beyliği'nin küçük bir aşiret halinden büyük bir imparatorluğa yükselmesinin temelinde yöneticilerin iyi ahlaklı olmasının etkisi çok fazla olmuştur. Ahlaki bozulmanın sebep olduğu olumsuz örneğe ise; Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasını göstermiştir. Roma Devleti tarihte güçlü bir devlet iken; yönetici ve halk arasında yaygınlaşan ahlaki bozulma devletin zayıflamasına ve sonra yıkılmasına neden olmuştur²⁹¹.

Ali Seydi Bey, kutsal kitaplarda; Kur'an-ı Kerim ve Tevrat'ta kısaca olarak isimlendirilen tarihi hadiselerden, milletler ve kişilerden bahsedilmesinin de güzel ahlakın yayılması ve ibret alınması amacıyla yönelik olduğunu ifade etmiştir. Ali Seydi Bey, geçmiş toplumlarda güzel ahlak örneklerine yer vererek; bunların korunması için, kişilere ne tür cezaların uygulandığını eserlerinde örneklendirmiştir. Gerek İslam Tarihi'nden gerekse de Osmanlı Tarihi'nden kaleme aldığı biyografi eserlerinde, tarihi kişiliklerin hayatlarını anlatırken aynı zamanda onların örnek alınması gereken ahlaki niteliklerine dikkat çekmiştir. Ali Seydi Bey, tarihi olayları ve kişileri anlatırken olaylara yalnızca tarihi yönleriyle bakmayıp; bunların güzel ahlak niteliklerinin örnek alınmasını da istemiştir.

Ali Seydi Bey'e göre tarih ilminin faydalarından biri de görev yaparken; herhangi bir devlet görevlisine, görevini daha iyi yapmasında yardımcı olmasıdır. Tarihin insanlar için en çok muhtaç oldukları bir fen, bir ilim olarak gören Ali Seydi Bey, iyi bir hükümet adamı, iyi bir hariciye memuru, çok iyi bir asker ve iyi bir muharrir

²⁹⁰ Ali Seydi, **a. g. e.** , s. 8.

²⁹¹ Ali Seydi, **a. g. e.** , s. 9.

olmak için tarih bilmek gerektiğine vurgu yapmıştır²⁹². Ali Seydi Bey ve Ali Reşad, tarih bilmeyen kimselerinin özellikle devlet işlerinde iyi olamayacağını ifade etmişlerdir. Bu tespitle öğrencilere zamanın önemli mesleklerinde başarılı olmak ve iyi bir mevki elde etmek için tarih öğrenmelerinin gerektiği mesajı verilmek istenmiştir²⁹³.

4.5 Tarih Başlangıcı (Re'si Tarih)

II. Meşrutiyet Dönemi'nde, Osmanlı tarih yazarlarının üzerinde durduğu konulardan biri de tarihin başlangıcı meselesidir. Osmanlı tarihçileri yazdıkları Genel Tarih dersi ders kitaplarında bu konuya eserlerinde yer vermişlerdir. Tarih başlangıcı olarak kabul edilen büyük olaylara *re's-i tarih* denilmektedir. Tarihi çağlar yazının icadıyla başlamaktadır; ancak başlangıç noktası her kavim için ayrı ayrı olmaktadır. Bu noktalar örneğin; Mısır için MÖ 3000 senesi, Yunan tarihi için MÖ 800, Çin, Hint tarihleri binlerce sene öncesine dayandığı anlaşılmaktadır. Görüldüğü gibi her millet, kendisi için önemli bir tarihi olayın meydana geldiği tarihi, tarih başlangıcı olarak kabul etmiştir²⁹⁴.

Ali Seydi Bey, Ali Reşad ile birlikte yazdığı Genel Tarih dersi ders kitabında bu kavramı: “Bir vakanın ne zaman olduğunu anlamak için her millet mühim bir vakayı *re's-i tarih* kabul eder. Bizim *re's-i tarih*imiz Hazreti Peygamber'in (s.a.v.) Mekke'den Medine'ye hicret eylediği zamandır”²⁹⁵ şeklinde açıklamışlardır.

Ali Seydi Bey ve Ali Reşad, tarih başlangıcı konusunda, her millet önemli bir toplumsal olayın zamanını, tarih başlangıcı olarak tespit ettiğini ve bu tarihe; tarih başlangıcı dendiğini ifade etmişlerdir. Değişik milletlerin bu konuda farklı başlangıç noktaları olduğuna örnekler vermişlerdir. Örneğin; Eski Yunanlılar, Mora'da Olympos şehri civarında her dört yılda bir yapılan büyük oyunların (Olimpiyat) ilk defa yapıldığı tarihi, tarih başlangıcı olarak kabul etmişlerdir. Bu oyunlar hakkında bilgi veren Ali Seydi Bey ve Ali Reşad, bu oyunların dikkat çeken tarafının sadece bir spor organizasyonu olmayıp; ilim adamları ve hatiplerin tartışmalarına sahne olması, ilmi buluşların sergilenmesi, oyunların ve güç gösterilerinin yapıldığı bir etkinlik olduğunu belirtmişlerdir. Romalılar, Roma şehrinin kuruluşunu (MÖ 753),

²⁹² Ali Reşad, Ali Seydi, **Tarih-i Umumi**, C. 1, Kanaat Matbaası, İstanbul, 1330, s. 4.

²⁹³ Köse, **a. g. e.**, s. 24.

²⁹⁴ Ali Reşad, Ali Seydi, **Tarih-i Umumi**, C. 1, Kanaat Matbaası, İstanbul, 1330, s. 8-9.

²⁹⁵ Ali Reşad, Ali Seydi, **Tarih-i İslam**, İkdam Matbaası, İstanbul, 1327, s. 6.

Museviler, Hz. Âdem Peygamberin yeryüzüne indirilişini, Hristiyanlar Hz. İsa'nın doğduğu zamanı, tarih başlangıcı olarak kabul etmişlerdir²⁹⁶.

Müslümanlar ise Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Mekke'den Medine'ye hicret tarihi olan MS 622 senesini tarih başlangıcı olarak kabul etmişlerdir. Bu tespitlerde kesinlik olmadığını, yaklaşık ve rivayet esaslı bir yaklaşımın benimsendiğini ifade eden Ali Seydi Bey ve Ali Reşad, dolayısıyla kesinlik aranmayacağını ifade etmişlerdir. Ancak Müslümanlar tarafından tarih başlangıcı olarak kabul edilen MS 622 senesi gerçekleşen Hicret'in (22 Eylül 622-Rebiülevvel 8. Pazartesi gününe denk geldiği sabit) hiçbir şüphe barındırmadığını ve dolayısıyla kesin olduğunu söylemişlerdir²⁹⁷.

Osmanlı tarihi için de tarih başlangıcı olabilecek önemli olayların olduğunu ifade eden Ali Seydi Bey, bu konudaki tespitlerini özetle şu şekilde yapmıştır. Osmanlı Devleti'nin kuruluş tarihi olan H 699 yılını ve Osmanlı Devleti'nin teşkilatlanmasını büyük ölçüde tamamladığı tarih olan H 727 yılını tarih başlangıcı olarak kabul edilebileceğini söylemiştir. Rumeli topraklarına geçiş tarihi olan H 738 yılını ve Doğu Roma İmparatorluğu'nun ortadan kaldırış tarihi olan H 857 yılını da önemli olaylar olarak değerlendirip tarih başlangıcı olarak kabul edilebileceğini ifade etmektedir. İrtica-i evvel olarak tanımladığı Nizam-ı Cedid'in sonu H 1222 yılını, Tanzimat ilanı sebebiyle hukuk, hürriyet ve müsavat gibi kavramların kanunlaştırıldığı H 1255 yılını, İlk Kanun-ı Esasi'nin İlânı dolayısıyla H 1294 yılını, II. Meşrutiyet'in ilanı dolayısıyla H 1325 yılını, tarih başlangıcı olarak kabul edilebileceğini önermektedir. Ali Seydi Bey'e göre bu tarihlerde, meydana gelen olayların önemli olması dolayısıyla tarih başlangıcı olmaya uygun tarihlerdir. Ali Seydi bu tarihlerin Osmanlı Devleti tarihinde neden önemli olduklarını açıklamıştır²⁹⁸.

4.6 Tarihin Devirlere Taksimi

Ali Seydi Bey tarihi, II. Meşrutiyet Dönemi tarihçileri gibi, temelde Genel Tarih (Tarih-i Umumi) ve Milli Tarih (Hususi Tarih) olmak üzere iki kısma ayırmıştır. Genel Tarih'in konusuna sürekli bir gelişim halinde olan; medeniyete katkısı olan milletler dâhil edilmiştir. Dolayısıyla genel tarihte medeniyete katkısı olan bütün milletlere ve devletlere yer verilmektedir. Hususi tarihin konusu ise yalnız bir

²⁹⁶ Ali Seydi, **Hükûmat-ı İslamiye Tarihi**, İstanbul, 1327, s. 12.

²⁹⁷ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 12.

²⁹⁸ Ali Seydi, **Alemdar Mustafa Paşa**, Kanaat Mat. , Dersaadet, 1329 (1913), s. 4-5.

kavmin veya devletin siyasi halinden ve medeni özelliklerinden bahsetmektedir. Örneğin; Osmanlı Tarihi, Fransa Tarihi gibi tarihler bu gruba girmektedir. Ali Seydi Bey, yazılan İslam Tarihi konulu eserleri de Hususi Tarih kapsamına almıştır; çünkü asıl menşe (köken), vatan, dil ve âdetleri yönünden çeşitli unsurlarından oluşsa da, Müslümanlar inanç çatısı altında birleşerek, tek bir millet olarak kabul edilmiştir²⁹⁹.

Meşrutiyet Dönemi Genel Tarih yazarları, daha çok tercüme eserlere yöneldikleri ve Avrupalı tarihçilerini örnek aldıkları için Avrupa merkezli olarak tarihi devirlere ayırdıkları görülmektedir³⁰⁰. Tarihin devirlere taksimi konusunda Ali Seydi Bey, eserlerini mükemmel olarak nitelendirdiği Abdurrahman Şeref Bey'i örnek almıştır. Abdurrahman Şeref Bey tarihi Kurun-u evvel (İlk Çağ), Kurûn-u vusta (Orta Çağ), Kurûn-u ahire (Yakın Çağ) ve Asr-ı hazır olarak dört devreye ayırmıştır³⁰¹. Ali Seydi Bey ve Ali Reşad'la birlikte yazdıkları Genel Tarih kitabında tarihin dönemlendirmesini dört başlıkta anlatmışlardır. Kurûn-u ûlâ (İlk Çağ), Kurûn-u vusta (Orta Çağ), Kurûn-u ahire (Yeni Çağ) ve Kurun-u cedide (Yakın Çağ) olarak isimlendirmişlerdir. Günümüz kavramlarıyla bunlar İlk Çağ, Orta Çağ, Yeni Çağ ve Yakın Çağ olarak adlandırılmıştır. Bu devrelerin başlangıç ve bitiş tarihlerini Ali Seydi Bey ve Ali Reşad şu şekilde belirtmişlerdir: *Kurûn-u ûlâ*; Hz. Âdem peygamberden diğer bir ifade ile başlangıcı belli olmayan bir zamandan, Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılış tarihi olan MS 476 tarihine kadar olan süredir. *Kurûn-u vusta*; Miladi 476 tarihinden İstanbul'un Osmanlılar tarafından fetih tarihi olan 1453 tarihine kadar olan süredir. *Kurûn-u ahire*: Miladi 1453 yılından 1789 yılında meydana gelen Fransız İhtilali'ne kadar olan süreyi kapsamaktadır. *Kurûn-ı Cedide*: 1789'dan itibaren günümüze kadar olan yılları kapsadığını belirtmişlerdir. Bu düzenlemede çağları sınıflandırırken genel tarihlerde yer alan Avrupa merkezli sınıflandırmanın kabul edildiği görülmektedir³⁰². Bu olaylar genel anlamda Avrupa'yı etkileyen olaylar olarak dikkat çekmektedir. Fransız İhtilali yeni bir çağın başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Bu şekilde bir dönemlendirmenin genel olarak, tarihçiler tara-

²⁹⁹ Ali Seydi, **Hükûmat-ı İslâmiye Tarihi**, İstanbul, 1327, s. 8.

³⁰⁰ Çalen, **a. g. e.**, s. 56-59.

³⁰¹ Abdurrahman Şeref, **Zübdetü'l-Kıyas I**, İstanbul, 1315, s. 2.

³⁰² Ali Reşad, Ali Seydi, **Tarih-i Umumi**, C. 1, Kanaat Matbaası, İstanbul, 1330, s. 8-9.

findan kabul edildiğini; ancak İslam ve Osmanlı tarihçilerinin de tarihin devirlere ayrılmasında farklı başlangıç ve bitiş noktaları tespit ettiklerini belirtmişlerdir³⁰³.

İslam ve Osmanlı tarihçilerinin çoğu tarihi devirleri farklı bir şekilde tespit ettiği belirtilmiştir. Bu tespitlerde genel olarak İslam Tarihi'nin önemli olayları esas alınmıştır. İslam tarihçilerine göre çağ düzenlemesi, çağların başlangıç ve bitiş tarihleri: *Kurûn-u ûlâ*: Hz. Âdem Peygamber'den MS 622 yılında gerçekleşen Hicret'e kadar geçen süreyi kapsamaktadır. *Kurûn-u vusta*: MS 622'de gerçekleşen Hicret'ten Osmanlıların bir siyasi varlık olarak ortaya çıktığı 1299 tarihine kadar olan süreyi kapsamaktadır. *Kurûn-u ahire*: Osmanlıların ortaya çıkışından, MS 1839 senesinde ilan edilen Tanzimat'ın ilanına kadar olan süreye kadar olan zamanı kapsamaktadır. *Kurûn-ı Cedide*: Tanzimat'tan günümüze kadar olan yılları ihtiva etmektedir. Ali Seydi Bey, *Kurûn-u ahire'nin* bitiş tarihi ile ilgili farklı bir öneri sunmuştur: Bu devrin başlangıç tarihi Osmanlıların ortaya çıkış tarihi olarak kabul edilirken; bu dönemin bitişini için Kanun-ı Esasi'nin ikinci ve kesin olarak ilân tarihi olan 23 Temmuz 1908 tarihinin daha uygun olacağını belirtmiştir³⁰⁴.

4.7 Osmanlı Devleti'nin Dönemlendirilmesi

Ali Seydi Bey, tarih ders kitaplarında Osmanlı Tarihi'ni dönemlere ayırarak işlemiştir. Osmanlı tarihçilerinin dönemlendirme konusundaki görüşlerine de eserlerinde yer vermiştir. Ali Seydi Bey, eserlerinde Osmanlı Tarihi'nin beş döneme ayrılarak incelenebileceğini belirtmiştir. Dönemlerin başlangıç ve bitiş tarihlerini de belirtmiştir. Ancak bazı ders kitaplarında dönem sayısını altı olarak belirlediği görülmektedir. Yazılan ders kitabı ve diğer kaynaklarda konular bu düzene göre işlenmiştir. İlkokul öğrencileri için hazırlanan Osmanlı Tarihi'nde dönemlendirme görülmezken; ortaokul ve liseler için hazırlanan Osmanlı Tarihi'nde dönemlendirme vardır. Ali Seydi Bey Osmanlı Tarihi'ni:

“1-Devr-i Te'sis (Kuruluş Devri), (H 699-817)

2-Devr-i İntibah ve Cihangiri (Yükselme Devri),(H 816-1000)

3-Devr-i Tevgif ve Teştet (Duraklama), (H 1000-1087)

4-Devr-i İnhitat (Gerileme), (H 1087-1244)

³⁰³ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 9.

³⁰⁴ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 10.

5-Devr-i Teceddüd (Yenileme), (H 1244-1327) beş döneme ayırmıştır”³⁰⁵.

Temelde benzer olmakla birlikte Osmanlı Tarihi’ni dönemlendirme konusunda ortaokul ve liseler için yazılan ders kitaplarında bazı farklıklar olduğu görülmektedir. Ortaokullar için hazırlanan ders kitaplarında dört devirde anlatılan Osmanlı Tarihi şu isimler altında dönemlere ayrılmıştır: *Devr-i Tesis*, *Devr-i İstila*, *Devr-i Tevgif ve İnhitat* ve *Devr-i Teceddüd*³⁰⁶ biçiminde yapılmıştır. Liselerde beş veya altı devreye bölünerek anlatılmıştır. Tarihlendirmede hicri takvim kullanılmıştır. Günümüzde kabul gören dönemlendirme kurgusuna yakın olarak; Ali Seydi Bey liseler için Osmanlı Tarihi’ni dönemlere ayırdığı anlaşılmaktadır. Dönemlendirme; Osmanlı Devleti’nin Zuhuru *Devr-i Tesis* (H 630-817), *Devr-i İntibah* ve *İade-i Sükûnet* (H 815-918), *Devr-i İkbâl* (H 916-1004), *Devr-i Tevgif* (H 1003-1066), *Devr-i İnhitat* (H 1093-1204), *Devr-i Teceddüd* ve *İntibah* (H 1206-1293) isimleriyle dönemlere ayrılmıştır. Dönem tarihlerinin başlangıç ve bitiş tarihleri Hicri Takvime göre yapıldığı görülmektedir.

Ali Seydi Bey, Osmanlı Devleti’ni, devletin ortaya çıkışını Ertuğrul Gazi ve atalarının Horasan Bölgesi’nden Moğol baskısı ile göçe zorlanan grupların Anadolu’ya gelişinden, Fetret Devri’nin sonuna kadar olan gelişmeleri *Osmanlı Devleti’nin Zuhuru ve Tesis* başlığı altında incelemiştir. Sultan I. Mehmed’in tahta çıkışıyla başlayıp, Yavuz Sultan Selim’in tahta çıkışına kadar olan dönem *Devr-i İntibah ve İade-i Sükûnet* başlığıyla işlenmiştir. Yavuz Sultan Selim’in tahta çıkışından Sultan III. Murad’ın vefatına kadar olan süre *Devr-i İkbâl* başlığı altında işlenmiştir. Sultan III. Mehmed’in tahta çıkışından Sultan İbrahim’in vefatına kadar olan süre *Devr-i Tevgif* olarak isimlendirilerek anlatılmıştır. Ali Seydi Bey, bu dönemin Sokullu Mehmet Paşa’nın vefatıyla da başlatılabileceğinin uygun olacağını ifade etmiştir. Ali Seydi Bey, Sultan IV. Mehmet’in tahta çıkışı ile başlayıp, II. Viyana kuşatması sonrasında başlayan ve Nizâm-ı Cedid’in sonuna kadar olan dönem *Devr-i İnhitat* olarak isimlendirmiştir. Sultan III. Selim yeniliklerinin başlamasın-

³⁰⁵ Ali Seydi, **Devlet-i Osmaniye Tarihi** (Lise öğrencileri için), Kanaat Mat. , Dersaadet, 1329, s. 300.

³⁰⁶ Teceddüd kelimesi; tazelenme, yenilenme yeni olma anlamına gelmektedir. Devellioğlu, **a. g. e.** , s.1050. Çalışmamızda bu kelime ile Osmanlı Devleti’nde yapılan köklü değişiklikler anlatılmaktadır.

dan, II. Abdülhamid'in tahta çıkışı veya Doksan Üç Harbi'ne kadar olan dönem Devr-i Teceddüd ve İntibah olarak isimlendirmiştir³⁰⁷.

İlkokullar için hazırlanan tarih ders kitaplarında dönemlendirme olmayıp padişahların kronolojik olarak tahta çıkışları ve önemli olaylar üzerinden Osmanlı Tarihi özet olarak anlatılmıştır. Ali Seydi Bey'in Osmanlı Tarihi'ni dönemlendirmesi liseler için hazırladığı ders kitapları incelenerek tespit edilmeye çalışılmıştır. Dönem başlangıç ve bitiş tarihlerinin belirlenmesinde genel olarak devletin siyasi ve askeri olaylarının belirleyici olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca devletin coğrafi olarak durumunu belirleyen toprak kazanımı veya kaybının da dönemlendirme konusunda etkili olduğu görülmektedir.

4.8 Osmanlı Padişahlarının Sayısı

Ali Seydi Bey'in eserlerinde dikkat çektiği konulardan biri de Osmanlı padişahlarının sayısı olmuştur. Nihal Atsız, Türk tarihi ile ilgili meselelerden bazılarını tartışmıştır. Atsız'ın tartıştığı konulardan biri de padişahların sayısıdır. Şimdiye kadar kaç padişah geldiği konusunda kesin bir sayının olmadığını ifade eden Atsız, klasik anlayışın Sultan Osman'la başlayıp Sultan VI. Mehmet'le bittiğini ifade etmiş; bu kabulde padişah sayısı otuz altıdır; ancak gerçeğin bu şekilde olmadığını söylemektedir. Yıldırım Bayezid'in oğullarından Süleyman, Musa Çelebi ile Fatih Sultan Mehmed'in şehzadesi Cem'in de padişah sayılabileceğini ifade etmektedir³⁰⁸.

Ali Seydi Bey şimdiye kadar Osmanlı müverrihleri tarihlerini yazarken saltanatı ele geçiren padişahların meşruiyetini kabul anlayışıyla yazıldığı için, bazı tarihi gerçeklerin kasten örtbas edilmiş olma ihtimalinin var olduğuna dikkat çekmiştir. İlk Osmanlı tarihini yazan meşhur şair Ahmedi (ö.1412-1413) Yıldırım Bayezid'den sonra padişah olarak, Süleyman Çelebi'yi zikrettiği gibi yine ondan sonra eserler vermiş olan Behcet üt- Tevârih yazarı Şükrullah (ö.1464) da Süleyman Çelebi'den sonra Anadolu'da Çelebi Mehmet'i Rumeli'de Musa Çelebi olmak üzere iki padişahın tahta çıktığını belirtmiştir. Daha sonraki Osmanlı tarihçilerinin Süleyman ve Musa Çelebilerin padişah olarak kabul edilmemelerinin sebebi olarak iç mücadeleler sonucu, diğer şehzadelerin öldürülerek I. Mehmed'in padişahlığını meşru gösterme amacıyla yapılmış olabileceği ifade edilmektedir. Bazı tarihçiler ise bu iki

³⁰⁷ Ali Seydi, a. g. e. , s. 350.

³⁰⁸ Nihal Atsız, " Türk Tarihine Bakışımız Nasıl Olmalıdır?", **Türkler Ansiklopedisi**, Yeni Türkiye Yay. , C. 1, Ankara, 2002, s. 265.

şehzadenin padişahlığının, bütün Osmanlı ülkesine hâkim olamamaları sebebiyle padişah kabul edilemeyecekleri yorumunu yapmıştır³⁰⁹.

Ali Seydi Bey ise bu konudaki tartışmalara neden olan sorunun nereden kaynaklandığını ve padişahların sayısı konusunda eserlerinde açıklamalar yapmıştır. Osmanlı Tarihi'nde Fetret Devri olarak isimlendirilen dönemin yanlış değerlendirilmesi sonucunda bu karışıklığın ortaya çıktığına dikkat çekmiştir. Ali Seydi Bey, burada bulunan kavram karmaşasına açıklık getirilmekle meselenin çözüme kavuşturabileceğini ifade etmektedir. Ali Seydi Bey, *fasıla-i saltanat* ile *devr-i fetret* kavramalarının farklı anlamları olduğunu; ancak bu durumun tarihlerde dikkate alınmadığını vurgulamaktadır. Çoğu tarih kitaplarında Timur Han'ın, Sultan Yıldırım Bayezid'i esir etmesinden Çelebi Sultan Mehmed'in resmen tahta çıkmasına kadar geçen geçen süreye *fasıla-i saltanat* denmesinin doğru olmadığını savunmuştur. Bu dönemin doğru kavramlaştırılmasını da izâh etmiştir. Ali Seydi Bey, *fasıla-i saltanat* için; Ankara Muharebesi'nin meydana gelmesinden Yıldırım Bayezid'in vefatına kadar geçen süreye denmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu dokuz aylık sürede Osmanlı Devleti'nde merkezi bir kuvvet olmadığı için her tarafta bir kargaşa ve düzensizlik olduğu ifade edilmiştir. Dolayısıyla bu dokuz aylık süreye *fasıla-i saltanat* denilmesi doğrudur. Ali Seydi Bey, Çelebi Sultan Mehmed'in Edirne'de resmen tahta çıkmasına kadar geçen on senelik zamana *devr-i fetret* denmesinin daha uygun olacağını söylemektedir³¹⁰. Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nde Emir Süleyman'ın sekiz buçuk sene ardından Musa Çelebi'nin de üç sene padişahlık etmiş olduğunu belirtmiştir. Bunların saltanatlarının kurallara uygun olmasından dolayı padişah olarak kabul edilmeleri gerektiğini söylemiştir. Ali Seydi Bey'e göre bu devirde şehzadeler arasında mücadele vardır; ancak ortada bir saltanat ve sultan da vardır. Şu ana kadar yazılan tarihlerde Emir Süleyman'ın ve ondan sonra padişah olan Musa Çelebi'nin saltanatı kabul edilmeyip bunlara bireysel hareketler veya asi gözüyle bakılmasının doğru olmadığını ifade etmiştir. Ali Seydi Bey bu karışıklıkta Edirne'de resmen tahta geçen I. Mehmet'e bile sultan denilmekte tereddüt edildiğine dikkat çekmiştir³¹¹.

³⁰⁹ Atsız, a. g. e. , s. 266.

³¹⁰ Ali Seydi, **Devlet-i Osmaniye Tarihi** (Lise öğrencileri için), Kanaat Mat. , Dersaadet, 1329, s. 117.

³¹¹ Ali Seydi, a. g. e. , s. 118.

Ali Seydi Bey, Emir Süleyman ve Musa Çelebi'nin, padişahlıklarının kabul edilmesini ise Sultan Çelebi Mehmed Dönemi'nde yetişen tarihçilerin tutumundan kaynaklandığını ifade etmiştir. Bunun nedeni olarak tarihçilerin böyle davranmasını kişisel çıkar adına veya padişahın çekindikleri için yaptıklarını ifade etmiştir. Ali Seydi Bey'in, dikkat çektiği bir husus da o anda sıra itibarıyla saltanat hakkının büyük şehzade Emir Süleyman'da olmasıdır. Padişahın büyük oğlu Emir Süleyman babasının vefatından sonra başkent olan Edirne'de resmen tahta çıkmıştır. Başta sadrazam, yeniçeri ağası, kazaskerler, ulema ve ümera olduğu halde bütün Rumeli ahalisi ve Anadolu'nun diğer şehzadelerin etkisinde olmayan sakinleri resmi biat (bağlılık) edip saltanatı da kabul etmişlerdir. Onun vefatından sonra da yaş itibarıyla buna hakkı olan Musa Çelebi aynı usulle padişah olduğuna dikkat çekilmiştir³¹².

4.9 Tarih Yazımı ve Yararlandığı Kaynaklar

Ali Seydi Bey'in tarih çalışmalarında, ağırlıklı olarak hedefinin, eser kaleme almaktan çok tarihi öğretme gayesi taşıdığı daha önce ifade edilmişti. Onun tarih alanındaki eserlerine baktığımızda ağırlıklı olarak tarih dersi kitabı yazması bu durumu doğrulamaktadır. Onun ders kitaplarının dışında kaleme aldığı eserlerde de bu hedeften sapmadığı görülmektedir. Eserlerine genel olarak bakıldığında tarihte usul özellikleri ve tarih felsefesi konularında fikirlerini nadiren belirtmiştir. Bu konu da yaklaşımını net olarak ifade ettiği meseleler “tarih ilim midir fen midir ve müverrihlik nedir” konuları olmuştur. Bu konudaki tartışmalara katılan Ali Seydi Bey, tarihin bir bilim olduğunu delilleriyle göstermeye çalışmıştır. Müverrihlik kavramı üzerinde de fikirlerini ifade eden Ali Seydi Bey, tarihçiliği bir sanat olarak görmüştür³¹³. Bunun için tarihçiliğin özenli bir çalışma gerektirdiğini ifade etmiştir.

Ali Seydi Bey, âlemde her şeyde sürekli bir gelişim kanununun geçerli olduğuna dikkat çekmiştir. Bu kanuna göre âlemde her şey; noksandan kemale doğru aşamalı olarak hareket etmektedir. Ali Seydi Bey'e göre tarih çalışmaları ve tarih yazıcılığı da bu kanuna tabi olarak terakki edip gelişmektedir. Ali Seydi Bey, ilk tarih yazım şeklinin, milletlerin geçmişlerine ait muharebe ve zaferleri destansı bir şekilde yazmakla başladığını; böylece insanların tarihi bir övünç kaynağı olarak kullandık-

³¹² Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 118-119.

³¹³ Ali Seydi, **Hükûmat-ı İslamiye Tarihi**, İstanbul, 1327, s. 1-2.

larını ifade etmiştir³¹⁴. Bu tür çalışmaların artarak tarihi meydana getirdiklerini ifade etmiştir. Böylece tarihin büründüğü ilk şeklin destan olduğu; ancak bu tür bir tarihçilikte düzenli ve önemli tarihi bilgilere ulaşmanın mümkün olmadığına da dikkat çekmiştir. Ali Seydi Bey'in böylece tarihçiliğin (tarih yazımı) belli kuralları olan bir bilim olduğuna vurgu yaptığı söylenebilir.

Ali Seydi Bey, ilk tarih çalışmalarının, Yunan filozof ve şairlerinden Homeros'un destanları en güzel şekilde tanzim ederek meydana getirildiğini ifade etmektedir. Fakat bunların tarih hakkında ehemmiyetli bilgiler vermemekle birlikte; bu destanların bütün tarihçiler tarafından ilk tarih çalışmaları olarak kabul edildiğini ifade etmiştir³¹⁵. Hicret'ten 1108 sene önce dünyaya gelmiş olan Herodot'un tarihçiler tarafından tarihin babası olarak kabul edildiği ifade edilmiştir. İslâm tarihçilerinden de örnekler veren Ali Seydi Bey, İbn Esir (ö.1233), İbn Haldun (ö.1406) ve Ebul Fida (ö.1331)'nın büyük tarihçiler olduğunu söylemiştir. İbn Haldun'un tenkit tarihi kanunları hakkında ortaya koyduğu fikirlerden birçoğunun kıymetinin hâlâ devam ettiğini ifade etmiştir. Astronomi âlimlerinden Ebul Fida'nın *El Muhtasar Fi Tarihi'l Beşer* eseri mükemmel olarak değerlendirilmiştir³¹⁶.

Meşrutiyet Dönemi Osmanlı tarihçileri tarihçiliğin ortaya çıkışı ve gelişimi konusunda Yunan tarihi ile başlayıp XIX. yüzyıl Avrupa'sına kadar gelen genel kabul görmüş modern tarih yazımı yaklaşımını kabul etmişlerdir. Bu yaklaşımda, Avrupalı tarihçilere yer verilmiş olup nadiren de farklı isimlerden örneğin; İbn Haldun gibi İslâm tarihçilerine yer verilmiştir. Bu anlayışa göre tarihçilik eski Yunanla başlamış, Homeros'un çalışmaları dikkate alınırken, Herodot tarihin babası olarak kabul edilmiştir. Eski Yunan'dan sora tarih yazıcılığında Roma Devleti'nin katkıları ve Avrupa'da meydana gelen Rönesans, Aydınlanma Çağı gibi aşamalardan geçerek XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren tarih bir ilim haline gelmiştir³¹⁷. Tarih ilminin böyle bir gelişim seyri olduğunu Ali Seydi Bey'in de kabul ettiği anlaşılmaktadır.

Ali Seydi Bey, tarihin bu aşamaya gelmesi ve tarihe ilginin artmasını ise insanların medeniyet ve fen sahalarındaki gelişmelerine bağlamıştır. Eski devir insanların

³¹⁴ Ali Seydi, **a. g. e.** , s.2.

³¹⁵ Ali Seydi, **a. g. e.** , s.13-14.

³¹⁶ Ali Seydi, **a. g. e.** , s. 14-15.

³¹⁷ Çalen, **a. g. e.** , s. 44-45.

geçmişini sonsuz bir ölü (mevt-i ebedi)³¹⁸ kabul ettiklerini, bundan dolayı ona dönüp inceleme gereği bile duymadığını ifade etmiştir. Ona göre medeniyet ve fenedeki gelişmeler yardımıyla geçmişe ait bilgilere ulaşma kolaylaştıkça tarihe olan ilgi de artmıştır.

Ali Seydi Bey'in tarih alanında ilgi duyduğu konular çeşitlilik arz etmektedir. Osmanlı Tarihi ve İslam Tarihi'nin konuları kapsamında eserler verirken dergi ve gazetelerde daha çok güncel tarih konularına yer verdiği görülmektedir. Osmanlı teşrifat ve teşkilatına yönelik olarak yayınlanan makaleleri buna örnek olarak verilebilir. Ali Seydi Bey'in aynı zamanda tarihi biyografi çalışmaları da dönem itibariyle farklı konular olarak dikkat çekmektedir.

Tarihte büyük adamların etkisine inandığı anlaşılan Ali Seydi Bey, Türk ve İslam Tarihi'ne ait önemli tarihi şahsiyetleri yeri geldikçe anlatmaya çalışmıştır. Tarihte bu kişilerin önemli roller oynadıklarını söylemiştir. Örneğin; Osman Gazi'nin büyük oğlu Alâaddin Paşa'nın padişahlık mücadelesine girişmeyip; bu hakkı kardeşine vermesi çok önemsenen bir konu olarak belirtilmiştir. Sokullu Mehmet Paşa, Köprülüler namıyla anılan Köprülü Mehmet Paşa, Köprülü Fazıl Ahmed Paşa ile Mustafa Reşid Paşa Osmanlı Devleti'nde önemli şahsiyetler olarak zikredilmiştir. İslam Tarihi'nden Dört Halife ve Aşere-i mübeşşere de eserlerde örnek verilen büyük şahsiyetler olarak dikkat çekmektedir³¹⁹.

Ali Seydi Bey, eserlerini yazarken, Osmanlı Tarihi'ni Orta Asya'dan başlayan bir Türk Tarihi anlatımı yaparak başlatmamıştır. Osmanlı Tarihi, genel olarak Osmanlı hanedanının menşei ile başlatılmıştır. Buna göre Horasan'daki Kayıhan Aşireti'ne mensup olan topluluk, Moğol istilaları üzerine önce Erzincan'a oradan da Halep'e göç etmişlerdir. Son olarak da Domaniç'te karar kılmışlardır. Ali Seydi Bey, Osmanlıların kısa sürede büyük başarılar elde etmesini de güzel ahlak ile muamele etmelerine dayandırmıştır³²⁰.

Ali Seydi Bey, ders kitaplarında hanedan tarih anlayışına uygun biçimde, padişahları merkeze yerleştirerek, Osmanlı Tarihi'ni kronolojik olarak anlatmıştır. İslam Tarihi'ni de yaşadığı dönemin geleneğine uygun olarak âlemin yaratılışı konusuy-

³¹⁸ Ali Seydi, **a. g. e.**, s.13.

³¹⁹ Ali Reşad, Ali Seydi, **Tarih-i Umumi**, C. 2, Dersaadet, 1327, s. 191

³²⁰ Ali Reşad, Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 70-71.

başlatmıştır. Hz. Âdem'den itibaren bir peygamberler tarihi anlatımıyla devam ettirmiştir. Tufan hadisesi ve Hz. Nuh'un evlatlarının yeryüzüne dağılışı ve ırkların ortaya çıkışı üzerinde durulan konulardır. Bu aşamadan sonra İslam Tarihi, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) doğumundan itibaren anlatılmaya başlanmaktadır.

Ali Seydi Bey'in tarih yazımında dikkat çeken bir nokta da tanıdığı olayları eserlerinde anlatmayı uygun görmüş olmasıdır. Dolayısıyla bir olayın tarihin incelediği alan içine girmesi için üzerinden belli bir süre geçmesi gerektiği anlayışına her zaman bağlı kalınmadığı görülmektedir. Muhtemelen öğrencilere fayda sağlayacağı düşünülen uzak ve yakın tarih ile güncel hadiseler de eserlerde anlatılmıştır. Örneğin; istibdat yönetimi her türlü olumsuz gelişmenin sebebi olarak görülürken, öğrencilerin meşrutiyet bilinci kazanması için istibdat yönetimi son derece ağır ifadelerle eleştirilerek anlatılmıştır³²¹. Yakın dönem siyasi ve askeri gelişmeleri: antlaşmalar, savaşlar ve ayaklanmalar eserlerde ayrıntılı olarak anlatılmıştır.

Ali Seydi Bey'in, tarih çalışmalarında birçok tarihçi ve farklı eserlerden yararlandığı görülmektedir. Bu durumu eserlerine yansıttığını görmekteyiz. Bu şekilde tarih bilgisini geliştirdiği söylenebilir. Ali Seydi Bey tarih, dil ve ahlak alanındaki bazı eserlerini kaleme alırken birlikte hareket ettiği tarihçiler ve dil bilimciler olmuştur. Bunlardan en önce zikredilmesi gereken kişi Ali Reşad'dır. Söz konusu tarihçiyle hem İslam Tarihi hem de Osmanlı Tarihi ile ilgili eserler kaleme almıştır. İkinci olarak eserlerini mükemmel olarak değerlendirdiği son vakanüvis, Tarih-i Osmani Encümeni ilk başkanı Abdurrahman Şeref Bey'de Ali Seydi Bey'in ilişki içinde olduğu, eserlerinde en sık yararlandığı tarihçilerden biri olduğu görülmektedir. Aynı zamanda Ali Seydi Bey'inde içinde üye sıfatı ile bulunduğu Târih-i Osmânî Encümeni üyeleri doğal olarak Ali Seydi Bey'in etkileşim halinde olduğu tarihçilerdir. Örneğin; Ahmet Refik Altınay (1881-1937), Ahmet Mithat Efendi (1844-1912), Mehmed Arif Bey (1845-1897), Necip Asım Yazıksız (1861-1935), Ali Emiri Efendi (1857-1924) bu tarihçilere örnek olarak gösterilebilir.

Ali Seydi Bey, eserlerinde modern tarihçilik olarak kabul edilen şekilsel özelliklere de uymaya çalışmıştır. Eserlerinde yer yer dipnotlar kullanmış, buralarda açıklamalara ve kaynak göstermeye çalışmıştır. Bu anlamda onun en çok yararlandığı kaynaklar şöyle sıralanabilir: Mütercim Âsım Efendi'nin (ö.1819), 1804-1809 yıllarını

³²¹ Nakıp, a. g. e. , s. 70.

anlatan bir Osmanlı Tarihi olan, Tarih-i Asım'ı ile Ahmet Cevdet Paşa'nın (1823-1895), 1774-1826 yıllarını anlatan Tarih-i Cevdet ve Mustafa Nuri Paşa'nın (1824-1890), Netâyicü'l-vukûât adlı eserler en çok yararlandığı kaynaklar arasındadır. Ayrıca Mehmed Kâmil Paşa'nın (1832-1913) Târîh-i Siyâsî-i Devlet-i Aliyye-i Osmâniye (I-III, İstanbul 1325/1327) adlı eseri ile Ahmet Râsim Bey'in (1865-1932), Osmanlı Tarihi sık sık zikrettiği kaynaklar arasındadır. Abdurrahman Şeref Bey'in Tarih-i Devlet-i Osmaniye'si, Mizancı Murad'ın (1854-1917) Târîh-i Ebü'l-Fârûk, Namık Kemal'in³²², Osmanlı Tarihi eserlerinde en çok dipnot bilgisine başvurulmuş diğer eserler olarak görülmektedir. Bu tarihçiler arasında Ahmet Cevdet Paşa'nın devlet adamı, hukukçu ve tarihçi kimliğiyle daha öne çıktığı görülmektedir. Tarih konularında öne sürdüğü görüşleri sadece Ali Seydi Bey'i değil birçok tarihçiyi etkilediği görülmektedir. Feridun Bey'in (ö.1583), Münşeât'ı onun başvurduğu önemli kaynaklardır. Eserlerinde bazı olayların anlatımında Joseph Von Hammer'in (1774-1856), Büyük Osmanlı Tarihi'nden yararlandığı ve görüşlerine destek olarak kullandığı görülmektedir. Ancak onun görüşlerini ve tarihçiliğini "Hristiyanlığı temsil eden bu müverrih"³²³ ifadesini kullanarak bazı konularda yanlış bir tutum izlediğini ifade etmiştir. İstanbul'un Fethi ve Fatih Sultan Mehmed'in (1451-1467) padişahlık yıllarını konu eden Mikhael Krivotulos'un Historia adlı eserinden yararlanmıştı³²⁴. Biyografi yazarı ve divan şairi olan Hamid Vehbi'nin(ö.1902), 1885 yılında yayımlanan Meşahir-i İslam adlı eserine kitaplarında atıflar yapmıştır; ancak eserdeki bazı bilgilerin abartılı olması sebebiyle ihtiyatlı davranmak gerektiğini söylemiştir. Mesela Orhan Gazi'nin tahta çıktığı esnada devletin nüfusunun dört milyon olarak gösterilmesini son derece abartılı bir rakam olarak değerlendirmiştir³²⁵.

4.10 Tarih Konularında Uzmanlaşma

XIX yüzyılda tarih çalışmalarının konu ve alan olarak genişlemesiyle, tarihte uzmanlaşma konusunun da bir mecburiyet haline geldiği görülmektedir. Bu dönemde, tarihin bütün ilimleri kapsadığı ve tarih âlimlerinin de bütün ilimlere vakıf olduğu

³²² Namık Kemal (1840-1888), eğitimde medrese zihniyetine karşı olmuş, dönemin eğitim sorunlarına çözüm aramış, eserleriyle halkın kültür düzeylerini yükseltmeye çalışmıştır. Düşünce ve eserleriyle kendisinden sonra gelen pek çok aydın ve devlet adamını etkilemiş şair ve yazar olarak eğitim tarihinde önemli bir yere sahiptir.

³²³ Ali Seydi, **Devlet- i Osmaniye Tarihi** (Lise öğrencileri için), s. 74.

³²⁴ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 198.

³²⁵ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 78.

anlayışının bırakılmaya başlandığı bir dönem olmuştur. Bu anlayışın temelinde tarihin bütün medeni gelişmeleri konu edindiği anlayışı vardır. Tarihin konusu geçmişin bütün olay ve olgularını; siyasi, dini, içtimai, fikri, iktisadi vb. insanla ilgili bütün konuları kapsar hale gelmiştir. Bir kişinin bütün alanlarda bilgi sahibi olamayacağı gerçeğinden hareketle, her alan için uzmanlaşma gerekli bir durum olmuştur. Bu sayede her alanda uzmanlar yetişmesinin önü açılmış; tarihin diğer bilimlerle ilişkisi daha da artmıştır. Böylece monografi³²⁶ özelliği taşıyan eserler önem kazanmış milletlerin tarihleri derinlemesine incelenmiş birçok karanlık alan aydınlığa kavuşmuştur³²⁷.

Bu anlamda tarihçiliğin gelişimi, her ilme sahip tarih âliminden bir alanda uzman tarihçiye; genel tarihten milli tarihe doğru olmuştur. Ali Seydi Bey, Osmanlı Tarihi'nin meselelerini çözmek için tarihte bir olayı veya bir dönemi konu alan çalışmalar yapılmasının gerekli olduğuna inanmıştır. Avrupa devletlerinde bu tür çalışmaların pek fazla olduğu; tarihi bir şahsiyetin veya dönemin çalışmalarını konu edinen eserlerin çok sayıda olduğuna dikkat çekmiştir. Sonuçta her alanda gelişmeler sonucunda, uzmanlaşma şartların getirdiği bir mecburiyet olarak ortaya çıkmıştır. Böylece tarih yalnız siyasi ve askeri olayların anlatımından ibaret olmaktan kurtulmuştur³²⁸.

Ali Seydi Bey'e göre tarihte uzmanlaşma gerekli bir durumdur. Uzmanlaşma gerektiren eserlerin azlığından yakınmaktadır. Ali Seydi Bey bu durumu "Bizde ekseriyetle tarih denildi mi ya Genel Tarih (Hz. Âdem'den başlayıp bir vakt-i mağluma kadar olan vakayı'-ı beşeriyeyi havi bir kitap). Yahut Milli Tarih (Bir devletin teşkilinden son zamanına kadar geçen her hadiset-i siyasiyeyi müteselsilen natık bir eser) anlaşılmaktadır"³²⁹ sözleriyle bu konudaki düşüncesini ortaya koymuştur. Dolayısıyla bu iki tarih alanının dışında farklı çalışma türlerinin de olması gerektiğini önermiştir³³⁰.

Ali Seydi Bey'e göre Osmanlı Devleti'nin her dönemi önemli ve değerli olmakla birlikte; yaşanan asırdaki (Asr-ı hazır) son yüz yıllık zaman dilimi diğer dönemler-

³²⁶ Monografi: Bilimsel alanlarda özel bir konu veya sorun üzerine yazılan kapsamlı inceleme. **Türkçe Sözlük**, TDK Yayınları (11.Baskı), Ankara, 2011, s.1695.

³²⁷ Çalen, a. g. e. , s. 80-81

³²⁸ Çalen, a. g. e. , s. 84.

³²⁹ Ali Seydi, "Devlet-i Osmaniye'nin Son Bir Asırlık Tarih-i Teceddüd ve İnkılâbı", **Mülkiye**, S. 8, 1 Eylül 1325, s. 40.

³³⁰ Ali Seydi, a. g. e. , s. 41.

den daha önemlidir. Bu dönem özellikle devlet adamları tarafından iyi bilinmelidir. Son dönem devlet adamları tarafından bu dönemin öneminin kavrandığını ifade eden Ali Seydi Bey, bu gelişmeyi önemli görmektedir. Maliye müfettişi seçiminde imtihanında tarih dersinden Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerini kapsayan tarihi olaylarla ilgili konulara yer verilmesi üzerine (imtihan amaçlı da olsa) böyle bir gelişme dikkat çekici bulunmuştur. Böylece Osmanlı Tarihi'nin içinde yaklaşık kırk yılı kapsayan bir sınırlandırma yapılarak bu döneme dikkat çekilmiştir. İmtihanlar sonucunda fen bilimleri, matematik, lisan vb. derslerde son derece başarılı sonuçlar elde eden öğrenciler, tarih alanında başarısız oldukları saptanmıştır. Ali Seydi Bey bu duruma sebep olarak, bu dönemleri ihtiva eden başlı başına eserlerin olmayışını göstermiştir³³¹.

Ali Seydi Bey, bu alandaki eksikliği görmekle kalmamış; belki de bu alanda ilk sayılabilecek Osmanlı Devleti'nin son yüzyılını ihtiva eden bir çalışma da yapmıştır. Mülkiye dergisinde *Devlet-i Osmaniye'nin Son Bir Asırlık Tarih-i Teceddüd ve İnkılâbı (1324-1203 veya 1908-1787)* başlığıyla bir dizi çalışma yapmıştır. Bu dönemin seçilmesinin önemi "Demek oluyor ki bugün her şeyden evvel ve her şeyden ziyade muhtaç olduğumuz malumat tarihimizin bu kısmına müteallik tafsilattır. Bu malumatın bu tafsilatın siyaset-i hazıramızla, ahval-i iktisadımızla, İnkılâb-ı ahiremizle münasebet-i azimesi vardır"³³²cümleleriyle ifade edilmiştir. Ali Seydi Bey, bu yakın geçmişin, son dönem siyasi, iktisadi ve sosyal gelişmelerle ilgili sıkı bir ilişkisinin varlığını göstermek istemiştir. Bu sebepten dolayı bu dönem ayrıntılı bir şekilde incelenmelidir tespitini yapmıştır.

4.11 Medeniyet Algısı

Milletler, tarih sahnesinde yer aldıkları sürece, mevcudiyetlerinin bir göstergesi olarak maddi ve manevi birtakım doğrulardan meydana gelmiş, medeniyet adı verilen değerler bütünü oluştururlar. Tarihi süreç içinde yaşayan milletlerin meydana getirdikleri bazen doğmalar içerse de gelenek haline gelen, hayatı doğru ve insanca yaşama kuralları olarak tanımlanan medeniyet, Ali Seydi Bey'in eserlerinde üstünde durduğu önemli kavramlardan biridir³³³. Milletlerin medeni sahada bıraktıkları

³³¹ Ali Seydi, **a. g. e.** , s. 41.

³³² Ali Seydi, **a. g. e.** , s. 42.

³³³ Erdoğan Erbay, " Akif, Mehmet Akif", **Felsefe Ansiklopedisi** (Ed. Ahmet Cevizci), C. 5, Ebabil Yay. , Ankara, 2007, s. 655-656.

eserler, onların genel tarihteki yerini belirlemede önemli bir gösterge olmuştur. Ali Seydi Bey, eğitimi, kitapları ve kütüphaneleri medeniyetin en önemli unsurları olarak kabul etmiştir. Avrupa devletlerinin son dönemde ilerlemelerinin en önemli sebebi olarak; onların eğitime ve kütüphanelere önem vermelerini göstermiştir. Onuncu asra kadar son derece gelişmiş olan İslam medeniyetinin de geri kalmasını ise; belirli aralıklarla tekrar etmiş olan medeniyet kurumlarına verilen zararlarla açıklamaya çalışmıştır. Örneğin; Cengiz Han(1162-1227), Hülagu Han(1217-1265) ve Timur Han(1336-1405) gibi hükümdarların yaptıklarını bu duruma örnek olarak vermiştir.

Ali Seydi Bey'in medeniyet algısında temelde iki merkez vardır: bunlar Doğu medeniyeti ve Batı medeniyetidir. Ali Seydi Bey, bütün medeni gelişmeleri temelde bu iki yapının içine yerleştirerek açıklamaya çalışmıştır. Ali Seydi Bey, insanın medeniyet yolculuğunu İlk Çağ medeniyetlerine kadar götürmektedir. Tarih Öncesi Dönem' de insanlar sürü halinde, başka bir ifade ile düzensiz yaşamışlardır. Dolayısıyla medeniyet adına pek fazla eser meydana getirememişlerdir. İnsanlar cemiyet haline geldikten sonra medeniyet adına gelişmeler yaşanmış ve tarihi devirleri başlamıştır. Ancak bu cemiyet haline gelme durumunun, ne zaman gerçekleştiği tam olarak saptanamamıştır³³⁴.

Ali Seydi Bey, ilmî ve medeni gelişmeleri güneşe benzetmiştir. İlim, medeniyet ve terakki kavramaları güneş benzetmesi ile anlatılmıştır. Bu kavramlardaki üstünlüğün el değiştirmesi, güneşin hareketine benzetilmiştir. Bu durumu “Kurun-u ahire'nin başlangıcında güneş Asya, Afrika, Arabistan ve Türkistan'ı terk ederek, bir değişim ve inkılap halinde bulunan Garbın tepesine iniyor”³³⁵ sözleriyle açıklamıştır. Ali Seydi Bey, bu güneşin önce Doğu'da ortaya çıktığını belirtmiş; ona göre tarih, insanlığı ve medeniyeti Doğu ile tanımıştır. İlk medeni gelişmeler Doğu topraklarında filizlenmiştir. En geniş anlamıyla asırlarca Asya kıtası bu konuda üstün olmuştur. İlk Çağ ve Orta Çağ'da bu konudaki birincilik, parlaklık Doğu'da olmuştur. Bu durum Yeni Çağ'ın başlangıç noktasına kadar devam etmiştir Bu aşamadan sonra cehalet ve hareketsizlik Asya'nın, Afrika'nın her köşesini kaplamıştır³³⁶.

³³⁴ Ali Reşad, Ali Seydi, **Târîh-i Umûmî**, C. 1, İstanbul, 1330, s. 7-8.

³³⁵ Ali Seydi, **Sokullu Mehmet Paşa**, Kanaat Matbaası, Dersaadet, 1327 (1911), s. 3

³³⁶ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 4.

Ali Seydi Bey, Ali Reşad ile yazdığı Genel Tarih adlı eserde, medeniyet yönünden kavimleri birbiriyle karşılaştırmışlardır. Bu karşılaştırmada temel ölçütlerden birisi de milletlerin, insanlık ve medeniyetin ilerlemesine olan katkılarıdır. Bu ölçüye göre Mısırlılar İlk Çağ'daki en medeni kavim olarak görülmektedir. Muhtemelen de medeniyeti kuran bu medeniyettir³³⁷. Mısırlıların ne kadar medeni olduklarını göstermek için bazı özelliklerine dikkat çekilmiştir. Kanun yapmada geldikleri noktaya mükemmel olarak değerlendirilmiştir. Yaptıkları mükemmel kanunlarla devletlerini uzun süre yaşatmışlardır. Temizlik konusunda çok iyi oldukları ifade edilmiştir. Mısırlıların örf ve âdetleri ile inançları hakkında da bilgiler verilmiştir³³⁸. Diğer bir medeniyet olan Romalılar başlangıçta dünyanın en hamiyetli, vatan ve millet sevgisi ile dolu ahlaklı bir kavmi iken; memleketleri büyüyüp farklı milletlerle kaynaştıkça; özellikle Yunanlılarla karıştıktan sonra güzel ahlaklarının bozulduğu ifade edilmiştir³³⁹. Ali Seydi Bey ve Ali Reşad Yunan medeniyetini Doğu ile Batı'nın birlikte ortaya çıkardıkları medeniyet olarak kabul etmektedirler. Roma medeniyetini Yunanistan'dan sonra Avrupa medeniyetinin kaynağı olarak görmüşlerdir. Diğer bir ifadeyle Avrupa medeniyetinin temelleri Yunanistan ve Roma'ya dayanmaktadır. Endülüs Emevi Devleti'nin de Avrupa medeniyetinin ve biliminin oluşmasında en önemli kaynaklardan biri olduğuna dikkat çekilmiştir³⁴⁰.

Daha önce de ifade edildiği gibi, Ali Seydi Bey'e göre ilk medeni gelişmeler Doğu toplumları tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu nedenle Ali Seydi Bey, İslam medeniyetinin incelenmesine eserlerinde geniş yer vermiştir. İslam medeniyetinin bilim, teknoloji, askeri, siyasi ve kültürel alanlarda Avrupa medeniyetini etkilediğini savunmuştur. Ali Seydi Bey'e göre İslam medeniyeti kısa sürede gelişerek bilimin gelişmesine yol açmış; Müslümanlar sekiz asır kadar cihana rehberlik, liderlik etmiştir. İslam medeniyetinin iki önemli merkezi olan Abbasi ve Endülüs Emevi Devleti'nin birbirinden uzaklarda iki devlet olsalar da, aynı dine inanmaları, aynı lisanı konuşmaları, aynı âdetlere tabi olmaları nedeniyle şeklen medeniyetleri birbirine benzediği ifade edilmiştir.

Ali Seydi Bey'e göre, Emeviler, Abbasiler, Endülüs Emevi Devleti İslam medeniyetinin gelişmesine farklı alanlarda katkıda bulunmuşlardır. Emeviler daha çok

³³⁷ Ali Reşad, Ali Seydi, **Târîh-i Umûmî**, C. 1, İstanbul, 1330, s. 15

³³⁸ Ali Reşad, Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 15-16.

³³⁹ Ali Reşad, Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 68-71.

³⁴⁰ Ali Reşad, Ali Seydi, **Tarih-i Umumi**, C. 2, İstanbul 1327, s. 45.

teşkilatlanma alanında ve fetihler yoluyla sınırları genişletirken; Abbasiler ise ilim ve medeniyet alanında katkı sağlamışlardır. Avrupa’da Endülüs Emevi Devleti ise daha çok ileri medeniyet olarak değerlendirilebilecek olan, İslâm medeniyetini zirve noktasına taşımışlardır. Ali Seydi Bey, Avrupa medeniyetinin köklerini Endülüs Emevi Devleti’nde aramak gerektiğini ifade etmiştir. Başlıca ileri oldukları bilim dalları: Kimya, Tıp, Felsefe ve Mimarlık olmuştur. Bu alanlarda Avrupa’ya örnek olmuşlardır³⁴¹. Arapların İslam medeniyetine olan katkılarını çeşitli örneklerle açıklarken; bunların Avrupa’ya olan etkilerine de dikkat çekilmiştir. Ancak Ali Seydi Bey ve Ali Reşad’ın Genel Tarih anlatımlarında İslam medeniyetini sadece Arap katkısına indirgeyerek anlatmaları, bir eksiklik olarak dikkat çekmektedir.

Ali Seydi Bey’e göre İslam medeniyetinin temelinde Kur’an ve sünnet vardır. Medeniyeti oluşturan unsurlardan tabii, sosyal ve manevi çevreye dikkat çeken Ali Seydi Bey, manevi çevre unsurlarından olan lisan ve âdetlerin daha önce de Araplarda olduğuna dikkat çekerek, medeniyette asıl farkı ortaya çıkaran unsurun Müslümanlık olduğunu vurgulamak istemiştir³⁴². Arapların meydana getirdikleri medeniyet eserleri üç önemli darbe sonunda neredeyse yok olup gitmiştir. Birincisi, aslında bütün Doğu milletlerini hedef alan, özellikle de Abbasi Devleti topraklarına saldıran Cengiz Han, Hülagu Han ve Timur Han gibi büyük devlet adamlarının medeniyeti hedef alan saldırılarıdır. Bu saldırılarda ilim merkezleri ve kütüphaneler yok edilmiştir. Birer medeniyet merkezi olan; Şam, Bağdat, Tebriz, İsfahan gibi İslam şehirleri başta olmak üzere, kentler tahrip edilmiş; neredeyse Asya baştanbaşa bir yangın yerine çevrilmiştir. Bu sebepten Doğu’da gelecek çağlara medeniyet namına pek az bir miras intikal etmiştir. İkincisi, Endülüs Emevi Devleti’nin zayıflaması üzerine Kuzey Avrupa’dan gelen haçlı ordularının saldırılarına maruz kalmalarıdır. Bu saldırılar sonunda Katolik olan Kral Ferdinand burada bulunan İslam eserlerinin çoğunu; hatta en güzellerini imha ettirmiştir. Üçüncüsü, onuncu asırdan beri İslâm’ı temsil eden hükümetlerin yönetim alanında istibdatta kalması ve bunun sonucu olarak da her türlü cehaletin ortaya çıkmasıdır. Yine Ali Seydi Bey’e göre

³⁴¹ Ali Reşad, Ali Seydi, **a. g. e.** , s. 45.

³⁴² Cahid Baltacı, **İslâm Medeniyet Tarihi**, M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay. Nu:197, İstanbul, 2010, s. 32-33. ; Ali Reşad, Ali Seydi, **Tarihi-i Umumi**, C. 2, İstanbul, 1327, s. 66.

bu üç üzücü hadise olmamış olsaydı; İslam milletleri medeniyet ve fende sahalarında en ileri olacakları ifade edilmiştir³⁴³.

Avrupa devletlerinin medeniyette ilerlemelerinin birçok sebebi olduğunu ifade eden Ali Seydi Bey, ilk olarak İspanya’da Müslümanların kurduğu Endülüs Emevi Devleti’nin ilim ve fende rehberliğini söylemiştir. İkinci olarak Haçlı Seferleri ile Batı’nın Doğu’daki medeni gelişmeleri görmesi ve bu vesileyle gözlerinin açılmış olmasıdır. Üçüncü olarak İstanbul’un Osmanlılar tarafından fethiyle birçok bilim adamının Avrupa’ya gitmesinin de bu gelişmede etkisi olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca Amerika’nın keşfi, barutun icadı Batı’nın gelişmesinde önemli adımlar olarak sayılmıştır. Engizisyon mahkemelerinin, yaptığı uygulamaların halkın sabır sınırlarını zorlaması sonucunda halkın tepki veren bir duruma dönüşmesi de önemli görülmüştür. Ruhban sınıfının baskısı ve Martin Luther’in ortaya çıkması, gelişmelere katkısı olan diğer gelişmeler arasında sayılmıştır³⁴⁴.

Ali Seydi Bey’in medeniyet konusunda Osmanlı Devleti’ni değerlendirmesi diğer Doğu milletlerinden farklılık göstermektedir. Ali Seydi Bey, Doğu için genel geri kalma halinden Osmanlı Devleti’ni istisna tutmuştur. Bu durumu “Çünkü biz Osmanlılar, şarklı olduğumuz halde kurun-u ahirden sonra diğer akvam-ı şarkiye gibi bir seyri seri ile varta-i inhitata (zorluk) takarrub etmedik”³⁴⁵ şeklinde ifade etmiştir. Bu çağa Batılılar ile beraber girildiğini, onlar karşısında uzun yıllar askeri başarıların devam ettiğini ifade etmiştir. Yeni Çağ’ın sonlarında Osmanlı Devleti’nin durumu; Avrupalılara karşı kara ve denizlerde askeri başarılar devam ederken; bununla birlikte siyasi başarılar da devam etmiştir. Zamanla fark ortaya çıkınca devlet adamları ve aydınlar Batı’yı tanıma amaçlı girişimlerde bulunmuşlardır. Batı’daki bu uyanışın farkına varmışlar; hatta önce askeri alanda olmak üzere birtakım tedbir arayışına girmişlerdir. Ali Seydi Bey, bu amacın tam olarak gerçekleşmeyişi ise Batı’yı, dolayısıyla Batı medeniyetini tanımak için doğru bir yaklaşım ile onların uyanışını sağlayan başlangıç sebeplerine gidilmemesiyle açıklamıştır³⁴⁶. Dolayısıyla yüzeysel bir taklitten daha çok bu medeniyetin mantık ve dinamiklerini kavramanın önemli olduğunu vurgulamıştır.

³⁴³ Ali Reşad, Ali Seydi, **Tarih-i Umumi**, C. 2, İstanbul, 1327, s. 68-69

³⁴⁴ Ali Seydi, **Sokullu Mehmet Paşa**, Kanaat Mat. , Dersaadet, 1327, s. 5.

³⁴⁵ Ali Seydi, **a. g. e.** , s. 5-6.

³⁴⁶ Şemin, **a. g. e.** , s. 4.

Sonuç olarak Ali Seydi Bey'in medeniyet algısında, medeniyetin doğduğu yer Doğu topraklarıdır. İlk medeni gelişmeler Doğu milletlerinde ortaya çıkmıştır. İslamiyet'in gelişmesiyle Doğu'da var olan medeniyet birikimleri farklı bir konuma yükselmiş; kısa sürede eğitim, kültür, bilim ve sanat alanlarında büyük gelişmeler yaşanmıştır. İslam medeniyetinin zirveye çıktığı zamanlar, hicri iki, üç ve dördüncü asırlar olmuştur. Ali Seydi Bey'in eserlerinde İslam medeniyetinin Avrupa medeniyetine üstünlüğü çeşitli örneklerle anlatılmaya çalışılmıştır. Abbasiler Dönemi'nde (750-1258) Memun zamanında(813-833) devletin mâli işlerinden sorumlu Dîvân-ı âli kurumunun daha sonra Batı'da açılan Parlemen'lerin³⁴⁷ ilk örneği olduğu söylenmiştir. Yine Abbasiler Dönemi'nde devlet kuvvetlerinin bugünküne benzer şekilde örgütlendiğini, bu kuvvetlerin dört kısma ayrıldığını ifade eden Ali Seydi Bey bunları: Kuvve-i Harbiye, Umûr-u Maliye, İntihab-ı Me'murîn ve Umûr-u Adliye ve Mülkiye şeklinde isimlendirmiştir³⁴⁸. Ancak bir âfat olarak değerlendirilen Cengiz Han, Hülagu Han ve Timur Han'ın medeniyeti hedef alan yıkımları sebebiyle İslam medeniyeti birikimleri yok olma noktasına gelmiştir. Ayrıca uzun yıllar devam etmiş olan Haçlı Seferleri de medeniyetin yok olmasında önemli rol oynamıştır. Baskıcı yönetim biçimlerinin, bir diğer ifade ile istibdatın Müslümanların geri kalma sebebi olarak gösterilmesi, Ali Seydi Bey'in tanıdığı asra da bakışını yansıtması açısından önemlidir. Eserlerini genel olarak Sultan II. Abdülhamid'in tahtan indirilmesinden sonra kaleme alan Ali Seydi Bey, bu dönemi istibdat olarak ifade etmekten çekinmediği görülmektedir.

³⁴⁷ Ali Reşad, Ali Seydi, **Tarih-i Umumi**, C. 2, İstanbul, 1327, s. 65.

³⁴⁸ Ali Seydi, **a. g. e.** , s. 65-66.

5. ALİ SEYDİ BEY'İN TARİH EĞİTİMİNDEKİ YERİ

Ali Seydi Bey'in tarih eğitimindeki yeri konusunda, eğitimciliği ve tarih alanında eserleri hakkında bilgi verilecektir. Ali Seydi Bey'in, öğretmenlik mesleği ile görev yaptığı okullar ve bu okullarda okuttuğu dersler hakkında çalışmamızın önceki bölümlerinde bilgi verilmişti. Özet olarak İstanbul ve Bağdat'ta bulunduğu süre içinde liselerde Kitabet ve Tarih dersleri başta olmak üzere farklı dersler okuttuğu anlaşılmaktadır. Mülki idare görevleriyle bulunduğu yerlerde de öncelikle eğitim-öğretim işleri ve o bölgenin tarihi ile ilgili çalışmalara öncülük ettiği kayıtlardan anlaşılmaktadır³⁴⁹. Mülki idare görevinden 1919'da ayrıldıktan sonra Mülkiye Mektebi'nde uzun yıllar farklı derslerde hocalık yapmıştır. Milli Mücadele döneminde Mülkiye Mektebi'nde görevi devam etmiştir. Osmanlı Dönemi'nde başlayan bu mektepteki görevi ile Türk Tarih Encümeni'ndeki görevi Cumhuriyet'in ilânından sonra da devam ettiği anlaşılmaktadır. Ali Seydi Bey'in tarih eğitimindeki yeri, bir eğitimci olarak öğretmenliği ve tarih konulu eserlerine bakarak tespit edilmeye çalışılacaktır.

5.1 Tarih Alanındaki Eserleri

Ali Seydi Bey'in en çok eser verdiği alanların başında tarih konuları gelmektedir. Gerek bireysel olarak gerekse de başka bir yazarla birlikte Osmanlı Devleti'nde okulların her kademesi için tarih dersi kitabı yazmıştır. O dönem tarihçilerinden olan Ali Reşad³⁵⁰ onun en çok çalıştığı ve birlikte eser verdiği kişi olmuştur. Ali Seydi Bey, tarih alanında ilkökul, ortaokul ve lise öğrencileri için tarih dersi kitapları kaleme almıştır. Eserlerini öğrenci ve öğretmenlerle beraber, ilgili olan herkesin istifade edebileceği şekilde hazırladığını söylemiştir³⁵¹.

Ali Seydi Bey'in tarih çalışmalarında tarih dersi kitaplarından başka ilgi duyduğu alanlardan biri de, tarihi şahsiyetleri konu eden biyografi eserleridir. Bu eserler dönemin tarih düşüncesine uygun olarak, tarihin konu olarak çeşitlendiği görüşüne

³⁴⁹ Konrapa, a. g. e. , s. 11.

³⁵⁰ Ali Seydi Bey, Ali Reşad ile birlikte İslâm Tarihi, Umumi Tarih ve Osmanlı Tarihi dersi alanlarında eserler hazırlamıştır.

³⁵¹ Ali Seydi, **Alemdar Mustafa Paşa**, Kanaat Matbaası, Dersaadet, 1329, s. 2.

örnek olması açısından önemlidir. Tarihi konuları işleyen dergi yazıları da bu kapsamda incelenecek eserler arasındadır. Mülkiye dergisindeki yazıları Ali Seydi Bey'in farklı konulara bakışını anlamamız açısından incelediğimiz yazılar arasındadır. Ali Seydi Bey, 1909'da yayımlanmaya başlayan Mülkiye dergisinde dönemin idari ve sosyal tartışmalarına bakışını dergideki yazılarına yansıttığı görülmektedir. Ali Seydi Bey'in, tarih alanındaki eserlerinin adlarını çalışmamızın önceki bölümlerinde saydığımız için, eserlerin adlarını bu bölümde ayrıca tekrar etmeyeceğiz.

Bu bölümde Ali Seydi Bey'in Osmanlı Türkçesi yazılmış II. Meşrutiyet Dönemi'nde tarih dersi, ders kitabı olarak hazırlanmış eserlerinden her kademe için bir eseri incelenecektir. Ders kitaplarında konu başlıkları ve sıralama karşılaştırmada kolaylık olması açısından bozulmadan çalışmamıza yansıtılmıştır. Ali Seydi Bey'in bu anlamda Genel Tarih, İslam Tarihi ve Osmanlı Tarihi eserleri konu ağırlıklı olarak dikkatlere sunulacaktır. Ayrıca eser hakkında sayfa sayısı, yayım bilgileri ve şekilsel özellikler hakkında bilgi verilecektir. Ali Seydi Bey'in tarih kitaplarında temel olarak Osmanlı Tarihi'ni ve İslam Tarihi'ni işleyiş metodu tespit edilmeye çalışılacaktır.

5.1.1 Eserlerinde tercih ettiği üslup

Bu bölümde Ali Seydi Bey'in okullar için yazdığı ders kitaplarında üslup özellikleri üzerinde durulacaktır. Daha önce de ifade edildiği gibi farklı eğitim kademeleri için çok sayıda ders kitabı yazdı. Eserlerinde kullandığı dil ve konu kapsamı kitapların okutulduğu yaş gruplarına göre farklılık göstermektedir. Bu konuda, Ali Seydi Bey'in hedef öğrenci grubunun yaş özelliklerine göre eserler vermede titiz davrandığı görülmektedir. Genel olarak sade ve akıcı bir dil kullanmaya özen gösteren Ali Seydi Bey, eserlerinde Türkçe kelime kullanmaya dikkat etmiştir. Buna rağmen zaman zaman eserlerinde Farsça ve Arapça kelimeler kullanmaya mecbur kaldığını üzülerek belirtmiştir³⁵². Bu durumu bir mecburiyet olarak değerlendiren Ali Seydi Bey, bu olumsuzluğu ortadan kaldırmak için birçok eserinin sonuna veya dipnot kısmına sözlük bölümü eklemiştir.

³⁵² Ali Reşad- Ali Seydi, Tarih-i İslam (Ortaokulların birinci sınıfı için), Kanaat Matbaası, İstanbul, 1327, s. 3.

Ali Seydi Bey'in eserlerinde üslup konusuna son derece dikkat ettiği görülmektedir. Hedef öğrenci gruplarının yaş özelliklerini dikkate alarak eserler yazmaya çalışmıştır. Özellikle ilkokul öğrencileri için yazdığı eserlerde (erkek ve kızlar için Osmanlı Tarihi) kısa cümleler ile konuyu anlatıp eserde biz dilini kullanmıştır (EK: G). Bu eserlerde Türkçe kelime kullanmaya dikkat ettiği anlaşılmaktadır. Ali Seydi Bey'in ders kitaplarında, dil özelliklerine özen gösterdiğini, onun başka eserlerinde kullandığı yazılarla karşılaştırıldığında daha belirgin olarak görülmektedir. Örneğin; karşılaştırma amaçlı, Ali Seydi Bey'in TBMM'ye hitaben yazdığı metnini çalışmamızın ekler kısmına aldık(EK: B).

Ali Seydi Bey, ilkokul öğrencileri için yazılan tarih kitaplarında konuları temalar halinde anlatmıştır. Konu anlatımlarını kısa tutmuş; böylece öğrencilerin ayrıntıda konunun bütünlüğünü kaybetmesini önlemiştir. Eserlerine genel olarak içindekiler ve giriş bölümüyle başlamıştır. Ali Seydi Bey, yeni anlayışa uygun olarak, konunun daha iyi anlaşılması için ders kitaplarında resim harita ve kroki gibi görsel malzemeler kullanmıştır (EK: F). Konuların öğrenilmesini kolaylaştırmak için Ali Seydi Bey'in tercih ettiği başka bir metot ise somut benzetmelere başvurmasıdır. Ali Seydi Bey, eserlerinde tarihi konuları anlatırken somut modellemelere başvurmuştur. Örneğin; inşaat ustalarının büyük binalar yapmak için, önce yapacakları binanın küçük modellerini yapmaları, onlara nasıl kolaylık sağlıyorsa kendi eseri olan bu kitabın da daha sonra yazılacaklar için bir model olabileceğini söylemiştir³⁵³.

Osmanlı Tarihi'ni anlattığı ders kitaplarında konu başlıkları padişahların kronolojik olarak tahta çıkış sırasıyla anlatılmıştır. II. Meşrutiyet Dönemi'nde, ders kitaplarında bir yenilik olarak karşımıza çıkan padişahların yanında dönemin önemli devlet adamlarının isimlerine de yer vermiştir. Eserlerinde padişahların dışında isimlerine yer verdiği devlet adamları; Alâaddin Paşa, Çandarlı Kara Halil (Hayreddin Paşa-Sadrazam), Köprülü Mehmet Paşa (sadrazam), Koca Ragıp Paşa (sadrazam), Sokullu Mehmet Paşa (sadrazam), Alemdar Mustafa Paşa (sadrazam) vb. devlet adamlarını ilgili padişah yanında adları geçmektedir. Osmanlı vatandaşlığı vurgusuyla anlatılan konularda, biz dili kullanılmıştır. Lise ve ortaokullar için yazdığı ders kitaplarında Ali Seydi Bey, Osmanlı Tarihi'ni genel bölümlere ayırmış; bölümleri aynı zamanda Osmanlı Tarihi'nin dönemlendirmesi olarak ele almıştır.

³⁵³ Ali Seydi, **İptidailere Mahsus Tarih-i Osmani**, Kanaat Mat. , Dersaadet, 1330, s. 6.

Osmanlı Tarihi'ni kronolojik olarak anlatan Ali Seydi Bey, saltanat dönemlerini vakayiname tarzında değil, önemli olaylar temelinde ele almıştır. Ali Seydi Bey, yalnızca siyasal gelişmeleri aktarmakla yetinmemiş; her Osmanlı padişahının dönemini ve saltanat tarzını tam olarak yansıtabilmek için saltanat dönemlerinin sonuna o dönemde yetişmiş ilim ve devlet adamları ile ilgili bilgiler vermiştir. Ayrıca dönemin padişahıyla aynı zamanı yaşamış olan, Avrupa devletleri krallarının listesini vermiştir. Bu tür ilave bilgilerin eserlere alınması, o dönemde ders kitaplarının gelişimini gösteren önemli bir yenilik olarak görülebilir³⁵⁴.

Ali Seydi Bey, tarih dersinin öğretimi konusunda, öğretim yöntem ve teknikleri hakkındaki görüşlerini de eserlerinde anlatmıştır. Konuların ezberlenmesine karşı olan Ali Seydi Bey, öğrenmeyi önermiştir. Öğrenmede temel kavramlar olarak dinleme, okuma ve tekrarı önemsemiştir. Dolayısıyla ilk öğrenme metodu olarak öğretmeni dinlemek, ikinci olarak konuları kitaptan okumak ve üçüncü olarak tekrar mahiyetinde grupta müzakere etmeyi tavsiye etmiştir. Aynı zamanda tarih öğretiminde devamlılığın sağlanması açısından bir yazara ait farklı kademeler için yazılmış kitapların okunmasını önermiştir³⁵⁵. Böyle bir uygulamayı tavsiye etmesindeki amacı öğrenmede sürekliliğin sağlanmasıdır. Böylece konular eksik kalmadan bir bütünlük içinde tamamlanmış olacaktır. Ayrıca böyle bir uygulamanın yalnız tarih dersiyle sınırlı olmayıp, diğer derslerin de aynı şekilde ders kitaplarının aynı yazar tarafından yazılmasını istemiştir³⁵⁶.

Ali Seydi Bey, tarih dersi kitaplarında, bölümlerin sonlarında konunun anlaşılıp anlaşılmadığını anlamak için sorular hazırlamıştır. Ayrıca eserlerinde bölümün sonunda kendi bakış açısını da yansıtan özet bölümleri oluşturmuştur. Bu bölümlerde işlenen konular sebep sonuç ilişkileri yönünden tartışılmıştır. Aynı zamanda bu bölümlerin tarihten ders çıkarma işlevi gördüğü de söylenebilir. Bölüm sonlarında hazırlanan değerlendirme çalışmalarının (soru ve niçin) genel bilgiyi kapsadığı ve değerlendirme yapmayı gerekli kıldığı görülmektedir. Niçin bölümleri öğrencinin yorum yapma ve akıl yürütme yeteneğini geliştirmeye; sorular ise bilgiyi ölçmeye yönelik olduğu söylenebilir. Bir eğitim öğretim metodu olarak soru-cevap yöntemini hemen hemen bütün eserlerinde kullanmıştır.

³⁵⁴ Ali Seydi, **Mekatib-i Sultaniye Şakirdanına Mahsus Tarih-i Osmani**, s. 173.

³⁵⁵ Ali Reşad, Ali Seydi, **Tarih-i Umumi**, C.1, Kanaat Matbaası, İstanbul, 1330 (1914), s.3.

³⁵⁶ Ali Reşad, Ali Seydi, **a. g. e.**, s.3-4.

Sonuç olarak Ali Seydi Bey'in tarihçiliğinin önemli bir yanı da öğretme amacıyla yazmış olduğu eserleridir. Farklı kademeler için yazılan Osmanlı Tarihi, İslam Tarihi ve Genel Tarih ile ilgili ders kitaplarında özet olarak şu tespitleri yapmak mümkündür: Öğretmek amacıyla yazılan eserler dönemin anlayışına uygun birçok yeniliği içermektedir. İlkokullar için yazılan eserlerde daha sade ve kısa cümleler kullanırken; konular özet halinde verilmiştir. Ortaokul ve liseler için yazılan eserlerde, Ali Seydi Bey'in ifadeleri farklılaşmakta ve konular daha detaylı anlatılmaktadır. Eserlerde öğrencilerin yorum yapma yeteneklerini geliştirmeye özen gösterdiği görülmektedir. Devletin resmi öğretim programına uygunluk, Ali Seydi Bey'in dikkat çektiği konulardan biridir. Eserlerinde bu konuyu her zaman vurguladığı görülmektedir. Ders kitaplarında konulara uygun olarak resim, harita ve kroki kullanması, eserlerine daha kolay okunabilme ve ilgi çekme özelliği katmıştır. Ayrıca bu resimlerin gelişigüzel seçilmiş görseller olmayıp tarihi ve sembolik bir değer taşıdığı görülmektedir.

5.2 Ders Kitapları

Ali Seydi Bey, yaşadığı dönemde ilkokul, ortaokul ve liselerde okutulmak üzere tarih dersi ve ahlak dersi ders kitapları yazmıştır³⁵⁷. Ders kitaplarının II. Meşrutiyet Dönemi'nde, okullarda okutulduğu anlaşılmaktadır.

Osmanlı Devleti'nde ders kitaplarının, özellikle de tarih ders kitaplarının ortaya çıkışına baktığımızda şöyle bir durumla karşılaşırız. XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren tarihe verilen önemin artması, tarih derslerine siyasi bir bakış açısının kazandırılması dönemini başlatmıştır. Diğer bir ifade ile Tanzimat Dönemi'nden itibaren tarih yazımı ve tarih öğretimi devlet yöneticilerinin üzerinde durduğu bir konu haline gelmiştir. Bu dönemden sonra devlet okulu ders kitapları, devlet kurumları tarafından belirlenmeye başlanmıştır. 1857'de kabul edilen Matbaa Nizamnamesi'ne göre herhangi bir yazılı eserin basımı; ancak bu nizamnamede belirtilen kurallara uygunluğu incelendikten sonra gerçekleşebilmektedir. Devletin egemenliğine ve devlet yönetimine zarar verebilecek durumların tespiti için, Mec-

³⁵⁷ Ali Seydi, **Terbiye-i Ahlakiye ve Medeniye** (Liseler için), Artin Asaduryan Matbaası, İstanbul, 1354, 157 s. ve **Kızlara Mahsus Terbiye-i Ahlakiye ve Medeniye**, Artin Asaduryan Matbaası, İstanbul, 1329, 71 s. Ahlakla ilgili ders kitaplarına örnektir. Ali Seydi, **Tarih-i Osmani** (İlkokul öğrencileri için), Kanaat Matbaası, Dersaadet, 1330, 62 s. ve **Devlet-i Osmaniye Tarihi** (Liseler için), Kanaat Mat. Dersaadet, 1329, 623 s. Tarih Dersi ders kitaplarına örnektir.

lis-i Kebir-i Maarif' in³⁵⁸ kitapları incelemesi gerekiyordu³⁵⁹. İncelemeden geçen eserlerin basımı ve okullarda ders kitabı olarak kullanılmasına izin verilmiştir.

Tanzimat'ın ilanından sonra meydana gelen siyasal, toplumsal gelişmeler ve yeni okulların açılması, tarih öğretimini daha önemli hale getirmiştir. Bu dönemde azınlıkların, devletten kopma yönünde faaliyetler içerisine girdikleri ve toplumsal huzursuzluklara sebep oldukları görülmektedir. Devlet adamları ve aydınlar, bu durumun etkilerini azaltmak amacıyla azınlık grupları ırk, din ve dil ayrımı yapmadan Osmanlı hanedanı etrafında birleştirmek için Osmanlılık fikrini devreye sokmuşlardır³⁶⁰. Böylece tüm Osmanlı vatandaşlarına, Osmanlı Milleti ve Osmanlı Tarihi bilinci verilerek devletin bir bütün olarak devam etmesi hedeflenmiştir. Bu yaklaşım hanedan tarihi anlayışına dayanan tarih yazımını gerekli kılmıştır. Başka bir ifade ile tarih anlatımı devletin tarihe bakışıyla birliktelik taşıması gerekiyordu. Bu birlikteliğin sağlanması için, devlet farklı tarihlerde birtakım düzenlemeler yapmıştır. Hedeflenen amaca ulaşamayınca devlet yöneticilerinin eğitimle ilgili farklı zamanlarda düzenlemeler yapmak zorunda kaldıkları görülmektedir. Osmanlı Tarihi'nde eğitimle ilgili en köklü düzenleme 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile yapılmıştır³⁶¹. Nizamnameyle bütün dersler için olduğu gibi tarih dersi içinde, önemli kararlar alınarak; farklı seviyelerdeki öğrencilere farklı tarih dersleri öğretim programlarına konmuştur.

Nizamnameye göre eğitimin her kademesi için, tarih dersi uygulaması şu şekilde olmuştur: İlkokulda, muhtasar³⁶² Osmanlı Tarihi, ortaokullarda Genel Tarih ve Osmanlı Tarihi, dört sınıflı kız ortaokullarında muhtasar Osmanlı Tarihi dersi okutulmasına karar verilmiştir. Liselerde Genel Tarih, bir ortaöğretim niteliğindeki Sultani-

³⁵⁸ Meclis-i Kebir-i Maarif; Eğitim Bakanlığı (Maarif Nezareti) içerisinde bakanlığın merkez teşkilatının en önemli birimleri arasında yer almıştır. Osmanlı Devleti'nde eğitim programlarını geliştirerek zamana uygun öğretim programı ve ders kitaplarının hazırlanması ve yazılan eserlerin kontrol edilmesi görevlerini yapan birimin adıdır. Ayrıca günümüzde bu görevi yapan birim Milli Eğitim Bakanlığı'nın bir alt birimi olan Talim ve Terbiye Kurulu'dur. Okullarda okutulan ders kitaplarının kabulü, basımı ve tercümesi; Türk dilinin ilerlemesini sağlama; ilkokul, ortaokul ve lise düzeylerinde ders adlarını belirleme; eğitime dair karar ve görüşleri inceleme gibi konular bu meclisin görevleri arasında olmuştur. Uğur Ünal, **Meclis-i Kebir-i Maarif 1869-1922**, Türk Tarih Kurumu Başkanlığı, Ankara, 2008, s.6-11.

³⁵⁹ Betül Başaran Alpugan, "Geç Dönem Osmanlı İmparatorluğu'nda Tarih Yazıcılığı ve Tarih Ders Kitapları", **Osmanlı**, Türkiye Yay. , C. 8, Ankara 1999, s. 263-264.

³⁶⁰ Akçura, **a. g. e.** , s.75-78. ; Dönmez ve Oruç, **a. g. e.** , s. 17-18.

³⁶¹ Yahya Akyüz, "17. Yüzyıldan Günümüze Türk Eğitiminde Başlıca Düzenleme ve Geliştirme Çabaları (Genel Özellikler ve Doğrultular)", **Milli Eğitim**, 1999, S. 144.

³⁶² Muhtasar kelimesi özet veya kısaltılmış anlamında kullanılmıştır. Devellioğlu, **a. g. e.** , s.674.

ye okullarının Edebiyat şubesinde, Osmanlı Tarihi ve Genel Tarih dersi konmuştur. Darulmuallimin'in³⁶³ ilkokul şubesinde, Osmanlı Tarihi, Darulmuallimin'in ortaokul şubesinde, Genel Tarih (Her milletin kendi dilinde bu dersi okuması kararlaştırılmış) dersi okutulmasına karar verildiği görülmektedir. Darulmuallimat'ın³⁶⁴ ilkokul şubesinde, Osmanlı Tarihi ve Genel Tarih, Darulmuallimat'ın ortaokul şubesinde Genel Tarih, Darülfünun Felsefe ve Edebiyat Şubesinde, Genel Tarih, İlm-i Asarıatika, İlm-i Meskûkât derslerinin okutulmasının kararlaştırıldığı görülmektedir³⁶⁵. Nizamname ile ilk kademededen yükseköğretime kadar tarih öğretiminin planlandığı görülmektedir. Bu dönemde öğretim programlarıyla birlikte, eğitimle ilgili ilmi kurullar da oluşturulmaya başlamıştır. Bu ilmi kurulların başında Meclis-i Kebir-i Maarif gelmektedir. 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnâmesi ile her seviyede tarih öğretiminin, ders programlarına girmesiyle, tarih dersinin de devletin her yerinde okutulmaya başlandığı görülmektedir. Nizamnâme'ye göre Meclis-i Kebir-i Maarif, Daire-i İlmiye ve Daire-i İdare adıyla iki bölümden oluşturulmuştur³⁶⁶. Daire-i İlmiye her kademedeki devlet okulunda, okutulacak ilmi kitapların yazımı, tercümesi ve denetiminden sorumluydu. Denetim faaliyetleri için gerekli şartlar 1870 yılında hazırlanan Telif ve Tercüme Nizamnâmesine³⁶⁷ göre yapıldığı görülmektedir. 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnâmesi'ne göre, Daire-i İlmiye'nin kabul ettiği Osmanlı Tarihi, Genel Tarih ve farklı isimler altında tarih derslerinin, devlet okullarında okutulması kararı alındığı görülmektedir³⁶⁸.

Osmanlı Devleti'nde tarih dersinin, devlet tarafından öğretim programlarına alınmasından sonra, farklı kademelerde tarih dersi okutulmasının gündeme geldiği gö-

³⁶³ Darulmuallimin; 1839 yılında kurulan ve daha sonra Osmanlı ülkesine çoğalan Rüştiyelerin (Ortaokul) iyi bir öğretim yapabilmeleri nitelikli öğretmenlerin varlığına bağlı olduğu anlaşılınca, bunun için medresenin dışında yalnızca öğretmen yetiştirmek üzere 16 Mart 1848 tarihinde ilk olarak İstanbul Fatih semtinde açılan erkek öğretmen okuludur. Daha sonra adı Darulmuallimin-i Rüşdi olmuştur. İlk açıldığında okulun süresi üç yıl olarak belirlenmiştir. Akyüz, **a. g. e.**, s.154. ; Öztürk, **a. g. e.**, s.4-5.

³⁶⁴ Darulmuallimat; Osmanlı Devleti'nde ilkokul ver ortaokul kademeleri için kadın öğretmen yetiştiren üç yıl süreli okuldur. Böyle bir okulun açılması 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nde karara bağlanmıştır. Okul 26 Nisan 1870 tarihinde 50 öğrenciyle eğitim öğretime başlamıştır. Osmanlı Devleti'nde kızların eğitimi noktasında çok önemli bir yere sahip olmuştur. Ayr. Bkz. Öztürk, **a. g. e.**, s. 10-13.

³⁶⁵ İbrahim Caner Türk, **Osmanlı Devleti'nde Tarih Eğitimi** (1839-1922), Arı Sanat Yay. , İstanbul, 2013, s. 82.

³⁶⁶ Ünal, **a. g. e.**, s. 7-10.

³⁶⁷ Meclis-i Kebir-i Maarif'e bağlı olarak, ilkokullar için farklı dillerde ders kitapları yazmak ve tercüme etmek amacıyla oluşturulan kuruldur.

³⁶⁸ Alpugan, **a. g. m.**, s. 263-264.

rılmaktadır. Genel olarak ilkokullarda; özet olarak Osmanlı Tarihi, ortaokullarda; Genel Tarih ve daha genişletilmiş Osmanlı Tarihi, liselerde ise Osmanlı Tarihi ve Genel Tarih derslerinin okutulması kararlaştırılmıştır³⁶⁹. 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnâmesine göre, eğitimdeki kararları gerçekleştirmek üzere, tarih dersi kitabı yazımı bir ihtiyaç haline gelmiş ve devlet tarafından teşvik edilmiştir. Ders kitabı yazımını teşvik ile ilgili farklı uygulamalara başvurulduğu görülmektedir. Bu uygulamalardan ilki yarışma yoluyla kitap yazdırmak olmuştur. İkincisi de alanında uzman olan kişilere ısmarlama usulüyle kitap yazdırıldığı görülmektedir³⁷⁰. Bu anlamda ilk ders kitaplarının dönemin tarihçileri tarafından yazıldığı görülmektedir. Ahmet Vefik Paşa'nın³⁷¹ *Fezleke-i Tarihi Osmani*' si, Selim Sabit Efendi'nin³⁷² *Muhtasar Tarih-i Osmani*' si ve Süleyman Hüsnü Paşa'nın³⁷³ *Tarih-i Âlemi* tarih ders kitaplarının ilk örnekleri olarak görülmektedir. 1880 yılından sonra ders kitapları içerik ve öğretim seviyesi olarak farklılaşmaya başlamıştır³⁷⁴.

Eğitimle ilgili meydana gelen gelişmelerden dolayı, II. Meşrutiyet Dönemi'nde tarih yayınlarında sayısal bir artış olmuş ve bu dönemde tarihe karşı bir merak ortaya çıkmıştır. Bu merakın arkasında ise II. Abdülhamid Dönemi'nde tarihe karşı kısıtlayıcı bir yaklaşım sergilenmiş olmasının olduğu görülmektedir³⁷⁵. Ancak bu çalışmalar nitelik olarak bilimsel tarihçiliğin gerektirdiği seviyeye çok uzak olduğu gerekçesiyle birçok açıdan eleştirilmiştir. Sonuç olarak bu dönem tarih kitaplarının ciddi araştırmalara dayanmayan; okulların ihtiyacını karşılamak amacıyla, daha önceki eserlerden yararlanılarak yazıldığı bir kısmının da tercüme yoluyla yapıldığı anlaşılmaktadır.

II. Meşrutiyet Dönemi'nde ihtiyaçlar doğrultusunda devletin kontrolünde yeni okulların açılması ve bunlara bir öğretim programının oluşturulması ile ders kitapları önemli hale gelmiştir. Tanzimat'ın ilanından sonra devlet için ders kitaplarının bir kültür taşıma aracı ve bireylerin, dolayısıyla ulusun gelişimini sağlayan bir işlev

³⁶⁹ Nil Türker Tekin, "Tanzimat'tan Cumhuriyetin İlk Yıllarına Tarih Öğretimi Ders Kitaplarına Genel Bir Bakış", *Toplumsal Tarih*, 105, (Eylül 2002), s. 50-51.

³⁷⁰ Fuat Baymur, *Tarih Öğretimi*, Maarif Matbaası, Ankara, 1945, s.8-9.

³⁷¹ Ahmet Vefik Paşa (1829-1891), Türk devlet adamı tarihçi ve yazardır.

³⁷² Selim Sabit Efendi (1829-1911), Türkiye'nin ilk çağdaş eğitim bilimcisidir.

³⁷³ Süleyman Hüsnü Paşa (1838-1892), Osmanlı ordusunda komutandır.

³⁷⁴ Alpugan, *a. g. e.* , s. 264.

³⁷⁵ Çalen, *a. g. e.* , s. 190-191. ; II. Abdülhamid Dönemi'nde her ne kadar tarih konusunda bir kısıtlama olsa da okul çeşitliliğinin artması, eğitimde kalite ve toplumda okullaşma oranında önemli gelişmeler yaşanmıştır. Somel, *a. g. e.* , s. 213-214.; Kodaman, *a. g. e.* , s. 69-70.

yerine getirmek üzere anlam kazanması ders kitaplarını önemli hale getirmiştir. Devlet yöneticileri ders kitapları aracılığıyla devletin varlığını ve devamını sağlamak amacıyla ders kitaplarının hazırlanmasını kontrolleri altında tutmuşlardır³⁷⁶.

Ali Seydi Bey, II. Meşrutiyet Dönemi'nde yazdığı ders kitapları ile öne çıkan bir tarihçidir. Öğrencilerin, ders programlarında devletin belirlediği kazanımlara sahip olmasına yönelik olarak ders kitaplarını düzenlediği görülmektedir. Ali Seydi Bey'in eserlerinde bu amacın, öğrencilere bazen telkin bazen tavsiye yoluyla yapıldığı görülmektedir. Yazdığı tarih ders kitaplarının genel özelliklerine bakacak olursak: Ali Seydi Bey, eserlerinin giriş bölümlerinde tarihle ilgili genel bilgiler vermiştir. Tarihin önemi, tarihten alınacak dersler, tarihin faydaları vb. konuları giriş kısımlarında anlatarak eserlerini yazmıştır. Bazı eserlerinde tarih dersinin işlenişi ve kitaplarının kullanımı hakkında yönergeler hazırlamıştır³⁷⁷. Eserlerinde sade ve anlaşılır bir dil kullanmaya özen gösteren Ali Seydi Bey; seviye farklılıklarına dikkat etmiştir. Örneğin; ilkokullar için hazırlanan Osmanlı Tarihi ders kitapları, öğrencilerle konuşur tarzda yazılmıştır: konu anlatımları “Bakın çocuklar...”³⁷⁸ seslenişi ile başlamakta ve “...tarihten ders almalıyız” nasihati ile bitmektedir. Ali Seydi Bey, daha üst öğretim kademeleri için yazdığı ders kitaplarında, üslup ve muhteva olarak daha genel bir yazım metodu benimsemiştir.

Ali Seydi Bey, eserlerinde Osmanlı Tarihi'ni işlerken, padişahları merkeze alarak konuları anlatmıştır. Konular, ilk kademeler için özet halinde verilirken, daha üst öğrenim kademeleri için, detaylı olarak işlenmiştir. Ali Seydi Bey eserlerinde, Osmanlı öncesi Türk Tarihi'ne fazla yer vermezken; bu konuda Kayıhan Aşireti'nin tarihi serüveni ve Anadolu'da karar kılması ile beylik dönemi bilgilerini özet olarak vermiştir. Böyle bir girişten sonra, Osmanlı Tarihi konu anlatımlarına geçilmiştir. Kronolojik bir tarih anlatımı yapmıştır. Birinci padişah Osman Gazi'den başlanarak, her padişahın kendi devri hakkında bilgiler verilmiştir. Önemli gelişmeler savaşlar, barış antlaşmaları ve zaman zaman da kültürel konular hakkında bilgi ver-

³⁷⁶ Somel, a. g. e. , s. 236.

³⁷⁷ İlkokul öğrencileri için yazdığı Osmanlı Tarihi ders kitaplarında derslerin işlenişi ve tarih öğretimi ile ilgili bilgiler vermiştir.

³⁷⁸ Ali Seydi, **Târih-i Osmânî** (İlkokullar için), Kanaat Mat. , İstanbul, 1330 (1914), s. 4.

miştir. Eserlerinde konuları bölümler (fasıl) halinde anlatan Ali Seydi Bey, bölüm sonlarına, kendi açıklayıcı yorumlarını da katarak tekmîl³⁷⁹ bölümleri eklemiştir.

Sonuç olarak, tarih kitaplarının bir eğitim aracı olarak geç dönem Osmanlı eğitim sisteminde önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Devlet bu dönemde ders kitaplarını hem içerik hem de biçim açısından kontrol altında tutmuş; öğrencilerde bulunması hedeflenen fikrî ve ahlaki değerler metinlerin içine yerleştirilmiştir. Bu dönemde, Ali Seydi Bey'in hem Osmanlı Tarihi dersi ders kitapları hem de Genel Tarih dersi ders kitapları, Meşrutiyet Devri'nden çok, II. Abdülhamid Devri tarih ders kitaplarının belirgin bir örneğini oluşturduğu anlaşılmaktadır. Ders kitaplarında, biçim ve içerik özellikleri bakımından Batı etkisi görülürken, gelenek ve ahlaki değerlere vurgu yapması, Türklüğün ve Türk geçmişinin vurgulanmaması bu görüşü desteklemektedir³⁸⁰.

Bu bölümde, Tarih dersi ders kitapları hakkında verilen genel bilgilerden sonra, Ali Seydi Bey'in yazdığı, bazı tarih dersi ders kitaplarına daha detaylı olarak yer verilecektir. Böylece Ali Seydi Bey'in tarih eğitimi ve tarih yazma metodunu anlama noktasında bilgi sahibi olmayı hedefledik. Bu bağlamda lise öğrencileri için yazılan Genel Tarih ve Osmanlı Tarihi, ortaokul öğrencileri için yazılan İslam Tarihi ve Osmanlı Tarihi, ilkokul öğrenciler için yazılan, Osmanlı Tarihi adlı iki eser incelenecektir. Ali Seydi Bey'in yükseköğretim dışında; bütün eğitim kademeleri için yazmış olduğu tarih dersi ders kitaplarının birer örneği dikkatlere sunulmuş olacaktır. Böylece her kademe için yazılan kitapların konu, şekil ve gelişim açısından karşılaştırılması kolaylaşacaktır.

5.2.1 Genel Tarih (Tarih-i Umumi)

Osmanlı tarihçileri ve aydınları Osmanlı Tarihi'ni dünya tarihi içinde değerlendirme ve ona yer bulma amacıyla Genel Tarih konusunda da çalışmalar yapmışlardır. Bu anlayış çevresinde tarihçilerle birlikte aydınlar ve gazeteciler de çeşitli çalışmalar yapmışlardır. Başta Osmanlı Tarihi, Avrupa Tarihi, Genel Tarih, İslam Tarihi adlarıyla çalışmalar ortaya konmuştur. Tanzimat'ın ilanından sonra aydınların Av-

³⁷⁹ Tekmil kelimesi bitirme, tamamlama anlamında kullanılmıştır. Devellioğlu, **a. g. e.** , s. 1067. Tekmil bölümlerinde işlenen konular özetlenmiş bazı konuların tartışması yapılmıştır. Olayların sebep sonuçları analiz edilmiştir. Geniş bilgi için bak. Ali Seydi, **Devlet-i Osmaniye Tarihi** (Lise öğrencileri için), Kanaat Mat. Dersaadet, 1329, s. 129-141.

³⁸⁰ Köse, **a. g. e.** , s. 26.

rupa ile her alanda etkileşimlerinin artması; özellikle Fransızca'ya ilginin artması ve bu dilden tarih kitaplarının tercüme edilmesiyle Osmanlı Devleti'nde Tarih yazımında da bir çeşitlenme ve gelişme olmuştur. Burada en büyük payın, Genel Tarih yazımına ayrıldığı görülmektedir³⁸¹.

Bu dönemde, Genel Tarih konuları üzerine çalışmalar yapan tarihçiler, Avrupa merkezli tarih yazımına yönelmişlerdir. Bu yönelmede, aydınların Batı ile etkileşimlerinin artması ve bu alanda ilk örneklerin Avrupa'dan alınması önemli rol oynamıştır. Bu dönemde Genel Tarih kitabı yazarlar iki gruba ayrılmışlardır. Birinci grup Avrupa'dan Genel Tarih tercüme edip, Avrupa merkezli tarih görüşünü kabul edenlerdir. Bu grup, dolayısıyla yeni bir tarih görüşü ortaya koyamamıştır. Bu gruba; Ahmed Midhat Efendi(1844-1912), Hasan Sırrı(1861-1939), Mehmed Sükrü(1857-1916), Ali Reşad, Ali Seydi, Mizancı Murad(1854-1917), Ahmed Refik(1880-1937) gibi isimler örnek olarak verilebilir³⁸². İkinci grup ise, Avrupa merkezli tarih görüşünü reddedip, Genel Tarihi daha yerel bir tarih anlayışı çerçevesinde yazmaya çalışanların oluşturduğu gruptur. Bu gruba: Süleyman Hüsnü Paşa(1838-1937), Diyarbakırlı Said Paşa(1832-1891), Mehmed Eşref (1846-1912), Abdurrahman Şeref(1853-1925) gibi tarihçiler örnek olarak verilebilir³⁸³.

Ali Seydi Bey, Genel Tarih konulu eseri Ali Reşad ile birlikte yazmıştır. Üç cilt olarak hazırlanan bu eser, toplamda 560 sayfadır. Eserin her cildine ayrı ayrı ulaşılabildiği gibi üç cildinin bir kitap haline getirilmiş biçimi de vardır. Biz çalışmalarımızı üç cildinin bir arada olduğu eserden yararlandık. Eserin I. cildi beş sınıftan oluşan Mülkiye liselerinin üçüncü sınıfı için hazırlanmıştır 1330/1914 yılında İstanbul Kanaat Matbaası'nda hazırlanıp yayımlanmıştır. Resimli ve haritalı olduğu ifade edilen eserde, konuların anlaşılmasını destekleyici resim ve haritalar kullanılmıştır. Birinci Cilt; 162 sayfa olup anlatılan konular: *İfade, Medhal, Mısırliler, Asurîler, Babililer, İbraniler(Beni İsrail), Fenikeliler, Kartacalılar, İraniler, Yunaniler, Makedonya, Romalılar, Barbarlar, Şarki Roma İmparatorluğu, İran, Frank Hükûmeti, Almanya, İsviçre, Fransa, İngiltere, İtalya, İskandinavya, Rusya, Lehistan, Fihrist bölümlerinden oluşmaktadır*. Eserin ifade ve giriş bölümlerinde Tarih

³⁸¹ Köse, a. g. m. , s. 22.

³⁸² Tahir Nakıp, **Osmanlı Devleti'nde Geç Dönem Tarih-i Umumiler**, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2006, s. 48.

³⁸³ Nakıp, a. g. e. , s. 48-49.

ilmi ile alakalı temel kavramlar hakkında bilgi verilmiştir³⁸⁴. Ali Seydi Bey ve Ali Reşad bu eserde tarihi: “akvam-ı medeniyenin siyasi ve ictimai durumlarından bahsedilen bir fen”³⁸⁵ olarak tarif etmişlerdir. Tarih bilmenin faydaları ve özellikle devlet adamlarının tarih bilmelerinin gerekliliği üzerinde durdukları görülmektedir³⁸⁶. Bu eserde Tarih; Genel Tarih ve Hususi Tarih olarak iki kısma ayırmışlardır. Genel Tarih’in kapsamına dâhil edilecek milletlerin kimler olacağını ise; tarihte eser bırakmış milletler olarak sınırlandırmışlardır. Tarihte eser bırakan ırkın ise beyaz ırk³⁸⁷, başka bir ifade ile Kafkasya ırkı olduğunu söylemişlerdir. Tarih öncesi dönemde sürü halinde yaşayan insanların, cemiyet haline geldikten sonra medeni çalışmalara başladıkları ifade edilmiştir.

Ali Seydi Bey ve Ali Reşad birinci cilde İlk Çağ medeniyetlerini anlatarak başlamışlardır. Konuların anlatımına Mısırlılar ile başlanarak Rusya ve Lehistan anlatılarak bitirilmiştir. Bu ciltte Türkler ile ilgili bilgi yoktur. Eserde İlk Çağ’daki en medeni millet Mısırlılar olarak belirtilmiştir. En dikkat çeken özellikleri mükemmel kanunlara sahip olmaları ve çok temiz olmalarıdır³⁸⁸. Konu başlıkları içinde uygarlıklar anlatılırken medeniyete katkıları ve niçin yıkıldıkları üzerinde durulmuştur. Böylece devlet yöneticilerine devlet idaresi konusunda mesaj verildiği görülmektedir. Ali Seydi Bey ve Ali Reşad eserlerinde olayları tarihlendirmede genellikle hicri tarihi kullanmakla birlikte bu eserde olayların tarihleri için Hicri, Miladi ve Rumi olarak farklı takvim çeşitlerini kullanmışlardır. Birinci ciltte Roma ve Yunan medeniyetlerinin Avrupa medeniyetinin ortaya çıkmasındaki önemine dikkat çekilmiş; Avrupa medeniyetinin tarihi arka planında Roma ve Yunan medeniyetlerinin birikimi olduğu ifade edilmiştir³⁸⁹.

Eserin II. Cildi liselerin dördüncü senesi için hazırlanmıştır. Eser, İstanbul İkdam Matbaası’nda 1328/1912 yılında basılmıştır. Konu anlatımına İslam Tarihi ile başlanmıştır. Bu eserde İslam Tarihi genel tarihin bir parçası kabul edilmiştir. İkinci cilt 189 sayfa olup işlenen konular ise: *Araplar*, *Hulafâ-i Râşîdin*, *Devlet-i Emeviye*, *Devlet-i Abbasiye*, *Endülüüs Devlet-i İslâmiyesi*, *Tavaif-ü Mülük*, *Ehl-i Salib*

³⁸⁴ Ali Reşad, Ali Seydi, **Tarih-i Umûmî**, C. 1. , Kanaat Matbaası, İstanbul, 1330, s. 1.

³⁸⁵ Ali Reşad, Ali Seydi, **a. g. e.** , s. 4.

³⁸⁶ Ali Reşad, Ali Seydi, **a. g. e.** , s. 1-2.

³⁸⁷ Ali Reşad, Ali Seydi, **a. g. e.** , s. 6.

³⁸⁸ Ali Reşad, Ali Seydi, **a. g. e.** , s. 15.

³⁸⁹ Ali Reşad, Ali Seydi, **a. g. e.** , s. 72.

Muharebeleri, Medeniyet-i İslâmiye, Kurun-u Vusta'da Osmanlılar alt başlıklarına yer verilmiştir. *Kurûn-u Ahire*, İnkılabat-ı Siyasiye İlmiye ve Diniye başlığı altında: *Almanya, İtalya, İspanya, Portekiz, Flemenk, İngiltere, Fransa, İskandinavya, Rusya ve Lehistan başlıklarından oluşmaktadır*. Arapların tarihi geçmişleri ve Arabistan coğrafyası hakkında bilgi verilerek konu anlatımına başlanmıştır. Sahip oldukları coğrafyanın Arapların dış etkilerden korunmuş olmasında en dikkat çekici özellik olduğu vurgulanmıştır. Böylece tabii yapıları ve ahlakları bozulmadan yaşayabilmişlerdir. Kendi aralarında sürekli bir mücadelenin olduğu Arap kabilelerinin, yabancı bir düşman saldırısında birlikte hareket ederek vatanlarını koruyabilmeleri önemli bir özellik olarak gösterilmiştir. Diğer üzerinde durulan bir konu ise, Endülüs Emevi Devleti'nin Avrupa medeniyetindeki yeridir. Bu durum "Avrupa medeniyet ve marifetinin menşei"³⁹⁰ şeklinde ifade edilmiştir. İslam medeniyetinin anlatıldığı bölümlerde, İslam medeniyetinin Avrupa medeniyetine olan üstünlüğünü kanıtlama çabası görülmektedir. Bu eserde, Osmanlılara Anadolu'ya gelişlerinden, İstanbul'un Fethi'ne kadar olan kısım anlatılarak on sayfalık yer verilmiştir³⁹¹.

Üçüncü cilt 1327/1911 yılında beş sınıflı liselerin beşinci sınıfı için yazıldığı anlaşılmaktadır. İstanbul'da İkdâm Matbaası'nda hazırlanmıştır. Bu cilt 208 sayfa olup işlenen konular, Asr-ı Hâzır başlığı altında: *Fransa, İngiltere, Rusya, Avusturya, İtalya, Amerika, Asya, Afrika ve son olarak Devlet-i Osmaniye* başlıklarından oluşmaktadır. Bu eserin taşra liselerinin üçüncü, dördüncü ve beşinci sınıfları tarafından da okunabileceği ifade edilmiştir³⁹². Eserde vurgulanan en önemli konu Fransa'da meydana gelen ve bütün Avrupa'yı etkileyen siyasi ve sosyal hadiselerdir. Özellikle Fransız İhtilali bu devleti önemli hale getirmiştir. Bu ciltte Osmanlı Devleti'nin anlatımına, Fatih Sultan Mehmet devrinden başlanarak, Sultan V. Mehmet'in (1909-1918) tahta çıkışına kadar olan dönem anlatılmıştır. Ali Seydi Bey ve Ali Reşad, Fransız İhtilali sonrası Avrupa'da meydana gelen gelişmeler ile Osmanlı Devleti'nin yıkılışı arasındaki ilişkiye dikkat çekmişlerdir.

Üçüncü ciltte, Osmanlılar ile ilgili üzerinde durulan konular daha çok siyasi ve askeri gelişmelerdir. Yeni Osmanlılardan Sultan Abdülaziz'in devlet yönetimini ele-

³⁹⁰ Ali Reşad, Ali Seydi, **Tarih-i Umûmî**, C. 2. , İkdâm Mat. , İstanbul, 1327, s. 45.

³⁹¹ Ali Reşad, Ali Seydi, **a. g. e.** , s. 235-236.

³⁹² Ali Reşad, Ali Seydi, **Tarih-i Umûmî**, C. 3. , İkdâm Mat. , İstanbul, 1327, s. 195.

tiren ve Avrupa'ya gidip orada Osmanlı Devleti aleyhinde yayınlar yapan gençler olarak bahsedilmiştir. Yeni Osmanlılara mensup gençlerden bir kısmı İstanbul'da kalarak hukuk, hürriyet ve eşitlik gibi kavramların ne demek olduğunu topluma anlatmak için yayınlarla meşgul olduklarına dikkat çekilmiştir. Bütün bu faaliyetlerin Meşrutiyet yönetimine taraftar toplama amacıyla yapıldığı söylenmiştir³⁹³. Üzerinde durulan askeri gelişmelerden biri de Doksan Üç Harbi olarak bilinen; 1877-78 Osmanlı–Rus Savaşı'dır. Bu savaşın kaybedilmesinin nedeni, II. Abdülhamid'in savaşı saraydan yönetmesi ve komutanları dinlememesi olarak görülmüştür³⁹⁴. Eserde Sultan II. Abdülhamid Dönemi için olumsuz ifadeler yer verilmiş; hatta açıkça İstibdat Devri ifadesi kullanılmıştır.

Eserin son bölümünde, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde meydana gelen, eğitim, sanayi ve ziraat alanlarındaki gelişmeleri anlatan bir bölüm ile bitirilmiştir. Bu bölümde Sultan III. Selim Dönemi (1789-1807) gelişmelerinden başlanarak, yazarların yaşadığı döneme kadar Osmanlı Devleti'nin yenileşme çabaları anlatılmıştır. Ayrıca devletin geri kalma nedenleri anlatılmaya çalışılmıştır. Özellikle Meşrutiyet'in ilânından sonra yapılan çalışmalara dikkat çekilmiştir. Devletin bu dönemde ziraat, ticaret ve maarif alanlarında önemli mesafeler alması üzerinde durulmuştur. Aynı zamanda bütün bu olumlu gelişmelerin yeni yönetim sayesinde olduğuna dikkat çekilmiştir. Bu dönemde yazılan Genel Tarih kitapları arasında, içinde bulunan zamanda (Asr-ı hâzır) ilk kez Osmanlılar bahsine bu eserde rastlandığı anlaşılmaktadır³⁹⁵. Bu eserin bir başka önemli özelliği de, Ali Seydi Bey ve Ali Reşad'ın yaşadığı dönemi de kapsayacak şekilde eseri yazmış olmalarıdır. Öğrencilere faydalı olabileceği düşüncesiyle, güncel olayların da anlatıldığı görülmektedir.

5.2.2 İslam Tarihi (Tarih-i İslam)

Ali Seydi Bey ve Ali Reşad'ın ortaokulların ikinci sınıfı için birlikte yazdıkları bir ders kitabıdır. 1911 yılında yayınlanmıştır. Eser sonuna ilave edilen lügatçe (küçük sözlük) ile birlikte 143 sayfadır. Kanaat Matbaası'nda İstanbul'da yayınlanmıştır. Eserde kullanılan işaretleri gösteren *İşâret-i Mahsûsa* (Özel İşaretler) başlıklı bir tablo ile başlanmıştır. Eserin giriş kısmında nasıl kullanılacağı konusunda öğretmenlere bilgiler verilmiştir. Eseri gayet sade bir dil ile yazmak istediklerini belirten

³⁹³ Ali Reşad, Ali Seydi, a. g. e. , s. 199.

³⁹⁴ Ali Reşad, Ali Seydi, a. g. e. , s. 199.

³⁹⁵ Nakıp, a. g. e. , s. 70.

Ali Seydi Bey ve Ali Reşad bu hususta pek başarılı olamadıklarını ifade etmişlerdir.³⁹⁶ Bu duruma sebep olarak; eserde konuların özel durumlarından dolayı Arapça, Farsça kelime ve tamlamalara mecburen başvurduklarını dile getirmişlerdir. Bu durumu, bir eksiklik olarak gören Ali Seydi Bey ve Ali Reşad, eserin sonuna bir küçük sözlük koyarak bu eksikliği ortadan kaldırmak istemişlerdir. Yine kitabın kolay kullanımını açısından sözlüğe konan kelimeler metin içerisinde “*” işareti ile belirtilmiştir. Eserde konular yedi kısımdan oluşturulmuş ve kısımlar bölümler halinde işlenmiştir. Bölümler kendi içinde numaralandırılarak konular anlatılmıştır.

Bir ders kitabı olarak yazılan eserde, dikkat çeken en önemli özellik, konuların iyi anlaşılmasına yönelik değerlendirme amaçlı, bölümlere yer verilmiş olmasıdır. Konuların bitiminde “Muhakeme”³⁹⁷ başlığı altında konu bilgilerinden yola çıkarak bir sonuca varmayı hedefleyen sorular sorulmuştur. Bu soruların amacı ise “mahza talebeyi muhâkeme-i tarihiye alıştırma üzere”³⁹⁸ şeklinde ifade edilmiştir. Öğrenciye yorum yapma ve sonuca ulaşma yeteneği kazandırmanın bir öğretim hedefi olarak tespit edildiği görülmektedir. Eserde bölümlerin sonuna özet başlığı altında bir bölüm daha konmuştur. Bu bölüm konunun özetini içermektedir. İşlenen ders konuları bu bölümde ana hatlarıyla özetlenmiştir. Bu bölümün öğrenciyi konuların bütününe ezbercilikten kurtarmak amacıyla konulduğu belirtilmiştir³⁹⁹. Özet kısmının olduğu gibi ezberlenebileceği; ancak kitabın diğer kısımlarını ezberletmeden öğretmeye çalışmak gerektiği uyarısı yapılmıştır. Seviye grupları denilen öğrenci farklılıkları dikkate alınmış olduğu görülmektedir. Özetlerin, kavrayışı daha fazla zaman isteyen öğrenciler için faydalı olduğu söylenmiştir⁴⁰⁰.

Ali Seydi Bey ve Ali Reşad eserlerinde giriş başlığı altında tarih ilmiyle ilgili açıklayıcı bilgiler vermişlerdir. Bu başlıkta, tarih ilmine ait temel konular, tarihin tanımı, tarih öğrenmenin faydaları, tarihin kısımları, tarih başlangıcı konuları kısaca açıklanmıştır. Örneğin; tarihin tanımını “evvel zamanda yaşamış kavimlerin, milletlerin, hükûmetlerin hallerinden vakalarından bahseder bir ilimdir”⁴⁰¹ şeklinde

³⁹⁶ Ali Reşad, Ali Seydi, **Tarih-i İslâm**, Kanaat Matbaası, İstanbul, 1911, s. 1.

³⁹⁷ Muhakeme belli bilgilerden yola çıkarak yeni sonuçlara ulaşma anlamına gelmektedir. Geniş bilgi için Bkz. Orhan Hançerlioğlu, **Felsefe Ansiklopedisi Kavramlar ve Akımlar**, C.7, Remzi Kitabevi, s. 40.

³⁹⁸ Ali Reşad, Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 1.

³⁹⁹ Ali Reşad, Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 4.

⁴⁰⁰ Ali Reşad, Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 5.

⁴⁰¹ Ali Reşad, Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 5.

tarif etmişlerdir. Tarih bilmenin faydası ise; insanın dünyanın başlangıcından beri yaşıyormuş gibi geçmişe ait hallerin öğrenilmesine olanak tanınması olarak belirtilmiştir. Ayrıca tarih öğrenen kişi, tarihte çok ibret alacak şeylere rast gelerek fikrini ve ahlakını düzeltme imkânına sahip olmaktadır⁴⁰². İslam Tarihi için, bütün Müslümanlar bir millet olarak kabul edilmiş; din kardeşliği anlayışı benimsendiği için, Müslümanların hepsi bir millet olarak kabul edilmiştir. Bunun için yazılan İslâm Tarihi eserleri, bir Tarih-i Hususi olarak kabul edildiği görülmektedir⁴⁰³.

İslam Tarihi, öğretim programlarında bir ders adı olarak yer aldıktan sonra, ders kitapları da beraberinde ihtiyaç olarak ortaya çıkmıştır. Bu amaçla ortaya konan eserlerde, İslam Tarihi; İslam Dini'nin 610 yılında Hz. Muhammed'in (s.a.v.) peygamberliğini duyurmasından itibaren, modern zamanlara kadar uzanan zaman dilimi içinde, İslam Dini'ni benimseyen bölge ve toplumlar ile bu toplumların İslam çatısı altında ortaya koyduğu her tür düşünce ve etkinliği barındıran tarih koludur⁴⁰⁴. Konu kapsamı ise genel olarak, Hz. Peygamber (s.a.v.) ile birlikte gelişen olaylar, İslâmiyet'in yayıldığı topraklarda meydana gelen gelişmeler ile İslâm kültür ve medeniyetidir. Bu bakımdan *İslam Tarihi* ifadesinde, sadece İslâmî tarih veya Müslümanların tarihi yer almamakta; bununla birlikte yalnızca Arap tarihi de kastedilmemektedir. İslam Tarihi kavramı, din, milliyet, dil bakımından farklılıklar olsa da, hem Müslümanların tarihinden, hem de Arap tarihinden daha geniştir. Neticede olarak İslam tarihi içerik bakımından en geniş anlamı ile İslam dünyasını ilgilendiren tarihi olayların bütününe içine almaktadır⁴⁰⁵.

İslam Tarihi, tarihî süreç içerisinde aşağıdaki şekilde geleneksel bir dönemlendirme şekli kazanmıştır: Hz. Peygamber (s.a.v.) Dönemi (Asr-ı Saadet), Dört Halife Dönemi (Hulefâ-i Râşidin), Emevi Hanedanı Dönemi, Abbasî Hanedanı Dönemi, Diğer Müslüman (Berberî, Fars, Türk, Moğol vb.) Hanedanlar Dönemi'dir. Ayrıca Haçlı Seferleri (Ehl-i Salib Muharebeleri) ve İslam Medeniyeti de konu başlıklarına dâhil edilerek incelenmiştir. Yukarıda belirtilen ilk dört dönem, Müslüman Arapların siyasî varlıkları konu edildiğinde dile getirilen sıralamadır. Diğer Müslüman hanedanlar dönemi ise (İdrisîler, Ağlebîler, Tahirîler, Sâmânîler,

⁴⁰² Ali Reşad, Ali Seydi, **a. g. e.** , s. 5.

⁴⁰³ Ali Reşad, Ali Seydi, **a. g. e.** , s. 6. ; Eyüp Baş, " Bir Akademik Disiplin Olarak 'İslâm Tarih'", **Dini Araştırmalar**, 2011, C. 14, Sayı 39, s. 22.

⁴⁰⁴ Baş, **a. g. m.** , s. 22.

⁴⁰⁵ Baş, **a. g. m.** , s. 23.

İdil Bulgar Türk Hanlığı, Karahanlılar, Gazneliler, Selçuklular, Eyyubiler vb.), Abbasî Hanedanı Dönemi'nde İslam Tarihi'nin içerisinde yer almaya başlamıştır. 1258 yılında Abbasîler Devleti'nin son bulmasıyla bu gruptan bazıları, o dönemden sonra bağımsız hale gelmiştir. Bu hanedanlar ve daha sonra gelen hanedanlar (Altın Orda, İlhanlılar, Timurlular, Memlûklular, Osmanlılar, Babürlüler, Safevîler, Karakoyunlular, Akkoyunlular vb.) dünyanın çeşitli bölgelerinde, Müslüman kimlikleriyle, varlıklarını farklı tarih aralıklarında devam ettirmişlerdir. Bugün de İslam âlemini oluşturan çağdaş devletlerin yakın veya uzak tarihî geçmişinde, bu devletler bulunmaktadır⁴⁰⁶.

Eserde İslam Tarihi, birinci kısımda, *Tarih-i Enbiya* başlığı altında konular aşağıdaki sıraya göre anlatılmıştır: *Hilkat-ı Âlem, Hilkat-ı Âdem, Hazreti Havva, Dünya Hayatı, Kabil ve Habil, Muhakeme, Hülasa* alt başlıklarından oluşmaktadır. İkinci bölüm: *Hazreti Şit, Hz. İdris, Hazreti Nuh, Muhakeme, Hülasa* alt başlıklarından meydana gelmiştir. Üçüncü bölüm: *Hazreti Hûd, Muhakeme, Hülasa* başlıkları altında anlatılmıştır.

Eserin birinci kısmı Peygamberler Tarihi'ne ayrılmıştır. Bu bölümde, âlemin ve ilk Âdem'in ne zaman yaratıldığı konusunu ele almışlardır. Bu konuyu kesin olarak bilinemeyeceğini ifade eden Ali Seydi Bey ve Ali Reşad, İncil ve Tevrat'ın verdiği bilgilere dayanarak bir açıklama yapmışlardır. Bu konuda "Hâk Teâlâ bütün âlemi beş günde yarattı altıncı günde dahi azametini bildirmek ve kendisine ibadet ettirmek üzere Hz. Âdemi halk buyurmuştur"⁴⁰⁷ sözleriyle açıklamada bulunmuşlardır. Dolayısıyla ilk insan ve ilk peygamberin Hz. Âdem olduğunu ifade etmişlerdir.

Ali Seydi Bey ve Ali Reşad, dünyanın oluşumu hakkında bilimsel anlayışa da yer vermişlerdir. Bu konudaki bilimsel görüşü ise; dünyanın evrendeki yıldızların patlaması ve meydana gelen tozların gaz halinde boşlukta dönüp dolaştıktan sonra çekim kuvvetlerinin etkisiyle şimdiki durum ve şeklini aldığı bilgisini vermişlerdir. Ali Seydi Bey ve Ali Reşad bu konuda iki görüşe de yer vererek, tarih yazımında var olanı ortaya koyma, diğer bir ifade ile objektif olma anlayışına uygun hareket ettikleri görülmektedir. İlk insan Hz. Âdem'in topraktan yaratıldığını, cesedine ruh verilerek canlandırıldığını ifade etmektedirler. Hz. Havva'nın yaratılışı ve Hz.

⁴⁰⁶ Baş, a. g. m. , s. 40.

⁴⁰⁷ Ali Reşad, Ali Seydi, a. g. e. , s. 7.

Âdem'in Hindistan tarafına Hz. Havva'nın Cidde'ye bırakılma olayı anlatılmıştır. Bu şekilde insanlar için, dünya hayatının başladığı ifade edilmiştir. Bu bölümde Hz. Âdem'in çocukları ve Kâbe'nin topraktan Hz. Âdem tarafından yapılması anlatılan diğer konulardır⁴⁰⁸. Ali Seydi Bey ve Ali Reşad, sırayla diğer peygamberler hakkında kısa bilgiler vererek eserlerine devam etmişlerdir. Hz. İdris'in insanlık âlemi için birçok ilkleri ortaya çıkardığı ifade edilmiştir. Bunlar arasında; ilk kalem ile yazı yazma, elbise dikip giyme, hastalara tıbbî uygulamalar yapma ve hesap ilmi gibi gelişmelerin Hz. İdris peygamber döneminde temellerinin atıldığı ifade edilmiştir. Hz. İdris'in 350 sene yaşadığı ifade edilmiştir⁴⁰⁹.

Ali Seydi Bey ve Ali Reşad'ın üzerinde durduğu konulardan biri de Nuh Tufanı'dır. Eserlerinde bu konu ile ilgili bilgilere yer vermişlerdir. İnsanların yeryüzünde zamanla çoğalmasıyla, doğru yoldan ayrılanları uyarmak için Allah-ü Teâlâ'nın Hz. Nuh'u gönderdiği ifade edilmiştir. Hz. Nuh, uzun yıllar insanları tevhid inancına davet etti. Yalnız oğulları Sam, Ham ve Yafes ile sınırlı sayıda kişi iman etti. Hz. Nuh'un kendisine inanmayan oğlunun olduğuna dikkat çekilmiştir. Sonuçta tufan (Nuh Tufanı) meydana geldi; kendisine inanmayanlar boğuldular. Konuyla alakalı "Bu gün Allah'ın rahmetinden başka sığınacak bir yer yoktur"⁴¹⁰ Kur'an ayetlerine yer vermişlerdir.

Nuh Tufanı'nın altı ay sürdüğünü belirten Ali Seydi Bey ve Ali Reşad, bundan sonra insanlık âlemi Hz. Nuh'un yukarıda ismi geçen üç oğlundan üreyip çoğaldıklarını söyleyerek bu konudaki dini görüşü eserlerinde zikretmişlerdir. Bundan dolayı Hz. Nuh'a ikinci Âdem dendiği belirtilmiştir. Tarihi olayları bir ibret kaynağı olarak gören Ali Seydi Bey ve Ali Reşad, bu bölümün muhâkeme sorusu olarak "Tufan meselesinden, ibret alınacak noktalar hangileridir"⁴¹¹ sorusuyla öğrencilerin dikkatini, olayın sebeplerinin tespit edilmesini sağlayarak, ahlaklı olma noktasına çekmeye çalıştıkları görülmektedir.

Tufandan sonra Hz. Nuh'un evladı ve torunlarından Hz. Hûd'un peygamber olduğu ifade edilmiştir. İnsanlık âleminin bu peygamber devrinde kavimler ve kabileler biçiminde ayrılmaya başladığı ifade edilmiştir. İnsanlar bu devirde şehirler ve ka-

⁴⁰⁸ Ali Reşad, Ali Seydi, **a. g. e.** , s. 7-9.

⁴⁰⁹ Ali Reşad, Ali Seydi, **a. g. e.** , s. 11-13.

⁴¹⁰ **Kur'an-ı Kerim**, 18/ Kehf Suresi, ayet 27.

⁴¹¹ Ali Reşad, Ali Seydi, **a. g. e.** , s. 14.

sabalar kurup binalar inşa ettiler. Hûd kavminin putlara tapan putperest bir toplum olduğu ve Şeddad adlı meşhur zalimin Âd hükümdarlarından biri olduğu ve Hz. Hûd peygamberin zamanında yaşadığı ifade edilmiştir⁴¹².

Eserde sırasıyla diğer peygamberlerden; Hz. İsa'nın doğumu, peygamberliği ve mucizelerine⁴¹³ yer verilmiştir. Otuz yaşında peygamber olan Hz. İsa'nın ölüyü diriltme, görmeyenin gözünü açma, akıl hastalarını iyileştirme ve su üzerinde yürüme gibi mucizeleri üzerinde durulmuştur. Bütün bu mucizelere rağmen; kendisine iman eden az sayıda insanın olduğuna dikkat çekilmiştir. Hz. İsa'nın gökyüzüne yükselmesi ve yardımcıları tarafından Hristiyanlık dininin yayılması anlatılan diğer konulardır. Hz. Davud ve Hz. Süleyman'ın İsrailoğullarının hem peygamberi hem de hükümdarı olduğu ifade edilmiştir. Hz. İsa'nın, babasız olarak dünyaya geldiği ifade edilmiş; bu durumun muhakeme bölümünde, öğrencilere üzerinde düşünülmesi gereken bir konu olarak dikkat çekilmiştir.

Eserde İkinci Kısım, *Asr-ı Saadet* başlığı altında konular anlatılmıştır. Birinci bölüm: *Arabistan ve Ahvali Arap, Veladet-i Peygamberi, Nesebi Şerifi Peygamberi, Kefalet Abdulmuttalip ve Ebu Talip, Şam Seferleri, İzdivac-ı Peygamberi, Tamir-i Kâbe, Muhâkeme, Hülasa* alt konularından oluşmaktadır. İkinci bölüm: *Biat-ı Nebevi, Sabikun-u İslâm, İslâm-ı Hamza ve Ömer b. El Hattab, Habeş'e Hicret, Katı Rahm, Fesh-i Akid, Vefatı Hatice ve Ebu Talip, Miracı Nebevi, Beyat-ı Akabe, Muhâkeme, Hülasa* alt konularından oluşmaktadır. Üçüncü bölüm: *Hicret-i Nebevi, Binayı Mescid ve Tahvil-i Kible, Muvahete, Emr-i Cihad, Hudeybiye Musalahası, İslâm-ı Halid ve Amr b. El As, Hayber Kalesi'nin fethi, Seferayi Peygamberi* alt konularından oluşmaktadır. Dördüncü bölüm: *Mekke'nin Fethi, Gazve-i Huneyn ve Taif, Gazve-i Tebük, Umre, İrtihali Nebevi ve Seriyeye-i Usame, Şemail-i Muhammedi, Zevcat ve Evlad-ı Peygamberi, Muhakeme, Hülasa* alt konularından oluşmaktadır.

Ali Seydi Bey ve Ali Reşad, *Asr-ı Saadet* bölümünde Arabistan'ın tarihi coğrafyası ve Arapların tarihiyle ilgili genel bilgileri anlatmışlardır. Arapların uzun bir za-

⁴¹² Ali Reşad, Ali Seydi, **a. g. e.** , s. 15.

⁴¹³ Mucize; insanüstü güce sahip insanlar tarafından yapılan olağanüstü olaylara denir. Dini bir anlamı olan bu kelime, peygamberler tarafından gerçekleştirilen ölüleri diriltmek, dağları yürütmek vb. gibi olaylara denilir. Ayr. Bkz. Orhan Hançerlioğlu, **Felsefe Ansiklopedisi Kavramlar ve Akımlar**, C.4, Remzi Kitabevi, s. 182.

mandan beri bu bölgede yaşamış oldukları ifade edilmiştir. Eserlerinde coğrafyanın önemine her zaman vurgu yapan Ali Seydi Bey ve Ali Reşad, Arabistan coğrafyasının Araplar üzerindeki etkilerine dikkat çekmişlerdir. Örneğin; çok geniş toprakları olan bu coğrafya sakinleri, bir cins diğer bir ifadeyle Arap olduğu için herhangi bir saldırıya karşı topraklarını birlikte savunabiliyorlardı. Bu sayede buraya yabancılar giremez; onlar da başka yerlere gitme gereği duymamışlardır. Böylece adetlerini muhafaza ettiler; yabancı tesirlerden de korundular. Ali Seydi Bey ve Ali Reşad'ın bu konudaki genel tespitleri ise, İslam'dan önce Araplar bedevi yaşam tarzında ve kabileler halinde yaşamışlardır. Ayrıca kabilelerin bir birleriyle sürekli mücadele halinde bulduklarına dikkat çekmişlerdir. Buna rağmen Arapların, verilen sözü tutmak, misafirperverlik, cömertlik gibi iyi huylarının da olduğu belirtilirken; kız çocuklarını diri diri gömmek ve putlara tapmak gibi fena halleri de olduğu söylenmiştir. Daha önce Hz. İbrahim peygamber bunları hak yola soktuysa da zamanla yine hemen hepsi putperest oldukları ifade edilmiştir⁴¹⁴.

Ali Seydi Bey ve Ali Reşad son peygamber Hz. Muhammed'in (s.a.v.) neden bu özelliklere sahip bir toplumdaki çıktığı konusuna da değinmişlerdir. Bu konu hakkındaki açıklamaları ise peygamberlerin ahlakı bozulmamış bir halkın içinden seçilmesi gerektiği yönünde bir tespitte bulunmuşlardır. Arapların bu husus için en uygun olanı olduğu ifade edilerek "Kâbe'nin hizmetçisi Kureyş Kabilesi idi. İşte ahir zaman nebisi Muhammed Mustafa (s.a.v) efendimizi eşref-i Arap olan kabile-i Kureyş' in en muhterem, en asil ailesinden zuhur ettirmiştir"⁴¹⁵ şeklinde olmuştur.

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) doğruluğu, dürüstlüğü ve güvenilirliğiyle dikkat çeken bir yaşantıya sahip olduğu vurgulanmıştır. Harabeye dönen Kâbe'nin tamiri sırasında kutsal olan Hacerülesved⁴¹⁶ taşının yerinden çıkarılmasından sonra, yerine konması sırasında gösterdiği çözüme dikkat çekilmiştir. Tamir bitip taşın yerine tekrar yerleştirilmesi esnasında anlaşmazlık çıkmıştı. Anlaşmazlığın sebebi; her kabile taşı yerine yerleştirme işini kendisi yapmak istiyordu. Bu onlar için çok şerefli bir iş idi. Büyük bir tartışma çıkıp kan dökülmesi an meselesiyken, o esnada oraya gelen Hz. Peygamber'den (s.a.v.) hakemlik yapmasını istediler. Hz. Peygamber

⁴¹⁴ Ali Reşad, Ali Seydi, **a. g. e.** , s, 34-36.

⁴¹⁵ Ali Reşad, Ali Seydi, **a. g. e.** , s. 34.

⁴¹⁶ Kâbe'nin güneydoğu köşesine tavafın başlangıç noktasını belirlemek amacıyla yerleştirilen taş. Geniş bilgi için bakınız. Salim Söğüt, "Hacerülesved", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 14, 1996, s. 433-435.

(s.a.v.) bütün kabileleri memnun edecek Şu çözümlü uyguladı: Hacerülesved'i geniş bir bezin üzerine koydurdu; her kabilenin önderlerini bezin birer kenarından tutturdu; bu Şekilde onu yukarı kaldırdılar. Sonra kendi mübarek elleriyle onu alıp yerine yerleştirdi. Böylece bütün taraflar memnun oldular. Dolayısıyla büyük bir tartışmanın da önü alınmış oldu. Lakabı bu olaydan sonra "Muhammed'ül- Emin"⁴¹⁷ olduğu ifade edilmiştir. Bu örnekte de farklı özellikler taşıyan toplum kesimlerine nasıl davranılması ve onların bir arada tutulması için nasıl bir yöntem uygulanması konusunda yöneticilere bir örnek göstermek istendiği söylenebilir.

Ali Seydi Bey ve Ali Reşad bu bilgilerden sonra siyer bilgilerine yer vermişlerdir. Peygamberlik vazifesinin 40 yaşında verilmesi, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) durumu önce eşi Hz. Hatice, Hz. Ebubekir, Hz. Ali ve azatlı kölesi Zeyd b. Haris'e bildirmesi, Onların da İslam'a girmeleri gibi olaylar bu bilgilere örnektir. Daha sonra Hz. Osman, Abdurrahman b. Avf (r.a.), Said b. Ebi Vakkas (r.a), Zübeyir b. Avvam (r.a) ve Talha b. Ubeyd (r.a) İslam'a girdikleri ifade edilmiştir. İşte yukarıda isimleri geçen sahabeler ilk Müslümanlar (Sabikûn-ı İslam)⁴¹⁸ oldukları ifade edilmiştir. Hz. Hamza ile Hz. Ömer'in İslam'a girmesiyle ibadet ve davet açıktan yapılmaya başlanmış; onların Müslüman olma süreçleri açıklanmıştır. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ilk dönemlerde eziyet, boykot ve zorluklarla karşılaştığına dikkat çekilerek hicret etmek zorunda kaldığı belirtilmiştir. O dönemde Müslümanlara uygulanan boykot (kat'-ı rehn) meselesi ise; Müşriklerin Müslümanlara karşı kız alıp vermek, alışveriş dâhil bütün ilişkileri kesmeleri olarak açıklanmıştır. Ayrıca kararlarını yazılı ve imzalı hale getirmeleri de dikkat çeken bir durum olarak belirtilmiştir⁴¹⁹. Eserde konu sonundaki soruların öğretmenler tarafından farklı açılardan açıklanmasını tavsiye etmişlerdir⁴²⁰.

Ali Seydi Bey ve Ali Reşad, eserde hem Araplara hem de insanlığa etkileri olan önemli olaylar üzerinde de durmuşlardır. Örneğin; MS 622'de gerçekleşen Hicret hadisesi hakkında bilgi vermişlerdir. Hicret'in bir İslam devletinin temeli olması, Müslümanlar için devletleşme anlamı taşıması bakımından önemli olduğuna dikkat çekilmiştir. Aynı zamanda hicretin insanların cehaletten kurtulması, insanca yaşamın insanlığa tekrar hatırlatılması gibi evrensel bir yönünün olduğu üzerinde du-

⁴¹⁷ Ali Reşad, Ali Seydi, **a. g. e.** , s. 39.

⁴¹⁸ Ali Reşad, Ali Seydi, **a. g. e.** , s. 40.

⁴¹⁹ Ali Reşad, Ali Seydi, **a. g. e.** , s. 42.

⁴²⁰ Ali Reşad, Ali Seydi, **a. g. e.** , s. 45.

rulmuştur. Ali Seydi Bey ve Ali Reşad bu düşüncelerin, Hicret'in Müslümanlar tarafından tarih başlangıcı (takvim başlangıcı) olarak kabul edilmesinde etkili olduğunu belirtmişlerdir⁴²¹. Muhacir ve Ensar kavramları da; Mekke'den Medine'ye hicret eden Müslümanlar muhacir olarak adlandırılırken; Ensar ise gelen Müslümanlara her türlü yardımda bulunan Medineli Müslümanlar olarak adlandırılmıştır. Muvahete⁴²² ise, aradaki bağlılığın daha da kuvvetlenmesi için bir Ensar ve bir Muhacirin kardeş olma uygulamasına dendiği belirtilmiştir. Bu uygulamanın din kardeşliğinin ve yardımlaşmanın en özel uygulaması olduğuna vurgu yapılmıştır. İslamiyet'in ilk yıllarında Medine'de İslam medeniyetinin ilk eserleri de ortaya çıkmaya başladığına dikkat çekilmektedir⁴²³.

Hz. Peygamber (s.a.v.) ve güzel vasıfları anlatılan diğer konulardır. En dikkat çekilen vasıfları güzel ahlak örnekleri sayılamayacak kadar çok olmakla birlikte, bir devlet adamında bulunması istenen özelliklerine vurgu yapıldığı görülmektedir. Dünya malıyla alakası ihtiyaçlar ölçüsünde olması, görev verilmesi ve ganimet dağıtımında ehlini arayıp bulmasının idarecilere örnek olması gerektiği belirtilmiştir. Akrabalarına bile ehliyetlerinin fazlasını vermediği, diğer bir ifadeyle akrabalarını ayrıcalıklı konuma getirmemesi vurgulanmıştır. Bu konuya İslam tarihinden bir örnekle anlatmışlardır. Usame b. Zeyd'in kendi azatlı kölesinin oğlu olduğu halde, kişisel özellikleri ve yetenekleri bakımından uygun olduğu için onu ordu komutanı olarak tayin etmesi dikkat çekilen liyakat örneği olarak anlatılmıştır. Hz. Ebubekir'in onun komutasındaki orduda bir asker olarak bulunmasına dikkat çekilmektedir. Bu bölümde Hz. Peygamber'in (s.a.v.) aile durumu, kızları ve erkek çocukları hakkında da bilgiler verilmiştir⁴²⁴

Üçüncü Kısım *Hulefa-yı Raşîdin*⁴²⁵ başlığı altında konular anlatılmıştır. Birinci bölüm: *Beyat (bağlılık), Mütenebbiler ve Müridleri, Cem-i Kur'an, Irak ve Suriye Fütühatı, Hilafet-i Ömer b. El Hattab, İran Seferi, Tertib-i Dîvân, Tarih Vaz', Afrika Fütühatı, Şehadet ve Hasaili Ömer, Muhâkeme, Hülâsa* alt başlıklarından oluş-

⁴²¹ Ali Reşad, Ali Seydi, **a. g. e.** , s. 64.

⁴²² Aynı sülale, kabile ve millete ait olma; aynı inanç ve değerleri ve dünya görüşünü paylaşma gibi ortak yönleri bulunan kişi veya gruplar arasındaki birlik ve dayanışmadır.

⁴²³ Ali Reşad, Ali Seydi, **a. g. e.** , s. 45.

⁴²⁴ Ali Reşad, Ali Seydi, **a. g. e.** , s. 57.

⁴²⁵ İslâm tarihinde Hz. Peygamber'in (s.a.v.) vefatından sonra Hz. Ebubekir'e biat (bağlılığı bildirme) edilmesiyle başlayan, daha sonra Hz. Ömer ve Osman'ın hilâfetleriyle sürüp Hz. Ali ile sona eren döneme Hulefa-yı Râşîdin devri denilmektedir. Geniş bilgi için bkz. Mustafa Fayda, "Hulefa-yı Râşîdin", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 18, s. 324-338.

maktadır. İkinci bölüm: *Hilafet-i Osman b. Affan, İlk Donanma, Muzefferiyat, Hükm-i İntibah, Nehirvan Muharebesi, Şehadet-i Ali, Hilafet-i Hasan, Hilafet-i Hüseyin, Abdullah b. Zübeyr, Şehadet-i Osman, Hilafet-i Ali, Cemal Muharebesi, Sıffin Muharebesi, Muhakeme, Hülasa* başlıklarını ihtiva etmiştir.

Hulefa-yı Râşidin başlığı altında en dikkat çeken konunun Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yerine bir yönetici seçmemiş olmasıdır. Bunun sebebini "...ümmetin kendi arasından en layık olanı kendilerine emir yapmalarına mebni idi"⁴²⁶ sözleriyle ifade etmişlerdir. Hz. Ömer Devri'nde (634-644) yönetimde teşkilatlanma ihtiyacına yönelik olarak, Divan kurumunun oluşturulmasının önemi vurgulanmıştır. Hz. Ömer, sahabelerin yaşça en büyük ve uygun olanlarını buraya üye tayin etti. Bu divan veya meclisin millet hazinesinin gelir ve giderlerini kontrol altına almak amacıyla oluşturulduğu anlaşılmaktadır. Ali Seydi Bey ve Ali Reşad bu meclisi İslam'ın ilk *Meclis-i mebusan*'i olarak kabul etmek gerektiğini ifade etmişlerdir⁴²⁷. Bu dönemde, yazışmalarda ay ve yıl ile ilgili belirsizliklerin ortaya çıkmasıyla Hicret'in on yedinci senesinde Müslümanlar için bir tarih başlangıcı kabul etmenin gerekliliği ortaya çıktığına dikkat çekilmiştir. O zaman kadar eski geleneğe göre; her seneye bir isim verilmekteydi. Diğer zamanlar ona göre hesap edilmekteydi. Bu durum hem zor hem de belirsizliklere neden oluyordu. Ali Seydi Bey ve Ali Reşad, yapılan görüşmeler sonunda, Hicret senesinin Muharrem ayı, Müslümanlar için takvim başlangıcı olarak kabul edilmesine karar verilmesini, bu dönemin en önemli gelişmelerinden biri olarak kabul etmişlerdir⁴²⁸.

Dördüncü Kısım *Devlet-i Emeviye ve Devlet-i Abbasiye* başlığı altında konular anlatılmıştır. Birinci bölüm: *Devlet-i Emeviye'nin Zuhuru, Muaviye b. Ebi Saffan, Birinci Yezid, İkinci Muaviye, Muhakeme, Hülasa* alt başlıklarından oluşmaktadır. İkinci bölüm: *Mervan Şiası, Abdülmelik b. Mervan, Birinci Velid b. Abdülmelik, Süleyman b. Abdülmelik, Ömer b. Abdülaziz, Muhakeme, Hülasa* alt başlıklarından oluşmaktadır. Üçüncü bölüm: *Yezid-i Sâni, Hişam, Bakiye-i Hanedan-ı Emeviye, Hulefayı Emeviyenin İsimleri, Muhakeme, Hülasa* alt başlıklarından meydana gelmiştir. Dördüncü bölüm: *Devlet-i Abbasiye'nin Zuhuru, Ebul Abbasi Abdullah, Ebu Cafer El Mansur, Mehmed El Mehdi, Harun Reşid, Memun Halife, Muhakeme, Hü-*

⁴²⁶ Ali Reşad, Ali Seydi, **a. g. e.** , s. 61

⁴²⁷ Ali Reşad, Ali Seydi, **a. g. e.** , s. 64.

⁴²⁸ Ali Reşad, Ali Seydi, **a. g. e.** , s. 65.

lasa alt konu başlıkları ile verilmiştir. Beşinci bölüm: *Son Abbasiler, Mutasım Billâh Devri, Mütevekkil Alellah, Mutemed Alellah, Mugtedat, Muketteffa Billâh, Muktedir Billâh, Razi Billâh, Kaim Biemrillah, Mustehzar Billâh, Raşid Billâh, Mustağsim Billâh, Muktefa Billâh, Muktedir Billâh, Hulefa-yı Abbasiye Cedveli* konu başlıkları kullanılmıştır.

Emevi ve Abbasi devletlerinin ortaya çıkması, siyasi ve askeri özellikleri ile medeniyet alanlarında neler yaptıkları bu bölümün konularıdır. Emeviler Dönemi'nde (661-750) ilk defa Müslümanlar tarafından İstanbul'un kuşatılması (669) en önemli askeri olay olarak anlatılmıştır. Ebu Eyyüp El Ensari'nin (r.a) bu orduyla İstanbul'a geldiği ifade edilmiştir. Galata semtindeki Arap Camii'nin bu esnada inşa edildiği rivayetine yer verilmiştir. İslam'da şehirlere ilk defa kadı ve müftü gönderme uygulamasının da bu döneme ait bir gelişme olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca posta teşkilatının kurulması, ulaşım amacıyla yol ve köprü yapımı, devletin işleri için, devlet binaları yapımında da çok ilerlenmesi vb. gelişmeler Emeviler Dönemi'nin gelişmeleri olarak sıralanmaktadır⁴²⁹.

Ali Seydi Bey ve Ali Reşad Emevileri değerlendirirken olumsuz uygulamaları hakkında da bilgi vermişlerdir Örneğin; devlet başkanlığını (halife) saltanata çevirmeleri bunların başında gelmektedir. Ali Seydi Bey ve Ali Reşad, o zamana kadar devlet başkanı seçimle en liyakatli kişinin seçilmesi anlayışına dayanırken; Hz. Muaviye ise daha sağlığında oğlu Yezid'i vekil olarak atamış; böylece saltanat sistemini başlatmış ve herkesten bağlılık garantisi almıştır. Emevi Halifesi I. Yezid Dönemi'nde (680-683) meydana gelen olaylarla Müslümanlar arasında ilk defa anlaşmazlık ve ayrılık fikri ortaya çıkmıştır. Bu dönemdeki gelişmelerden sonra, İslam dünyasında pek çok mezhep kavgaları ve anlaşmazlıklar ortaya çıktığına dikkat çeken Ali Seydi Bey ve Ali Reşad, Emeviler Dönemi'nde meydana gelen siyasi ve toplumsal olayların bugüne yansıyan sonuçları olduğunu söylemişlerdir⁴³⁰.

Ali Seydi Bey ve Ali Reşad, eserde Emevi ve Abbasi devletlerini farklı açılardan karşılaştırmışlardır. Emevilerin İslam'a fetihler yoluyla hizmet ettiği ifade edilirken; Abbasilerin ilim ve fen alanındaki gelişmelere önem vererek İslam medeniye-

⁴²⁹ Ali Reşad, Ali Seydi, **a. g. e.** , s. 73.

⁴³⁰ Ali Reşad, Ali Seydi, **a. g. e.** , s. 76.

tinin oluşmasında etkili olduklarını söylemişlerdir⁴³¹. Ahlaki açıdan değerlendirilen Abbasilerin ahlakça Emeviler'den üstün oldukları ifade edilmiştir. İstisnaları olmakla birlikte, genel olarak Abbasi Devleti idarecilerinin ilmi sevdikleri ve bilgileri korudukları ifade edilmiştir. Abbasiler, Bağdat şehrini imar ederek başkent yapıp, burayı bir ilim kültür merkezi haline getirmişlerdir. Ali Seydi Bey ve Ali Reşad'a göre Abbasiler, medeniyete çok büyük katkılar yapmıştır. Bu katkılarına sebep olan kaynaklarından biri; Yunanca yazılmış binlerce eseri Arapça'ya tercüme etmelerinin gösterilmesi, Ali Seydi Bey ve Ali Reşad tespitlerinde tarafsız olmalarını göstermeleri bakımından önemli bir işarettir.

Ali Seydi Bey ve Ali Reşad, medeniyette son derece ileri bir noktaya ulaşan Abbasilerin zayıflamaları ve yıkılmaları konusunda da bilgi vermişlerdir. Bu durumun en başta gelen sebebi olarak; son dönemlerinde baş gösteren huzursuzlukları bastırmak için elli bin kişilik bir Türk ordusunu görevlendirilmesini göstermişlerdir. Bu askerin komutanına *emîrü'l-ümerâ*⁴³² deniyordu. Bunların zamanla güçlenip devlet için sorun olmaya başlamasına dikkat çekilmiştir. Komutanlar zamanla güçlenerek devletin iç işlerine müdahale edecek duruma gelmiştir. Devlet düzeninin bozulmasının birinci nedeni olarak bu durum gösterilmiştir. Böylece ordu-siyaset ilişkilerinin tarihteki bu olumsuz örneğine dikkat çekilerek o dönem yöneticilerine uyarı yapıldığı söylenebilir. Bu devride İlhanlı hükümdarı Hülagu Han'ın Bağdat'a hücum ederek İslam medeniyetine verdiği zarara dikkat çekilmiştir⁴³³. En büyük zararın İslam ilim, kültür ve medeniyet eserleri sahasında olduğuna vurgu yapılmıştır.

Beşinci Kısım Avrupa'da kurulmuş olan *Endülüs Devleti Emeviyesi-Tevâif-i Mülûk* başlığı altında konular anlatılmıştır. Birinci bölüm: *Endülüs Devleti'nin Zuhuru, Abdurrahman b. Muaviye, Hişam Devri, Hakem, Abdurrahman, Muhammed b. Abdurrahman, Munzer b. Muhammed, Abdullah b. Muhammed, Abdurrahman-ı Salis, Hakem-i Sâni, Hişam, Mehmet b. Abdurrahman Süleyman b. Hakem, Muhakeme, Hülasa* alt başlıklarından oluşmuştur. İkinci bölüm: *Endülüs'te Tevâif-i Mülûk'ün*

⁴³¹ Ali Reşad, Ali Seydi, **a. g. e.** , s. 88.

⁴³² Bazı İslâm devletlerinde çeşitli idarî yetkilere sahip kumandanlara verilen unvan. Geniş bilgi için bakınız. Hakkı Dursun Yıldız, "Emîrü'l-ümerâ", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 11, 1995, s. 158-159.

⁴³³ Ali Reşad, Ali Seydi, **a. g. e.** , s. 97.

*Zuhuru*⁴³⁴, *Merabitin*, *Mevhedin*, *İnkıraz-ı Kati*, *Ebu Abdullah ve Validesi*, *Araplara Edilen Mezalim*, *Muhakeme*, *Hülasa* alt konu başlıklarından meydana gelmiştir. Üçüncü bölüm: *Afrika'da ve Asya'daki Tevâif-i Mülûk*, *Tevâif-i Mülûk'ün En Meşhurları*, *Beni Ağleb*, *Fatımiler*, *Eyyubiler*, *Memluklular*, *Çarekes Hükûmeti*, *Beni Tahir Hükûmeti*, *Beni Us Hükûmeti*, *Âli Saman*, *Âli Büveyh*, *Gazneviler*, *Havarizmiler*, *Selcukiler*, *Muhakeme*, *Hülasa* alt başlıklarından oluşmuştur.

Endülüs Emevi Devleti eserde, en son konu olarak anlatılmıştır. Bu devletin yıkılması da ahlakın bozulması, yöneticilerin ve halkın ahlaken zayıflaması olarak görülmüştür. Devletin yıkılışını hızlandıran diğer bir etkenin de taht kavgası olduğu belirtilmiştir. Avrupa devletlerinin, bu devleti yok etmek için uyguladığı siyaset hakkında da bilgi verilmiştir. Endülüs Emevi Devleti, önce küçük yönetimlere ayrılmış, daha sonra bu küçük gruplar birbirine düşman hale getirilmişleridir. Bağımsız fakat küçük olan, birbirine düşman hükûmetlerin krallar tarafından birer birer ortadan kaldırılmaları üzüntüyle ifade edilmiştir. Bu tespitite Müslümanların düşmana karşı birleşememeleri, yok olmanın en önemli nedeni olarak görülmüştür⁴³⁵. Şu bilinen hadiseyi eserlerinde anlatmışlardır:

“Son hükümdar Ebu Abdullah Essagir ve validesi Gırnata'yı terk ederek şehirden çıktılar. Biraz uzaklaşınca şehrin yüksek bir yerine çıkararak geriye döndüler. Şehri iyice temaşadan sonra gözyaşları dökerek “Allah-ü Ekber” demişler. Validesi Ayşe ise: “Ağla oğlum ağla! Erkek gibi memleketi muhafazaya muktedir olamayan hamiyetsizlere hiç olmazsa sonunda kadın gibi ağlayarak matem etmek yakışıır”⁴³⁶ demiştir.

Burada kalan Araplara çok zulümler yapıldığına dikkat çeken Ali Seydi Bey ve Ali Reşad, şehir savaş yoluyla değil anlaşmayla teslim edilmesine rağmen anlaşmaya uyulmayıp, keyfi hareket edildiğine dikkat çekmişlerdir. Ali Seydi Bey ve Ali Reşad'a göre, taassup⁴³⁷ nedeniyle Avrupalılar ilim, marifet ve medeniyete ait bütün birikimlere zarar verip yok etmişleridir. Dolayısıyla asırlarca her konuda Avrupalı-

⁴³⁴ Endülüs'te 1031-1090 yılları arasında hüküm süren emirlikler. Geniş bilgi için bkz. Mehmet Özdemir, “Mülûkü't-Tavâif”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 31, 2006, s. 553-556.

⁴³⁵ Ali Reşad, Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 112.

⁴³⁶ Ali Reşad, Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 112.

⁴³⁷ Taassup; din, düşünce, siyaset milliyet gibi birçok alanda, kendi değerlerine karşı aşırı bir bağlılığı ifade edip; değişik anlayışlara ve kültürleri aşağılayıp yok etme eğilimi olarak kullanılmıştır. Geniş bilgi için Bkz. Mustafa Çağrıncı, “Taassup”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 39, 2010, s. 285-286.

lara önderlik etmiş olan bir devlet, dayanışma ve birbiriyle anlaşamamak nedeniyle siyasi varlıklarını yitirmiştir.

Tevâif-i Mülûk başlığı altında bu kavramın tanımı yapılmıştır. Gerek Abbasi Devleti ve gerekse de Endülüs Emevi Devleti'nin son zamanları ve yıkıldıktan sonra Afrika ve Asya'nın birçok taraflarında değişik isimler altında birtakım küçük siyasi yapılar ortaya çıkmıştır. Bunlara Tevâif-i Mülûk denir⁴³⁸. En çok bilinenleri şunlardır: *Fatımiler, Eyyubiler, Samaniler, Memlukler, Büveyhiler, Gazneliler, Harzemîler, Cengiziler ve Selçukilerdir*. Bunlar zamanla güçlenerek bölgelerinde bağımsız bir devlete dönüşmüşlerdir. Selçukluların, Abbasiler zayıflayınca doğuya doğru hareket ettikleri ifade edilmiştir. Büyük Selçuklu hükümdarlarından, Tuğrul Bey ve Alpaslan'dan övgüyle bahsedilmiştir. Eserde Osmanlıların ise Selçukluların yıkılmasından sonra kurulduğu ifade edilmiştir⁴³⁹.

Altıncı Kısım Ehl-i Salib Muharebeleri (Haçlı Seferleri) (H 490-699) başlığı altında incelenmiştir. Haçlı Seferleri, *Ehl-i Salib* muharebeleri olarak isimlendirilmiştir Bu başlık altında: *Birinci Sefer, İkinci Sefer, Üçüncü Sefer, Dördüncü Sefer, Beşinci Sefer, Altıncı Sefer, Yedinci ve Sekizinci Sefer, Muhakeme, Hülasa* bölümleri yer almıştır. Bu başlık altında ilk sekiz Haçlı Seferleri hakkında bilgi verilmiş; bunlarla mücadele eden devletler anlatılmıştır. Haçlı seferlerinin sebep ve sonuçları, bu savaşlarda mücadele eden devletler hakkında bilgi verilmiştir⁴⁴⁰.

Yedinci Kısım *Medeniyet-i İslamiye* başlığı altında ele alınmıştır. Müslümanların medeniyete katkıları örneklerle anlatılmıştır. İslam medeniyetinin Avrupa medeniyetine kaynaklık ettiğini ispatlama gayreti vardır. Ali Seydi Bey ve Ali Reşad'a göre, birçok medeni gelişme önce Müslümanlar tarafından ortaya konmuştur.

Ali Seydi Bey ve Ali Reşad İslam medeniyetini anlatırken Kur'an'ı merkeze alarak açıklamalar yapmışlardır. Bu konuda "Bütün Müslümanların dünyaya ve ahirete ait işlerde nasıl hareket edeceklerini tayin eden, gösteren kaynağın Kur'an-ı Kerim olduğunu, bu Kitâb-ı Celil'in misli insanlar tarafından vücuda getirilemeyecek suretle mükemmel olup, onun ahkâm-ı şerifesine göre hareket edenler iki cihanda saadete nail olurlar. İslam Dini insana adaleti, istikameti, temizlik, çalışma ve gay-

⁴³⁸ Ali Reşad, Ali Seydi, **a. g. e.** , s. 114.

⁴³⁹ Ali Reşad, Ali Seydi, **a. g. e.** , s. 114.

⁴⁴⁰ Ali Reşad, Ali Seydi, **a. g. e.** , s. 114-115.

reti emretmektedir. Bu emirleri tutanlar elbette mesud olurlar”⁴⁴¹ ifadelerini kullanmışlardır. Bu tespite son derece geri ve kapalı olan Arapların 30-40 yıl içinde Kur’an-ı Kerim sayesinde, büyük bir devlete dönüşüp medeniyette birçok millete rehberlik etmeleri örneğini vermişlerdir. Araplar, bir asır kadar fetihlerle uğraştıktan sonra medeniyet, ilim ve fene yönelmişlerdir. Arapların ilim ve fende ilerlemelerinin kaynağında İslam olduğu kabul edilmekle birlikte; Abbasilerin Yunanca eserlerden yaptıkları tercümelemin de katkısına dikkat çekilmiştir. Yetişen ilim adamı, hekim, hukukçu ve filozoflar ile coğrafyacılardan isimleri zikredilmiştir. Fahreddin er-Razi, Farabi, İbn-i Sina, İbn-i Rüş, İbn-i Haldun ve İbn Batûta gibi tanınmış isimlerin İslam medeniyetinin ışığında yetiştiği ifade edilmiştir⁴⁴².

Medeniyetteki ilerlemenin, bilimin yanı sıra sanat ve askeri alanda da olduğuna dikkat çekilmiştir. Mimarideki gelişmelerin çok ileri olduğu, büyük ve gösterişli eserlerdeki, süsleme ve inceliğin son derece gelişmiş olduğuna dikkat çekilmiştir. Askeri alandaki gelişmeleri de bu alanda değerlendiren Ali Seydi Bey ve Ali Reşad bu tespiti “Osmanlılar dâhil olduğu halde dünyada ilk defa olarak, muntazam ve daimi askeri besleyen muharebelerde top kullanan, posta teşkilatını icad eden, bazı yıldızlar arasındaki mesafeyi alet ile ölçen, tebaasına hukuku siyasiye ve mezhep hürriyeti veren, divan namıyla en evvel Meclis-i Mebusan’ı açan İslam’dır”⁴⁴³ ifadeleriyle anlattıkları görülmektedir. Zamanla Müslümanların arasına nifak girmesi, devlet başkanlarının kuvvetlerinin azalması, ahlakın bozulması yüzünden İslam medeniyetinin de bunlarla eş zamanlı olarak zayıfladığına dikkat çekmişlerdir. Ayrıca Cengiz Han, Hülagu Han ve Timur Han gibi hükümdarların İslam medeniyetine verdikleri zararları bu eserde de dile getirmişlerdir. İslam medeniyeti tamamen yok olmak üzereyken H 7. asırda Osmanlıların ortaya çıkışı ile İslam medeniyetinin bir müddet daha muhafaza edildiğine dikkat çekilmiştir.

Ders kitabı olması dolayısıyla bu eserde de konuların anlaşılıp anlaşılmadığı konusunun tespit edilmesine yönelik çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Konu sonlarına muhakeme ve sorular bölümleri eklenmiştir. Örneğin; “Kâbe-i Muazzama ne suret-

⁴⁴¹ Ali Reşad, Ali Seydi, **a. g. e.** , s. 128.

⁴⁴² Fahreddin er-Razi (1149-1210), Müslüman Felsefe, Tefsir ve Kelâm bilginidir. Farabi (870-951), Felsefe âlimi, Türk filozofudur. İbn-i Sina (980-1037), Orta Çağ tıp bilginidir. İbn-i Rüş (1126-1198), Müslüman fıkıh âlimidir. İbn-i Haldun(1332-1406), tarihçi, sosyolog ve devlet adamıdır. İbn Batûta (1304-1368), Orta Çağ’ın Müslüman seyyahıdır.

⁴⁴³ Ali Reşad, Ali Seydi, **a. g. e.** , s. 133.

le tamir edildi? Hazreti Muhammed (s.a.v.) kaç yaşındaydı?⁴⁴⁴. Muhakeme sorularına kitaptan bir örnek verecek olursak “Abbasilerin (emîrû'l-ümerâ) teşkil eylemeleri haklarında iyi mi fena mı oldu”⁴⁴⁵ gibi kapsayıcı sorular sorulup öğrencilerin cevaplandırılması istenmiştir. Eserin sonuna anlamı bilinmeyeceği düşünülen kelimeler için lügatçe eklenmiştir.

5.2.3 Osmanlı Tarihi ders kitapları

Ali Seydi Bey'in tarih alanındaki eserleri arasında farklı okul kademeleri için yazdığı Osmanlı Tarihi (Tarih-i Osmani) dersi, ders kitapları önemli bir paya sahiptir. 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesinesi'nde bütün okul kademelerinde, Osmanlı Tarihi'ne yer verildiği görülmektedir. Bu dersin öğretim programlarındaki ders saati ve yeri sürekli değişse de öğretim programlarında bu tarihten itibaren sürekli yer almıştır. Özellikle II. Meşrutiyet'in ilanından sonra tarih yayınları ve öğretiminde önemli gelişmeler yaşanmıştır. Tarih öğretimi için, değişik yazarlar farklı ders kitaplarının yanında Osmanlı Tarihi ders kitabı yazmışlardır.

Ali Seydi Bey, ilkokul, ortaokul ve lise öğrencileri için Osmanlı Tarihi dersi kitapları yazmıştır. Osmanlı Tarihi'nin bütün öğrenciler tarafından öğrenilmesini isterken; özellikle kızların da bu konuda bilgi sahibi olmalarını istediği görülmektedir. Bu amaçla yalnızca ilkokula devam eden kızlar için 1917 yılında yazdığı Osmanlı Tarihi'nin bu alanda yazılan ilk eserler arasında olduğu görülmektedir. Ali Seydi Bey erkek öğrenciler içinde de her kademe için (ilkokul, ortaokul ve lise) Osmanlı Tarihi dersi kitapları yazmıştır. Aşağıda her kademe için yazılan Osmanlı Tarihi dersi kitapları irdelenecektir.

5.2.3.1 Ortaokul öğrencileri için Osmanlı Tarihi (Tarih-i Osmani)

Osmanlı Tarihi (Tarih-i Osmani)⁴⁴⁶ Ali Seydi Bey'in Ali Reşad'la hazırladığı başka bir Tarih dersi ders kitabıdır. Bu eserin ortaokulların ikinci senesi için kabul edilen öğretim programına uygun olarak hazırlandığı ifade edilmiştir. Eser 143 sayfa olup, yayın bilgileri İstanbul İkdam Matbaası'nda 1327/1911 yılı olarak belirtilmiştir. Dönemin ders kitaplarında bulunması istenen, görsel malzemeler bakımından uygun olduğunu ifade etmek için, resimli ve haritalı olduğu belirtilmiştir. Eser bölüm-

⁴⁴⁴ Ali Reşad, Ali Seydi, **a. g. e.** , s. 38.

⁴⁴⁵ Ali Reşad, Ali Seydi, **a. g. e.** , s. 101.

⁴⁴⁶ Ali Reşad, Ali Seydi, **Tarih-i Osmani**, İkdam Matbaası, İstanbul, 1327, 142 s.

ler halinde düzenlenmiştir. Metin içinde anlamı bilinmeyen kelimelere “*” işareti ile işaretlenerek lügatçede anlamı verilmiştir. Her sayfanın altında, konunun anlaşılma- yı anlaşılmadığına dair sorular hazırlanmıştır. Bölüm sonlarında, öğrenciyi yorum yapmaya yönlendirici sorular sorulmuştur. Bölümünün altında konu özeti yapılmıştır. Eserde konuların işleniş planı, Osmanlı Tarihi devirlere ayrılarak anlatılmıştır. Bu kısımlar aynı zamanda Osmanlı Devleti’nin dönemlendirilmesi anlamına gelen ana başlıklar altında düzenlenmiştir. Osmanlı Tarihi’ni dönemlendirme: Devr-i Tesis (H 699-855), Devr-i İstila (H 855-1003), Devr-i Tevgif ve İnhitat, Devr-i Teceddüd isimleriyle yapılmıştır. Dört dönemde incelenen Osmanlı Tarihi’nde ilk iki döneme zaman sınırı konurken; son iki devir tarihlendirilmemiştir. Tarihlendirme Hicri yıl kullanılmıştır.

Birinci Kısım *Devr-i Tesis* (H 699-855) başlığı altında konular bölümler halinde anlatılmıştır. Birinci bölümde anlatılan konular: *Osmanlıların Evaili, Ertuğrul’un Anadolu’ya Gelmesi, Osman Gazi’nin Veladeti, Osman Gazi’nin Emareti, İstiklal, Osman Gazi’nin Fütuhatu* alt bölümlerinden oluşmuştur. İkinci bölüm: *Orhan Gazi (726-761), Anadolu Fütuhatu, Rumeli’ye Geçiş, Orhan Gazi’nin İrtihali, Sultan Murad (Hüdavendigâr) Gazi (761-791), Anadolu Vukuatı, Rumeli Fütuhatu, Bulgaristan’ın Fethi, Kosova Muharebesi, Muhakeme ve Hülasa* bölümlerinden oluşmaktadır. Üçüncü bölüm: *Yıldırım Bayezid (891-895), Anadolu Fütuhatu, Ulah Seferi, Niğbolu Vakası, Yıldırım Bayezid’in Ahvali, Fasıla-i Saltanat* ile bitmiştir. Dördüncü bölüm: *Sultan Mehmet Han (816-821), Vaka-i Saire, I. Mehmed’in Vefatı, Sultan Murad-ı Sâni Devir (721-755), Anadolu Vakası, Rumeli Vakası, Yanku Hünyad, Terk-i Saltanat. Varna Muharebe-i Meşhuresi, Mora’nın İstirdadı ve İskender Bey Gailisi, İkinci Kosova Muharebesi, Murad-ı Sâni’nin İrtihali, Muhakeme, Hülasa* bölümleriyle son bulmaktadır.

Ali Seydi Bey ve Ali Reşad, *Devr-i Tesis* (Kuruluş Devri)⁴⁴⁷ olarak isimlendirdikleri bu dönemi Osmanlıların Orta Asya’dan başlayan göçleri ile başlatmışlar ve II. Murad’ın (1421-1444, 1446-1451) vefatına kadar devam eden padişahları, önemli siyasi ve askeri olayları anlatmışlardır. Padişahların tahta çıkış sırasına göre oluşturulan başlıklar, her padişahın döneminde meydana gelen olaylar üzerinden konular anlatılmıştır. Bu dönemde, Osmanlı Beyliği’nin bağımsız olması, Osmanlıların

⁴⁴⁷ Devr-i Tesis; Osmanlı Devleti’nin beylikten bağımsız bir devlet haline gelmesi anlaşılmaktadır. Bu dönem tarih dersi kitaplarında kuruluş devri olarak isimlendirilmektedir.

Rumeli topraklarına geçmeleri ve Balkan fetihleri en önemli gelişmeler olarak görülmüştür. Ankara Savaşı'ndan (1403) sonra meydana gelen siyasi gelişmelere de dikkat çekilip; bu konun ayrıntılı bir şekilde anlatıldığı görülmektedir. Osmanlı Devleti'nin Sultan Orhan Gazi (1324-1362) Dönemi'nde teşkilatlanma ve idare alanında hemen hemen bütün alt yapı çalışmalarını yaptığı ifade edilmiştir⁴⁴⁸.

İkinci kısım *Devr-i İstila* (Topraklarını Genişletme)⁴⁴⁹ olarak isimlendirilmiştir. Birinci bölümde: *Fatih Sultan Mehmet Han Sâni Devri* (853-886), *İstanbul'un Fethi* (857/1453), *Kara Halil Paşa'nın Katli*, *Venedik Muharebesi*, *Karaman Diyarının Zabtı*, *Uzun Hasan Vakası*, *Kırım'ın Fethi*, *Eflak ve Bogdan Seferi*, *İtalya Seferi*, *Fatih'in İrtihali*, *Muhakeme* konuları anlatılmıştır. İkinci bölüm: *Bayezid-i Sâni Devri* (886-916), *Sultan Cem Vakası*, *Vakayı'-i Saire*, *Vaka-i Bahriye*, *Şehzadeler Meselesi*, *Terk-i Saltanat*, *Muhakeme*, *Hülasa* alt konularından oluşmuştur. Üçüncü bölüm: *Yavuz Sultan Selim-i Evvel Devri* (916-926), *İran Seferi*, *Kürdistan'ın Fethi*, *Dulkadiri Hükûmeti*, *Mısır Seferi*, *Hilafetin Âli Osman'a İntikali*, *Son Seferi*, *Muhakeme Hülasa* alt konu başlıklarından oluşmaktadır. Dördüncü bölüm: *Kanuni Sultan Süleyman Dönemi* (926-974), *Belgrad Seferi*, *Rodos ve Bahr-i Sefidin Fethi*, *Macaristan Seferi*, *Viyana'nın Muhasarası*, *Irak-ı Arab ve Acem Seferi*, *Vaka-i Saire*, *Derya Seferleri*, *Macaristan'ın Külliye Fethi ve Bir Vilayet Haline Gelmesi*, *Son Vaka*, *Muhakeme*, *Hülasa* alt konu başlıklarından oluşmaktadır. Beşinci bölüm: *Sultan Selim-i Sâni Devri* (974-982), *Fütühat*, *Sultan Murad-ı Salis Devri* (982-1003), *İran Seferi*, *Dâhili Karışıklık*, *Avusturya Seferi*, *Sultan Murad-ı Salisin İrtihali*, *Muhakeme*, *Hülasa* bölümlerinden oluşmaktadır.

Ali Seydi Bey ve Ali Reşad, *Devr-i İstila* (Topraklarını Genişletme) olarak isimlendirilen bu dönemi, sultan II. Mehmet'in (1444-1446, 1451-1481) tahta çıkışıyla başlatmış; III. Murad'ın (1574-1595) vefatıyla bitirmiştir. Ali Seydi Bey ve Ali Reşad bu bölümde, Osmanlı Devleti'nin, başta İstanbul'un Fethi ile birlikte Balkan ve Anadolu yönlerinde önemli ölçüde devletin sınırlarını genişletmesi üzerinde durmuşlardır. Daha sonraki devirlerde bu dönemin isimlendirilmesi, Klasik Dönem (1300-1774)⁴⁵⁰ içinde Yükselme Devri şeklinde olmuştur. Bu dönem Osmanlı Dev-

⁴⁴⁸Ali Reşad, Ali Seydi, a. g. e. , s. 9-12.

⁴⁴⁹Devr-i İstila; Fatih Sultan Mehmet'in ikinci kez padişah olmasıyla başlayıp Osmanlı Devleti'nin topraklarını her yönde genişletip bir imparatorluğa dönüştüğü dönem olarak isimlendirilmiştir.

⁴⁵⁰Feridun Emecen, "Osmanlılar", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 33, 2007, s. 1. Geniş bilgi için bkz. aynı eser s. 487-496.

leti'nin bir imparatorluğa dönüştüğü dönem olarak ifade edilmiştir. Ortaokullar için hazırlanan bu eserde, halifeliğin siyasi anlamı üzerinde durulmazken; lise öğrencileri için hazırlanan kitaplarda bu konu siyasi ve dini yönleriyle anlatılmaya çalışılmıştır. Konular, padişahların tahta geçiş sırasına göre önemli siyasi ve askeri gelişmeler üzerinden anlatılmıştır.

Üçüncü kısım *Devr-i Tevgif ve İnhitat* (Duraklama ve Gerileme) başlığı altında beş bölümden oluşmuştur. Birinci bölüm: *Sultan Mehmet Han-ı Salis Devri (1003-1012)*, *Eğri Seferi ve Kanije'nin Fethi*, *Ahval-i Dâhiliye*, *İran Seferi*, *Sultan Ahmed-i Han-ı Evvel Devri (1012-1026)*, *Zitvatoruk Muahedesi*, *Ahval-i Dâhiliye*, *Vaka-i Ahire*, *Sultan Ahmed Han'ın Vefatı*, *Muhakeme*, *Hülâsa* alt konu başlıklarından oluşmaktadır. İkinci bölüm: *Sultan Mustafa Han-ı Salis (1026-1027-1032)*, *Sultan Osman-ı Sâni (1027-1031)*, *Sultan Mustafa'nın İkinci Cülusu*, *Sultan Murad-ı Rabig Devri (1032-1049)*, *İcraat-ı Saire*, *İrakeyn Seferi*, *Muhakeme*, *Hülâsa* alt konu başlıklarından oluşmaktadır. Üçüncü bölüm: *Köprülü Mehmet Paşa ve Fazıl Ahmet Paşa*, *Sultan Süleyman-ı Sâni Devri (1099-1102)*, *Sultan Ahmed Han-ı Sâni Devri (1102-1106)*, *Sultan Mustafa Han-ı Sâni Devri (1102-1115)*, *Karlofça Muahedesi*, *Edirne Vakası*, *Mustafa-i Sâni'nin Evsafi*, *Muhakeme*, *Hülâsa*, *İstirdat (Geri Alma)*, *Bazı Fütühat*, *Avusturya Seferi (1128)*, *Pasarofça Muahedesi*, *İran Muharebeleri* alt konu başlıklarından oluşmaktadır. Dördüncü bölüm: *Sultan Ahmed Han-ı Salis Devri (1115-1143)*, *Purut Muzafferiyeti*, *Belgrad Muahedesi*, *Damad İbrahim Paşa*, *Sultan Mahmud Han-ı Evvel Devri (1143-1167)*, *Rusya ve Avusturya Seferleri*, *Sultan Osman Han-ı Salis Devri (1168-1171)* alt başlıklarından oluşmuştur. Beşinci fasıl: *Sultan Mustafa Han-ı Salis Devri(1171-1187)*, *Rusya Muharebesi*, *Sultan Abdülhamid-i Evvel Devri(1187-1203)*, *Kaynarca Muahedesi*, *Rusya Muharebesi*, *Netice-i Ahval*, *Muhakeme*, *Hülâsa* başlıklarından oluşmuştur.

Devr-i Tevgif ve İnhitat (Duraklama ve Gerileme) dönemi Sultan III. Mehmed'in (1595-1603) tahta çıkışıyla başlatılmış ve 1768'de başlayan Osmanlı-Rusya savaşları sonunda 1774 yılında imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması'yla bitirilmiştir. Ali Seydi Bey ve Ali Reşad, duraklama ve gerileme ifadelerini aynı anda kullanarak, duraklamanın dolaylı olarak gerileme anlamına geldiğini göstermişlerdir. Ali Seydi Bey, bu durumu "zirve-i kemal, nokta-i zeval"⁴⁵¹ kavramıyla ifade

⁴⁵¹Ali Seydi, **Sokullu Mehmet Paşa**, Kanaat Matbaası, Dersaadet, 1327(1911), s. 7.

etmiştir. Bir devletin en güçlü devrini zirve noktası olarak kabul etmektedir. Ali Seydi Bey Osmanlı Devleti'nde zirve noktasını I. Süleyman Dönemi (1520-1566) olarak ifade etmiştir. Bu aşamadan sonra duraklama ve gerilemenin başlamasını doğal bir seyir olarak görmektedir⁴⁵². Konular padişahlar ve onların dönemindeki siyasi gelişmeler üzerinden anlatılırken; bu dönemde en dikkat çekici gelişme olarak Rusya ile yapılan Küçük Kaynarca Antlaşması(1774) gösterilmiştir. Bu antlaşmayı bir dönüm noktası olarak değerlendiren Ali Seydi Bey ve Ali Reşad, Rusya'nın kısa sürede gelişip güçlü bir devlet olarak ortaya çıkmasını, Baltacı Mehmet Paşa'nın(1662-1712) basiretsizliğine ve ihmaline bağlamışlardır. Rusya'nın bu hale gelmesi, başka bir ifadeyle son derece büyümesi Petro'nun eseridir. Ali Seydi Bey ve Ali Reşad'a göre, Baltacı Mehmet Paşa Purut Savaşı'nda (1710-1711) erken bir şekilde Ruslarla anlaşmayıp savaşa devam etseydi Rusya bugün güçlü bir devlet olarak değil küçük bir devlet olarak kalacaktı. Dolayısıyla Osmanlı Devleti'ni bu kadar uğraştırmayacaktı tespitini(varsayım) yapmışlardır⁴⁵³.

Dördüncü kısım *Devr-i Teceddüd* (Yenilenme-İslahat Dönemi) başlığı altında dört bölümden oluşmuştur. Birinci bölüm: *Sultan Selim-i Salis Devri (1203-1222)*, *Ahval-i Seferi*, *İslahat ve Teceddüt*, *Mısır Meselesi*, *Ahval-i Dâhiliye*, *Rusya Muharebesi*, *İrtica-i Evvel (1222)* alt konu başlıklarından oluşmaktadır. İkinci bölüm: *Sultan Mahmud Han-ı Sâni Devri (1223-1258)*, *Rusya Muharebesi*, *Vehhabiler*, *Derebeylerin Kaldırılması*, *Mora Vakası*, *Vaka-i Hayriye*, *Navarin Baskını*, *Rusya Seferi*, *Mısır Vakası*, *İrtihali Padişahî* alt konu başlıklarından oluşmaktadır. Üçüncü bölüm: *Sultan Abdülmecid Han Devri (1255-1277)*, *Tanzimat-ı Hayriye*, *Hürriyet-ı Mısır*, *İslahat-ı Mülkiye*, *Kırım veya Sivastopol Muharebesi (1278)*, *Paris Muahedesi*, *Şam Vukuatı*, *İrtihali Padişahî*, *Muhakeme*, *Hülasa* alt konu başlıklarından oluşmaktadır. Dördüncü bölüm: *Sultan Abdülaziz Han Devri (1277-1293)*, *Mısır ve Avrupa Seyahatleri*, *Vaka-i Saire*, *Yeni Osmanlılar (Jön Türkler)*, *Karadağ ve Sırp Gaileleri*, *Sultan Murad-ı Hamis Devri (1293)*, *Sultan Abdülhamid Devri (1327-1293)*, *Lahika*, *Osmanlı Medeniyeti* bu bölümde işlenen konulardır.

Ali Seydi Bey ve Ali Reşad, Devr-i Teceddüd olarak adlandırdığı bu döneme bir başlangıç ve bitiş tarihi belirtmemişlerdir. Ancak konular Sultan III. Selim'in tahta çıkışıyla başlatılmış ve kendi yaşadıkları tarihe kadar, diğer bir ifadeyle II. Abdül-

⁴⁵² Ali Seydi, a. g. e. , s. 8.

⁴⁵³ Ali Reşad, Ali Seydi, a. g. e. , s. 82.

hamid Dönemi'nin sonuna kadar olan gelişmeleri anlatılmışlardır. Ali Seydi Bey, Osmanlı Tarihi'ni bir bütün olarak anlattığı eserlerde bu dönem üzerinde oldukça fazla durmuştur. Bu dönemin özellikle yöneticiler tarafından çok iyi öğrenilmesini gerekli olarak görmüştür. III. Selim'den (1789-1807) ve onun devrinden övgüyle söz edilmiştir. Bu dönemde Osmanlı Devleti'nin bir ıslahat devrine girdiği ifade edilirken; Sultan III. Selim hakkında padişahların en zekileri arasında olduğu, teceddüd ve terakkiper ver olduğuna değinilmiştir. Bu dönemde kurulan Nizam-ı Cedid ordusunun Napolyon karşısındaki başarısından övgüyle söz edilmiştir⁴⁵⁴.

Eserde, Kabakçı Mustafa İsyanı (1807) Osmanlı Devleti'nde birinci irtica(İrtica-i evvel)⁴⁵⁵olarak adlandırılmıştır. Eserde irtica kelimesine ise sözlük kısmında, “ihtilalcilik, müfsidlik⁴⁵⁶, hain vatanlık (vatana ihanet)”⁴⁵⁷ anlamı verilmiştir. Ali Seydi Bey ve Ali Reşad, meydana gelen bu olay hakkında geniş bilgiler vermişlerdir. Tarihi hadiseler değerlendirilirken, olayların görülen nedenlerinden başka, farklı sebeplerinin de olabileceğini kabul etmek gerektiğini bu olay üzerinden anlatmaya çalışmışlardır. Örneğin; Yeniçerilerin kendilerine gönderilen yeni asker elbiselerini, “bunlar Frenk icadıdır”, diyerek giymeyip isyanı başlattıkları ifade edilirken; aslında isyanın gerçek sebebinin cehalet ve taassup olduğuna dikkat çekmişlerdir⁴⁵⁸.

Sayfa sonlarında konuların anlaşılıp anlaşılmadığını öğrenmek için sorular sorulmuştur. Örneğin; “Devletimizin tarihi istiklâli yani te'sisi hangi senedir? Osman Gazi istiklal (bağımsızlık) peyda eyledikten sonra ne yaptı? Nereleri zapt etti?”. Soruların cevapları konuyu kapsayacak şekilde düzenlenmiştir. Bu sayede öğrencinin konuyu ezberlemeden kavramış olmasının hedeflendiği görülmektedir⁴⁵⁹. Konu sonlarında muhakeme bölümlerinde öğrencilerin tarihi olaylar hakkında yorum yapma yeteneğinin geliştirilmesi hedeflenmiştir. Örneğin; “Devlet-i Selçukiye'nin inkırazından⁴⁶⁰ sonra istiklâl peyda eden valilerden, başkaları niçin fütuhata⁴⁶¹

⁴⁵⁴ Ali Reşad, Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 97.

⁴⁵⁵ Eserde irtica' kelimesine, ihtilalcilik, bozgunculuk ve vatana ihanet anlamı verilmiştir.

⁴⁵⁶ Müfsit kelimesi, devlet düzenini bozan yeniliklere karşı çıkan kişiler anlamında kullanılmıştır.

⁴⁵⁷ Ali Reşad, Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 138.

⁴⁵⁸ Ali Reşad, Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 100.

⁴⁵⁹ Ali Reşad, Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 7.

⁴⁶⁰ İnkıraz kelimesi bitme, tükenme anlamına gelmektedir. Bu cümlede devletin yıkılması anlamında kullanılmıştır. Devellioğlu, **a. g. e.**, s. 439.

⁴⁶¹ Fütuhât; bir yeri feth etme, ele geçirme anlamında kullanılmıştır. Kazanılan zaferler demektir. Devellioğlu, **a. g. e.**, s. 272.

mazhar olamamıştır da Osman Gazi olmuştur?”⁴⁶² Hülasa bölümleri de tüm bölümün özeti halinde düzenlenmiştir.

Eserde Osmanlı Tarihi padişahlar ve onların döneminin önemli olaylarının anlatımı biçiminde işlenmiştir. Padişahlar hakkında, onların psikolojik durumları ve karakter özellikleri ile diğer dikkat çeken taraflarının anlatıldığı bölüm ise; *ahval ve evsaf* başlığı adını taşımaktadır. Bu bölümlerde padişahların kişilik özellikleri, siyasi, askeri başarılarına sebep olan psikolojik ve karakter özellikleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca hakkında olumsuz bilgilerin bulunduğu padişahlar hakkında, zevk ve sefahate düşkün olması, ahlak bozukluğu vb. konular ile kardeş katlini uygulayan padişahlar hakkında, bu özelliklerin, onların olumsuz yanları olduğu söylenmiştir. Ali Seydi Bey kardeş katli meselesine karşı çıkmıştır. Bu konuya karşı çıkarken, bu uygulamanın o dönemin şartları gereği yapıldığı ve devletin bütünlüğünü koruma amacı taşıdığı gerçeğine değinmediği görülmektedir.

Eserde hem Sultan Abdülmecid hem de onun sadrazamı Mustafa Reşit Paşa hakkında övgü dolu sözler söylenmiştir. Sultan Abdülmecid'in en büyük padişahlardan biri olduğu ifade edilirken; Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa için de Büyük Reşid Paşa ifadesi kullanılmıştır. Ali Seydi Bey ve Ali Reşad, Mustafa Reşit Paşa'yı, Osmanlı Devleti'nin Tanzimat'tan sonra uygulamaya koyduğu devletlerarası denge politikasının uygulanmasında en önemli rolü üstlenen devlet adamı olarak belirtmişlerdir. Jön Türkler'den, ülkenin kötü gidişatını fark eden parlak fikirli kişiler olarak bahsedilmiştir. Jön Türkler'in önde gelen isimleri arasında Mısırlı Mustafa Fazıl Paşa⁴⁶³, Namık Kemal, Ali Suavi⁴⁶⁴, Ziya Paşa ve Şinasi gibi önemli şahsiyetlerin isimleri sayılmıştır⁴⁶⁵. Eserde en olumsuz ifadeler Sultan II. Abdülhamid ve onun devri olmuştur. Bu dönemde devletin güvenliğinin olmadığı ve dışarıda da itibarsız olduğu ifade edilmiştir. İttihat ve Terakki Cemiyeti hakkında da olumlu sözlere yer verilmiştir⁴⁶⁶.

Eserin son bölümünde, *Osmanlı Medeniyeti* başlığı altında bir ek sunulmuştur⁴⁶⁷. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren medeni çalışmaların yapıldığı ve kendi

⁴⁶² Ali Reşad, Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 8.

⁴⁶³ Mustafa Fazıl Paşa(1830-1875), Osmanlı devlet adamıdır.

⁴⁶⁴ Ali Suavi(1839-1878), Yeni Osmanlılar Cemiyeti üyesi, eğitimci ve gazetecidir.

⁴⁶⁵ Ali Reşad, Ali Seydi, **a. g. e.**, s.121.

⁴⁶⁶ Ali Reşad, Ali Seydi, **a. g. e.**, s.129.

⁴⁶⁷ Geniş bilgi için bkz. **a. g. e.**, s.140-143.

medeniyetini oluştururken daha önceki medeniyetlerden istifade etmekten çekinilmediği ifade edilmiştir⁴⁶⁸. İlim ve medeniyette İslam toplumlarının geri kalma sebepleri bu bölümde tartışılmıştır. Geri kalmanın en önemli sebebi olarak, ilim ve marifete önem verilmemesinden kaynaklanan durum ile genel ahlakın bozulması ve taassubun baskın hale gelmesi gösterilmiştir. Yenilikler karşısında idarenin işine fazla karışan askeri kesimin engellemelerine, kendi çıkarlarını düşünen devlet adamlarının ve cahil halkın durumuna özellikle dikkat çekilmiştir. Devletin varlığının vatandaşlar için önemine dikkat çekildikten sonra “Yaşasın Osmanlılar” temeniyle eser tamamlanmıştır⁴⁶⁹.

5.2.3.2 Lise öğrencileri için Osmanlı Devleti Tarihi (Mekatib-i İdadiye Şakirdanına Mahsus Devlet-i Osmaniye Tarihi)

Ali Seydi Bey’in Osmanlı Tarihi’ni en geniş bir şekilde incelediği lise tarih ders kitaplarından biridir⁴⁷⁰. Eserde konular oldukça detaylı bir biçimde işlenmiş yer yer dipnot ve kaynaklar belirtilerek hazırlanmıştır. 631 sayfa olan kitabın yayın bilgileri ise İstanbul’da Kanaat Matbaası’nda 1329 yılı olarak belirtilmiştir. Kapak sayfasında “Tarih-i Osmani Encümeni Âza-yı daimesinden” ifadesi yer almıştır. Haritalı ve resimli olduğu belirtilmiştir. Giriş bölümünde eserin yazılış amacı açıklanmıştır. Eserin tarih öğretmen ve öğrenciler için hazırlandığı ifade edilmiştir. Eserin sonuna ilave olarak konan “Devlet-i Âliye-i Osmaniye’nin bidayet-i tesisinden⁴⁷¹ zamanımıza kadar gelen sadrazamların esamisiyle⁴⁷² müddeti sadaretlerini ve muasır oldukları padişahları gösterir cetveldir”⁴⁷³ notuyla yazılmış olan on sayfalık ekte sadrazamların listesi konmuştur. Ali Seydi Bey’in Osmanlı sadrazamlarını konu eden, başlı başına bir eser için hazırlık yaptığı; ancak eserin bitirilemediği daha önce ifade edilmişti⁴⁷⁴. Muhtemelen bu çalışma Osmanlı sadrazamlarını anlatacağı eserinin bölümlerinden biri olduğu söylenebilir.

Ali Seydi Bey, gerek önceki dönemlerde gerekse de tanık olduğu dönemde klasik anlamda tarih ders kitabı olarak ortaöğretim okullarında okunmak üzere yazılan

⁴⁶⁸ Ali Reşad, Ali Seydi, **a. g. e.** , s.132.

⁴⁶⁹ Ali Reşad, Ali Seydi, **a. g. e.** , s.136-137.

⁴⁷⁰ Ali Seydi, **Mekatib-i İdadiye Şakirdanına Mahsus Tarih-i Osmani**, Kanaat Matbaası, Dersaadet, 1329(1913), 623 s.

⁴⁷¹ Kuruluş aşamasından başlayarak anlamında kullanılmıştır.

⁴⁷² Sadrazamların isimleri anlamında kullanılmıştır.

⁴⁷³ Ali Seydi, **a. g. e.** , s. 631.

⁴⁷⁴ Uzun, **a. g. e.** , s. 445.

ders kitapları içinde Abdurrahman Şeref Bey'in *Tarih-i Devlet-i Osmaniye*'sini⁴⁷⁵ mükemmel olarak kabul etmiştir. Çalışmalarında bu kitaptan birçok yerde yararlandığını ifade etmiştir. Ali Seydi Bey, bu eseri Mülkiye lisesinin son sınıfı için yazmıştır. Eserin ilk baskısının Sultan II. Abdülhamit Dönemi'nde yapılmış olduğu anlaşılmaktadır. Ali Seydi Bey, bu dönemde Maarif Nezareti (Eğitim Bakanlığı) tarafından "rıza-ı âliye tevfikân"⁴⁷⁶ padişahın iradesine uygun olarak eserin birçok yerinde değişiklik yapmak zorunda kaldığını ifade etmiştir.

Ali Seydi Bey'e göre bu eser, hem hacim olarak hem de dil özellikleri bakımından düzeltmeler yapılarak; II. Meşrutiyet Dönemi'ndeki öğretim programına uygun hale getirilmiştir. Düzeltme yapılan alanlar ise; ilk olarak ortaöğretim programına uygun olmaması; ikinci olarak yazıldığı dönemin durumuna uygun olarak birtakım olayların ve tarihi gerçeklerin yazılmamış olması; üçüncüsü resimsiz ve haritasız olması dolayısıyla bu eserin II. Meşrutiyet Dönemi'nde okutulamayacağını ifade etmiştir⁴⁷⁷. Böylece Ali Seydi Bey, eser hakkında öz eleştiri ve eserin değerlendirmesini yapmış; eksik yönlerini ifade etmiştir. Bu eksikliklerin giderildiğini ifade etmiştir. Eserde öğretmen ve zeki öğrenciler için sayfaların altlarına ek bilgi ve açıklamalar da yerleştirilmiştir. Gerekli görülen yerlerde resim, harita ve krokilerden yararlanılmıştır. Eserin bölüm sonlarındaki tamamlama (tekmîl) kısımlarının tamamen öğretmenler için hazırlandığı ifade edilmiştir. Bu bölümlerde iki özellik dikkat çekmektedir: Birincisi konular özetlenerek genel bilgi verilmiş; ikincisi de Ali Seydi Bey, bu bölümde önemli olayları, kendi yorum ve düşüncesine uygun olarak değerlendirmiştir.

Ali Seydi Bey eserin ayrıntılı ve oldukça geniş bir konu kapsamı olduğu için, dönemin öğretim programına uygun olarak eser yazacaklar için bir başlangıç görevi üstleneceği ifade etmiştir⁴⁷⁸. Bu dönemde çok kalın ebatlarda düzenlenen, özellikle tarih ders kitaplarıyla, devrin yöneticileri tarafından yeni nesle okullarda kısa zamanda çok fazla tarih bilgisi aktarabilme çabasının olduğu görülmektedir. Bu durumun arkasında 1908'den önceki dönemde tarih eğitiminin ihmal edilmesi ve eksikliğin kısa zamanda telafi edilmek istenmesi olduğu söylenebilir⁴⁷⁹. Ali Seydi

⁴⁷⁵ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 3.

⁴⁷⁶ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 5.

⁴⁷⁷ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 6.

⁴⁷⁸ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 5.

⁴⁷⁹ Baş, **a. g. e.**, s. 212.

Bey, içerisinde çok sayıda tarih ve isim barındıran bu eserin giriş kısmında *Vatan-ı Osmaniye Bir Nazar-ı Raci-i Umumi* başlığıyla medeniyetin gelişmesine katkı sağlayan ve Osmanlı Devleti'nin kuruluşuna zemin olan gelişmeleri anlatarak Osmanlı Tarihi'ne giriş yapmıştır.

Ali Seydi Bey, ilk medeni gelişmelerin Asya kıtasında başladığına, özellikle de son zamanlarda Osmanlı Devleti'nde medeni gelişmeler konusunda önemli gelişmelerin yaşandığını belirtmiştir. Ali Seydi Bey, ilk çağlardan bu yana Anadolu coğrafyasında gerek birbiriyle aynı dönemde gerekse de birbirinin yerine kurulmuş pek çok devletin olduğunu ifade etmiştir. Osmanlı Devleti'ni İslam medeniyetinin devamı olarak değerlendiren Ali Seydi Bey, birbirinin devamı olma tespitinin başlangıç noktasını İslam'ın ilk yıllarından başlatmaktadır. Bu bağlamda Hulefa-i Raşîdin Dönemi'nin devamı olarak Emevi Devleti, Emevi Devleti'nin devamı olarak Abbasi Devleti, Abbasi Devleti'nin devamı olarak Eyyubiler (ve Fatımiler, Gazneliler) ile birlikte Selçuklular görülmüştür. Osmanlı Devleti'nin ise siyasi olarak Selçuklu Devleti'nin halifelik yönünden de Abbasi Devleti'nin devamı olduğu ifade edilmiştir⁴⁸⁰.

Anadolu'da, eski devirlerde yaşamış, Anadolu uygarlıklarından pek çoğu yukarıdaki tespite uygun olarak varlığını devam ettirmiştir. Ali Seydi Bey, bu devletler hakkında da bilgiler vermiştir. Anadolu topraklarında Dicle ve Fırat vadilerinin tarım ve ticaret için uygun yerler olduğunu ifade eden Ali Seydi Bey, bu bölgede önemli medeniyetlerin kurulduğunu ifade etmiştir. Kurulan büyük medeniyetlerin sonlarının sosyal bünyelerinde meydana gelen nifak hastalığı ve bozuk ahlak etkisiyle zayıflayıp yerlerini İranlılar ve Roma Devleti'ne terk ettiklerini ifade etmiştir⁴⁸¹. Bu tespitlerle Osmanlı Devleti'nin bu medeniyetlerin de bir mirasçısı olduğu olgusunu ifade etmeye çalıştığı görülmektedir.

Ali Seydi Bey, devletlerin ortadan kalkmasını her açıdan zirve noktasına ulaştıktan sonra meydana gelen doğal bir süreç olarak görmektedir. Bu görüşüyle İbn Haldun'un devletler hakkındaki düşüncelerinden etkilendiğini söyleyebiliriz. İbn Haldun, uygarlıkla canlı organizma arasında bir benzerlik kurmuştur. Bu benzerlik her canlı varlık, doğar, büyür, gelişir, yaşlanır ve ortadan kalkarsa; her türlü toplumsal

⁴⁸⁰ Ali Seydi, **a. g. e.** , s. 5.

⁴⁸¹ Ali Seydi, **a. g. e.** , s. 6.

örgütlenme de bu şekilde kurulur, gelişir, yaşlanır, çözülür ve ortadan kalkar şeklinde ifade edilmiştir⁴⁸². Ali Seydi Bey, devletlerin de bu genel kurala tabi olduğunu ifade etmeye çalıştığı görülmektedir. Ali Seydi Bey, Anadolu'nun mevcut yapısını bu coğrafyada daha önce yaşamış ve ortadan kalkmış bulunan milletlerden kalan bir birikim olarak değerlendirmiştir⁴⁸³.

Ali Seydi Bey, bütün Doğu kavimlerini yoklamış olan anlayamamak ve eğlenceye düşkünlük (sefahat) hastalığını, devletlerin yıkılmasında en önemli etken olarak görmüştür. Osmanlı Devleti'nin mevcut haritasına bakarak şu tespiti yapmıştır: “Osmanlılar yalnız Devlet-i Selçukiye'nin varisi ve halefi olmayıp Asurîlerin, Babillerin, Fenikelilerin, Himyerilerin, Beni İsrail Devleti'nin Emevilerin, Abbasilerin. Eyyubilerin Fatımilerin Selçukilerin kısmen İranilerin, Ermenilerin ve Anadolu'daki bilcümle Hükûmat-ı sagire-i kadime ceddinin, velhasıl Roma Şarki İmparatorluğu'nun bile varisidirler”⁴⁸⁴ ifadeleriyle Osmanlı Devleti'ne uzun bir tarihi geçmiş ve geniş bir coğrafya çerçevesi çizmiştir. Bu sebepten dolayı hükümdarlarımıza *han, sultan, şehinşah, halife-i müslimin, padişah, imparator* unvanları verildiğini söylemiştir⁴⁸⁵.

Eserde ayrıca coğrafi ve tarihi özellikleri olan bazı terimler açıklanmıştır. Örneğin; Cabir Kalesi'nin coğrafi konumu ve yapısal özellikleri anlatılmıştır⁴⁸⁶. Ayrıca bu eserde Ali Seydi Bey'in önemli özelliklerinden biri olan dil ve sözlük alanına olan ilgisinin esere belirgin bir şekilde yansıtıldığı görülmektedir. Anlamı bilinmeyen kelimeleri açıklamış, bazı kelimelerin sözlük çalışması anlamında kökenine inmiş bu metotlarla da açıklığa kavuşmayan kelimeleri kendi yorumları ile açıklamıştır. Mesela, Ertuğrul ismi hakkında dipnotta ismin manası ve imlasıyla ilgili bilgi şu şekildedir: Ertuğrul: Erkek kartal manasındadır. Er-Tuğrul imlasıyla da yazılabileceği ifade edilmiştir⁴⁸⁷.

Ali Seydi Bey, bu eserde Osmanlı Tarihi konularını bölümler halinde anlatmıştır. Eserde Osmanlı Devleti'ni, önceki ders kitaplarında olduğu gibi dönemlendirerek ve tahta geçen padişahlara kaçınıcı padişah olduğu belirtilerek başlıklar oluşturmuş-

⁴⁸² Ahmet Arslan, **İbn Haldun**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008, s. 117-118.

⁴⁸³ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 10.

⁴⁸⁴ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 12.

⁴⁸⁵ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 13.

⁴⁸⁶ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 15.

⁴⁸⁷ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 17.

tur. Eserde altı temel dönemde Osmanlı Tarihi anlatılmıştır. Ortaokullar için hazırlanan tarih dersi, ders kitabında dört döneme ayrılan Osmanlı Tarihi, liseler için hazırlanan ders kitabında altı döneme ayrılarak anlatılmıştır. Dönem adları: Osmanlı Devleti'nin Suret-i Zuhuru ve Te'sisi (Devletin Ortaya Çıkışı ve Kuruluşu)(H 630-816), Devr-i İntibah ve İade-i Sükûnet (Uyanış ve Sükûnetin Sağlanması) (H 816-926), Devr-i İkbâl (Yükselme Devri) (H 926-1006). Devr-i Tevgîf (Duraklama Devri) (H 1006-1033), Devr-i İnhîtat (Gerileme Devri) (H 1093-1249), Devri Teceddüd ve İntibah (Yenilenme ve Uyanış Devri) (H 1206-1293) şeklindedir. Ortaokullar için hazırlanan Osmanlı Tarihi ile liseler için hazırlanan Osmanlı Tarihi arasında içerik ve ana hat aynı olsa da önemli farklar vardır. Eserde Osmanlı Tarihi liselerde altı devirde işlenirken ortaokullar için hazırlanan eserde dört dönem halinde Osmanlı Tarihi işlenmiştir.

Birinci bölüm, *Osmanlı Devleti'nin Suret-i Zuhuru ve Tesisi* (H 630-816) adını taşımaktadır. Bu bölüm Kayıhan Aşireti'nin Orta Asya'dan Moğol baskısıyla, bölgede bulunan gruplarla batıya doğru hareket etmesiyle başlatılmıştır. Çelebi Sultan Mehmet'in (1413-1421) tahta çıktığı döneme kadar olan gelişmeleri içermektedir. Bu başlık altında: *Menşei, Ertuğrul Bey, Tavattun (Yerleşme, Yurt tutma), Osman Bey, Osmanlı Eمارeti, Birinci Padişah Osman Gazi b. Ertuğrul, İkinci Padişah (Orhan Gazi b. Osman Gazi) (726-761). İlk İcraat, Vaz-ı Kavanin ve Nizamaat, İcraat-ı Medeniye, Osmanlıların Rumeli'ye Müruru (Sene:758), Üçüncü Padişah (Murad-ı Hüdavendigâr Gazi b. Orhan Gazi) (761-791), Gavail-i Dâhiliye, Rumeli Fütühatı. Savcı Bey Vakası, Kosova Muharebe-i Küberası, Hüdavendigâr'ın Hüviyeti, Dördüncü Padişah (Sultan Yıldırım Bayezid Han b. Hüdavendigâr Gazi) (791-805), Keyfiyet-i Cülusu, Fütühat ve İcraatı, Kostantiniyye'nin Birinci Muhasarası. Niğbolu Muharebe-i Azime'si, Kostantiniyye'nin İkinci Muhasarası, Timurlenk, Ankara muharebe-i Meşhuresi, Ankara Muharebesi'nin Neticesi, Sultan Yıldırım Bayezid'in Hüviyeti, Lahika, Fasıla-i Saltanat Devr-i Fetret, Beşinci Padişah Sultan Süleyman-ı Evvel b. Yıldırım Bayezid(805-813), konuları işlenmiştir.*

Osmanlı Devleti'nin *Suret-i Zuhuru ve Tesisi* başlığı altında Osmanlılara çok fazla ayrıntıya girmeden bir menşe (çıkış yeri) tespiti yapılarak başlanmıştır. Bu tespite göre Osmanlılar, H 7. asırda Orta Asya'dan göç eden Türk Kayıhan Aşireti'ne

mensup olup ve bunların da soylarının Oğuz Boyu'na dayandığı belirtilmiştir⁴⁸⁸. Konu başlıkları, Osmanlı Tarihi kuruluşan itibaren oldukça ayrıntılı bir biçimde işlenmiştir. Bu bölüm I. Bayezid (1389-1403) dönemine kadar olayları içine almıştır. Bu bölümde en dikkat çekilen konular; Osmanlı Beyliği'nin topraklarını genişletmek için uyguladığı genişleme siyaseti ve Osman Gazi'nin komşuları olan Bizans tekfurları ile mücadele etmesi üzerinde durulmuştur.

Diğer önemli bir gelişme de Orhan Gazi ve ağabeyi olan Alâaddin Paşa arasındaki ilişki olmuştur. Bu iki kardeşin saltanat için aralarında mücadeleye girişmemiş olması; hatta işbirliği içinde devletin kurumlarının sağlamlaştırılması için çalışmaları, Osmanlı Devleti tarihinde önemli bir örnek ilişki olarak gösterilmiştir⁴⁸⁹. İstanbul'un Osmanlılar tarafından biri Osmanlı Tarihi'nde ilk defa (1394) olmak üzere iki kere kuşatılması da bu dönemin önemli gelişmeleri olarak gösterilmiştir⁴⁹⁰. Ali Seydi Bey eserde, Osman Gazi'den (1302-1324) başlayarak her padişahla aynı dönem yaşamış önemli Avrupa Devletleri'nin krallarının adlarını bölüm sonlarında saymıştır⁴⁹¹. Ali Seydi Bey'in dikkat çektiği noktalardan biri de; Osmanlıların Rumeli'ye geçişini plansız gelişigüzel bir gelişme olarak gösterilmesine karşı çıkmasıdır. Bunun öncesinde alt yapı anlamında önemli çalışmaların yapıldığını bu önemli olayın planlanarak yapılmış bir gelişme olduğunu savunmuştur⁴⁹². Dolayısıyla bu önemli tarihi gelişmeyi, önemsiz göstermeye çalışan kişilere cevap verdiği görülmektedir.

İkinci bölüm, *Devr-i İntibah ve İade-i Sükûnet* (H 816-926) biçiminde adlandırılmıştır. Ali Seydi Bey, bu bölümün anlatımını I. Mehmet'in (1413-1421) padişah olmasıyla başlatmış, Sultan II. Bayezid'in (1481-1512) vefatına kadar olan gelişmelere yer vermiştir. Bu başlık altında aşağıdaki konular anlatılmıştır: *Yedinci Padişah Çelebi Sultan Mehmed b. Yıldırım Bayezid (H 816-824), İlk İcraat, İade-i Hudut, Kavail-i İctimaiye, Çelebi Sultan Mehmed'in Hüviyeti, Sekizinci Padişah Sultan Murad-ı Sâni. Çelebi Mehmed Han (H 824-886), Kostantiniyye'nin Dördüncü Muhasarası, Jan Hünyad Galesi, Sultan Murad'ın Saltanattan İstifası, Varna Muharebe-i Meşhuresi, Sultan Murad'ın Tekrar Cülusu, İkinci Kosova Muharebe-i*

⁴⁸⁸ Ali Seydi, **a. g. e.**, s.12.

⁴⁸⁹ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 59-60.

⁴⁹⁰ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 97.

⁴⁹¹ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 46-47.

⁴⁹² Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 61-65.

Meşhuresi, Sultan Murad-ı Sâni'nin Hüviyeti. Dokuzuncu Padişah [Fatih Sultan Mehmet Han Sâni b. Murad-ı Sâni (H 887-855)], Teşbbüsat-ı Mühimme, Kostanti-niyye'nin Fethi, Netice-i Fetih, Çandarlı Sülalesinin Mevkii İktidardan İskatı ve Teceddüdü Muahedat, Sırbistan Seferleri, Karadeniz Sahili'nin Fethi, Eflak Mora Seferleri, Fütühat-ı Bahriye, Bosna'nın İstilasası ve Venedik Harbi. Uzun Hasan Gai-lesi, Mahmut Paşa'nın Katli, Kırım'ın Fethi, İtalya Seferi Fatih'in İrtihali, Fatih Sultan Mehmed'in Hüviyeti, Onuncu Padişah Sultan Bayezid-i Sâni b. Sultan Mehmed Han (886-918), Cem Sultan Vakası, Ahvâl-ı Dâhiliye, Kili ve Akkirman'ın Fethi. Boğdan Vakası, Mısırlılarla Muharebe, Mısır Galesinin Neticesi, Macaris-tan Seferi, Bazı Vaka-i Dâhiliye, Venedik Muharebesi, Şah İsmail-i Safavi'nin Zu-huru Memalik Osmaniye'de Tesirâtı, Şehzadeganın Ahvâli, Şahkulu Vakası, Sultan Bayazid'in Saltanattan İstifası, Sultan Bayezid-i Sâni'nin Hüviyeti, konuları anla-tılmıştır.

Ali Seydi Bey, *Devr-i İntibah ve İade-i Sükûnet* olarak isimlendirilen bu dönemin en önemli gelişmelerinden biri olarak; Ankara Savaşı'ndan sonra neredeyse yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalan Osmanlı Devleti'nin tekrar toparlanması ve Anadolu'da birliğin sağlanmış olmasını göstermiştir. Ankara Savaşı'nın kaybedil-mesinin sebepleri üzerinde ayrıntılı açıklamalarda bulunmuştur. Bu bölümde ayrı- ca, Osmanlı Tarihi'nde tartışmalara konu olmuş olan, padişahların sayısı meselesi, “Fasıla-i Saltanat ve Devr-i Fetret” başlığı kavramları izah edilerek açıklanmaya çalışılmıştır. Ali Seydi Bey, bu iki kavramın yanlış kullanılmasından dolayı karı- şıklık yaşandığını ifade etmiş; kendisi bu kavramları açıklamıştır⁴⁹³. İstanbul'un Osmanlılar tarafından feth edilmesini teşebbüsat-ı mühimme⁴⁹⁴ olarak ifade etmiş- tir. İstanbul'un Fethi'nin hem Türkler açısından hem de Avrupalılar açısından etki- lerine dikkat çekilmiş; İstanbul'un Fethi'nden sonra Avrupa'ya giden ilim adamlar- ının gittikleri yerlerde toplumların ve devletlerin uyanışına önderlik etmelerine dikkat çekilmiştir⁴⁹⁵.

Üçüncü bölüm, *Devr-i İkbal* (H 926-1006) başlığı altında konular anlatılmıştır. Bu bölüm Yavuz Sultan Selim'in (1512-1521) tahta çıkışı ile başlatılmış ve Sultan III.

⁴⁹³ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 115-118.

⁴⁹⁴ Teşebbüsat-ı mühimme; önemli girişim anlamında kullanılmıştır. Ayr. Bkz. Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 187.

⁴⁹⁵ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 202-205.

Murat'ın (1574-1595) vefatıyla bitirilmiştir. Bu başlık altında aşağıdaki konulara yer verilmiştir. *On birinci Padişah (Birinci Halife Yavuz Sultan Selim-i Evvel b. Beyazdî-ı Sâni) (926-916), Ahval-ı Dâhiliye, İran Sefer-i Kebiri, Mısır Sefer-i Mühimi, Mısır Seferinin Münakaşası, Vakayı Ahire, Sultan Selim'in Hüviyeti, On ikinci Padişah İkinci Halife Kanuni Sultan Süleyman Han b. Selimi-i Evvel (926-974), Ahval-i Dâhiliye, Esfar-ı Hümayun, Rodos seferi, Bazı Vakalar, Mohaç ve Budin Sefer-i Kebiri, Viyana Seferi (936), Alman Seferi (939-938), Irak Seferi (940-942), Korfu Seferi (943), Bağdad Seferi (940), Bazı Vaka-i Mühimme, Macaristan Seferi (950), Avusturya Seferi (950), İran Seferi (955), Bazı Fütûhat ve İnanaat, Son Seferi (974), Kanuni Sultan Süleyman'ın Hüviyeti, On üçüncü Padişah (Üçüncü Halife Sultan Selim-i Sâni b. Süleyman Kanuni (964-972), Keyfiyet-i Cülusu, Sakızın Fethi, Avusturya İle Teceddüd-i Musalaha, Yemen Kitasının Fethi, Kıbrıs'ın Fethi, İnebahtı Muharebesi (979), Tunus'un Fethi, Selim-i Sâni'nin İrtihali ve Hüviyeti, Ondördüncü Padişah (Dördüncü Halife Sultan Murad-ı Salis b. Selim-i Sâni (982-1003), Vaka-i Dâhiliye, İran Seferi (975-998), Avusturya Seferi Tavili, Sultan Murad-ı Salisin İrtihali ve Hüviyeti, İkinci Faslın Tekmilesi* ile bu bölüm bitirilmiştir.

Ali Seydi Bey, *Devr-i İkbal* olarak isimlendirdiği dönemde Mısır Seferi (1516/1518) sonunda halifeliğin Osmanlı Devleti'ne geçmesiyle, padişahların isimlerine halife unvanını da eklemiştir. Ali Seydi Bey, bu bölümde diğer konuların anlatımıyla birlikte en fazla Mısır Seferi üzerinde durmuştur. Mısır Seferi'nin başlatılmasında mesafenin uzak oluşu ve Yeniçerilerin isteksiz olmasından dolayı başarılı olunamaması durumunda öncekilere benzer olumsuz durumların yaşanması ihtimalinin olmasına dikkat çekmiştir⁴⁹⁶. Bu seferin Osmanlı Tarihi'nde büyük kazanımlara sebep olduğu gibi kaybedilmesinde de devletin tamamen ortadan kalkacağı riskini taşıdığını ifade etmiştir⁴⁹⁷. Ankara Savaşı sonrası meydana gelen olayların böyle bir değerlendirmede etkili olduğu söylenebilir.

Ali Seydi Bey, bu bölümün değerlendirmesini yaptığı kısımda Osmanlı Devleti ile ilgili önemli tespitlerde bulunmuştur. Osmanlı Devleti'nin bir asır içinde Doğu'nun ve Batı'nın en kuvvetli hükûmetleri sırasına girmesini ve yine Ankara Savaşı ile yok olma derecesine gelmesinin birtakım maddi ve manevi sebepleri olduğunu söylemiştir. Ali Seydi Bey'e göre, başlangıçtan kısa bir süre sonra esaslı bir şekilde

⁴⁹⁶ Ali Seydi, **a. g. e.** , s.270-273.

⁴⁹⁷ Ali Seydi, **a. g. e.** , s.187.

kanun ve nizamları yapmaları, daimi orduyu kurmuş olmaları, her tarafta adaletle muamele etmeleri ve her işte düzene önem vermeleri Osmanlı Devleti'ni çok kısa bir sürede en önemli devlet haline getirmiştir. Sefahat, gurura kapılma ve ahlaksızlık yüzünden yok olmuş olan milletlerin adetlerini benimsemek, kanunların zamanın şartlarına göre yenilenmemesi vb. sebeplerin de yok olma noktasına gelmesinde etkili olduğunu ifade etmiştir⁴⁹⁸.

Dördüncü bölüm, *Devr-i Tevgîf* (Duraklama Devri) (H 1006-1033) başlığı altında incelenmiştir. Bölüm Sultan III. Mehmed'in (1595-1603) tahta çıkışıyla başlatılmış ve Çehrin Seferi (1668) ile bitiriliştir. Bu dönem içerisinde bulunan konu alt başlıklar aşağıdaki gibidir: *Onbeşinci Padişah (Beşinci Halife Sultan Mehmed-i Salis b. Murad-ı Salis)*, *Vaka-i Dâhiliye, Hal ve Vaziyet, Eğri Seferi, Yani Kalesinin Ziyai, Kanije Müdafaa-i Meşhuresi, Celâlilerin Başkaldırılması, İran Seferi, Onaltıncı Padişah Altıncı Halife Sultan Ahmed-i Evvel b. Mehmed Han-ı Salis (1012-1026)*, *Evail-i Ahval, Zitvatoruk Muahede ve Musalahası (1606), İran Seferi ve Neticesi, Vakayı'ı Ahire, Sultan Ahmed-i Evvelin Hüviyeti, On Yedinci Padişah (Yedinci Halife) Sultan Mustafa Han Sâni b. Mehmed-i Salis (1032-1026)*, *On sekizinci Padişah (Sekizinci Halife) Sultan Osman Han Sâni b. Ahmed-i Evvel (1032-1027)*, *Sultan Mustafa'nın Cülusu ve Hali, Sultan Osman-ı Sâni'nin Devri ve İdaresi, Hotin Seferi (1029/1621), Sultan Osman'ın Şehadeti, Vaka-i Ahire, On dokuzuncu Padişah (Dokuzuncu Halife) (Sultan Murad-ı Rabi b. Sultan Ahmed-i Evvel (1032-1049), Vaka-i Evvelîye, Murad-ı Rabig'in Faaliyeti, İran Seferi, Irak Seferi, Sultan Murad-ı Rabig'in Hüviyeti, Yirminci Padişah (Onuncu Halife) Sultan İbrahim b. Ahmed Han-ı Evvel (1049-1058), Vaka-i Evvelîye, Girit Muharebesi, Sultan İbrahim'in Hüviyeti, Yirmi Birinci Padişah (On birinci Halife) Avcı Sultan Mehmed Han Rabi b. Sultan İbrahim (1059-1099), Vaka-i Evvelîye, Vaka-i Vakvakiye, Köprülü Mehmet Paşa ve İcraatı, Köprülü Mehmet Paşa'nın Hüviyeti, Köprülüzade Fazıl Ahmed Paşa'nın Sadareti, Girit'in Kâmilin Fethi, Lehistan Seferi, Fazıl Ahmed Paşa'nın vefatı ve Hüviyeti, Cehrin Seferi, Üçüncü Faslın Tekmilesi başlıklarından oluşur.*

Ali Seydi Bey, Duraklama Devri olarak isimlendirilen bu dönemde, sırayla tahta geçen padişahlar ve onların zamanlarında meydana gelen askeri ve siyasi olaylar-

⁴⁹⁸ Ali Seydi, a. g. e. , s.301.

dan bahsetmiştir. Devletin bir durgunluk dönemi içerisine girdiğini; artık savaşlardan kazançlı çıkamadığını ifade etmiştir. Bu dönemde bazı padişahların küçük yaşta tahta çıkması⁴⁹⁹, nadir olarak yetenekli padişahların gelmesi gibi nedenleri duraklamanın idari alandaki sebepleri olarak göstermiştir. Bu dönemde yönetimdeki eksikliklerin giderilmesi konusunda yetenekli devlet adamlarının devreye girdiğini ve bunların en önemlilerinin de Köprülü Mehmet Paşa ve oğlu Fazıl Ahmet Paşa olduğunu ifade etmiştir. Ali Seydi Bey, bunlara benzer devlet adamlarının önemini göstermek için “Fazıl Ahmed Paşa daha birkaç sene yaşamış olsaydı eslaf⁵⁰⁰ ve ahlafının⁵⁰¹ daire-i muvaffakiyeti haricinde kalmış olan Viyana’nın Fethi meselesi hallolunmuş ve devletin başındaki diğer birçok pürüzlü işleri tamamıyla ref ve izale⁵⁰² edilmiş olacaktı”⁵⁰³ ifadelerini kullanmıştır.

Ali Seydi Bey, duraklamanın sebeplerini anlatırken en başta bu dönemdeki padişahların ordunun başında seferlere katılmamalarını söylemiştir. Hükümdarların savaşta ordunun başında olmasının pek çok faydası olduğunu; bu durumu önceki savaşların ispat ettiğini; ancak bu dönem padişahlarının bu durumu idrak edemediğine dikkat çekmiştir. Ali Seydi Bey, devlet adamlarının her zaman yönettikleri topluma örnek olma konumunda olduğuna dikkat çekmek için şu tespiti yapmıştır: “Efrad-ı milleti Osmaniye, padişahlarına maddi ve manevi riştelere⁵⁰⁴ bağlıdır. Padişah-ı zaman hangi tariki ve mesleği iltizam ve ihtiyar ederse halk da onun sülûku⁵⁰⁵ üzere hareket eder. Sarayın israfı, sefahati, ne derece artarsa halk da o kadar sefahate koyulur. Bayezid-i sâni tarika-i züht ve takvayı iltizam ediyor. Rical de, me’murin de efrad-ı ahali de–taassup derecesinde-dindarlık hissi uyanıyor”⁵⁰⁶. Bu tespiti doğrulayan örneklerin tarihte çok olduğuna dikkat çekilmiştir. Ali Seydi Bey, bu ifadelerle halkın yöneticileri takip ve taklit etmeleri olgusunu ifade etmektedir. Padişahların sefere çıkmamalarının sebebi olarak onların sarayda yetişmiş

⁴⁹⁹ Örneğin; bu dönemde I. Ahmed (1603-1617) on dört yaşında, II. Osman (1618-1622) on dört, IV. Murad (1623-1640) on bir yaşında padişah olmuştur.

⁵⁰⁰ Eslaf kelimesi, bir memurluk veya hizmette kişinin kendisinden önceki kişileri anlatmak için kullanılmıştır. Devellioğlu, **a. g. e.**, s.234.

⁵⁰¹ Ahlaf kelimesi, bir memurluk veya hizmette kişinin kendisinden sonra gelenleri ifade etmek için kullanılmıştır. Devellioğlu, **a. g. e.**, s.17.

⁵⁰² Ref ve izale ifadesi, ortadan kaldırma, yok etme anlamlarında kullanılmıştır.

⁵⁰³ Ali Seydi, **a. g. e.**, s.440-441.

⁵⁰⁴ Rişte kelimesi halat, ip manasına gelmektedir. Bu cümlede bir şeye bağlı olma anlamında kullanılmıştır.

⁵⁰⁵ Sülûk kelimesi, bir yolu takip etme anlamına gelmektedir. Devellioğlu, **a. g. e.**, s.970. Bu cümlede padişahların yaşam tarzı izlediği yol anlamında kullanılmıştır.

⁵⁰⁶ Ali Seydi, **a. g. e.**, s.443.

olmalarını, diğeri bir ifadeyle sancaklara vali olarak gidip böyle bir tecrübeden yoksun olmalarına dayandırmıştır⁵⁰⁷.

Ali Seydi Bey'e göre gerileme dönemine girilmesinin diğeri nedenlerini özetle ifade edecek olursak: Yeniçeri Ocağı'nın eski düzeninin bozulması en önemli neden olarak görülmektedir. Avrupa'da askeri ve bilimsel alandaki gelişmelerin artması, Osmanlı Devleti'nin bunu takip edememesi diğeri nedenler arasında sayılmıştır. Osmanlı eğitim sisteminin temelini oluşturan medreselerdeki bozulmalar, Yeniçerilerin halka keyfi davranışlarda bulunarak, toplumsal düzeni bozmaları ve saray kadınlarının yönetime çok fazla müdahale etmesi de böyle bir döneme girilmesinin nedenleri olarak sıralanmıştır⁵⁰⁸. Kısaca Osmanlı Devleti bu dönemde askeri, eğitim ve idari alanlardaki bozulmalardan dolayı duraklama dönemine girmiştir.

Beşinci bölüm *Devr-i İnhitat* (Gerileme Devri)(H 1093-1249) başlığı altında ele alınmıştır. Bu başlık altında ele alınan konular şunlardır: *Viyana'nın İkinci Muhasara ve Neticesi*, *Sultan Mehmed-i Rabig'in Hüviyeti*, *Yirmi İkinci Padişah (On ikinci Halife) Sultan Süleyman Han-ı Sâni b. Sultan İbrahim (1099-1102), İhraz-ı Muvaffakiyet*, *Köprülü Fazıl Mustafa Paşa*, *Sultan Süleyman-ı Sâni'nin Hüviyeti*, *Yirmi Üçüncü Padişah (On üçüncü Halife) Sultan Ahmed Han-ı Sâni b. Sultan İbrahim (1106-1102), Evail-i Ahval, Salankemen Muharebesi (1691), Ahval-i Dâhiliye*, *Sultan Ahmed Sâni'nin Hüviyeti*, *Yirmi dördüncü Padişah (Ondördüncü Halife) Sultan Mustafa Han-ı Sâni b. Mehmed Rabig (1106-1115), Evail-i Ahval, Lippa ve Luges Seferleri*, *İkinci Temeşvar Seferi*, *Zenta Meselesi*, *Karlofça Muahedesi (1110). Ahval-i Dâhiliye*, *Sultan Mustafa Han'ın Hali*, *Sultan Mustafa Han'ın Hüviyeti*, *Yirmi beşinci Padişah (Onbeşinci Halife) Sultan Ahmed Han-ı Salis b. Mehmet Rabig (1115-1143), Vaka-i Evvelîye*, *Purut Muharebesi ve Muahedesi*, *XII. Şarl'ın Israrı*, *Venedik Muharebesi*, *Avusturya Seferi ve Neticesi*, *Pasarofça Muahedesi*. *İran Muharebesi ve İstanbul'da İhtilal Zuhuru*, *Sultan Ahmed-i Salis'in Hüviyeti*, *Yirmi altıncı Padişah (Onaltıncı Halife) Sultan Mahmud Han-ı Evvel b. Sultan Mustafa Sâni (1143-1168), Evail-i Ahval, İran Muharebesi*, *Rusya ve Avusturya Seferleri*, *Belgrad Muahedesi*, *İran Muharebesi*, *Sultan Mahmud-u Evvel'in Vefatı ve Hüviyeti*, *Yirmi yedinci Padişah (On yedinci Halife) Sultan Osman-ı Salis*

⁵⁰⁷ Ali Seydi, **a. g. e.** , s.444.

⁵⁰⁸ Ali Seydi, **a. g. e.** , s.446- 448.

b. *Sultan Mustafa Sâni (1168-1771), Yirmi sekizinci Padişah (On sekizinci Halife) Sultan Mustafa Han-ı Salis b. Sultan Ahmed Salis (1171-1187), Evail-i Ahval ve Koca Ragıp Paşa, Rus Seferi ve Neticesi, Sultan Mustafa-yı Salis'in Hüviyeti, Yirmi dokuzuncu Padişah (On dokuzuncu Halife) Sultan Hamid'i Evvel b. Ahmed Salis (1187-1203), Evail-i Ahval, Kaynarca Muahedesi, Islahat-ı Dâhiliye, Kırım'ın Ruslar Tarafından İstilasası, Rusya, İran ve Avusturya Seferleri, Sultan Hamid-i Evvel' in Hüviyeti, Otuzuncu Padişah (Yirminci Halife) Sultan Selim-i Salis b. Mustafa'yı Salis (1203-1222), Evail-i Ahval, Zıştovi ve Yaş Muahedesi (1205-1206) konu başlıkları anlatılmıştır. Bu dönem Osmanlı Devleti'nde siyasi ve askeri olayların en yoğun yaşandığı bir devir olduğu görülmektedir.*

Ali Seydi Bey, *Devr-i İnhitat* (Gerilme Devri) olarak isimlendirilen bu dönemi, II. Viyana Kuşatması ile başlatmış ve Zıştovi ve Yaş Antlaşmalarının imzalanmasıyla bitirmiştir. Karlofça Antlaşması (1699), Pasarofça Antlaşması (1718) ve siyasi ve askeri bir güç olarak ortaya çıkan, Osmanlı Devleti'ni pek çok zaman uğraştıran Rusya Devleti bu bölümde üzerinde en çok durulan konular olmuştur. Ali Seydi Bey, Rusya ile yapılan Küçük Kaynarca Antlaşması'nı(1744) Osmanlı Tarihi'ndeki en ağır antlaşmalardan biri olarak değerlendirmiştir⁵⁰⁹. Fransız ihtilali ile uğraşan Avrupa devletlerinin savaşları bitirmek istedikleri bir döneme denk geldiği ifade edilen Avusturya ile imzalanan Zıştovi Antlaşması (1791) ve Rusya ile imzalanan Yaş Antlaşması(1792) diplomatik açıdan birer başarı olarak görülmüştür.

Altıncı bölüm *Devri Teceddüd ve İntibah* (Yenilenme Dönemi) (H 1206-1293) başlığı altında incelenmiştir. Bu başlığın konuları ise şunlardır: *Islahat-ı İbtidar, Mısır Vukuatı, Kavail-i Dâhiliye, Rusya Muharebesi, İstanbul da Fitne Zuhuru; Selim-i Salis'in Hali, Sultan Selim'in Hüviyeti, Otuz birinci Padişah (Yirmi birinci Halife)Sultan Mustafayı Rabiğ b. Sultan Hamid-i Evvel (1222-1223), Ahval-i Dâhiliye, Alemdar Vakası ve İrtica, Otuz ikinci Padişah (Yirmi ikinci Halife) Sultan Mahmud-u Sâni b. Sultan Hamid-i Evvel (1255-1223), Vaka-i Evvelîye, Fitne-i Azime-i Saniye, Vaka-i Muhtelif, Mora Vakası, Vaka-i Hayriye, Navarin, Otuz Üçüncü Padişah (Yirmi üçüncü Halife) Sultan Abdülmecid Han b. Sultan Mahmud-u Evvel (1255-1277), Evail-i Ahval, Gülhane Hattı Hümayunu, Mısır Gailisinin Bertaraf Edilmesi, Vaka-i Müttefika, Kırım Seferi, Paris Muahedesi, Vaka-i Ahire, Sultan*

⁵⁰⁹Ali Seydi, a. g. e. , s. 518-521.

Abdülmecid'in Hüviyeti, Otuz dördüncü Padişah (Yirmi dördüncü Halife), Sultan Abdülaziz Han b. Sultan Mahmud-u Sâni (1277-1292), Evail-i Ahval, Bulgaristan ve Hersek ihtilali, Otuz beşinci Padişah Sultan Murad Han (Yirmi beşinci Halife), Otuz altıncı padişah (Yirmi altıncı Halife) Sultan Abdülhamid-i Sâni b. Abdülmecid (1293-1327), Evail-i Ahval, Berlin Muahedenamesi, Beşinci Fasılın Tekmîlesi bölümlerinden oluşmuştur. Sultan III. Selim'in tahta çıkışıyla başlayan bu dönem I. Meşrutiyet'in ilanı (1876) ve ardından imzalanan Berlin Antlaşması'na (1878) kadar olan olayları kapsamaktadır. Ali Seydi Bey, Osmanlı Tarihi'nin bütün devirlerini önemsemekle birlikte en çok üzerinde durduğu zaman dilimi bu dönem olmuştur. Ali Seydi Bey'e göre, bu dönemde hem Osmanlı Devleti hem de Avrupa'da çok önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu dönemin devlet görevlileri tarafından çok iyi öğrenilmesini gerekli (elzem) olarak görmüştür. Kendisi de Mülkiye dergisinde bu zaman aralığını kapsayan başlı başına eserler kaleme almıştır⁵¹⁰.

Sonuç olarak, Ali Seydi Bey bu eserinde Osmanlı Tarihi konularını oldukça geniş bir şekilde ele almıştır. Konu başlıklarını padişahların kronolojik olarak tahta çıkış tarihlerini esas alarak düzenlemiştir. Mısır Seferi sonunda halifeliğin Osmanlı sultanlarına geçmesinin önemi üzerinde durulmuştur. Konu başlıkları padişahların kimlik ve künye bilgilerinden oluşturulmuştur. Ali Seydi Bey, padişahın kaçınıcı padişah ve kaçınıcı halife olduğunu belirtip ardından baba adı ve padişah adını söylemiştir. Örneğin; *On üçüncü Padişah (Üçüncü Halife Sultan Selim-i Sâni b. Süleyman Kanuni)(H 964-972)* biçiminde başlıklar oluşturmuştur. Önce kronolojik sıra, halifelik bilgisi, baba adı, padişah adı ve saltanat süresi bilgileri başlıkta verilmiştir. Konu işlenişi ise padişahların göreve başlaması, devletin içinde bulunduğu genel durum, *ahval-i dâhiliye*⁵¹¹, meydana gelen diğer olaylarla konular anlatılmıştır. Ali Seydi Bey, önemli olayların tartışıldığı *münakaşa* bölümlerinde bazı konuların tartışmasını yapmıştır. Örneğin; bu anlamda Ankara Muharebesi'nin münakaşası kısmında Yıldırım Bayezid (1389-1403) devrinde her muharebede galip olan Osmanlı Ordusu'nun bu defa yenilmiş olmasının tartışmasını yapmış ve tespitlerini şu şekilde sırlamıştır:

⁵¹⁰ Ali Seydi, **a.g.e.** , s. 616-623.

⁵¹¹ İç karışıklıklar, şehzadeler arasındaki mücadeleler bu bölümde anlatılmıştır. Ali Seydi, **a. g. e.** , s. 543.

1. Padişahın, bu muharebeyi devlet adamı ve komutanların karşı görüşleri sürmelerine rağmen yapmış olması, diğer bir ifadeyle fikir alışverişine önem vermemiş olması ilk tespit olarak gösterilmiştir.

2. Ali Seydi Bey'e göre iyi bir yönetici ve devlet adamında bulunması doğru olmayan özelliklerden biri gururlu olmaktır. Hem padişahın hem de komutanların mağrur olması Ali Seydi Bey tarafından ahlaken cezalandırılması gereken bir durum olarak görülmektedir. Dolayısıyla padişahın çok gururlu olduğu tespiti yapılmıştır.

3. Timur Han'ın askerinin Osmanlı askerinden birkaç kat fazla olması.

4. Osmanlı Devleti'ne bağlanmış olan diğer Anadolu Beylikleri'nden Aydın ve Saruhan Beyleri'nin askerlerinin savaş esnasında ordudan ayrılıp kendi beylerinin bulunduğu tarafa geçmeleri.

5. Sultan Yıldırım Bayezid'in asabi mizaçlı oluşu ve yakınında bulunanların bu durumdan bıkmış olmaları onları savaşta isteksiz davranmaya sevk etmiştir.

6. Padişahın tedbirsiz oluşu ve düşman kuvvetlerini tam olarak tetkik edemeyişi onun bu savaşı kaybetmesinin nedenleri arasında görülmüştür. Ali Seydi Bey, Osman Gazi'den itibaren buna benzer önemli devlet işlerinin devlet adamları ve ordu komutanlarıyla görüşüldükten sonra harekete geçildiğinin ifade etmiştir⁵¹².

Eserde padişahlar hakkında, onların ruhsal ve fiziksel özelliklerini bildiren *hüviyeti bölümü* vardır. Bu bölümde Ali Seydi Bey, padişahların ruhsal ve fiziksel özellikleri hakkında tespitlerde bulunmuştur. Eserin dipnotlar bölümünde, anlatılan padişahla aynı sırada yaşamış olan yabancı hükümdarlar hakkında kısa bilgiler vermiştir. İlgili padişah devrinde yaşamış ve yetişmiş âlim ve fazıl kişilere örnekler vererek padişahın ilime ve bilginlere karşı olan bakışını dolaylı olarak anlatmıştır. Anlatılan padişahın devrinde ele geçirilen yerler ve yapılan eserler hakkında verilmiştir⁵¹³. Ali Seydi Bey bu yöntemle, dipnotlarda bu bilgilere yer vererek hem tarihi bilgi vermiş hem de konuyla ilgili öğrencilerin bir senteze ulaşmalarının yolunu açmak istemiştir.

⁵¹² Ali Seydi, **a. g. e.** , s. 112.

⁵¹³ Ali Seydi, **a. g. e.** , s. 46-47.

5.2.3.3 İlkokul öğrencileri için Osmanlı Tarihi (İptidailere Mahsus Tarih-i Osmani)

Daha önce de belirtildiği gibi, Ali Seydi Bey, toplumda ilgili olan herkesin tarih öğrenmesi için çaba sarf etmiştir. Bu düşüncesine uygun olarak, her kademedeki okullar için ders kitapları yazmıştır. Ali Seydi Bey tarafından yazılan bu eser, ilkokullar için hazırlanmıştır. Tarih-i Osmani kitabı 62 sayfadan oluşmuştur. Eser, Dersaadet'de Kanaat Matbaası'nda 1329/1913 yılında basılmıştır. Bu dönemde kitaplarda konuyla ilgili görsel malzemeler; harita ve resim, kullanılmasının ilk örnekleri bu eserde görülmektedir. Osmanlı Devleti'nin vilayetlerini ve sınırlarını gösteren bir harita mevcuttur⁵¹⁴.

Ali Seydi Bey, Osmanlı Tarihi hakkında temel açıklamalar yaparak eserine başlamıştır. Kitabın konu başlıkları: *Osmanlıların Aslı, Ertuğrul Bey, Tesis-i Hükümet-i Osmaniye ve Osman Gazi, Orhan Gazi, Hüdevendigâr, Yıldırım Beyazıt, Fasıla-ı Saltanat, Çelebi Sultan Mehmet, Murad-ı Sâni, Fatih Sultan Mehmet, Fethi Konsantiniyye, Bayezdi-ı Sâni, Sultan Selim-i Evvel, Sultan Süleyman-ı Evvel, Selim-i Sâni, Murad-ı Salis, Mehmed-i Salis, Sultan Ahmed-i Evvel, Mustafa Han-ı Evvel, Osman Han-ı Sâni, Murad-ı Rabiğ, Sultan İbrahim, Mehmed-i Rabiğ, Süleyman-ı Sâni, Ahmed-i Sâni, Mustafa Han-ı Sâni, Ahmet Han-ı Salis, Mahmut Han-ı Evvel, Osman Han-ı Salis, Mustafa Han-ı Salis, Abdülhamid-i Evvel, Selim Salis, Mustafa-ı Rabiğ, Mahmut Han-ı Sâni, Sultan Abdülmecit, Sultan Abdülaziz Han, Sultan Murad-ı Hamis, Sultan Hamid-i Sâni, Sultan Mehmet Reşat Han, Osmanlı Tarihi ana hatlarıyla yukarıdaki alt konu başlıklarına ayrılarak konular özet olarak anlatılmıştır.*

Ali Seydi Bey, bu eserini oldukça kısa bir şekilde hazırlamıştır. Diğer eserlerinde olduğu gibi, temel tarih kavramlarını düzeye uygun olarak açıklamakla anlatıma başlamıştır. Osmanlı Tarihi hakkında “Her kavmin kendine mahsus bir tarihi olduğu gibi bizim de Osmanlıların da bir tarihi vardır. İşte Tarih-i Osmani tabii olduğumuz Devlet-i Osmaniye'nin ne zaman ve ne suretle teşkil ettiğinden, neler geçirdiğinden, kimlerle muharebe ettiğinden, nereleri zapt ettiğinden bahseder”⁵¹⁵ ifadelerini kullanmıştır. Tarihin önemi konusuna da yer veren Ali Seydi Bey, bu konuda “Bir millet efradı için ilim halinden sonra bilinmesi ve öğrenilmesi lazım gelen şey;

⁵¹⁴ Ali Seydi, **İptidailere Mahsus Tarih-i Osmani**, Kanaat Matbaası, Dersaadet, 1913, s. 1.

⁵¹⁵ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 2.

mensup olduğu kavmin tarihidir. Nereden ve nasıl geldiğimizi bilmezsek nereye gideceğimizi de bilemeyiz. Evvelden ne ve nasıl olduğumuzu öğrenmezsek; ileride ne olacağımızı da kestiremeyiz. Bunun için tarihimizi iyi öğrenmeliyiz, onu sevmeliyiz”⁵¹⁶ ifadelerini kullanmıştır. Ali Seydi Bey, tarihi geçmiş ve gelecek arasında bir köprü olarak değerlendirmektedir. Geleceğe sağlam bir şekilde yürümek için geçmişin iyi bilinmesi gerektiği üzerinde durmuştur. Ali Seydi Bey’e göre tarihin iyi öğrenilmesi kadar önemli bir husus da, onun sevilmesidir. Başka bir ifade ile kişi içinde yaşadığı toplumun tarihini severek öğrenmelidir.

Eserde Osmanlıların aslının Türk olduğu ve ilk vatanlarının Türkistan’ın Horasan bölgesi olduğu belirtilmiştir. Tatarların bölgeye gelerek yerleşik halklara zarar vermesi sonucunda, bölge insanı yurtlarını terk etmek zorunda kalmışlardır. Bölgeyi terk eden aşiretlerden Kayıhan Aşireti’nden Süleyman Şah’a ait aşiret de bölgeyi terk edenler arasında yer almaktadır. Süleyman Şah’ın Fırat’ı geçerken nehirde boğulması üzerine, Ertuğrul Bey’in aşiretin lideri olduğu ifade edilmiştir. Önce, Selçuklu sultanının bu kabileye Domaniç yaylası ve Söğüt nahiyesini bağışlaması ile bölgeye yerleşen Kayıhan Aşireti burada devletlerinin temellerini atmışlardır. Karacahisar’ın fethiyle Selçuklu hükümdarı Osman Bey’e bir beyaz bayrak ile bir davul ve buna benzer siyasi anlamları olan, beylik anlamına gelen hediyeler göndermiştir. Osman Bey Karacahisar’da adına hutbe okutturdu. Ali Seydi Bey, bütün bu gelişmeleri devletin tesis edilmesinin birer alameti olarak görmektedir⁵¹⁷.

Ali Seydi Bey, bu eserde kitaptan ne şekilde istifade edileceği konusunda açıklamalar yapmıştır. Bir öğretim metodu olarak ezberciliği önermemiştir. Dolayısıyla öğrenme ile ezberin aynı şeyler olmadığına dikkat çekmiştir. Önerdiği metotlar ise dersi dinlemek, kitabı okumak ve hatırdaki kalanları arkadaşlarıyla konuşarak öğrendiklerini pekiştirmektir. Günümüz kavramlarıyla onun metodunu dikkati konuya yoğunlaştırmak, konuyu yazılı kaynaktan okuma ve öğrenmenin önemli kavramlarından tekrar etmeyi kullandığını söyleyebiliriz⁵¹⁸.

Ali Seydi Bey, bu kitabın ne amaçla kaleme alındığını ise somut bir örnekle anlatmıştır. Şöyle ki “Bu kitap neye benzer bilir misin? Ev yaptırmak isteyenler, mühendislere bir parça kâğıdın üzerine evin numunesini, modelini yaptırmazlar mı?

⁵¹⁶ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 3.

⁵¹⁷ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 7-9.

⁵¹⁸ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 5.

İşte bizim bu sene okuyacağımız bu kitap adeta Tarih-ı Osmaniye'nin öylece küçük bir numunesi, modelidir"⁵¹⁹ biçiminde ifade etmiştir. Ali Seydi Bey, buna benzer somut benzetme örneklerini, farklı seviyelerdeki okullar için yazdığı kitaplarda da kullanmıştır.

Ali Seydi Bey'in bu eserde dikkat çektiği konuların başında Osmanlı Devleti'nde yapılan idari düzenlemeler gelmektedir. Osmanlı Devleti'nde ilk toplumsal yapı düzenlemesinin, Alâaddin Paşa tarafından; ulema, asker ve ahali şeklinde yapıldığını ifade etmiştir⁵²⁰. İlk sadrazamlık müessesinin oluşturulması da şu şekilde anlatılmıştır: "Ulemadan Cendereli Kara Halil isimindeki zât Hayrettin Paşa namıyla sadrazam oldu ki: Devlet-i Osmaniye'de ilk sadrazam ve vezir olan zât budur"⁵²¹. Ali Seydi Bey'in eserde "Bize Osmanlı denmesi devletimizi tesis eden Osman Gazi'nin ismine nisbetledir"⁵²² ifadesiyle aidiyet belirtmiş olduğunu söyleyebiliriz.

Ali Seydi Bey'in bu eseri kısa bir şekilde Osmanlı Tarihi'ni anlatmaktadır. Osmanlı Tarihi padişahlar ve kazanılan zaferler üzerinden anlatılmıştır. Eserin sonuna öğrenilenleri hatırlama ve pekiştirme amaçlı sorular konmuştur. Mesela, Osmanlı nedir? Tarih öğrenmenin faydaları nelerdir? Ezber yapmak doğru mudur? Ali Seydi Bey'e göre bu eser her sınıf derecesinde okutulan tarih derslerine küçük bir giriş niteliği taşımaktadır. Bu durum somut bir örnekle daha anlaşılır hale getirilmiştir. İnşaat ustalarının önce modeller üzerinde çalışarak, daha sonra büyük binalar inşa etmeleri ile bu kitabın da daha büyük eserlerin bir küçük modeli olduğu belirtilmiştir.

Sonuç olarak Ali Seydi Bey'in bu eseri, temel seviyede tarih öğretme amacı taşıyan bir ders kitabı niteliğindedir. Ali Seydi Bey, başlangıçta tarih ilmi ile ilgili, genel bilgiler vermiştir. Kitaptan nasıl faydalanılacağı konusunda, kısa bir yönerge görevi yapan açıklamalar yapmıştır. Dersin ezberlenmesini değil öğrenilmesini tavsiye etmiştir. Eser Osmanlı Tarihi'ne ait bilgileri temel konu başlıkları altında toplayarak işlemiştir. Hemen hemen bütün padişahlara, V. Mehmet'e kadar yer vererek Osmanlı padişahlarını önemli olaylarla birlikte anlatmıştır⁵²³. Ali Seydi Bey, bilgi verirken objektif olmaya çalışarak bazı padişahların olumlu ve olumsuz taraflarını da anlatmıştır. Bölüm sonlarında, sözlük çalışması mahiyetinde anlamı bilinmeyen

⁵¹⁹ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 5-6.

⁵²⁰ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 13.

⁵²¹ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 18.

⁵²² Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 11.

⁵²³ Batır, **a. g. e.**, s. 115-117.

kelimeleri açıklamıştır. Ali Seydi Bey, bu eserinde sade ve anlaşılır bir dil kullanmaya özen göstermiştir. Eserde biz dili kullanılmıştır. Yabancı devletlerle olan siyasi ve askeri münasebetlerde, anlatım dili olarak şiddet, kin ve nefret sözcükleri kullanmamıştır. Kitap dönemin yaygın bir uygulaması olarak karşımıza çıkan Padişaha “Otuz beşinci padişah olarak tahta çıkan Sultan V. Mehmet’e Cenab-ı Hak kendilerini her işte muvaffak buyursun, âmin ”duası ile bitirilmiştir⁵²⁴.

5.2.3.4 Kız okulları için Osmanlı Tarihi (Kızlara Mahsus Tarih-i Osmani)

Ali Seydi Bey’in, en önemli özelliklerinden biri de kızların eğitime ve yetiştirilmesine önem vermesidir. Bu amaçla ilkokula devam eden kızlar için Tarih ve Ahlak Dersi ders kitapları yazdığı görülmektedir⁵²⁵. Bu eser Ali Seydi Bey’in ilkokula devam eden kızlar için kaleme aldığı bir Osmanlı Tarihi’dir. Eserin kapak sayfasında bulunan bilgiler “Ali Seydi, Tarih-i Osmani Encümeni Azasından, Kızlara Mahsus Tarih-i Osmani, Mekatib-i İptidaiye-i İnase Mahsus olarak tertip edilmiştir” ifadesi vardır. Eserin yayın bilgileri olarak Dersaadet, 1333 (1917), Şirket-i Mürettebiye Matbaası bilgileri verilmiştir. Kapak sayfasında bir resim kullanılmıştır. Resmin Yavuz Sultan Selim’in Mısır Seferi’ni resimleyen bir görsel olduğu anlaşılmaktadır⁵²⁶.

Bir ders kitabı olarak hazırlanan eser 48 sayfadır. 1917 yılında yayımlanan eser ilkokula devam eden kızların, genel bir Tarih bilgisine sahip olmaları için hazırlandığı anlaşılmaktadır. Ali Seydi Bey, bu eserde de Osmanlı Tarihi’ni daha önceki tarih ders kitaplarına benzer şekilde, padişahların tahta çıkış sırasına göre kronolojik olarak anlatmıştır.

Kitapta şu konu başlıkları vardır: *Birkaç Söz-Başlangıç, İstiklal-i Osmani, Birinci Padişah Osman Gazi, İkinci Padişah Sultan Orhan Gazi, Üçüncü Padişah Sultan Murad Hüdavendigâr, Dördüncü Padişah Yıldırım Bayezid-i Evvel, Beşinci Padişah Sultan Süleyman- ı Evvel, Altıncı Padişah Sultan Musa, Yedinci Padişah Çelebi Sultan Mehmet i Evvel, Sekizinci Padişah Sultan Murad-ı Sâni, Dokuzuncu Padişah Fatih Sultan Mehmed i Sâni, Onuncu Padişah Sultan Bayezid i Sâni, On birinci*

⁵²⁴Ali Seydi, **a. g. e.** , s. 62.

⁵²⁵Ali Seydi Bey’in bu tür çalışmalarına, *Kızlara Mahsus Terbiye-i Ahlâkiye ve Medeniye* (İptidai mektepler için, Üç Cilt), 1329, Artin Asaduryan Mat. , 1329 (1913), İstanbul, 72 s. ve *Kızlara Mahsus Tarih-i Osmani* (ilkokul öğrencileri için), Şirket-i Mürettebiye Matbaası, Dersaadet, 1333(1917), 48 s. eserlerini örnek olarak verebiliriz.

⁵²⁶Ali Seydi, **Kızlara Mahsus Tarih-i Osmani**, Şirket-i Mürettebiye Matbaası, Dersaadet, 1333, s.1.

Padişah Yavuz Sultan Selim-i Evvel, On ikinci Padişah Kanuni Sultan Süleyman, On üçüncü Padişah Sultan Selim-i Sâni-Ondördüncü Padişah Sultan Murad-ı Salis, olarak Osmanlı Devleti'nin ilk on dört padişahı konu başlığı yapılmıştır.

Ali Seydi Bey'in 1913 yılında ilkokullar için yazdığı Osmanlı Tarihi adlı eseri daha önce dikkatlere sunulmuştu. Yaklaşık dört yıl sonra ilkokula giden kız öğrenciler için bir Osmanlı Tarihi yazmaya iten sebep, II. Meşrutiyet Dönemi'nde kadının kültürel olarak geliştirilmesi ve kızların eğitimi ile ilgili olumlu gelişmelerin yaşanmasıdır⁵²⁷. Ali Seydi Bey'in ilkokullar için yazılmış iki eseri bazı yönlerden karşılaştırıldığında farklılıklar görülmektedir. Eserde konu başlıklarına baktığımızda erkekler için yazılan Osmanlı Tarihi padişahların tamamını konu ederken; kızlar için yazılan kitapta ilk on dört padişah ve onlar döneminde meydana gelen önemli olaylar anlatılmıştır. Doğal olarak sayfa sayısı açısından kızlar için yazılan eser daha azdır. Birinci eser 62 sayfa iken ikinci eser 48 sayfa olarak düzenlenmiştir. Eserin diğer önemli bir özelliği de ders kitabı yazımındaki gelişmelere işaret etmesidir. İlk eserinde görsel olarak bir harita kullanan Ali Seydi Bey, bu eserinde farklı haritalar ve fotoğraflar kullanmıştır. Konuların işlenişi ile ilgili olarak bölüm sonlarında konunun anlaşılmasını sağlama amaçlı *Sualler* bölümü varken; kızlar için yazılan eserde *Niçinler ve Sualler* bölümü vardır. Sorular bölümünde soruların verilen bilgilerin tamamını değerlendirme amacı taşıdığı anlaşılmaktadır. *Niçinler* başlığının ise, öğrencinin yorumlama, sonuç çıkarma amacına yönelik olduğu anlaşılmaktadır. Aynı dönemde, tarih öğretiminde kullanılan metotlardan soru cevap yönteminin, sık başvurulan bir yöntem olduğu dikkat çekmektedir. Bütün bu değişikliklerle Ali Seydi Bey'in, eseri zevkle ve kolay okunur hale getirilmesi amacı taşıdığı söylenebilir⁵²⁸.

Ali Seydi Bey'e göre, vatansever kuşakların yetiştirilmesinde anneye önemli roller düşmektedir. Bu nedenle kadınlar geçmişi çok iyi bilmelidirler. Eğitimin İslam dünyasındaki temel işlevi hem bu dünyada hem de öteki dünyada kişinin mutlu olmasını sağlamaktır. Bu işlevin içinde kadın, ilköğretim sonrası eğitimde pek fazla

⁵²⁷ Yasemin Tümer Erdem, **II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Kızların Eğitimi**, Türk Tarih Kurumu Yay. , Ankara, 2013, s.21-23.

⁵²⁸ İsmail Güven ve Ümüt Akgündüz, "Osmanlı Devleti'nde Kadınlara Yönelik Tarih Öğretimi Çabaları ve Ali Seydi Bey'in Kızlara Mahsus Tarih-i Osmânî Adlı Eseri", **OTAM**, 26/Güz, 2009, s. 153.

yer almamıştır⁵²⁹. Geleneksel Osmanlı eğitim sisteminde ve toplumsal yapı içinde kadın eğitimi iyi eş, iyi anne beklentisi doğrultusunda şekillendiği anlaşılmaktadır⁵³⁰. II. Meşrutiyet'in ilanı sonrasındaki gelişmelerle kadın toplumsal yaşamda ve eğitim alanında daha fazla yer almıştır.

Osmanlı Devleti'nde kızların eğitimi ilköğretimden yükseköğretime kadar çeşitli vesilelerle gündeme gelmiştir. Ancak devletin içinde bulunduğu siyasi, sosyal ve ekonomik koşullar eğitimin niceliksel ve niteliksel yapısını şekillendirmiştir⁵³¹. Dolayısıyla kızların eğitimi konusunda II. Abdülhamid Dönemi'nde ilk adımlar atılsa da II. Meşrutiyet Dönemi'ne kadar çok önemli gelişmeler yaşanmamıştır⁵³². Osmanlı Devleti eğitim öğretim alanında en kapsamlı çalışmasını 1869'da Maarif-i Umumiye Nizamnâmesi ile yapmıştır. Bu adımla Osmanlı devlet adamları eğitim sistemini çağın şartlarına uygun şekilde geliştirmeyi amaçlamıştır. Kızların eğitimi de bu nizamnâmede yer almıştır. Kızlar için ilkokul ve daha üst kademe eğitimleri ile ilgili maddeler nizamnamede yer almıştır. Buna göre kızlara 6-10, erkeklere 7-11 yaşları arasında zorunlu ilköğretim eğitimi getirilmiştir. Bir yerde iki okul varsa birinin kızlara tahsis edilmesi kararlaştırılmıştır. Bu eğitimin süresi dört yıl olarak düzenlenmiş olup; ancak ders programları erkek okullarıyla aynı olmuştur. Bu okullarda öğretmen ve eğitimcilerin sadece kadın olma zorunluluğu getirilmiş ve kız okullarının İstanbul dışında da açılacağı kararlaştırılmıştır⁵³³. Ancak uygulamada istenen sonuçların alınamadığı görülmüştür. Kızların eğitimiyle ilgili önemli gelişmeler; II. Meşrutiyet Dönemi'nde yaşanmıştır.

Tanzimat'ın ilanından sonra meydana gelen eğitimle ilgili gelişmeler ışığında Ali Seydi Bey'in bu eseri, aydınlar açısından da bu konuyla ilgilenildiğini göstermesi bakımından önemlidir. Ali Seydi Bey, bu açıdan bakıldığında kızların eğitimine de önem veren bir aydın olduğunu çalışmalarında göstermektedir. Ali Seydi Bey, bir bürokrat olmasının yanı sıra eğitim öğretim alanındaki güncel gelişmeleri de iyi takip eden ve bunları eserlerine yansıtan bir aydın olarak dikkat çekmektedir.

⁵²⁹ Selçuk Akşin Somel, "Osmanlı Modernleşme Döneminde Kız Eğitimi", **Kebikeç**, Sayı 10, 2000, s. 224.

⁵³⁰ İsmail Güven ve Ümüt Akgündüz, **a. g. e.** , s. 142-143.

⁵³¹ İsmail Güven ve Ümüt Akgündüz, **a. g. e.** , s. 149.

⁵³² Osman Kafadar, *Türk Eğitim Düşüncesinde Batılılaşma*, Vadi Yay. , İstanbul, 2016, s. 164-165.

⁵³³ İsmail Güven ve Ümüt Akgündüz, **a. g. e.** , s. 145.

Bu bağlamda Ali Seydi Bey'in bu eseri, diğer Osmanlı Tarihi ile ilgili ders kitaplarına benzerlik gösterse de daha çok padişahların ahlaki özelliklerine dikkat çekilmiştir. Başta devletin kurucusu Osman Gazi hakkında; cesaret, gurur, dürüstlük gibi vasıflar sayılırken, asıl adaletli olduğu vurgusu yapılmıştır. Sadece kendi beyliği altındaki Müslümanlara değil çevredeki diğer Müslüman ve Müslüman olmayan unsurlara da adaletle davranmıştır. Savunmasız ve zayıfları dini inanç, etnik köken ayırt etmeksizin zalimlerin elinden kurtarmıştır. Böyle bir yönetim politikası daha başlangıçta bu beyliğe olan bakışı olumlu hale getirmiştir⁵³⁴.

Ali Seydi Bey bu eserinde konuları özet halinde ve kısa cümlelerle anlatmıştır. Sultan Orhan Gazi Devri'nin, devletin teşkilatlanmasının temelinin atıldığı zaman olarak anlatılmıştır. Orhan Gazi'nin ağabeyi Alâaddin Paşa ile olan ilişkisi de dikkat çekilen başka bir husustur. İki kardeş taht mücadelesine girişmeyip, işbirliği içinde hareket ederek olumlu sonuçlar almışlardır. Ali Seydi Bey, böylece devlet olma yolunda iş birliğinin önemini vurgulamıştır. Bu dönemde devletin topraklarını genişletme politikası olarak farklı yolların kullanıldığına dikkat çekilmiştir. I. Murad'ın(1362-1389) Germiyanoglu Beyi'nin kızını, oğluyla evlendirerek Kütahya'nın çeyiz olarak Osmanlı Devleti'ne geçmesi, bu yönteme örnek olarak gösterilmiştir. Eserde Ali Seydi Bey'in kardeş katli meselesine yaklaşımını da anlamak mümkündür. Ali Seydi Bey, saltanat için kardeşlerin öldürülmesini yanlış olarak görmektedir. Osmanlı Devlet'i bu yolla birçok değerli şehzadesini kaybetmiştir. Ali Seydi Bey, Fetret Dönemi şehzadelerinden Süleyman ve Musa çelebilerin padişah olarak kabul edilip edilmeyeceği hususunda ise; görüşünü bu eserde de ifade etmiştir. Bu iki şehzadenin cüluslarını vermeleri, kısa süre de olsa saltanat sürmeleri sebebi ile padişah olarak kabul edilmeleri gerektiğini söylemiştir⁵³⁵. Bu sebepten dolayı, Osmanlı Tarihi'nin, bu hususun dikkate alınarak, yeniden yazılmasını istemiştir.

Ali Seydi Bey, I. Mehmet Dönemi'ni, Ankara Savaşı'ndan sonra devletin tekrar toparlanmaya çalışıldığı ve kardeşler arasında mücadelelerle uğraşıldığı bir dönem olarak anlatmıştır. II. Murad'ın Düzmece Mustafa olayı ile meşgul olduğu ifade edilirken; devletin bu dönemde, yeniden toparlandığı ifade edilmiştir. Devlet bu dönemde hem Balkanlar'da hem de Anadolu'da, diğer beyliklere ve Bizans'a ken-

⁵³⁴ İsmail Güven ve Ümüt Akgündüz, **a. g. e.**, s. 155.

⁵³⁵ Ali Seydi, **a. g. e.**, s.13.

dini yeniden kabul ettirmiştir. Fatih Sultan Mehmet Dönemi, İstanbul'un Fethi, sınırların Tuna Nehri'ne kadar varması, Anadolu'da huzurun tekrar sağlandığı bir dönem olarak anlatılmıştır. Fatih Sultan Mehmet'in dikkat çekilen özelliği olarak farklı lisanlar bilmesi ve edebî alandaki yeteneği olmuştur. Yavuz Sultan Selim'in öne çıkan kişisel özelliği; sert tabiatı ve cesaretidir. Osmanlı Devleti'nin bu dönemde bütün İslam dünyasının lideri konumuna geldiğine dikkat çekilmiştir. Diğer eserlerde oluşu gibi Kanuni Sultan Süleyman Dönemi devletin en parlak dönemi olarak değerlendirilmiştir. Ali Seydi Bey, daha sonra yaşanacak olan gerilemenin nedenlerini bu dönemde aramak gerektiğini söylemektedir. Ali Seydi Bey'e göre, II. Selim Dönemi'nde, Sokullu Mehmet Paşa'nın çalışmaları sayesinde, devletin hâlâ güçlü çağında olduğu izlenimi devam etmiştir. Bu döneme kadar hakkında en olumsuz ifadeler kullanılan padişah, Sultan III. Murad (1574-1595) olmuştur. Bunun nedeni; padişah devletin huzuru bahanesiyle pek çok erkek kardeşini öldürtmüştür. Kızları ise eski saraya hapsettirmiştir. Zevk ve eğlenceye olan düşkünlüğü de eleştirilen hususlar arasında yer almıştır⁵³⁶.

Bu eserde, Ali Seydi Bey'in kadın eğitimi ile ilgili görüşlerini, tarih eğitimi vasıtasıyla, iyi anne rolünü vurgulayarak ifade ettiği görülmektedir. Erkek ve kadında, güzel ahlak özelliklerinin neler olduğu ve çocukların daha iyi nasıl yetiştirileceği konularının öğrenilmesinin ön plana alındığı anlaşılmaktadır. Padişahların olumlu ve olumsuz özellikleri verilerek, bir erkekte bulunması gerekli olan vasıfların neler olması gerektiğinin zihinlerde oluşmasını sağlama amacı güdüldüğü söylenebilir⁵³⁷. Böylece erkek çocuk yetiştiren annelerin çocuklarında hangi niteliklerin olması gerektiği konusunda fikir sahibi olmaları sağlanmaktadır.

Ali Seydi Bey, kadınlar için tarih eğitiminin amacını ve gerekliliğini "Küçük Hanımlar! Bir adam babasını, ecdadını nasıl bilmek, öğrenmek ister ise babalarının babasının halinden bahs eden tarihini de öylece bilmeğe, öğrenmeğe borçludur. Tarihini bilmeyen insanda ise, millet fikri olamaz. Efradında milliyet, vatanperverlik hisleri olmayan milletler mahv olmağa, batmağa mahkûmdur. Bu mütalaalar yalnız erkekler için değildir. İnsanlığın yarısı demek olan kadınlara da şamildir. Kadınlar da erkekler gibi bir vazife-i vataniye ile mükelleftirler. Ben diyebilirim ki

⁵³⁶ İsmail Güven ve Ümüt Akgündüz, **a. g. m.** s.158-159.

⁵³⁷ İsmail Güven ve Ümüt Akgündüz, **a. g. m.** s.135.

erkeklere ilk terbiyeyi veren kadınların, vatanperverlik ve milliyetperverlik işlerinde vazifeleri daha çok, daha yüksek ve naziktir”⁵³⁸ sözleriyle ifade etmiştir.

Eserlerinde son döneme kadar Osmanlılık bilincine vurgu yapan Ali Seydi Bey, Osmanlı Tarihi’ni öğrenmenin gerekliliğini “Bizim tarih-i millimiz, *Tarih-i Osmanî*’dir. Tarih-i Osmani, Osmanlıların nereden ve nasıl çıkıp nerelere geldiklerini, ne yaptıklarını, kimlerle çarpıştıklarını, dine, medeniyete, ilim ve marifete nasıl hizmet ettiklerini, hangi hareketleri doğru ve hangisi eğri ve hatalı olduğunu bildirir. Bunları öğrenen her Osmanlı dostunu, düşmanını mevkiini ve ona göre ilerisini öğrenir. Demek Osmanlı olarak yaşayabilmek için Osmanlı Tarihini iyi bilmelidir. İşte bunun içindir ki Tarih-i Osmani gayet mühimdir. Eminim ki siz küçük hanımlar, bu lüzumlu derse pek ziyade dikkat ederek Osmanlı kızı olduğunuzu ispat edecek ve ileride Osmanlı evladı yetiştireceksiniz”⁵³⁹ sözleriyle ifade etmiştir. Ayrıca bu sözlerle bu eserin kızlar için hangi beklentiler için yazıldığını ifade etmiştir.

5.3 Ansiklopedik Eserleri

Ali Seydi Bey’in bu başlık altında değerlendirebileceğimiz iki eseri vardır. Birincisi İslam Tarihi ile ilgili olan *Hükümât-ı İslamiye Tarihi*’dir⁵⁴⁰. Bir diğeri dil çalışmaları ile ilgili olup *Musavver Dairetü’l Maarif*⁵⁴¹ adlı ansiklopedik sözlüktür. Hükümât-ı İslamiye Tarihi on büyük cilt olarak hazırlanacağı planlanmış olmasına rağmen, sadece birinci cildi yazılabılmıştır. Çalışmamızın konusu gereği bu çalışma incelenecektir. Ancak Ali Seydi Bey’in dil çalışmaları içinde yer alan *Musavver Dairetü’l Maarif* hakkında da kısa bir bilgi vermek yerinde olacaktır. Ali Seydi ve arkadaşlarından oluşan bir komisyon tarafından hazırlanan ansiklopedik bir sözlüktür. Altı yedi cilt olarak yayınlanması planlanan bu eserin de sadece ikinci cildinin bir bölümüne kadar yazıldığı görülmektedir. Eser aynı zamanda Fransızca-Türkçe Sözlük özelliği de taşımaktadır. Fransızca Petit Larousse⁵⁴² örnek alınarak hazırlandığı ifade edilmiştir.

⁵³⁸ Ali Seydi, **a. g. e.** , s. 2.

⁵³⁹ Ali Seydi, **a. g. e.** , s. 3.

⁵⁴⁰ Ali Seydi, **Hükûmat-ı İslamiye Tarihi**, Artin Asaduryan Mat. , İstanbul, 1911.

⁵⁴¹ Ali Seydi, Ali Reşat, Mehmet İzzet, L. Faullet, **Musavver Dairetü’l Maarif**, İstanbul, 1916-1917.

⁵⁴² Akalın, **a. g. e.** , s. 7.

5.3.1 İslam Devletleri Tarihi (Hükûmat-ı İslamiye Tarihi)

Ali Seydi Bey'in İslam Tarihi ile ilgili en önemli eserlerinden biridir. Eser İstanbul'da Artin Asaduryan Matbaası'nda 1911 yılında yayına hazırlanmıştır. Yaklaşık 300 sayfadır. Ali Seydi Bey'in, bu eserinde İslam Tarihi'ni on büyük cilt olarak yazmayı planladığı anlaşılmaktadır⁵⁴³. Tespitlerimize göre eserin sadece birinci cildi yazılabılmıştır. Ali Seydi Bey, eserin birinci cildinde, sonraki ciltlerin hangi konular üzerine yazılacağını belirtmiştir. Birinci cildi önemli hale getiren özellik, Ali Seydi Bey, bir tarihçi olarak temel tarih konularına bakışı hakkında bu çalışmada bilgiler vermiştir. Eserde görsel olarak bir tane harita kullanılmıştır. Harita, Hz. Nuh'un tufandan sonra evlatlarının yeryüzüne dağılışını göstermektedir⁵⁴⁴.

Ali Seydi Bey, eserin birinci cildinin kapak sayfasında, diğer ciltlerde hangi dönemleri işleyeceği konusunda bilgiler vermiştir. Birinci ciltteki bilgilerden anlaşıldığına göre, yapılacak çalışmaların cilt numaraları ve işlenecek konular şunlardır: 1. Cilt: Zaman-ı Cahiliyet, Asr-ı Saadet, 2. Cilt: Hulefa-i Raşidin Devri, 3. Cilt: Hulefa-i Emeviye, 4. Cilt: Hulefa-i Abbasiye, 5. Cilt: Endülüs Tarihi, 6. Cilt: Tevaif-ül Mülük Arabî, 7. Cilt: İran Tarihi, 8. Cilt: Türkler ve Selçuklular, 9. Cilt: Tarih-i Osmani (1299-1000), 10. Cilt: Tarih-i Osmani (1000-1300) olarak yazılması planlanmıştır.

Planlamada son üç cildin Türklere ayrılmış olması önemlidir. Yaklaşık 1400 yıllık tarihe sahip olan İslam Tarihi'nde yedi asır, Türkler İslam'ın bayraktarlığını ve koruyuculuğunu yaptığı ifade edilmiştir⁵⁴⁵. Ancak bu dönemin tarihiyle ilgili elde Türkçe bir eser olmadığı tespiti yapılmıştır. Eserde basım hatası olarak değerlendirilebilecek dördüncü cildin Hulefa-yı Râşidin olarak yazılan ifadenin Hulafa-i Abbasiye olması gerektiği gerekmektedir.

Eserini ön söz bölümü ile başlatan Ali Seydi Bey, bu bölümde müverrihlik kavramını konu etmiştir. Burada eserini ne şekilde kaleme alacağı hakkında okuyuculara bilgiler vermektedir. Ali Seydi Bey'e göre müverrihlik “ Maziyi hâle, istikbâle tatbik ile istihrac-ı ahkâm⁵⁴⁶ edebilmek kudret ve sana'atından ibarettir”⁵⁴⁷ şeklinde ifade edilmiştir. Ali Seydi Bey'in bu ifadesini daha sade bir dil ile ifade edecek

⁵⁴³ Ali Seydi, **Hükûmat-ı İslamiye Tarihi**, Artin Asaduryan Mat. , İstanbul, 1911, s. 1.

⁵⁴⁴ Ali Seydi, **a.g.e.** , s. 26-27.

⁵⁴⁵ Ali Seydi, **a.g.e.** , s. 4.

⁵⁴⁶ İstihrac-ı ahkâm; bir takım bilgilerden yeni hükümler çıkarmak anlamına gelmektedir.

⁵⁴⁷ Ali Seydi, **a. g. e.** , s. 5.

olursak müverrihlik; geçmişi doğru öğrenip bu bilgilerden yola çıkarak, bugün ve geleceğe yönelik isabetli tahminler yapma, yetenek ve sanatı olarak ifade edilebilir. Burada geçmiş bugün ve gelecek arasında kopmayan bir ilişkiyi vurgulayan Ali Seydi Bey, tarihçiliği bir sanat olarak değerlendirmiştir.

Birinci ciltte işlenen konular ve konu planı birinci kısımda, Giriş başlığı altında: *Hilkat-i Âlem ve Âdem Nazariyesi, Münakaşa-i Tufan, İntişar-ı Evlad-ı Nuh, Arabistan'ın Vaziyeti Tabiiyesi. Menazir ve Keyfiyet-i İklimiye, Evsâf-ı Teşrihiye ve Fitra-i Arap, Örf ve Âdet, Medeniyet-i Kadime-i Arap, Mezâhib-i Kadime-i Arap, Lisân-ı Arap, Safahat-ı Irakiye-i Arap, Baideler, Kavm-i Âd ve Hüd, Kavm-i Semûd, Eshâb-ı Eyke. Amalike Taifesi, Tevâif-i Saire, Araplar, Beni Himyeri Hükûmeti, Seyl-i Aram, Umman, Hicâz, Âli Gassan, Âli Hayre, Âli Kinde, Arab-ı Mustagribe, Vaka-i Ebâbil* konuları anlatılmıştır.

Ali Seydi Bey, eserin birinci cildinde ders kitabı olarak hazırlanan İslam Tarihi'nde olduğu gibi âlemin ve ilk insanın ne zaman ve nasıl yaratıldığı konusu ile ilgili bilgiler vererek eserine başlamıştır. Bu konuda kesin bir bilginin olmadığını belirten Ali Seydi Bey, İncil ve Tevrat'ın verdiği bilgilere dayanarak bir açıklama yapmıştır. Bununla birlikte Ali Seydi Bey, Dünya'nın oluşumu hakkında bilimsel görüşe de yer vermiştir. Bu konudaki bilimsel görüşü ise; Dünya'nın Güneş'ten koptuğunu asırlarca gaz halinde boşlukta hareket ettikten sonra şimdiki hâl ve şeklini aldığı bilgisini vermiştir. İlk insan Hz. Âdem'in topraktan yaratıldığını bedene ruh verilerek canlandırıldığını ifade etmiştir⁵⁴⁸. Hz. Havva'nın yaratılışı ve yeryüzüne indirilişi, Hz. Âdem'in Hindistan tarafına, Hz. Havva'nın Cidde'ye bırakılmaları ile insanlar için dünya hayatının başladığı ifade edilmiştir. Böylece yaratılışla ilgili dini görüş hakkında bilgi vermiştir. Ali Seydi Bey, bu eserde Arabistan coğrafyası ve bu bölgede daha önce yaşayan kavimler hakkında bilgiler vermiştir. Arapların karakter ve mizaç özellikleri, buldukları coğrafya ile ilişkilendirilerek anlatılmıştır. Arabistan'ın coğrafi yapısının, Arapları yabancı tesirlerden koruduğuna dikkat çekilerek, bu sayede uzun süre varlıklarını ve kültürlerini korumuşlardır. Arap dilinin ortaya çıkışı ve özellikleri anlatılmıştır. İslamiyet'ten önce Arabistan, Hz. Peygamber'in(s.a.v.) zuhuru, yapılan muharebeler anlatılan diğer konulardır. Birinci cilt ilk

⁵⁴⁸ Ali Seydi, a. g. e. , s.16-18.

insanın yaratılışından Hz. Peygamber'in (s.a.v.) vefatına kadar olan hadiseleri anlatmaktadır.

Eserde henüz nasıl meydana geldikleri kesin olarak bilinmeyen, farklı kesimler tarafından tartışılan bazı tartışmalı konulara da değinilmiştir. Örneğin; Âlemin ve Hz. Âdem'in yaratılması konusunda açıklama yapılmıştır. Evrenin oluşumu ve insanın ne zaman ve ne şekilde ortaya çıkarıldığı meselesini kendi tarih çalışmasının dışında tutan Ali Seydi Bey, bu konuda Tevrat'ta bazı rivayet ve nazariyelere dayanarak "Cenab-ı Hâk bütün mükevvenatı⁵⁴⁹ altı günde halk ve icad buyurmuştur. Birinci gün, Arz ve Ziyayı, ikinci gün, Semâvât ve fezayı, üçüncü gün, Arz üzerindeki suları karadan tefrik(ayırma) ile toprak ve bitkileri, dördüncü gün, Güneş, Kamer vesair ecream-ı semaviyeyi⁵⁵⁰, beşinci gün, Haşerat ve diğer hayvanları, altıncı gün, Hz. Âdem'i (a.s.) halk ve icad edip, yedinci gün, terk-i işgal eylemiştir"⁵⁵¹ bilgilerini vermiştir.

Tevrat'ta yaratılışla ilgili bilgileri delil gösteren Ali Seydi Bey, Kur'an-ı Kerim'deki konuyla alakalı ayetlere de yer vermiştir. Örneğin; "Gerçekten sizin Rabbiniz, altı günde (altı devrede) gökleri ve yeri yaratan, sonra Arş'a istiva eden (kudret ve rahmetiyle kuşatıveren) Allah'tır. Gündüzü, durmadan kendisini kovalayan geceyle örten, Güneş'e, Ay'a ve yıldızlara kendi buyruğuyla baş eğdirendir. Haberiniz olsun, yaratmak da, emir de (bütün işleri evirip çevirmek de yalnızca) Allah'a aittir. Âlemlerin Rabbi olan Allah ne yücedir"⁵⁵² ayetinin bu konudan bahsettiğini belirtmiştir. Dinî kaynakları, tarihin kaynakları konusunda zikretmeyen Ali Seydi Bey'in, görüşlerini desteklemek için dini kaynaklardan yararlandığı görülmektedir. Ali Seydi Bey, Dünya'nın oluşması konusunda daha önce bahsedilen bilimsel görüşe bu bölümde yer vermiştir⁵⁵³.

Eserde anlatılan, hakkında kesin bilgi olmayan konulardan biri de *Münakaşa-i Tufan* başlığı altında tufanın coğrafi olarak, genel mi yoksa sınırlı bir bölgede mi olduğu tartışmasıdır. Ali Seydi Bey bu konuda tufanda bütün yeryüzünün su altında kalmadığını dolayısıyla tufanın belli bir bölgede meydana geldiğini savunmuştur.

⁵⁴⁹ Mükevvenat, yapılmış ve yaratılmışlar anlamında; yaratılan her şeyi anlatmak için kullanılmıştır. Devellioğlu, a. g. e. , s.717.

⁵⁵⁰ Ecream-ı semaviye, gökyüzündeki yıldızlar anlamına gelmektedir.

⁵⁵¹ Ali Seydi, a. g. e. , s.16-17.

⁵⁵² **Kur'an-ı Kerim**, 7/ Araf Suresi, ayet 54.

⁵⁵³ Ali Seydi, a. g. e. , s. 17.

Burada Kur'an'da tufanın genel olduğunu net olarak gösterecek bir delilin olmadığını ifade etmiştir. Aynı zamanda fen bilimlerinin de tufanın sınırlı bir bölgede olduğunu kabul ettiğini ifade etmiştir. Sonuç olarak tufanın Hz. Nuh tarafından yapılan ilahi tebligatı kabul etmeyen insanların cezalandırılması için yapıldığı ve bu toplumun yaşadığı bölge ile sınırlı bir alanda meydana geldiği sonucuna varılmıştır⁵⁵⁴.

Hız. Nuh'un evlatlarının tufandan sonra yeryüzüne dağılışı *İntişar-ı Evlad-ı Nuh* başlığı altında anlatılmıştır. Hız. Nuh'un Yafes, Hâm, Sâm ve Yâm adlarında dört evladı olduğunu; bunlardan Yâm'ın ilahi davete uymayıp tufanda boğulduğı ifade edilmiştir. Hız. Nuh'un kalan evlatlarının yeryüzüne dağıldığını, insanların tekrar bunların soyundan çoğaldığı bilgisi verilmiştir. Ali Seydi Bey, Türklerin Anadolu ve Kafkasya taraflarına gelen Yafes soyundan geldiklerini belirtmiştir⁵⁵⁵.

Eserde *İkinci Kısımda*, *Evail-i Ahvali Hazreti Peygamberi* başlığı altında işlenen konular: *Sebeb-i Bi'set*, *Lâhika*, *Cedvel-i Nesebi Pâk Muhammedi*, *Veladet-i Seniyye-i Peygamberi*, *Devr-i Sabâbet ve Şebâb*, *İzdivac-ı Muhammedi*, *Harika-i Deha*, *Biset*, *İlân-ı Hakikat*, *Hicret-i Seniyye* konuları sırasıyla anlatılmıştır. Peygamberliğin gelmeden önce Arapların genel durumu, insanlığın neden yeni bir peygambere ihtiyaç duyduğı konuları bu bölümde anlatılmıştır. Ali Seydi Bey, bu bölüme *Bi'set*'le (Peygamberlik) başlamış ve bu bölümde *Hicret*'e kadar olan olayları anlatmıştır.

İslam Dini'nin ilk devirleri *Üçüncü Kısımda* *Te'sis-i Bünyad* ve *Gazavat* başlığı altında anlatılmıştır. Konu başlıkları: *İlk Teşebbüs*, *Mabâdî-i Gazavât*, *İstitrad*, *Gazve-i Bedir Kebiri*, *Gazve-i Bedir'in Münakaşası*, *İstitrad*, *Gazve-i Beni Kaynuka*, *Uhut Gazvesi*, *Uhut Gazvesi'nin Münakaşası*. *Dördüncü Sene-i Hicriyesi*, *Beşinci Sene-i Hicriye Vakası*, *Hendek veya Ahzâb Vakası*, *Hendek Gazvesinin Münakaşası*, *Altıncı Sene-i Hicriyesi Vakası*, *Hudeybiye Musalahası ve Neticesi*, *Gazavat-ı Peygamberi*, *Mülhaza*, *Yedinci Sene-i Hicriye Vakası*, *Umre-i Nebevi*, *Sıbyan ve Nisvandan Maada*, *Süferayı Peygamberi*, *Sekizinci Sene-i Hicriye Vakası* konuları sırasıyla anlatılmıştır. Konuları önce önemli olaylar şeklinde anlatan Ali Seydi Bey, daha sonra konuları yıl isimleri ile anlatmıştır.

⁵⁵⁴ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 22-23.

⁵⁵⁵ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 22-23.

Dördüncü Kısımda Ceziret-i Arabda Hâkimiyet-i Mutlaka başlığı altında anlatılan konular: Hudeybiye Musalahası' nın Feshi, Mekke'nin Fethi, Huneyn Muharebesi, Taif Seferi, Dokuzuncu Sene-i Hicriye Vakası, Vaka-i Saire, Onuncu Sene-i Hicriye Vakası, Haccı Veda, Mütenebbiler, Ahyan-ı Peygamberi, Şemal-i ve Hasail-i Aleyh, Metrukât-ı Nebeviye, Zevcat-ı Tahirat ve Havas- ı Eshab, Umera-yı Kiram, Havas-ı Eshab ve Ümerâ-yı Askeriye konuları ele alınmıştır.

Ali Seydi Bey ansiklopedik olarak hazırlanan bu eserde, İslam Tarihi'nin konularını ayrıntılı bir şekilde anlatmaya çalışmıştır. Böyle bir eser yazmanın sebebi ise bu konuda görülen eksiklik olmuştur. Yedi asır zaferler kazanmış, İslam'ın her alanda bayraktarlığını ve koruyuculuğunu yapmış olmasına rağmen İslam toplumlarının tarihini düzenli bir şekilde anlatan Türkçe bir İslam Tarihi'ne sahip olmamasını göstermiştir⁵⁵⁶. Ali Seydi Bey, kendisini bu konuda yeterli görmemiş; ancak yine de böyle bir çalışmaya sevk eden durumun bu üzüntü ve düşünceden kaynaklandığını ifade etmiştir. Eserinin başlangıçta düşündüğü gibi mükemmel olmadığını, eleştirilerle karşı karşıya kalacağını söyleyen Ali Seydi Bey, çalışmanın iyi niyetle ve büyük bir gayretle yazıldığı için olumlu karşılama ümidini taşıdığını da belirtmiştir⁵⁵⁷.

Eserin *Tarih Hakkında Birkaç Söz* başlığı altında Ali Seydi Bey'in döneminde ve tartışma konusu olduğu anlaşılan tarih konuları hakkında kısa bilgiler verilmiştir. Bu konular tarihin faydaları, tarih ilim midir fen midir, tarihin taksimi, tarihe yardımcı bilimler, tarih başlangıcı, tarihin seyri ve gelişmesi konuları hakkında bilgi verilmiştir⁵⁵⁸. Bu konulara çalışmamızın *Ali Seydi Bey'in Tarih Düşüncesi* bölümünde yer verildiği için, burada eser değerlendirmesine devam edilecektir.

Eserde konu anlatımlarında en dikkat çekici özelliklerden biri bazı olayların *mülâhaza ve münakaşa* başlığı altında tartışmasının yapılmış olmasıdır⁵⁵⁹. Bu bölümlerde Ali Seydi Bey, İslam Tarihi'nde yapılan savaşları ve yapılan anlaşmaları farklı açılardan değerlendirmiştir. Olayları sebep-sonuç ilişkileri üzerinden değerlendirmiştir. Ayrıca *İstirad*⁵⁶⁰ başlığı altında konuyla ilgili ek bilgiler vermiştir. Bu bö-

⁵⁵⁶ Ali Seydi, **a. g. e.** , s. 5.

⁵⁵⁷ Ali Seydi, **a. g. e.** , s. 5.

⁵⁵⁸ Ali Seydi, **a. g. e.** , s. 6-13.

⁵⁵⁹ Ali Seydi, **a. g. e.** , s. 184.

⁵⁶⁰ İstirad kelimesi; asıl konudan olmayıp yeri gelmişken söylenen söz veya açıklanan konudur. Devellioğlu, **a. g. e.** , s.464.

lümelerin bir kaynak bilgisine dayanmadan Ali Seydi Bey'in kendi düşünceleri olduğu anlaşılmaktadır. Bu başlık altında, Ali Seydi Bey, tarihi olay hakkında kendi düşüncelerini ve yorumlarını ortaya koymuştur.

Özetle eserde konular dört ana başlık altında incelenmiştir. Birinci bölümde ilk insanın yaratılışı ve Dünya'nın oluşumu hakkında bilgiler verilmiştir. Bu bölümde Arabistan'da daha önce yaşamış toplumlar hakkında açıklamalar yapılmıştır. İkinci bölümde, İslamiyet'ten önce Arapların durumu, insanlığın neden bir peygambere ihtiyaç duyduğu konuları açıklanmıştır. Ayrıca Hz. Peygamber'in (s.a.v) soy cetveli (Cedvel-i Nesebi) ve davetinin ilk yılları anlatılmıştır. Üçüncü bölümde, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yaptığı seferler ve savaşlar ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. Dördüncü bölümde bölgede, Müslümanların hâkimiyetini güçlendirmeleri ve Hz. Peygamber (s.a.v.) ile ilgili siyer bilgilerine yer verilmiştir. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) vefatına kadar getirilen konularda, Arabistan coğrafyası hakkında da bilgi verilmiştir. En çok dikkat çekilen konular, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yaptığı savaşlar ve diğer askeri mücadeleler olmuştur. Konuyla ilgili bilgi verildikten sonra, savaş düzenini gösteren krokilere yer verilmiş; savaşların sebepleri ve sonuçları üzerine *münakaşa* başlığı altında konunun tartışması yapılmıştır. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) siyasi ve askeri mücadele metotları üzerinde durulmuş ve özellikle Hudeybiye Antlaşması (H 6) detaylı olarak incelenmiştir.

5.4. Dergilerdeki Yazıları

Ali Seydi Bey'in ders kitaplarının yanı sıra dergi ve gazetelerde yazılar kaleme aldığı görülmektedir. Örneğin; İkdam gazetesi bunlardan biridir. 1894-1928 yılları arasında günlük olarak yayınlanan İkdam gazetesinde, yazdığı yazıların bir kısmı, yazarının da ilaveler yaparak, *Teşrifatımız ve Teşkilatı Kadimemiz* adıyla kitaplaştırdığı anlaşılmaktadır⁵⁶¹. Ancak biz çalışmamızın konu çerçevesi gereği, bu başlık altında Ali Seydi Bey'in kurucuları içinde yer aldığı *Mülkiye* dergisindeki yazılarını inceleyeceğiz. *Mülkiye* dergisi Ali Seydi Bey'in son dönemde yaptığı tarih çalışmalarının yayımlandığı en önemli eserdir. Yayın hayatını 1909-1911 yılları arasında sürdüren *Mülkiye* dergisi otuz sayı kadar devam etmiştir. Yaptığımız incelemede Ali Seydi Bey, derginin yaklaşık üçte ikisinde Osmanlı Tarihi ile ilgili konu-

Ali Seydi, a. g. e. , s. 256.

⁵⁶¹ Uzun, a. g. e. , s. 453. ; Niyazi Ahmet Banoğlu. , *Teşrifat ve Teşkilatı Kadimemiz*, 1001 Temel Eser Serisi, Tercüman Gazetesi, İstanbul, t. s.

larda yazılar yazmıştır. Bu bölümde Ali Seydi Bey'in Mülkiye dergisindeki yazılarına yer verilecektir.

5.4.1 Mülkiye Dergisi yazıları

II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte toplumun hemen her kesiminde hızlı bir örgütlenme ve farklı alanlarda dernek kurma faaliyetinin başladığı görülmektedir. Bu dönemde, iki ay içinde iki yüzden fazla gazete yayın izni almış; iki yıl içinde altı yüzden fazla süreli yayın basın hayatına girmiştir. Süreli yayınlarda eğitim, tarih, siyaset, iktisat, mizah, kadın, çocuk vb. hemen her konunun işlendiği görülmektedir⁵⁶². Bu dönemde örgütlenen kesimlerden biri de Mülkiye Mektebi mezunları olmuş ve Mekteb-i Mülkiye İttihad ve Teavün Cemiyeti'ni kurarak ilk meslek örgütlenmelerinin bir örneğini oluşturmuşlardır. Derneğin kuruluş amacının mezunlar arasında fikir alışverişine aracı olmak, vatana hizmet etmek, mezunların haklarını korumak olarak belirtilmiştir. Kuruluş nizamnamesinin otuz beşinci maddesi gereği derneğin yayın organı olarak görev yapacak bir dergi çıkarılacağı kararı alınmıştır⁵⁶³. Dernek kurulduktan sonra yapılan ikinci önemli iş ise; derneğin yayın faaliyeti olan Mülkiye dergisinin yayın hayatına başlamasıdır

Önemli hedeflerin gerçekleştirmek üzere, yayın hayatına başlayan derginin idare heyetinde ise; Ali Reşad, Ali Seydi, Hasan Tahsin ve Hakkı Behiç'in⁵⁶⁴ isimleri görülmektedir. Dergi hem dernek haberlerini hem de üyelerin çeşitli mevzulardaki makalelerini yayınlamak üzere kurulmuştur. Dergide siyasi, ilmî, toplumsal, güzel sanatlar, kısacası insanları farklı yollardan geliştiren her alana ait yazılara yer verileceği ifade edilmiştir. Derginin yazar kadrosu, tüm Mülkiye Mektebi mezunları olarak belirtilmiştir⁵⁶⁵. 1909-1911 yılları arasında yayın hayatında kalan dergi aylık olarak yayınlamıştır. Derginin Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nde otuz sayısına da ulaşılmaktadır.

Ali Seydi Bey, yakın dönem Osmanlı Tarihi siyasi ve sosyal konularıyla ilgili görüşlerini bu dergideki yazılarında ifade etmiştir. Tespit ettiğimiz kadarıyla Ali Sey-

⁵⁶²Orhan Koloğlu, "Osmanlı Basını, İçeriği ve Rejimi", İletişim Yayınları, **Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, C. 1, İstanbul, 1985, s. 86-87.

⁵⁶³"Mekteb-i Mülkiye Mezunları İttihad ve Teavün Cemiyeti", **Mülkiye**, Sayı 1, 1 Şubat 1909, Matba-i Ahmed İhsan, İstanbul, s.74. ; Mustafa Enes Aktürkoğlu, **Mülkiye Mecmuası'nda (1909-1911) Tarihi, İdari ve Sosyal Tartışmalar**, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2018. , s. 13-18.

⁵⁶⁴Hakkı Behiç (1886-1943), Türk siyaset adamıdır.

⁵⁶⁵Mülkiye dergisi, **a. g. e.** , s. 1.

di Bey, otuz sayı olarak yayın hayatına devam eden Mülkiye dergisinin yirmi üç sayısında makalesi vardır. Makalelerden bir kısmı birkaç dergide dizi halinde devam etmiştir. Bir sayıda biten yazıları da vardır. Dergideki yazılarda Ali Seydi Bey'in tarih konularının dışında ilmin önemi, sosyal içerikli yazılar ve tarih çalışmalarında yeni olan farklı konularda da yazılarını bulmak mümkündür. II. Meşrutiyet'in ilanı öncesi çıkarılmaya başlanan dergide Meşrutiyet yönetimine geçilmesinin faydaları birinci sayıdan itibaren pek çok sayıda anlatılmıştır. Derginin sonraki sayılarında da bu yeni yönetim şeklinin anlaşılması ve yerleşmesi için bütün Mülkiye Mektebi mezunlarına görev düştüğü söylenerek onlardan yardım istenmektedir⁵⁶⁶.

Ali Seydi Bey'in otuz sayıdan oluşan dergide yayınladığı makale bilgileri ve başlıkları: *Rütbe, Tarih-i Hukuk Cezadan Bir Yaprak, Me'murîn-i Mülkiye İle Konsololar Arasındaki Merasim-i Teşrifatiye, Atavizm ve Ensab-ı Âli Osman, Türklerin Temâyülât-ı Ruhîyesi. Me'zunîn-i Mülkiyeye Bir İhtar-ı Hayrhahâne ve Naçizane, Yeni Ahvâl-i Ruhîyemiz Nevâkıs-ı İctimâiyemiz, Etnografya, Devlet-i Osmaniye'nin Son Bir Asırlık Tarih-i İnkılâb-ı Teceddüdü bu yazı dizi halinde on iki sayı olarak devam etmiştir. Vatan-ı Osmani'nin Anâsır-ı Asliyesi Yahut Tarih-i Osmani'nin Medhal-i Cedidi* adlı makale de dizi halinde üç sayıda devam etmiştir.

Ali Seydi Bey'in tarih alanındaki eserlerini kaleme aldığı dönem ağırlıklı olarak II. Meşrutiyet'in ilânından sonraki dönemdir. Mülkiye dergisindeki makaleleri Ali Seydi Bey'in modern tarih yazımı ve tarih öğretimi noktasındaki görüş ve düşüncelerini anlamada önemli bir kaynaktır. Derginin hem idari hem de yazar kadrosunda bulunan Ali Seydi Bey, dergide en çok makalesi olan yazarlar arasındadır. Makalelerinin çoğu Osmanlı Devleti'nin son bir asırlık dönemi olan (1787-1908) inkılap ve yenileşme dönemi olaylarını kapsamaktadır. Bu konu hakkında Ali Seydi Bey, on üç sayıda dizi şeklinde makale yayınlamıştır. Dergide Ali Seydi Bey'in ikinci olarak en çok üzerinde durduğu konu Osmanlı Devleti'nin asıl unsurları ve devleti oluşturan diğer dini ve etnik grupları içeren makaleleridir. Ali Seydi Bey bu makaleleri, devleti ayakta tutmak için ortaya atılan ve bazıları yürürlüğe konan düşünce akımlarının gündemde olduğu bir zamanda kaleme almıştır. Bu konuya ilişkin derginin üç sayısında makale yazmıştır.

⁵⁶⁶ Mülkiye dergisi, a. g. e. , s. 3.

Ali Seydi Bey, dönemin şartlarını siyasi ve sosyal alanlardaki tartışma konularını eserlerinde örneklerle açıklamış ve dolaylı olarak bunlara çözüm yolları göstermiştir. Yapılan çalışmalarda tarihçiliğin bir kurum haline gelmesini sağlayan Tarih-i Osmani Encümeni'nin yönlendirici olduğu görülmektedir. Ali Seydi Bey, ilk oluşturulan Tarih-i Osmani Encümeni'nde üye olarak yer almıştır. Mülkiye dergisindeki makaleleri de hem halkın tarih alanında bilgilendirilmesi hem de Mülkiye Mektebi öğrencilerine Osmanlı Tarihi'nin daha iyi anlaşılmasını sağlamak amacıyla yazıldığı görülmektedir.

Derginin diğer önemli bir görevinin de Osmanlı Devleti'nde idari görevlerde bulunan, çoğu Mülkiye Mektebi mezunu kaymakam, vali gibi meslek gruplarına idare ile ilgili konularda yardımcı olmak olduğu ifade edilmiştir⁵⁶⁷. Dergide tarih yazımında bu döneme kadar geleneksel tarih yazıcılığının sadece askeri, siyasi ve idari konuların yazılması bir eksiklik olarak görülmüş; eksikliğin giderilmesi için çalışılacağı belirtilmiştir⁵⁶⁸. Ali Seydi Bey'in de Tarih-i Osmani Encümeni üyesi olması dolayısıyla, Osmanlı Tarihi ile ilgili çalışmalar yaparken modern tarih yazımını esas alarak eserler vermeye çalıştığı görülmektedir. Mülkiye dergisi yazarları da yazılarında dönemin anlayışına uygun olarak tarih çalışmalarına katkı yapmak ve belirledikleri hedefleri gerçekleştirmek için çaba içine girmişlerdir.

Ali Seydi Bey, Mülkiye dergisindeki ilk yazısına *Rütbe* başlığı koymuştur. Bu yazıda Ali Seydi Bey'in tarihsel bilgiyi kullanarak günün sorunlarına çözüm aradığını görmekteyiz. Osmanlı Devleti'nde o dönemde memuriyette rütbe meselesinin sorun haline geldiği, diğer bir ifadeyle toplumda rahatsızlığa neden olduğu görülmektedir⁵⁶⁹. Öncelikle rütbe o dönemde siyasi ve toplumsal karşılığı olan bir ifadedir. Son dönemlerde rütbenin uygun olmayanlara verilmesinden duyulan rahatsızlık ifade edilmiş; bundan rahatsız olan önemli bir toplumsal kesimin olduğu vurgulanmıştır. Ancak, düşünceyi ifade etme üzerindeki yasaktan dolayı, bunun açığa çıkmadığı ifade edilmiştir. Gazetelerde ise rahatsızlık bazı yazarlar tarafından dile getirildiği söylenmiş; Örneğin; Hüseyin Cahit⁵⁷⁰, Tanin Gazetesi'nde, Cenap Şahabettin⁵⁷¹ ise Şûrâ-yı Ümmet gazetesinde birer makale yayınlayarak bu konuyu işle-

⁵⁶⁷ Mülkiye dergisi, **a.g.e.** , s.1-3.

⁵⁶⁸ Mülkiye dergisi, **a.g.e.** , s.2.

⁵⁶⁹ Aktürkoğlu, a. g. e. , s. 64.

⁵⁷⁰ Hüseyin Cahit Yalçın (1875-1957), gazeteci, yazar ve edebiyat eleştirmenidir.

⁵⁷¹ Cenab Şahabettin (1871-1934), Servet-i Fünûn dönemi şairidir.

dikleri belirtilmiştir Ali Seydi Bey de konuyla ilgili yazısını derginin ilk sayısında yazmıştır. Bu yazıların etkili olduğu da ifade edilmiştir. Bu makalelerden sonra rütbe isteyenlerin sayısında azalma olduğu gibi; devlet görevlilerinin de rütbe verirken daha dikkatli davrandıkları belirtilmiştir⁵⁷².

Görüşlerini desteklemek için ahlaki ve dinî kaynaklardan yararlanan Ali Seydi Bey, “İlim rütbesi rütbelerin en üstünüdür.” Hadis-i Şerifi ile başlığına uygun bir referans seçmiştir. Bu başlıkla rütbenin gerçekte ilim ve bilgiye dayalı olması gerektiğinin önemi anlatılmak istenmiştir. Ali Seydi Bey, Meşrutiyet yönetimi ile birlikte rütbe verilmesi ve düşünceyi çeşitli yollarla ifade etme konusunda rahatsızlıkların giderileceğine inanmaktadır. Bu yüzden Meşrutiyet’in ilanını bir bayram heyecanı ile karşılamış; onu sivil ve askeri tüm toplum unsurlarının bir zaferi olarak görmüştür. Muhaliflerin muhatabı artık bundan sonraki dönemde meclis olacağı ifade edilmiştir. Ayrıca Meşrutiyet’in ilanı dolaylı olarak Mülkiye Mektebi’nin bir başarısı olarak görülmektedir. Ali Seydi Bey, Meşrutiyet öncesi II. Abdülhamid Dönemi’ni İstibdat Devri olarak isimlendirmiş ve Meşrutiyet’in ilân edildiği günü mukaddes bir gün olarak kabul etmiştir. Bu konudaki beklentisini ise “Meşrutiyet ve müsavâatın hâkim olduğu bir memlekette kimsenin imtiyazat-ı şahsiyeye mahkûm olamayacağını”⁵⁷³ sözleriyle anlatmıştır.

Ali Seydi Bey’in Meşrutiyet’in ilânı ile ilgili düşüncesinin temelinde ise fikir hürriyetinin olacağına inanması vardır. Bu konuda “Hakkı tekemmülden mahrum olan bir millet, ihtisatını⁵⁷⁴ nasıl ve kime ifhâm⁵⁷⁵ ve tercüme edebiliyordu”⁵⁷⁶ sorusuyla istibdat dönemi olarak değerlendirdiği devirdeki temel sorun olarak gördüğü fikir hürriyeti ve onu ifade etme yasağını da eleştirmiş olduğu görülmektedir. Onun düşüncesine göre artık bütün vatandaşlar duygu ve düşüncelerini herhangi bir aracıya ihtiyaç duymadan özgürce açıklayabileceklerdir.

Rütbe meselesinin tarihsel gelişimi üzerinde duran Ali Seydi Bey, bu kavramla ilgili tarihsel arka planı göstermeye çalışmıştır. Memuriyette rütbe meselesinin yalnız Osmanlı Devleti ile İran’da olduğunu, başka medeni milletlerde ortadan kalktı-

⁵⁷² Ali Seydi, “Rütbe”, **Mülkiye**, Sayı 1, Matba-i Ahmed İhsan, İstanbul, 1324 (1908), s. 23.

⁵⁷³ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 22.

⁵⁷⁴ İhtisât kelimesi bu cümlede duygu ve hisler anlamında kullanılmıştır. Devellioğlu, **a. g. e.**, s.420.

⁵⁷⁵ İfhâm, anlatma bildirme anlamında kullanılmıştır. Devellioğlu, **a. g. e.**, s. 411.

⁵⁷⁶ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 22-23.

ğını ifade etmiştir. Rütbe, Romalılarda ve Yunanlılarda sadece askeri sınıfa verildiği, diğer devlet görevlilerine makam verildiği ifade edilmiştir. Araplarda rütbenin fazilet ve meziyet kaynaklı olduğu ifade edilmiştir. Askeri sınıfa bile rütbe ihtiyaca göre ve geçici süreli verildiği ifade edilmiştir. Bu uygulamaya İslâm Tarihi'nden örnek vermiştir. Müslümanlar arasında seçkin bir yere sahip olan Hz. Ebubekir'in Usame b. Zeyd (r.a.) komutasındaki bir muharebede sıradan bir asker olarak bulunması önemli görülmüştür. Usame b. Zeyd (r.a.), bir köle evladı olup; konuşması cesareti ve askeri yetenekleri ile bu rütbeyle uygun görüldüğü ifade edilmiştir. Abbasilerde rütbe görev süresiyle sınırlıdır. Selçuklularda rütbe konusunda Araplardan daha çok İran örnek alınmış; dolayısıyla şahsi rütbe önemli olmuştur. Orta Çağ'da Avrupa'nın hemen her yerinde hüküm süren feodalite devrinde ruhban sınıfı daha ayrıcalıklı konumda olduğu bilgisine yer verilmiştir. Bu dönemde yöneticilere de rütbelere verilmeye başlandı. Şövalyelik şahsi bir rütbe olduğu gibi; bunun da kendi içinde dereceleri vardı. Ali Seydi Bey, bugün Avrupa'da askeri sınıftan başka hiç kimseye rütbe verilmediğine vurgu yapmıştır⁵⁷⁷.

Osmanlı Devleti'nde ise başlangıçta rütbe kavramının olmadığını; ancak din ve devlete hizmeti geçenlere büyük birader manasına gelen *paşa*, ikinci derece hizmeti olanlara *çavuş ve ağa* unvanları verildiği belirtilmiştir⁵⁷⁸. Osmanlı Devleti'nde rütbe meselesinin temelinde, Sultan Orhan Gazi Dönemi'nde devletin farklı alanlarda teşkilatlanmasıyla, birtakım unvanların ortaya çıkması olduğu ifade edilmiştir. Bunlar başlangıçta dört tane idi: Haveceganlık, kapıcıbaşılık, beylerbeylik (mir-i miranlık) ve vezaret adlarını taşıyordu. Bu rütbelere üst makamdan, uygun görülene verilir; sınırlı sayıda tutulurdu. Zamanla rütbe kelimesinin yerine paye kelimesi de kullanılmış; paye verilmesi devletin son zamanlarına kadar devam etmiştir. Ali Seydi Bey, genel anlamıyla Osmanlı Devleti'nde rütbe büyük ve mühim bir hizmet karşılığında verildiği tespitini yapmıştır⁵⁷⁹. Zaman içinde devletin idari kurumlarının işleyişi ile ilgili rütbelere oluşturuldu. Örnek olarak, kethüdalık rütbesine sahip olan kişiler, sadrazam müsteşarı veya Dâhiliye Nazırı olarak görev yaptılar. Osmanlı Devleti'nde en son kalemiye sınıfına mahsus olmak üzere iyiliksever ve şef-

⁵⁷⁷ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 24-25.

⁵⁷⁸ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 25.

⁵⁷⁹ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 25-26.

katli (atüfetlü) lakabıyla, vezirlikten sonraki en yüksek rütbe olan, *Rütbe-i Balâ*⁵⁸⁰ ihdas (ortaya konmak) edilmiştir. Ali Seydi Bey, rütbe konusunda bu bilgileri verdikten sonra; ilim ve siyaset konularında meziyetlerin artması ümidiyle makalesini bitirmiştir.

Tarih-i Hukuk Cezadan Bir Yaprak yazısında Ali Seydi Bey, dergide Meşrutiyet yönetiminin tamamlayıcısı olarak hukuk-adalet konusunu işlemiştir. Bu konuda “Te’sisat-ı içtimaiyenin rabita-i hakikiyesi kuvve-i adliyedir”⁵⁸¹ saptamasını yaparak yazısına başlamıştır. Ali Seydi Bey, insanların topluluk halinde yaşamaya başladıkları andan itibaren, adaleti sağlayacak bir düzenleyiciye ihtiyaç duyduklarını ifade etmiştir. Devlet tarafından tesis edilen hukuk ve adalet düzenin toplumsal yapıyı birleştirici yönü vurgulanmıştır. Ali Seydi Bey, tarihin başlangıcını, insanların cemiyet halinde yaşamaya başladıktan sonra başladığını kabul etmiştir. İnsanlar toplu olarak yaşamaya başladıktan sonra aralarındaki ilişkileri düzenleyecek bir kuvvetin bulunmasını ki “Zayıfın hakkını *hükmen* kaviden alacak”⁵⁸² bir kuvvetin varlığına ihtiyaç duymuşlardır. Hükmen kavramından yazılı hukuk metinlerinin kastedildiğini söyleyebiliriz.

Ali Seydi Bey, devletin bütün kuvvetlerinin, insan tabiatına uygun olarak oluşturulan hukuk kurallarına dayanması gerektiğini ifade etmektedir. Ancak bu güçleri kontrol eden insanların içlerinde saklı olan, egemen olma isteklerinden dolayı istibdada dayalı kanunlar ortaya çıkabileceğine dikkat çekmiştir⁵⁸³. Böylece hukuksuzluk ve düzensizlik için zemin oluştuğu saptamasını yapmıştır.

Ali Seydi Bey, ceza kavramına eskiden hâkimler tarafından yüklenen anlamı da izâh etmiştir. Ali Seydi Bey cezayı; cezayı hak eden kişinin çeşitli yollarla ruhunu cezalandırmak, onları her çeşit huktan mahrum bırakmak olarak açıklamıştır. Ali Seydi Bey’e göre cezaların belirlenmesinde toplumsal yaşam dikkate alınmalı, cezada ölçülü olunmalı ve cezanın sınırının çizilmesinde hukuka uyulmalıdır. Ali Seydi Bey, ilim, fen ve siyasi meselelerde tüm insanlığın birikimden yaranmanın gerekliliğine inan bir aydındır. Devletin iyi bir yönetim için arayış içinde olduğu bu dönemin farkında olan Ali Seydi Bey, bu konuda örnek alınacak medeni devletlerin

⁵⁸⁰ Feridun Emecen, “Bâlâ”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 5, 1991, s. 554.

⁵⁸¹ Ali Seydi, “Tarih-i Hukuk Cezadan Bir Yaprak”, **Mülkiye**, Sayı 3, 1 Nisan 1325, s. 51.

⁵⁸² Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 52.

⁵⁸³ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 52.

varlığına işaret etmektedir. Ceza tespitinde aşırılıktan kaçınıp orta yolu bulan medeni devletlerin var olduğuna dikkat çekmiştir. Dolayısıyla milliyet ve din saplantısına takılmadan, örnek alınması gereken kaynaklardan yararlanmanın doğru olduğunu önermiştir. Ayrıca cezadan istisnaların olabileceğini kabul eden Ali Seydi Bey, bunlardan ayırma (temyiz) kabiliyeti olmayanları en önce zikretmiştir⁵⁸⁴.

Temel bir hukuk kuralını söyleyerek “tabii insan hakları hiç kimse tarafından bahsedilemez, ne derece suçlu olursa olsun kanunun tayin ettiği dereceden ziyade ceza almasına kimsenin hakkı yoktur”⁵⁸⁵. Bu ifadeye dayanarak o dönem suçlularının cezalandırılmasında keyfiliğin olduğuna dikkat çekildiği söylenebilir. Ali Seydi Bey, insanın hukuk ile ilişkisini ceninin ana rahmine (meşime-i mader) düşmesiyle başlatmış ve ölümünden sonrasına kadar devam ettirmiştir. Bunun sebebi, ölen kişinin vasiyetini ve hayır işlerini de hukuk kuralları çerçevesinde değerlendirmektedir. Ali Seydi Bey’e göre, genel prensip olarak, suçluya ceza verilir; ancak işkence ve hakaret olmaması gerektiğini vurgulamaktadır⁵⁸⁶.

Eski devletlerde ceza yöntemleri örneklerle anlatılarak cezaların uygunluğu ve tatbik edilmesi ile devletlerin devamlılığı arasındaki ilişki gösterilmeye çalışılmıştır. Örneğin; Mısırlıların ceza konusunda çok şiddetli olduklarını ifade etmiştir. İdam cezası uygulanırdı. Bu cezayı gerektiren fiillere; namusa aykırı bir mesleğe girmek, zina etmek, yıllık gelirini her sene devlete tam olarak bildirmemek, bir cinayeti önlemeye gücü yettiği halde çeşitli nedenlerle engel olmamak örnek olarak verilmiştir. Her türlü hayvanın hayatı, hükümdarın himayesinde olduğu anlayışı ile bir hayvanı öldürmenin cezası da idamdı. Esirler içinde hukuk kuralları geçerli olmuştur. Bir esiri öldüren yalnız o esirin sahibine tazminat öder; kendi esirini öldüren cezadan muaf tutulurdu. Firavun ve diğer devlet yöneticilerine saygısızlığın cezası ağır işkenceler altında öldürülmek olarak açıklanmıştır⁵⁸⁷.

Ali Seydi Bey, ceza konusunda şiddette eski İranlıların diğer bütün milletlerden daha ileri olduğunu söylemiştir. Aynı zamanda atavizm⁵⁸⁸ eseri olarak önceki devirlere benzer ceza usullerinin bugün de İran’da mevcut olduğunu söylemektedir.

⁵⁸⁴ Ali Seydi, **a. g. e.** , s. 52.

⁵⁸⁵ Ali Seydi, **a. g. e.** , s. 52.

⁵⁸⁶ Ali Seydi, **a. g. e.** , s. 52.

⁵⁸⁷ Ali Seydi, **a. g. e.** , s. 53.

⁵⁸⁸ Atavizm, yazar tarafından evlat ve torunların bünye ve mizaç özellikleri bakımından atalara benzemesi şeklinde açıklanmıştır. Ali Seydi, “Atavizm ve Ensâb-ı Âli Osman”, **Mülkiye**, Sayı 5,1 Haziran 1325, s. 8.

İdam cezası en ağır şekliyle uygulanıyordu. Ölüm cezasını hak eden kişinin, önce parmakları, sonra kol ve bacakları en sonunda başı kesilir ve kesikler, vahşi hayvanların önüne atılırdı. En ilginç cezalardan biri de hâkimler için olan cezadır. İşlediği suç kesinleşen hâkimin derisi diri diri yüzülür; derisi onun yerine görevlendirilecek kişinin makamına serilirdi. Böylece cezaların, gelecekler için örnek olma yönünün vurgulanması sağlanmış oluyordu. Büyük suç sahiplerinin hakkındaki hükümlerin geçmiş ve geleceğe ait etkileri vardı. Bir kişinin işlediği suçun geçmiş ve gelecek nesillere etkisi olduğu ifade edilmiştir. Hayvan hakları ile ilgili, hukuki düzenleme yoktur, ayrıca hayvanlara kötü muameleye herhangi bir ceza da olmadığı ifade edilmiştir⁵⁸⁹. Cezalarda dikkat çeken noktalardan biri de hayvan hakları konusunda devletlerin durumlarıdır. Bu konuya özellikle dikkat çekilmesi, bu durumun bir medeniyet göstergesi olarak değerlendirilmesidir.

Ceza konusunda Hindistan'ın İran'a yakın uygulamalara sahip oldukları söylenmiştir. Eski Yunanlıların, Mısır, Eski Hindistan ve İran hariç diğer bütün kavimlere medeniyette ve hukukta önderlik yaptığı ifade edilmiştir. Ancak ceza hukuku konusunda çok ileri olmadıklarına dikkat çekilmiştir. Kutsal sayılan varlıklara ve vatana ihanetin cezası idam iken, heykeller de hukuken koruma altındaydı. Diğer bir ifade ile heykellere zarar verenler cezalandırılırdı. Hayvanlar da koruma altındaydı. Hayvan hakları ile ilgili düzenlemelerin olduğuna dikkat çekildiği görülmektedir. İbranilerin de kuvvetli ve uygun kanunlara sahip olduğu tespiti yapılmıştır⁵⁹⁰.

Ali Seydi Bey, Romalıların ceza kanunlarını, eski kavimlerin en mükemmeli, aynı zamanda adalete en uygun olanı olduğunu söylemiştir. Ayrıca Romalıların bu yönüyle asırlarca Avrupa Hukuku'na kaynaklık ettiğini ifade etmiştir. Romalılarda cezalarda esnek olunması ve ahlaka aykırı davranışların zararsız görülmesi, diğer bir ifade ile hukuki olarak cezalandırılmaması eksiklik olarak değerlendirilmiştir. Böylece ahlak bozukluğunun devletlerin yıkılmasındaki etkisine bir kez daha dikkat çektiği söylenebilir. Romalılarda hayvan hakları ile ilgili düzenlemelerin olduğu; ancak daha sonra bu cezalar ortadan kaldırıldığı ifade edilmiştir⁵⁹¹. Medeni tarihin önemli bir kısmını işgal eden Araplarda ise sadece ceza konusu İslamiyet sonrası zamandan itibaren dinin kurallarına dayandırıldığı ifade edilmiştir. Dolayı-

⁵⁸⁹ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 54.

⁵⁹⁰ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 54.

⁵⁹¹ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 55-56.

sıyla İslam'dan önce ileri bir hukuk ve ceza kanunlarının olmadığı ifade edilmektedir. Ali Seydi Bey, Osmanlı Devleti için Meşrutiyet öncesi dönemi, haksız uygulamaların olduğu bir devir olarak görmektedir. Bu devirde yapılan haksız cezalandırmalara kısaca değinen Ali Seydi Bey, devrin hukuki ceza uygulamalarının değerlendirmesini yapmaktan çekinmiştir. Bununla ilgili değerlendirmeyi gelecek nesillere bırakarak yazısını bitirmiştir⁵⁹².

Ali Seydi Bey, *Me'murîn-i Mülkiye İle Konsoloslar Arasındaki Merasim-i Teşrifatiye* makalesinde, devletler arsındaki ilişkilerde eski devirlerden itibaren birtakım teşrifat kurallarının mevcut olduğunu ifade etmiştir. Ali Seydi Bey, eski devirlerde daimi sefirliklerin yerine geçici süreli sefirliklerin ihtiyacı karşıladığını ifade etmiştir. Zamanla bu kurumun daha da geliştiğini, daimi sefirliklerle bunların bağlı olduğu kuralların da geliştiğine dikkat çekmiştir. Ali Seydi Bey, bu konuda Hz. Peygamber'in (s.a.v.) başka hükûmetlere elçi gönderirken, sahabelerden uygun görümlü ve güzel konuşanları seçmesi; yabancı devletlerden kendisine gelen elçileri kabul etmesi ve değer vermesini önemli bir uygulama olarak görmektedir. Böylece Müslümanların bu kurumun oluşmasında katkılarının gösterilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır⁵⁹³. Emeviler Dönemi'nde bu uygulamanın daha da ileri götürüldüğü söyleyen Ali Seydi Bey, bu dönemde yapılan merasimleri tantana ve ihtişam kelimeleri ile ifade etmiştir⁵⁹⁴.

Bu konuda Osmanlı Devleti'ndeki uygulamalara da yer veren Ali Seydi Bey, Osmanlı Devleti'nde elçi ve konsolosların tayin karşılama, üst makamları ziyaret gibi hususların en ince ayrıntısına kadar nizamları olduğunu belirtmiştir. Ayrıca bu vazifelerle görevli kişilerin, kıyafet, ziyaret, iade-i ziyaret vb. bütün uygulamaların teşrifat adı altında bir kurum olarak yerleştiğini ifade etmiştir⁵⁹⁵.

Türklerin Temâyulât-ı Ruhîyesi adlı yazısı Ali Seydi Bey'in siyasi tarih dışındaki ilginç yazılarından biridir. Psikoloji kavramına yabancı olmayan Ali Seydi Bey, kişileri ve toplumları ruh ve karakter kavramları üzerinden değerlendirmiştir. Onun bu konudaki temel kabulü "Her ferdin her zi-hayatın kendine mahsus evsafı ve temâyulât-ı ruhiyesi olduğu gibi her kavmin her anasının da, mecmu'u efradının,

⁵⁹² Ali Seydi, **a. g. e.** , s. 57-58.

⁵⁹³ Ali Seydi, "Me'murîn-i Mülkiye İle Konsoloslar Arasındaki Merasim-i Teşrifatiye", **Mülkiye**, Sayı 4, 1 Mayıs 1325, s. 8.

⁵⁹⁴ Ali Seydi, **a. g. e.** , s. 8.

⁵⁹⁵ Ali Seydi, **a. g. e.** , s. 9-11.

mahsule-i ahlakiyesi olmak, diğer akvam ve anasırdan mütemayiz bulunmak üzere bazı hasais-i ruhiyesi (ahval-i psikolojikiyesi) vardır”⁵⁹⁶ sözleriyle açıklanmıştır. Böylece her ferdin ve milletin diğerlerinden farklı olarak değişik ahlak ve davranış özelliklerinin olduğuna dikkat çekmiştir. Kişilerin ve toplumların ruh yapıları hakkında tarihte yapılan savaşlarda, galip olan milletlerin fertlerinin ruh yapıları ile mağlup olanların ruh yapıları arasında büyük farklar olacağını ifade ederek moral değerlere dikkat çekmiştir.

Ali Seydi Bey, değişik etnik unsurlardan oluşan Osmanlı Devleti’nde toplumun esasını teşkil eden unsurlardan yalnız Türklerin seciye⁵⁹⁷, fitrat ve ahlakı seçilebilirken; diğer unsurların bu tür özelliklerinin net olarak seçilemediğini ifade etmiştir. Osmanlı Tarihi’ni bir Türk Tarihi olarak görmeyen Ali Seydi Bey Osmanlı Tarihi’ni yıllarca içinde barındırdığı unsurların tarihi olarak da görmemiştir. Bunun sonucu olarak farklı unsurlar devlete bağlılık hissetmeyip kopmayı arzu eder hale gelmişlerdir⁵⁹⁸. Burada Osmanlı hanedanının her iki tarafı da ihmal ederek yönetici ve asker sınıfı oluşturan kesimin zamanla topluma ilgisiz kalmasına dikkat çekmiştir. Bu durum zamanla, Türklerin dışındaki milletlerin de, dış güçlerin etkisiyle devlete karşı düşmanlıklarının artmasına ve devletten kopmasına neden olduğu tespiti yapılmıştır⁵⁹⁹. Bu durumu doğal olarak gören Ali Seydi Bey, vatan sevgisinin, bütün vatan evladı için geçerli olması gerektiğini ifade etmiştir. Ali Seydi Bey için vatanseverlik “vatanın saadet ve felaketinde, şahsen maddeten alakadar olduğunu hissetmedikçe hakiki bir vatanperver olamaz” ve “müdafaa-i vatani vazife edinmeyen o vatanın selamet ve terakkisi hakkında bir fikir bir emel besleyemez”⁶⁰⁰ tespitlerinde bulunmuştur.

Ali Seydi Bey, bu çalışmasında Türklerin ruhî özellikleri hakkında genel saptamalar yapmıştır. Bu tespitlerin başında, Türkler tarihlerinde savaşlarda genellikle galip gelmelerine rağmen, karşılarındaki insanlara nadir olarak sert davranmışlar; genellikle insani muamele çerçevesinde hareket etmişlerdir. Ele geçirdikleri yerlerin ahalsinin dini inançlarına milliyet ve lisanına müdahale etmeyi akıllarına bile getirmemişlerdir. Osmanlı Devleti’nde uygulanan din ve vicdan hürriyetini bu tespite

⁵⁹⁶ Ali Seydi, “Türklerin Temâyülât-ı Ruhiyesi”, **Mülkiye**, Sayı 6, 1 Temmuz 1325, s. 14.

⁵⁹⁷ Seciye, huy, tabiat ve karakter anlamına gelmektedir. Devellioğlu, **a.g.e.**, s. 927.

⁵⁹⁸ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 15.

⁵⁹⁹ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 16.

⁶⁰⁰ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 15.

örnek olarak vermiştir. Ali Seydi Bey burada, asırlarca huzur ve barış içinde yaşayan unsurların Osmanlı Devleti'nden kopmuş olan ve bu isteği taşıyan toplumlardan hoşnutsuzluğunu dile getirmiştir. Yapılan diğer bir tespit de Türkler herhangi bir konuda rahatsız edilmedikçe kimseyi rahatsız etmemiş olmalarıdır. Bu özelliklerini hem fert olarak hem de devlet halinde iken gösterdiklerine dikkat çekilmektedir⁶⁰¹.

Ali Seydi Bey, Avrupalıların Türklerin azınlık gruplarına karşı şiddete başvurduğu suçlamalarına da karşı çıkmıştır. Bu konudaki savunmasını farklı tespitlerle, böyle bir durumun olmadığını anlatmaya çalışmıştır. Öncelikle Türklerin zayıf ve güçsüzden istifade etmeyi zillet olarak kabul ettiğini ifade etmiştir. Türkler hâkimiyetleri altındaki milletleri sebepsiz cezalandırma yoluna gitmezler; ancak onlardan bir karşı duruş, tecavüz ve kötü niyet gördükleri zaman bütün şiddetlerini kullanırlar saptamasını yapmıştır. Türklerin yaptığı savaşların bunun en açık delili olduğunu söylemiştir. Türklerin savaş tarihleri incelendiğinde en kuvvetli oldukları devirlerde bile büyük oranda savaşı başlatan taraf olmadıkları vurgulanmıştır. Bu durum tarihte yapılan otuza yakın İran savaşları, kırka yakın Macaristan seferleri, son devirlerde hesapsız olarak yapılan Bulgar, Sırp ve Rusya muharebeleri ile son olarak Yunanistan cidalı buna misal olarak verilmiştir⁶⁰². “Türkleri seven; bu özellikleriyle sever vesselâm.” cümlesiyle yazı bitirilmiştir.

Ali Seydi Bey *Atavizm ve Ensâb-ı Âli Osman* yazısında, ilginç bir şekilde irsiyet (soydan geçen benzerlik) kavramı üzerinden, tarihi şahsiyetlerin analizi ile tarihin şekillenişini izâh etmeye çalışmıştır. Bu yazıda Ali Seydi Bey, *atavizm* kavramından ne anladığını açıklamıştır. Osmanlı Padişahlarının kişilik özellikleri ve bu özelliklerin kimden intikal ettiğini açıklamaya çalışmıştır. Ali Seydi Bey, bu yazısında Osmanlı Padişahlarının Türk olmayan eşlerle izdivaçlarının olumsuz sonuçlarını dolaylı olarak anlatmaya çalışmıştır.

Ali Seydi Bey, *atavizm* kavramını “atalara çekme (rücu'ilel asıl)”⁶⁰³ soya çekim kanunu olarak kavramlaştırmıştır. Tıp ve Biyoloji biliminin bu konudaki kanunlarını kabul etmekle birlikte; bünye ve mizacın atalardan evlada ve torunlara intikalinden ibaret olmayıp her türlü evsaf ve fikri eğilimlerin de intikal ettiğini söylemiş-

⁶⁰¹ Ali Seydi, **a. g. e.** , s. 17.

⁶⁰² Ali Seydi, **a. g. e.** , s. 18-19.

⁶⁰³ Ali Seydi, 1908, “Atavizm ve Ensâb-ı Âli Osman”, **Mülkiye**, Sayı 5,1 Haziran 1325, s. 8.

tir⁶⁰⁴. Bu tespite göre fizyolojik özellikler ile birlikte psikolojik özellikler de gelecek nesillere geçmiş olmaktadır. Ali Seydi Bey'e göre, geçişlerde bir süreklilik ve periyodiklik görülmez. Aynı zamanda atalardan, gelecek nesillere aktarılan bir hâl, mizaç veya bedensel bir özellik tamamen değil bazen canlı ve belirgin olarak bazen de silik olarak intikal etmektedir. Sektirme olarak tabir ettiği özelliklerin kaybolup birkaç nesil sonra ortaya çıktığı da, görülen bir durumdur. Ali Seydi Bey, bu kanunun doğruluğunu ilk önce kabul ve ilan eden kişinin Hz. Peygamber (s.a.v.), olduğunu kabul etmektedir. Bunu Hz. Peygamber (s.a.v.) Dönemi'nde yaşanan bir olaya dayandırmaktadır. Beyaz olan bir kadının siyah renk bir çocuk dünyaya getirmesi üzerine eşler arasında çıkan tartışma, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) intikal etmiş; yapılan araştırmalar neticesinde kadının babasının siyah olduğu anlaşılınca, kadının masumluluğuna karar verilmiştir. Çocuğun fiziksel olarak dedeye benzediğine karar verilmiştir. Ali Seydi Bey bu hadiseyi düşüncesine delil olarak göstermiştir⁶⁰⁵.

Ali Seydi Bey, bu kanuna göre Osmanlı Padişahlarının icraatlarını değerlendirerek bir analiz yapmıştır. Osman Gazi'nin (1302-1324) iki oğlu Orhan Gazi (1324-1362) ve Alâaddin Paşa'dan başlayarak, Sultan V. Mehmet'e kadar Osmanlı padişahlarını incelemiştir. Ali Seydi Bey, Alâaddin Paşa'nın ana tarafından dedesi Şeyh Edebali'ye benzemesini; ilime, fazilete ve maneviyata önem vermesini bu kanunla izâh etmiştir. Orhan Gazi'nin ise dedesi Ertuğrul'a benzediğini, onun gibi cengâver olduğunu söylemiştir. Orhan Gazi'nin Yarhisar tekfurunun kızı Nilüfer Hatunla evlenmesi sonucu ortak nesep meselesinin ortaya çıktığını söylemiştir. Nilüfer Sultan'dan doğan Süleyman Paşa'nın Ertuğrul Gazi'nin bütün vasıflarına sahip olduğu halde, şehzade Savcı Bey'in özelliklerinin ise tekfur vasıflarına sahip olduğunu ifade belirtmiştir. Fatih Sultan Mehmet'in ise kendinden önceki Osmanlı Hanedanı'nın hepsinin hususiyetlerini kendisinde topladığını, bunu da şu özelliklerle izâh etmiştir: Kanun yapma ve teşkilatlanma hususunda Osman Gazi, fetih ve fütuhatta Sultan Orhan Gazi, azim ve kararlılıkta Yıldırım Bayezid (1389-1403), gayret ve faaliyette I. Mehmet'e benzediği şeklinde ifade etmiştir⁶⁰⁶.

Ali Seydi Bey, Osmanlı Hanedanı'nın temiz olduğunu ifade etmiş; bazı tarihi hakikatler karşısında hayrete düşüp; bazı durumları garip olarak karşılamıştır. Olumsuz

⁶⁰⁴ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 8.

⁶⁰⁵ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 8-9.

⁶⁰⁶ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 10.

durumları genellikle karışık nesep kavramına dayandırmıştır. Sultan II. Bayezid'de babasından çok az özelliklerin ortaya çıkmasını garip olarak karşılamaktadır. Bu tespitte Sultan II. Bayezid'in sakin tabiatlı oluşu ve ilim ile meşgul olan yapısı kastedilmiş olabilir. Savaş ve fetih gerektiren vasıfların olmayışına hayret etmiştir. Fatih Sultan Mehmed'in bütün özelliklerinin torunu Yavuz Sultan Selim'e geçtiği ifade edilmiştir. Başka bir deyişle II. Bayezid babasına benzemediği gibi oğluna bir vasfını intikal ettirememiştir⁶⁰⁷.

Ali Seydi Bey, tarihte olan gelişmelerin değerlendirilmesinde sebep-sonuç ilişkilerinin iyi tetkik edilmesiyle daha doğru sonuçlara ulaşılabileceğini ifade etmektedir. Bu şekilde tarihi hadiseler daha doğru anlaşılıp değerlendirilir. Ali Seydi Bey, Kanuni Sultan Süleyman Dönemi'ni Osmanlı Devleti'nin en görkemli dönemi, başka bir ifade ile zirve noktası olarak değerlendirmiştir. Bu dönemdeki siyasi, askeri ve medeni gelişmelerin, fetihlerin mahiyeti ve çıkış noktası iyi incelenirse bunların kısmen Sultan II. Mehmet (1444-1446, 1451-1481) kısmen de Sultan I. Selim (1512-1520) Dönemi'nde yapılanların neticesi olduğuna dikkat çekmiştir⁶⁰⁸.

Ali Seydi Bey, ahlak yönünden, zayıf kişilik özellikleri gösteren, padişahları karışık nesep özelliğine dayandırmıştır. Eğri Fatihi Sultan III. Mehmet'te (1595-1603) karışık nesep özelliklerin varlığının görüldüğünü ifade etmiştir. Yirmi sekiz yaşında vefat eden Sultan I. Ahmed (1603-1617) için ataları II. Selim (1566-1574) ve III. Mehmet'te ne kadar değerli özellik varsa bu padişaha intikal ettiği ifade edilmiştir. Ali Seydi Bey, bu noktada geçmişin geleceğine yönelik bir tahmin yapmıştır. Sultan I. Ahmet vefat etmemiş olsaydı devlete büyük hizmetler yapacağına inandığını belirtmektedir. Sultan IV. Murad'ın (1623-1640) olumlu özellikleri anlatılırken yerine geçen ve kardeşi Sultan İbrahim (1640-1648) için de, Sultan IV. Murad'ın tam tersi vasıflarda oluşu garip olarak değerlendirilmiştir. Ali Seydi Bey, Sultan İbrahim'den sonra bu kanunun düzensizliğe uğradığını ifade etmektedir. Ali Seydi Bey, Sultan İbrahim'in oğlu Sultan IV. Mehmet (Avcı) (1648-1687) için; padişaha babasından hiçbir özellik geçmemiş, kişilik özelliklerini, dedeleri Sultan I. Ahmet'ten aldıkları tespitini yapmıştır⁶⁰⁹. Ali Seydi Bey, bu şekilde bir analizle, önemli kişilerin ve padişahların kişilik özelliklerinin incelenmesi metoduyla tarihi

⁶⁰⁷ Ali Seydi, **a. g. e.** , s. 11.

⁶⁰⁸ Ali Seydi, **a. g. e.** , s. 12.

⁶⁰⁹ Ali Seydi, **a. g. e.** , s. 11-12.

olayların daha iyi anlaşılması için farklı bir yolun olabileceğini göstermeye çalışmıştır.

Yeni Ahvâl-ı Rûhiyemiz Nevâkıs-ı İçtimaiyemiz adlı makalesinde Ali Seydi Bey, *Etnografya* ilminin bir ilim dalı olarak kabul edilmeye başladığını ifade etmiştir. Bu ilim dalının yöntem ve amacı hakkında bilgi vermektedir. Etnografyanın, temelde Fizyoloji ve Psikoloji ilmine dayanan, birtakım beden ölçümleri ve davranış özelliklerine bakarak ırk ve nesillerin özelliklerini belirleyen bir ilim dalı olduğunu ifade etmiştir⁶¹⁰. Bu ilmin âlimleri tezlerini ispat etmek için tarihi hakikatlerden yararlandıklarını, bu yönüyle de bu ilmin, tarihe yardımcı olan ilimler arasında olduğu belirtilmiştir.

Ali Seydi Bey, aynı zamanda bu ilmin verilerine şüphe ile de yaklaşmıştır. Sebebini ise; Etnografya ilmi, insanlar arasındaki akıl, bedensel görünüş ve medeni kabiliyetler açısından birtakım sonuçlara giderken; bu konuda kesin tespitler yapmanın yanlış olduğunu belirtmiştir. Örnek olarak bir Avrupalı ile bir Osmanlı tebaasına mensup birinin karşılaştırmasını yaparken; fizyolojik olarak çok büyük farkın olmamasına rağmen; Avrupalının bireysel veya toplumsal olarak sebat ve muvaffakiyetleri arasında çok fark olduğunu iddia etmektedir. Bu durumu “Avrupalının medeniyet sahasındaki yaptıklarını diğerleri hayal bile edemezler”⁶¹¹ sözleriyle ifade etmiştir.

Ali Seydi Bey, konuyla ilişki kurarak, Osmanlı Devleti’nin toplumsal yapısı, milletimizin psikolojik özellikleri ve eğitimle ilgili fikirlerini açıklamıştır. Ali Seydi Bey’in kendini de bu toplumdan istisna görmeden öz eleştiri yaptığını görmekteyiz. Toplumun en büyük eksikliği olarak, terbiye ve eğitim şeklimizi görmüştür. Sıkıntılıların kaynağını da bu iki nedene dayandırmıştır. İyi bir tahsil ve terbiye gören Osmanlı insanı da Batı’nın en iyi akademilerine üye sıfatıyla kabul edildiği örneğini vermiştir. Yine bu dönemde aynı yöntemle bilim adamı, doktor, matematikçi ve sanatkar yetişmiştir. Ancak yetişmiş insan sayısı ihtiyaçla orantılı değildir. Ali Seydi Bey, yetişmiş insan sayısındaki azlığı ise üç nedene bağlamıştır: İlki başlanan bir işi, ilk zorlukla karşılaşıldığında vazgeçip başka yola sapmak olarak tespit etmiştir. İkinci olarak, bir işi yapmakta en yeni usulleri araştırıp uygulamamayı

⁶¹⁰ Ali Seydi, “Yine Ahval-i Ruhiyemiz ve Nevâkıs-ı İçtimaiyemiz: Etnografya”, *Mülkiye*, 1908, Sayı 7, 1 Ağustos 1325, s. 35.

⁶¹¹ Ali Seydi, *a. g. e.*, s. 35.

göstermiştir. Diğer bir ifadeye yenilik sahibi olmamaktan yakınmıştır. Üçüncü olarak, bir işi yapanları, olduğu gibi taklit etmekten kaynaklandığı tespitini yapmıştır. Taklit meselesine o dönemde yayınlanan Yeni Gazete’de farklı bir uygulama olarak değerlendirilebilecek Takvimden Bir Yaprak bölümünü, diğer gazetelerin de aynı şekilde taklit ettiklerini söyleyerek taklidin geldiği noktayı göstermek istemiştir. Ali Seydi Bey, bu sebepleri, hem gelişmeye hem de kaliteli insan yetişmesine engel olarak görmüştür⁶¹².

Ali Seydi Bey, topluma güven konusunda çok kötümser olmamıştır. Osmanlı insanının da medeni sahada kısa sürede başarılar kazanabileceğine inanmaktadır. Bunun ön koşulu olarak, her başlanan işin başlangıcında gösterilen gayretin sonuna kadar devam ettirilebilmesini görmüştür. Bu şekilde ilimde ve medeniyette yol alınabileceği tespitini yapmıştır. Sultan III. Selim’in kısa bir sürede, askeri alanda gerçekleştirdiği çalışmalarla, daha önce yenilgi yaşamamış, Fransız ordularını Akka Kalesi önünde mağlup etmesini, yine bu dönemde Rus ordularına karşı kazanılan zaferleri bu düşüncesine örnek vermiştir. Beş on sene içinde, donanmanın ıslah edilmesi, çok düşük olan deniz gücümüzü ikincilik seviyesine kadar çıkarılması da, yukarıdaki iddiayı ispatlamak için kullanılan diğer örnektir. Eğitim alanında açılan askeri tıp okulu, Mekteb-i Tıbbiye’ nin⁶¹³ yetiştirdiği doktorlar, Avrupa tıp kongrelerine üye olarak katılmışlardır. Aynı zamanda Mülkiye Mektebi de kısa sürede yaptığı eğitim çalışmalarıyla, değerli siyaset ve devlet adamları yetiştirmiştir. Aynı zamanda bu mektepten öğretmenler de yetiştiği ifade edilmiştir⁶¹⁴.

Askeri tıp okulunun Osmanlı Devleti’nde modern eğitim gelişmelerinin başlangıcı olduğunu söyleyen Ali Seydi Bey, Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin doğuşuna da bu mektebin kaynaklık ettiğini belirtmiştir. Ali Seydi Bey’e göre bu cemiyetin, tüm engellemelere rağmen kısa süredeki çalışmaları sayesinde istibdat dönemini bitirdiğine dikkat çekilmiştir. Ali Seydi Bey’e göre bütün bu gelişmelerin gösterdiği gerçek, Osmanlı insanının da bir işi başarma kabiliyetine fitraten sahip olmasıdır. Ancak bazı noksanlıklarımız vardır. Bu noksanlıkları da kararsızlık ve

⁶¹² Ali Seydi, **a. g. e.** , s. 36.

⁶¹³ Mekteb-i Tıbbiye, Osmanlı Devleti’nde 1827 yılında İstanbul’da modern tıp eğitimi vermek üzere açılan dört yılı süreli askeri tıp okuludur. Bu okul hekimbaşı Behcet Mustafa Efendi’nin girişimleri üzerine açılmıştır. Okulun kuruluş amacı; II. Mahmud Dönemi’nde kurulan Asakiri Mansure-i Muhammediye ordusuna hizmet etmek üzere doktor ve cerrah yetiştirmektir. Ayr. Bkz. Nil Sarı, “Mekteb-i Tıbbiye”, C. 29, **TDV İslam Ansiklopedisi**, 2004, s.2-5.

⁶¹⁴ Ali Seydi, **a. g. e.** , s. 36-40.

sebatsızlık olarak tespit etmiştir. Bütün bunların sonucu olarak, devletin genel durumu ve milletin hali yabancılara karşı daima mazlum manzaralar arz ettiği tespiti yapılmıştır⁶¹⁵.

Ali Seydi Bey, bu çalışmasında, vali örneğiyle bir devlet görevlisinde olması gereken özellikleri hem olumlu hem de olumsuz örneklerle ifade etmiştir. Mülkiye Mektebi mezunlarını bir kahraman olarak görmektedir. Bu okuldan mezun olanların, hem memleketin gelişmesi ve imarında hem de yeni yönetim anlayışının anlatılmasında, önemli görevleri yerine getireceğine inanmaktadır. Meşrutiyet yönetiminin henüz memleketin her tarafında tam olarak anlatılmadığını söyleyen Ali Seydi Bey, bunun uzun zaman alacağını bilincindedir. Geleceğe umutla bakan Ali Seydi Bey, her alanda düzelmeye zaman alacağını ve zahmetli olacağını; ancak umutlu olmak gerektiğini “istikbalimizin parlak; emin olduğuna emin olalım”⁶¹⁶ sözleriyle ifade etmiştir.

Vatan-ı Osmânî nin Anâsır-ı Asliyesi Yahut Tarih-i Osmani'nin Medhal-i Cedidi makalesinde mensubu olmakla övünç duyduğunu ifade eden Ali Seydi Bey, Osmanlı Devleti'ni “Hükûmet-i Muazzama-i Osmaniye” olarak isimlendirmiştir⁶¹⁷. Bu çalışmasında devletin asıl kurucularının Türk Milleti olduğunu savunmuştur. Kurucularına istinaden bu devlete, Fransızların bile Türkiye (La Turquie) dediğini delil göstermiştir. Bir Oğuz boyu olan Kayıhan Aşireti'nin Anadolu'ya gelişi ve o devirde bu bölgede yerleşmiş olan insanların durumları hakkında bilgi verilmiştir. Osmanlı Devleti'nin, zamanla bu bölgede daha önce yerleşmiş olan insanları kendilerine bağlayarak üstünlük sağladıkları ifade edilmiştir. Osmanlıların diğer kavimlerle kaynaşması bir bardak suyun içine bir damla sirke katılması benzetmesiyle somut hale getirilerek anlatılmaya çalışılmıştır⁶¹⁸. Bu yüzden Anadolu halklarının, yalnızca Türk olmadığını ifade etmiştir. Arkeoloji çalışmaları sayesinde bu topraklarda tarih öncesi dönemde de medeni ve gelişmiş insanların yaşadığının ispat edildiğini belirtmiştir. Ali Seydi Bey, bu tespitle Anadolu'nun Yunanlıların ve Ermenilerin de eski halkı olarak kabul edilmeyeceğini iddia etmiştir⁶¹⁹.

⁶¹⁵ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 38.

⁶¹⁶ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 40.

⁶¹⁷ Ali Seydi, “Vatan-ı Osmânînin Anâsır-ı Asliyesi Yahut Tarih-i Osmani'nin Medhal-i Cedidi”, **Mülkiye**, Sayı 22, 1 Teşrinisani 1326, s. 63-64.

⁶¹⁸ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 65.

⁶¹⁹ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 63-64.

Ali Seydi Bey, bu makalenin yazılış amacını ise “Tarih-i Osmaniye’ye başka bir nokta-i nazardan bir medhal-i cedide⁶²⁰ teşkil eylemek, vasıl-ı ecdadımız olan akvamın tarihçe-i hayatına muhtasaran⁶²¹ olsun temin-i vukuf ve ıtlag etmek üzere tahrir edilen”⁶²² şeklinde ifade etmiştir. Bu cümlelerden de anlaşıldığına göre Osmanlı Tarihi’ne bir başlangıç noktası belirlemek amacıyla bu çalışmayı yapmıştır. Ali Seydi Bey, değişik vesilelerle Osmanlılık bilincine farklı eserlerde de vurgu yapmaktadır. Ali Seydi Bey’in yaşadığı dönemde, Avrupa’da Arkeoloji ve Etnografya ilimlerinin tarih araştırmalarında kullanılmasıyla çıkan sonuçlar ve arkeolojik buluntular o dönemde gündemde olan Yunan ve Ermeni milliyetçiliğini destekleyecek şekilde kullanıldığı anlaşılmaktadır. Ali Seydi Bey’in dönemindeki bu tartışmaları takip ederek bu iddialara cevap verme arayışında olduğu görülmektedir. Ali Seydi Bey, böylece iki noktayı göstermek istemiştir. İlki Türk Milleti’nin bu topraklar üzerinde uzun bir geçmişe sahip olduğunu göstermektir. İkincisi de Osmanlı Devleti’nin bütün unsurları ile birlikte yaşamasının gerekliliğini gözler önüne sermektedir.

Ali Seydi Bey, Osmanlı Devleti’nin sahip olduğu toprakların ilk dönemlerini dört başlık altında incelemiştir. Bunlar: *Anadolu Sekine-i Kadimesi*; *Irak, Kürdistan, Eski Ermenistan Ahali-i Asliyesi*; *Suriye Akvam-ı Kadimesi* ve *Rumeli Anasır-ı Muhtelifesi*’dir⁶²³. Anadolu Sekine-i Kadimesi başlığı altında Anadolu’nun coğrafi sınırları anlatılmıştır. Anadolu adının Yunanca Doğu anlamına geldiği dipnotta ifade etmiştir. Başka bir kaynakta Anadolu isminin Yafes memleketi olarak geçtiği ifade edilmiştir⁶²⁴. Bu bölümde Anadolu’da daha önce kurulan İlk Çağ devletlerinin adları ve kuruldukları bölgeler hakkında bilgi verilmiştir⁶²⁵. Böylece Anadolu’nun bütün bu siyasi ve beşeri yapıların bir bakiyesi olduğu ifade edilmeye çalışılmıştır.

⁶²⁰ Medhal-i cedide, yeni bir başlangıç noktası belirleme anlamında kullanılmıştır.

⁶²¹ Muhtasar kelimesi özet anlamında kullanılmıştır.

⁶²² Ali Seydi, a. g. e. , s. 64.

⁶²³ Ali Seydi, a. g. e. , s. 22-23.

⁶²⁴ Ali Seydi, a. g. e. , s. 23.

⁶²⁵ Bilgi verilen eski çağ uygarlıkları: Bitinya Krallığı (Bursa, İzmit), Mysie (Biga Balıkesir, Çanakka-
le), Lidya Krallığı (İzmir, Manisa), Karie Krallığı (Adalar denizi olarak bilinen Ege Denizi Sahilleri,
Muğla, Bodrum), Lycia Krallığı(Antalya Kemer), Firygia Krallığı (Afyonkarahisar, Burdur, Konya),
Pisidia Krallığı (Isparta), Pontus Krallığı (Trabzon), Paphlagonie’dir (Kastamonu, Bartın, Amasra).
Bu devletlerin siyasi iktisadi, coğrafi ve toplumsal yapıları hakkında ve kralları hakkında açıklamalar
yapılmıştır.

Devlet-i Osmaniye'nin Son Bir Asırlık Tarih-i Teceddüd ve İnkılâbı (1787-1908) adlı çalışmada Ali Seydi Bey, Osmanlı Devleti'nin Sultan III. Selim'le başlayıp, yaşadığı döneme kadar olan yenileşme faaliyetlerini anlatmıştır. Ali Seydi Bey, böyle bir çalışmaya neden gerek gördüğünü ise “Bizde ekseriyetle tarih denildi mi ya Tarih-i Umumi (Hz. Âdem'den başlayıp bir vakt-i maluma kadar olan vakayı'-ı beşeriyeyi havi bir kitap), veya Tarih-i Hususi (Bir devletin teşkilinden son zamanına kadar geçen her hadizat-ı siyasiyeyi müteselsilen natık bir eser) anlaşılmaktadır”⁶²⁶ sözleriyle ifade etmiştir. Bu iki tarih türünün dışında başka tarih çalışmaları da olması gerektiğini ifade etmiştir. Genel Tarih'ten bir veya birkaç bölümü kapsayan başlı başına tarihler olduğu gibi, Milli Tarih'in yalnız bir bölümünü konu edinen tarihlerin var olduğunu ifade etmiştir. Ali Seydi Bey, bu tür çalışmalara, hem İslam Tarihi'nden hem de Avrupa Tarihi'nden örnekler vermiştir. İbn-i Asker'in Dımaşk Tarihi, Ernest Lewis'in Kablel Cülusu Fredrick (avant Fredric I'avanemant), Ranke'nin Reform Devrinde Almanlar adlı eserleri örnek olarak verilmiştir⁶²⁷.

Ali Seydi Bey'e göre Osmanlı Devleti'nin her dönemi önemli olmakla birlikte, yaşanan dönemi de kapsayan, son yüzyıllık kısmı diğer dönemlerden daha önemlidir. Bu yüzden bu dönemin iyi bilinmesi gerekmektedir. Meşrutiyet'ten sonra devlet adamlarının bunu idrak ettiklerini, maliye müfettişleri seçiminde imtihan programına, son devir siyasi olaylarıyla ilgili bölümler konması, buna örnek olarak gösterilmiştir. Bu tür çalışmaların gerekliliğini sınava giren öğrencilerin fen, matematik, lisan gibi birçok alanda başarılı oldukları halde; 1839 tarihinden 1909 tarihine kadar yaklaşık 60 yılı kapsayan dönemle ilgili, Siyasi Tarih dersinden başarılı olamadıkları ifade edilmiştir. Ali Seydi Bey'e göre bu durum; bu dönemle ilgili başlı başına bir eserin bulunmamasından kaynaklanmaktadır. Bu dönemin önemi “Demek oluyor ki bugün her şeyden evvel ve her şeyden ziyade muhtaç olduğumuz malumat tarihimizin bu kısmına müteallik tafsilattır. Bu malumatın bu tafsilatın siyaseti hazırımızla, ahval-i iktisadımızla, inkılâb-ı ahiremizle münasebet-i azimesi var-

⁶²⁶ Ali Seydi, “Devlet-i Osmaniye'nin Son Bir Asırlık Tarih-i Teceddüd ve İnkılâbı”, **Mülkiye**, Sayı 8, 1 Eylül 1325, s. 41.

⁶²⁷ Ali Seydi **a. g. e.**, s. 41

dır”⁶²⁸ cümleleriyle ifade edilmiştir. Bu yakın geçmişin, son dönem siyasi, iktisadi ve sosyal gelişmelerle ilgili sıkı bir ilişkisinin varlığı vurgulanmıştır.

Bu dönemi ifade eden ıslahat ile teceddüd ve inkılap⁶²⁹ kelimelerinin birbirinin yerine kullanılabilen anlamdaş kelimeler olarak algılandıkları; ancak bunlar arasında farklar olduğu ifade edilmiştir. Islahat daha sınırlı ve dönemlik bir çözüm olarak görülürken; teceddüd ve İnkılap ise daha uzun dönemli devlet düzenini ilgilendiren köklü düzenlemeler anlamında kullanılmıştır. Osmanlı Devleti’nde Sultan III. Selim’den önce yapılan düzenlemeleri ıslahat olarak değerlendiren Ali Seydi Bey, III. Selim düzenlemelerini ve ondan sonrasını teceddüd ve inkılap olarak değerlendirmiştir. Osmanlı Devleti’nde teceddüd ve inkılap için bu dönem tarih başlangıcı kabul edilmiştir⁶³⁰.

Ali Seydi Bey’e göre Osmanlı Devleti’nin kuruluşundan hemen sonra idari anlamda teşkilatlanma sağlanmıştır. Devlet idaresinde görev alan seyfiye, ilmiye, kalemiye gibi gerekli olan sınıflar nizamnâmeleri ile birlikte oluşturulmuştur. Örneğin; Ali Seydi Bey, Divân-ı Hümayun’u Meşrutiyet yönetiminin geçmişteki karşılığı olarak görmüştür. Dolayısıyla Meşrutiyet yönetiminin milletin yabancı olmadığı bir idare biçimi olduğunu söylemeye çalışmıştır. Yeniçeriler başlangıçta takdir edilecek hizmetler etmiştir. Bir buçuk asır gibi bir sürede devlet, düzeni ve askeri yapısı sayesinde devleti cihangirlik seviyesine çıkarmada en önemli rolü oynamıştır. Devlet yönetiminde zamanla cehalet, tahakküm ve istibdat ile düzen bozulmaya başlamış; bununla birlikte Yeniçeri Ocağı da bozulmaya başlamıştır. Her alanda başlayan yanlış uygulamalar, yaygınlaşmış neredeyse devlet düzeni tamamen ortadan kalkmak üzereyken Sultan III. Selim ve Sultan II. Mahmud gibi yenilikçi padişahların, bu milletin imdadına yetiştiği ifade edilmiştir⁶³¹.

Ali Seydi Bey, Osmanlı Devleti için teceddüd ve inkılap dönemini 1774’te yapılan Küçük Kaynarca Antlaşması’nın imzalanmasından sonra 1789’da tahta geçen Sultan III. Selim ile başlatmıştır. Ali Seydi Bey’e göre her milleti medeniyete taşıyacak, büyük atılımlar yaptıracak olanlar, zamanla içlerinde ortaya çıkan devlet adamı, filozof, müceddid (yenileyici) ve dahi insanlardır. Ali Seydi Bey’e göre bu an-

⁶²⁸ Ali Seydi **a. g. e.**, s. 42.

⁶²⁹ İnkılap; değişme, bir halden başka bir hale dönme, devrim anlamlarına gelmektedir. Devellioğlu, **a. g. e.**, s.439.

⁶³⁰ Ali Seydi **a. g. e.**, s. 42.

⁶³¹ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 59.

lamda Köprülüler Devri'nden⁶³² sonra uzun zaman bu özelliklere sahip devlet adamları gelmemiştir. Osmanlı Devleti'nde bununla birlikte ıslahat yapmaya mani başka sebeplerin de olduğunu da söylemiştir⁶³³. Ali Seydi Bey, devletin bu duruma gelmesinde, idari ve toplumsal yapıda meydana gelen olumsuz gelişmelerin olduğuna dikkat çekmiştir. Örneğin; son devirlerde valilerin sürekli yer değiştirmesi, vergilerin bölge ayanları tarafından keyfi olarak alınması, Yeniçerilerin disiplinsiz davranışları önemli sebepler olarak belirtilmiştir. Böylece toplumsal yapıda ortaya çıkan düzensizliklerle III. Selim'in mücadele ettiğine dikkat çeken Ali Seydi Bey, bu yüzden Osmanlı Devleti'nde yenilenme devrini III. Selim'le başlatmıştır.

III. Selim Nizam-ı Cedid (Yeni Düzen) adı altında idari, askeri, malî pek çok alanda düzenleme yapmak gerektiğine inanmıştır. Dolayısıyla bu alanlarda önemli değişikliklerin ilk adımlarını atmıştır. Ali Seydi Bey'in önemli değişimler olarak değerlendirdiği gelişmelerin başında ise; Osmanlı Merkez teşkilatında bakanlıkların oluşturulması, devletin belirlediği vergiler dışında halktan vergi alınmaması, askeri alanda düzenlemelere devam edilmesi ve kadı ve naip gibi adli yargı görevlilerinin mesleklerinin dışında başka bir işle uğraşmalarını engellemesidir⁶³⁴.

Ali Seydi Bey bu çalışmada, Osmanlı Devleti'nin Avrupa devletleri ile yaptığı anlaşma maddelerini, eserine olduğu gibi almayı uygun görmüştür. Örneğin; Avusturya ile imzalanan Zıştovi Antlaşması (1791) bunlardan biridir. Bu anlaşmayı diplomatik bir başarı olarak değerlendiren Ali Seydi Bey, Osmanlı Devleti diplomasisinin son derece gelişmiş ve zengin bir birikime sahip olduğunu göstermek istediğini belirtmiştir. Aynı zamanda bundan bir asır önce bile bir anlaşma imzalamaya muktedir, diplomasi diline ve birikimine sahip devlet adamlarımızın var olduğunu göstermek istemiştir⁶³⁵.

Ali Seydi Bey'e göre III. Selim'in askeri ve idari düzenleme fikrinin 1787-1792 yılları arasında gerçekleşen Osmanlı- Rusya savaşı esnasında Yeniçerilerin isteksiz tavırları karşısında, savaşın kaybedilmesiyle, alternatif bir ordu kurma ihtiyacıyla başlamıştır. Ali Seydi Bey'e göre, bu amaçla yapılan tersanelerin ve topçu ocakla-

⁶³² Köprülüler Devri: Osmanlı Devleti'nde 1656'dan 1683 yılına kadar yirmi yedi yıllık sürede Köprülü ailesinden sadrazamların görev yaptığı dönemdir.

⁶³³ Ali Seydi, "Devlet-i Osmaniye'nin Son Bir Asırlık Tarih-i Teceddüd ve İnkılâbı", **Mülkiye**, Sayı 9, 1 Teşrinievvel 1325, s. 10.

⁶³⁴ Ali Seydi, a.g.e. e., s.11-12.

⁶³⁵ Ali Seydi, "Devlet-i Osmaniye'nin Son Bir Asırlık Tarih-i Teceddüd ve İnkılâbı", **Mülkiye**, Sayı 10, Kasım 1909, s.14-20.

rının ıslah edilmesi, Anadolu’da birtakım grupları rahatsız etmiş; bu durum ayaklanmalara neden olmuştur. Bu dönemde Osmanlı Devleti’nin köklü değişiklikler yapmaya giriştiğini hissedenden muhalefet gruplarının itirazları ile karşılaşıldığını ifade eden Ali Seydi Bey, bunların başında Yeniçerileri zikretmiştir. Ayrıca, yeni kurulan ordunun, Mısır’da Fransız ordularına karşı başarı kazanması, padişahın orduya yenilik yapma düşüncesinin çok doğru bir karar olduğunu ispatlamış oldu tespitini yapmıştır⁶³⁶.

Ali Seydi Bey yıl yıl devam ettirdiği Osmanlı Tarihi anlatımına, 1803 yılında Vehhabilerin Mekke’yi işgal etmelerine giden süreci ve sonuçlarını anlatarak devam etmiştir. Devleti zor durumda bırakan bu gelişme sonucunda, Mekke’nin Vehhabilerden kurtarılması için bölgeye yakın olan Mehmet Ali Paşa’dan yardım istenmiştir. Ali Seydi Bey, sonuçta Mehmet Ali Paşa’nın görevinde başarılı olması; bölgede etkisinin artmasına ve Osmanlı Devleti’ne karşı elinin güçlenmiş olmasına dikkat çekmiştir⁶³⁷.

Bu çalışmada Ali Seydi Bey’in üzerinde durduğu konulardan biri de kamuoyunun eğitilmesine dikkat çekmesidir. III. Selim’in yeniliklere başlarken halkı bilinçlendirmeden harekete geçmesi başarısız olmasının nedeni olarak gösterilmiştir. Yenilik karşıtları farklı bahanelerle, halkı merkezi idareye karşı kolaylıkla örgütlemiş ve büyük isyanların çıkmasına sebep olmuşlardır. Özellikle Yeniçeriler kılık kıyafet ve diğer alanlarda Avrupa hayat tarzının benimseneceği, Yeniçeri Ocağı’nın kaldırılacağı korkusuyla halkı isyana ikna etmişlerdir. Böylece ıslahatların önüne geçilmiştir. Ali Seydi Bey, irtica kelimesini de farklı eserlerinde ele almakla birlikte; bu makalede de kullanmıştır. İrtica kavramını bu yazıda değişen zamana karşı gelişmeyi ve değişmeyi kabul etmeyenler için kullanmıştır. Ali Seydi Bey, bu yazı dizisinde son dönemlerde Yeniçeri Ocağı’nı yeniliklerin önündeki en büyük engel olarak görmüş; ocağın kaldırılışı yenilenme ve değişim döneminin başladığını belirtmiştir⁶³⁸.

⁶³⁶ Ali Seydi, “Devlet-i Osmaniye’nin Son Bir Asırlık Tarih-i Teceddüd ve İnkılâbı”, **Mülkiye**, Sayı 12, Ocak 1910, s.1-15.

⁶³⁷ Ali Seydi, “Devlet-i Osmaniye’nin Son Bir Asırlık Tarih-i Teceddüd ve İnkılâbı”, **Mülkiye**, Sayı 13, Şubat 1910, s.19-31.

⁶³⁸ Ali Seydi, “Devlet-i Osmaniye’nin Son Bir Asırlık Tarih-i Teceddüd ve İnkılâbı”, **Mülkiye**, Sayı 15, Nisan 1910, s.1-8.

Ali Seydi Bey, *Devlet-i Osmaniye'nin Son Bir Asırlık Tarih-i Teceddüd ve İnkılâbı* adlı yazı dizisinde, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren oluşturulan teşkilat çalışmalarını ana hatlarıyla anlatmıştır. Osmanlı Devleti'nde ıslahat ve teceddüd/inkılap nitelikli gelişimlere dikkat çekmiştir. Osmanlı Devleti'nin değişen şartlar karşısında ve askeri gücünün azalmasıyla Avrupa devletleri arasında diplomatik denge yolunu tercih ettiğini göstermeye çalışmıştır. Bu dönemde devletin devamı ve çıkarlarının korunması için çok yönlü bir arayış içine girildiğini özellikle Fransız İhtilali ile değişimin daha da hızlandığı dünyada, sadece kendi bölgesiyle değil, dünya siyasetinin içinde yer almaya çalıştığına dikkat çekmiştir.

5.5. Biyografi Eserleri

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'ın ilanından sonraki dönemde eğitim ve kültür alanında önemli çalışmalar yapan birçok aydın vardır. Özellikle II. Meşrutiyet'in ilanı ile, basın yayın ve ifade özgürlüğü alanında oluşan özgürlük ortamında, sosyal ve kültürel alanda pek çok yeni gelişmeler yaşanmıştır. Bu gelişmelere paralel olarak tarih konularına ilgi artmış; tarih yazımında batı metot ve tekniklerini kullanarak eser veren tarihçiler artmıştır. Bunun yanı sıra önemli devlet yöneticilerinin hayatları da bu dönemde tarih çalışmalarına konu olmuştur. Devlet yöneticileri de tarih konusuyla yakından ilgilenmeye başlamışlardır⁶³⁹. Böylece tarih çalışmaları, tüm toplum kesiminin ilgilendiği konulara yönelirken, dönemin aydınları da toplumun ihtiyaçlarına uygun olarak eserler verme çabası içinde olmuşlardır.

Bu dönemde devletin yetiştirdiği devlet adamlarının hatırlanması, onların olumlu ve olumsuz yanlarıyla değerlendirilip örnek alınmasına yönelik çalışmaların da yapıldığı görülmektedir. Bu dönem tarihçileri, önemli devlet adamlarını konu edinen biyografi eserlerinin, Avrupa'da çok ilgi gördüğünden hareketle, bu tür eserler yazmaya başlamıştır. Ali Seydi Bey, Batı'da bu konuda verilen eserlerin fazla olmasına dikkat çekmiştir⁶⁴⁰.

II. Meşrutiyet Dönemi'nde aydınlar ve devlet adamları devleti içinde bulunduğu iç ve dış sorunlardan kurtarmak için çaba göstermişlerdir. Tarih çalışmaları da bu çabaların bir parçası olmuştur. Tarih eğitimi ile hem toplumsal bilinçlenme sağlanırken hem de devlete sevgiyle bağlanan vatandaşların oluşması istenmiştir. Ali

⁶³⁹ Köken, a. g. e., s. 14.

⁶⁴⁰ Çalen, a. g. e., s. 106-108.

Seydi Bey de bu dönemde Osmanlı Tarihi ile ilgili çeşitli konularda çalışmalar yapmıştır. Aynı zamanda Osmanlı Tarihi'nin öğrenciler, öğretmenler ve ilgi duyan herkes tarafından daha iyi öğrenilmesini ve anlaşılmasını önemli bir görev olarak kabul ettiği anlaşılmaktadır.

Osmanlı Devleti'nde farklı zamanlarda çalışmaları, hamleleri ve aldığı kararlarla öne çıkan, birçok devlet adamı olmuştur. Bu kişiler, zor zamanlarda ortaya çıkarak önemli devlet görevlerini yerine getirmişlerdir. Ali Seydi Bey'in *metîn eller* ⁶⁴¹ olarak ifade ettiği bu kişilere, Sokullu Mehmet Paşa, Köprülü Fazıl Ahmet Paşa ve Alemdar Mustafa Paşa örnek olarak verilmiştir. Ali Seydi Bey'e göre bu önemli devlet adamları, her yönüyle incelenip; bütün yönleriyle ortaya konmalıdır. "Tarih tekerrürden ibarettir" sözüne eserlerinde yer veren Ali Seydi Bey, geçmiş olaylardan ders almak gerektiğini ifade etmiştir ⁶⁴². Ali Seydi Bey'in bu konudaki eserleri de bu temel düşünceye dayanarak yazıldığı anlaşılmaktadır.

Ali Seydi Bey'in bu başlık altında değerlendirebileceğimiz üç eseri vardır. Bu türdeki eserleri yazmadaki amacı ise; o dönemde Türk Tarihi ile ilgili yapılmakta olan tartışmalar olduğu anlaşılmaktadır. Ali Seydi Bey'in ifadesinden anlaşıldığına göre; "Bizde adam yetişmemiş, gavamız-i siyasiyeyi ⁶⁴³, menafi-i müstakbeleyi düşünecek dimağlar ⁶⁴⁴ zuhur etmemiş, ricalimiz, padişahlarımız gelişi güzel memalik zaptına hasr-ı nefes ile onların idaresini asla düşünmemiş..." ⁶⁴⁵ ifadesiyle böyle asılsız iddialarda bulunan insanlara, Osmanlı Devleti'nde nasıl devlet adamları yetiştiğini göstermek ve bu tartışmalara bir cevap vermek istediğini görmekteyiz. Bu ifadelerden anlaşıldığına göre, Ali Seydi Bey, II. Meşrutiyet Dönemi'nde, Osmanlı Devleti geçmişte önemli devlet adamları yetiştirmemiş; sadece askeri başarılarla yetinmiş ve medeniyet adına katkıları pek fazla olmamıştır iddialarının olduğunu ve bunların doğru olmadığını ispat etmek için bu tür eserler kaleme almıştır. Bunlardan iki tanesi Osmanlı Tarihi'ne ait olan *Sokullu Mehmet Paşa* ve *Alemdar Mustafa Paşa* adlı çalışmalardır. Bu başlık altında diğer bir çalışma da İslâm Tarih'ine ait olan *Aşere-i Mübeşşere'nin Terceme-i Hali* adlı on sahabeyi anlattığı çalışmasıdır. Bu

⁶⁴¹ Ali Seydi, **Sokullu Mehmet Paşa**, Kanaat Mat. , Dersaadet, 1327 (1911), s. 8.

⁶⁴² Ali Seydi, **Alemdar Mustafa Paşa**, Kanaat Mat. , Dersaadet, 1329 (1913), s.1-2.

⁶⁴³ Anlaşılması güç olan karışık siyasi konular anlamına gelmektedir.

⁶⁴⁴ Dimağ kelimesi, akıl, beyin anlamına gelmektedir. Cümlede akıllı devlet adamı anlamında kullanılmıştır. Devellioğlu, **a. g. e.** , s. 187.

⁶⁴⁵ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 53.

eserlerin her biri başlı başına bir çalışmanın konusu olmaya uygun olan eserlerdir. Biz çalışmamızda, adı geçen eserleri ana hatlarıyla değerlendireceğiz.

5.5.1 Sokullu Mehmet Paşa (1512-1579)

Ali Seydi Bey'in bu eseri küçük boy olarak hazırlanmış, sonundaki beş sayfalık ekiyle birlikte 59 sayfadır. Ek olarak kullanılan mektup Feridun Ahmed Bey⁶⁴⁶ Münşeâtından⁶⁴⁷ alınmış, Sokullu Mehmet Paşa'nın ikinci vezir iken, İran Şahı'na sığınan şehzade Bayezid'in iadesi ile alakalı olarak yazıldığı ifade edilmiştir. Kapak sayfasına Sokullu Mehmet Paşa'ya ait bir resim yerleştirilmiştir. Eserin yayın bilgileri 1327(1911) yılında Kanaat Kütüphanesi'nde basıldığı belirtilmiştir. Eserde şekilsel özelliklere de uyulmuş kaynak gösterimi ve açıklama amaçlı dipnot sistemi kullanılmıştır.

Ali Seydi Bey, bu eserde Sokullu Mehmet Paşa'nın bütün özelliklerini anlatmaya çalışmıştır. Devlet idaresinin hemen hemen bütün alanlarında, maharet ve bilgi sahibi olması onun en dikkat çekici özelliği olarak sunulmuştur. Devlet kademelelerinin farklı noktalarında, görev almış olması, bu iddianın doğruluğunu ispat ettiği ifade edilmiştir. Eser üç temel bölüme ayrılarak hazırlanmıştır. Bu bölümler: Giriş (Medhal), Hayatı (Hayat-ı Hususiyesi) ve Siyasi Hayatı (Hayat-ı Siyasiyesi) biçiminde isimlendirilmiştir. Ali Seydi Bey'e göre, Sokullu Mehmet Paşa, Osmanlı Devleti'nin yetiştirdiği en büyük devlet adamlarından biridir⁶⁴⁸. Eserde ağırlıklı olarak Sokullu Mehmet Paşa'nın devlet adamlığı özellikleri üzerinde durulmuştur. Bu anlamda Sokullu Mehmet Paşa'nın hayatı şu başlıklar altında anlatılmıştır: *İyi bir asker ve komutan, Bürokratik alanda başarı, Devlet ekonomisi - maliyede başarı, Hitabette başarı, Diplomaside başarı, Büyük bir deha* başlıkları altında, Sokullu Mehmet Paşa'nın devlet adamlığı özellikleri ele alınmıştır. Eserde Don-Volga Kanal Projesi'nin anlatımı için bir tane de harita kullanılmıştır.

Ali Seydi Bey, eserinin giriş bölümünde, Doğu ve Batı milletlerini farklı yönlerden karşılaştırarak eserine başlamıştır. Doğu ile Batı milletleri ve devletleri hakkında önemli tespitler yaparak konuya dikkat çekmiştir. Bu durumu “Şark ile Garp ara-

⁶⁴⁶ Feridun Ahmed Bey (ö.1583), Münşeâtü's-selâtin adlı eseriyle tanınan Osmanlı devlet adamıdır. Geniş bilgi için bkz. Abdülkadir Özcan, “ Feridun Ahmed Bey”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 12, 1995, s. 396-397.

⁶⁴⁷ Münşeât; Kaleme alınan şeyler, nesir yazılar; mektuplar demektir. Devellioğlu, **a. g. e.** , s. 730.

⁶⁴⁸ Ali Seydi, **Sokullu Mehmet Paşa**, Kanaat Mat. , Dersaadet, 1327 (1911), s. 8-9.

sında safahat-ı tarihiyece büyük büyük farklar, tezatlar vardır”⁶⁴⁹ sözleriyle ifade etmiştir. Öncelikle en büyük farkın tarihi geçmişlerinde olduğuna dikkat çeken Ali Seydi Bey, ilmi ve medeni gelişmelerin ilk önce Doğu milletleri tarafından ortaya konduğunu belirtmiştir. Ali Seydi Bey, ilmi gelişmeleri güneş benzetmesi ile anlatmaya çalışmıştır. Güneş önce doğuda ortaya çıkarak batıya doğru hareketine devam etmiştir. Ali Seydi Bey’e göre, tarih insanlığı Doğu ile tanımış; ilk medeni gelişmeler doğu topraklarında filizlenmiştir. En geniş anlamıyla asırlarca Asya kıtası, bu konuda insanlığa liderlik etmiştir. İlk Çağ ve Orta Çağ’da birincilik parlaklık hâkimiyet Doğu’da olmuştur. Bu durum Yakın Çağ’ın başlangıç noktasına kadar devam etmiştir.

Daha önce de ifade edildiği gibi, Ali Seydi Bey, anlatmak istediği konuları somut benzetmelere başvurarak anlatmıştır. Böylece anlamı daha anlaşılır kılmayı düşündüğü söylenebilir. Ali Seydi Bey, ilim, medeniyet ve terakki kavramalarını güneş benzetmesi ile anlatmıştır. Bu kavramlardaki üstünlüğün el değiştirmesi, güneşin hareketine benzetilmiştir. Ali Seydi Bey’e göre Yakın Çağ’ın başlangıcında Güneş Asya, Afrika, Arabistan ve Türkistan’ı terk ederek, bir değişim ve gelişme halinde Batı’nın ufuklarından doğmuştur⁶⁵⁰. Ali Seydi Bey’e göre Doğu’da cehalet ve tembellik sebebiyle üstünlük korunamamış ve gerileme Asya’nın, Afrika’nın her köşesini kaplamıştır⁶⁵¹.

Ali Seydi Bey, Osmanlı Devleti’ni Doğu medeniyetinin son temsilcisi olarak görmüş; uzun yıllar başarıyla bu temsil görevini yerine getirdiğini belirtmiştir. Devlet zamanla her alanda gücünü kaybetmeye başlayınca, yöneticiler ve aydınlar arayış içerisine girmiştir. Dolayısıyla sorunların çözümü için en çok askeri ve siyasi mücadeleye girişilen Avrupa’ya yönelme olmuştur. Ali Seydi Bey, Osmanlı Devleti’nin Batı’yı tanıma çabalarının tarihinin yeni olmadığını, devlet adamları ve aydınların çeşitli amaçlarla Batıya yöneldiğini; ancak Avrupa medeniyetinin tam olarak anlaşılamadığı saptamasını yapmıştır. Sebebini ise Batı medeniyetini tanımak için doğru bir ölçünün kullanılmamış olmasını göstermiştir. Ali Seydi Bey, Batı medeniyetini doğru tanımak için, onu ortaya çıkaran ilk gelişmelerin kaynağına

⁶⁴⁹ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 2.

⁶⁵⁰ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 3.

⁶⁵¹ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 4.

gitmek gerektiğini ifade etmektedir⁶⁵². Dolayısıyla yüzeysel bir taklitten daha çok, bu medeniyeti meydana getiren düşünce ve hareketleri kavramanın önemli olduğuna dikkat çekmiştir. Ali Seydi Bey'e göre, Batı medeniyeti değişim ve gelişme halindeyken; Doğu'da ise dağılma ve birliğin bozulması gibi olumsuz gelişmeler yaşanmaktadır. Daha önce tersi bir durum olan, miskin halde yaşayan, Batı yavaş yavaş uyanıp tam bir faaliyet çalışma içine girmiştir. Doğu medeniyeti ile Batı medeniyetinin bir yarışma halinde olduğunu ifade eden Ali Seydi Bey, iki medeniyeti bu defa insanın yaşam döngüsünün evreleri üzerinden karşılaştırmıştır: Batı medeniyetini delikanlıya benzeten Ali Seydi Bey, Doğu medeniyetini ise ihtiyar bir adama benzetmiştir⁶⁵³. İki gücün yarışmasında nasıl bir sonucun ortaya çıkacağını, sonucun ne olacağını ifade etmiştir.

Ali Seydi Bey, Doğu ile Batı arasında böyle bir değerlendirme yaptıktan sonra, "Acaba niçin?" sorusunu sormaktadır. Böylece meselenin tartışmasını yaparak önemli saptamalar yapmıştır. Doğu medeniyetinin geri kalmasının en önemli sebebi: Orta Çağ'ın son zamanlarında birer toplumsal afet olarak isimlendirdiği birbirini takip eder vaziyette ortaya çıkan Cengiz Han, Hülagu Han ve Timur Han gibi hükümdarların saldırılarıdır. Ali Seydi Bey'e göre bu hükümdarlar Doğu milletlerine uyguladıkları şiddetle insanlara ve medeniyete büyük zarar vermişlerdir. Birer medeniyet merkezi olan İslam şehirleri: Şam, Bağdat, Tebriz, İsfahan vb. merkezler başta olmak üzere, şehirler tahrip edilmiş, neredeyse Asya kıtası baştan başa bir yangın yerine çevrilmiştir. Bu sebepten dolayı Doğu'da daha sonraki dönemlere, medeniyet adına pek az bir miras intikal etmiştir⁶⁵⁴. Ali Seydi Bey'e göre, Batı medeniyetinin gelişme sebebi ise; başta Haçlı Seferleri ile Batı'nın, Doğu'daki medeni gelişmeleri görmesi ve bu vesileyle gözlerinin açılması olmuştur. Ali Seydi Bey'e göre İstanbul'un Osmanlılar tarafından fethi ile pek çok ilim adamının Avrupa'ya gitmesinin de bu gelişmede etkisi olmuştur. Ayrıca Amerika'nın keşfi, barutun icadı, Engizisyon mahkemelerinin halkın sabır sınırlarını zorlayıcı uygulamalarının sonucunda, halkın tepki veren bir yapıya dönüşmesi, hakkını araması da önemli

⁶⁵² Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 4.

⁶⁵³ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 4.

⁶⁵⁴ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 5.

görülmüştür. Ruhban sınıfının baskısı ve Martin Luther'in⁶⁵⁵ ortaya çıkması da gelişmelerde olumlu katkısı olan nedenler arasında sayılmıştır⁶⁵⁶.

Ali Seydi Bey'in Osmanlı Devleti'ni Doğu'da meydana gelen gerilemenin dışında tuttuğu görülmektedir. Diğer bir ifade ile Doğu medeniyetindeki gerilemenin bir istisnası vardır; o da Osmanlı Devleti'dir. Ali Seydi Bey, bunu“ Çünkü biz Osmanlılar, şarklı olduğumuz halde Kurun-u ahire' den sonra diğer akvam-ı şarkkiye gibi bir seyri seri ile varta-i inhitata takarrub etmedik”⁶⁵⁷ şeklinde ifade etmiştir. Ali Seydi Bey, bu çağa Batılılar ile beraber girildiğini ve bu asırda uzun yıllar askeri başarıların devam ettiğini ifade etmiştir. Askeri zaferler Avrupa topraklarında da devam etmiş; Osmanlı donanmasının denizlerde en parlak zaferleri bu dönemde olmuştur. Donanmanın bir kısmı Osmanlı bayrağını Hint sularında dalgalandırırken, bir kısmı da Akdeniz'de Avrupa hükûmetlerini cizyeye bağladığı ifade edilmiştir⁶⁵⁸.

Ali Seydi Bey, Osmanlı Devleti'nin bu dönemde her ne kadar askeri başarıları devam etse de Doğu toplumlarının karşı karşıya kaldığı sonuçtan istisna olamadığını ifade etmiştir. Bu durumu doğal bir olay olarak değerlendiren Ali Seydi Bey, burada “Tabiat; kendi kavanin-i ahkâmını tatbik ve infaz hususunda pek mutaassıp pek merhametsiz olduğundan bir neticeyi imhal etse bile ihmal etmiyor”⁶⁵⁹ ifadesiyle Osmanlı Devleti'nin de geç de olsa bu genel kurula boyun eğmek zorunda kaldığını ifade etmiştir.

Ali Seydi Bey bu çalışmasında, Kanuni Sultan Süleyman Devri için zirve noktası tabirini kullanmıştır. Onun vefatıyla birlikte durma devri (Asr-ı tevakkuf) başlamıştır. Durma ise geriye gidişin başlangıcı olarak görülmüştür. Bundan dolayı Ali Seydi Bey, Osmanlı Devleti'nde olumsuz gelişmelerin başlangıç sebeplerini çok gerilere; hatta bu döneme kadar götürmeyi uygun görmüştür⁶⁶⁰. Bu dönemden sonra gelen padişahların yönetim konusundaki eksikliklerinin arttığını; ancak metinler olarak ifade ettiği değerli devlet adamlarının bu eksiklikleri kapattıklarını ifade etmiştir. Bu devlet adamlarının uyguladıkları siyaset neticesinde devletin girdiği

⁶⁵⁵ Martin Luther (1483-1546), Protestan mezhebinin kurucusu, Alman din adamıdır.

⁶⁵⁶ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 5-6.

⁶⁵⁷ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 5-6.

⁶⁵⁸ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 6.

⁶⁵⁹ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 6.

⁶⁶⁰ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 7.

bu durgunluk devri özellikle Avrupa devletleri tarafından hissedilmeden geçilmiştir. Bu özelliklere sahip devlet adamlarının başında Sokullu Mehmet Paşa gelmektedir⁶⁶¹.

Sokullu Mehmet Paşa'nın hayatı hakkında bu bölümde bilgiler verilmiştir. Doğum yeri olarak iki ayrı yer ismi verilmiştir. Ana tarafından Bosna'nın Çelebipazarı kazasına tabi Sokol(Sokoloviç) köyünde, doğum yılı kesin olmamakla birlikte 918/1512 olarak belirtilmiştir. Dipnottaki doğum yeri bilgisinde ise Saray sancağının Vişegrad kazasına bağlı Sokoline köyü olarak belirtilmiştir⁶⁶². Ailesinin Hristiyan olduğu belirtilmiştir. Tarih kitaplarında uzun (*tavil*) lakabıyla bilindiği ifade edilmiştir. İstanbul'a gelişi ise devşirme usulü olarak Bosna'dan alınıp getirilmiştir. Enderun mektebine verilmiş ve burada Müslüman olmuş; kendisine Mehmet ismi verilmiştir. Hristiyan iken isminin bilinmediği ifade edilmiştir. Ancak kaynaklarda Hristiyan iken adı Bayo (Bayıça) olarak belirlenmiştir⁶⁶³. Aynı aileden daha önce de devşirme olarak çocukların getirildiği anlaşılmaktadır. Deli Hüsrev Paşa bu aileden devşirme olarak getirilen devlet adamlarından biridir. Yabancı kaynaklara göre Sokullu devşirildiğinde on sekiz yaşında olduğu belirtilmiştir⁶⁶⁴. Getirilişiyle ilgili diğer bir rivayet ise 933/1528 yılında Bosna Hersek taraflarına memur olarak giden kapıcıbaşı Murad Bey, Sokullu Mehmet Paşa'yı orada görüp babasının izniyle önce Edirne'ye daha sonra da İstanbul'a getirmiştir. İstanbul'da saray mektebi olan Enderun'a verilmiştir.

Nasıl getirildiği konusunda kesinlik olmasa da, Sokullu Mehmet Paşa için kesin olan onun gençliğinin Enderun'da geçmiş olmasıdır. Diğer bir deyişle Sokullu devletin başkentinde ve Osmanlı eğitim sisteminde yetişmiştir. Enderun'da düzenlenen dersleri; din ve fen ilimlerini birlikte tahsil etmiştir. Enderun mektebindeki eğitiminden sonra, bir süre kiler kethüdalığı yapmıştır. Bu hizmette gösterdiği başarıya ödül olarak kendisine kapıcıbaşılık tevcih⁶⁶⁵ edilmiştir. Osmanlı Devleti'nde bu memuriyet devlet memurluğunun başlangıcı olarak kabul edilmiştir⁶⁶⁶. Osmanlı Devleti'nde bir anlamda, yüksek memuriyetlere Kapıcıbaşılık görevi ile başlan-

⁶⁶¹ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 8.

⁶⁶² Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 9.

⁶⁶³ Erhan Afyoncu, "Sokullu Mehmet Paşa", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 37, 2009, s. 354-357.

⁶⁶⁴ Afyoncu, **a.g.e.**, s. 354-357.

⁶⁶⁵ Rütbe ve mevki verme anlamına gelmektedir

⁶⁶⁶ Ali Seydi, "Rütbe", **Mülkiye**, Sayı 1, Matba-i Ahmed İhsan, İstanbul, 1324 (1908), s. 25-26.

maktadır. Sokullu Mehmet Paşa'nın bu yükseliş haberi ailesine ulaşınca akrabalarından İstanbul'a gelip devlet hizmetine girenler olmuştur. Akrabalarından Sokullu Mustafa Paşa Budin beylerbeyliğine kadar yükselmiştir⁶⁶⁷.

Ali Seydi Bey, Sokullu Mehmet Paşa'nın devlet adamlığını anlatırken hemen hemen onun olumsuz veya başarısız olduğu alanlardan hiç bahsetmemiştir. Aynı dönemde Sokullu Mehmet Paşa hakkında eser yazan başka bir tarihçi de Ahmet Refik Altınay'dır⁶⁶⁸. Altınay eserinde Sokullu Mehmet Paşa hakkında, bilgi verirken onun olumsuz ve hatalı davranışlarına da yer vermiştir. Örneğin; Don–Volga Kanal Projesi teşebbüsünde Sokullu Mehmet Paşa'nın hatalı olduğunu ve bu durumun anlaşılacak padişah tarafından hesap sorulduğu; hatta Sokullu Mehmet Paşa'nın hakarete uğradığı ifade edilmiştir⁶⁶⁹.

Ali Seydi Bey, bu eserini detaylara inmeden ana hatlarıyla yazmıştır. Osmanlı veziriazamlarının yirmi sekizincisi olan Sokullu Mehmet Paşa'nın, Enderun'da yetişmiş olmasına dikkat çekilmiş; bu şekilde sadrazam olanların on beşincisi olduğu ifade edilmiştir. Sokullu Mehmet Paşa, Osmanlı Devleti'nin yetiştirdiği devlet adamlarının en büyük ve en mühimleri arasında görülmüştür⁶⁷⁰. Onun devlet adamlığı vasıfları farklı başlıklar altında anlatılmıştır. Osmanlı Devleti'nde saray içi görevlerden başlayan devlet hizmetleri, kaptan-ı deryalık, beylerbeyliği, çeşitli derecelerdeki vezirlikleri ve nihayet uzun yıllar devam eden veziriazamlık göreviyle sonuçlanmıştır. Eserde Sokullu Mehmet Paşa'nın askeri, bürokratik, devlet ekonomisi-maliye ve diplomasi alanlarındaki başarıları örneklerle anlatılmıştır. Ayrıca hitabet ve mantık konularındaki meziyetleri, onun başarılarının en önemli kaynağı olarak belirtilmiştir.

Eserde Sokullu Mehmet Paşa'nın, anlatılan diğer devlet adamlığı vasıfları ise şunlardır: Hemen her olayda, en dikkat çekilen yönü, ihtiyatlı olmasıdır. Her olayı en küçük ihtimalleriyle düşünüp, planlaması başarılarının tesadüfe bağlı olmadığını delili olarak gösterilmiştir. Zigetvar Seferi esnasında, padişahın vefatı üzerine uyguladığı yöntemin devlet için yararlı bir hizmet olduğuna dikkat çekilmiştir⁶⁷¹. Güvenilir olma önemli bir devlet adamı özelliği olarak belirtilirken; Sokullu Mehmet

⁶⁶⁷ Ali Seydi, **a. g. e.** , s. 11.

⁶⁶⁸ Ahmet Refik Altınay (1880-1937), son devir Türk tarihçisidir.

⁶⁶⁹ Ahmet Refik Altınay, **Sokullu**, Tarih Vakfı Yurt Yay. , İstanbul, 2013, s. 135-136.

⁶⁷⁰ Ali Seydi, **a. g. e.** , s. 20.

⁶⁷¹ Ali Seydi, **a. g. e.** , s. 14.

Paşa'nın son derece güvenilir bir devlet adamı olduğuna dikkat çekilmiştir. Kanuni Sultan Süleyman döneminde başlayan sadrazamlığının kesintisiz olarak on beş yıl devam etmesi bu özelliğinin en açık ispatı olarak görülmüştür. Sokullu Mehmet Paşa, Kanuni Sultan Süleyman, Sultan II. Selim ve Sultan III. Murad dönemlerinde sadrazamlık yapmıştır. Olumsuz durumlarda çevresine olumlu mesajlar vermesi de onun devlet adamlığının önemli bir göstergesi olmuştur. Padişahın vefatı üzerine üzüntülü bir ruh haline bürünen, devlet ve askeri sınıfa karşı, yaptığı konuşma bu duruma örnek gösterilmiştir⁶⁷².

Ali Seydi Bey, Sokullu Mehmet Paşa'nın, devletin durumunu zayıflatan ve toplum düzenini bozan uygulamalarla mücadele ettiğine dikkat çekmiştir. Sokullu Mehmet Paşa sadrazam olduktan sonra, o dönemde memurlar arasında yaygınlaşmış olan, rüşvet, adam kayırma, liyakatsiz insanların göreve gelmesi gibi sorunlarla mücadele etmiştir. Devletin işleyişini bozan ve toplumsal yapıda rahatsızlıklara neden olan bu sorunlarla mücadele edip, bunları engellemiştir.

Sokullu Mehmet Paşa'nın başarılı olduğu başka bir alanda devlet ekonomisi ve maliye olarak belirtilmiştir⁶⁷³. Devletin gelirlerini artırmak için en fazla çalışan devlet adamlarından biri olduğu belirtilmiştir. Kendi kişisel servetini önemsemeyen Sokullu Mehmet Paşa'nın, devlet hazinesinden bir akçenin bile boş yere harcanmasına onay vermeyişi çok önemli bir devlet adamı özelliği olarak görülmüştür. Tımar ve görev verilmesinde de dikkatli davranan Sokullu Mehmet Paşa liyakatsiz ve uygunsuz olanlara görev vermediği gibi önceden verilip, liyakatsiz olduğu tespit edilenlerin görevlerine de son vermiştir. Kurumlara fazla miktarda ayrılan ödenekleri kesmiş; böylece israf ve mal kaçırmanın önü alınmıştır. Bu dönemde rast gele görev verilmesi, liyâkat ve uygunluk aranmaması olumsuz sonuçları olan bir uygulama olarak dikkat çekilmiştir⁶⁷⁴.

Ali Seydi Bey'in, Sokullu Mehmet Paşa için öne çıkardığı yeteneklerden biri de iyi bir hatip olması ve ikna gücünün yüksek olmasıdır. Bu vasıfları sayesinde üç padişaha veziriazamlık yaptığı ifade edilmiştir. Padişahlara istediği istikamette kararlar aldrabildiği belirtilen Sokullu Mehmet Paşa için, bu hususta yapılan tespit: "Bir hükûmet adamında bulunması lazım gelen evsafın kâffesinden nasibdar-ı kemal

⁶⁷² Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 27.

⁶⁷³ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 28.

⁶⁷⁴ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 27-28.

olan Sokullu'nun sözlerinde mühim bir kuvvet-i tesiriye ve nazarında şiddetli bir nüfuz ve tesir vardı"⁶⁷⁵ şeklinde olmuştur. Sokullu Mehmet Paşa'nın hitabeti son derece etkili olduğu ve mantığının fevkalade işlediği ifade edilmiştir. Padişahlara sözlü olarak ne teklif etse kabul gördüğü; hangi meseleyi mevzu etse onu kabul ettirdiği ifade edilmiştir. Bu durumun en belirgin örneği olarak, artık çok yaşlı olan Kanuni Sultan Süleyman'ın Zigetvar Seferi'ne ikna edilmiş olması örneği verilmiştir. Bu aşamada Kanuni Sultan Süleyman'ın yaş itibariyle istirahate muhtaç ve buna da mütemayil olmasına rağmen Sokullu Mehmet Paşa, padişahı ikna ederek ordunun başında sefere çıkmasını sağlamıştır⁶⁷⁶.

Ali Seydi Bey'e göre Sokullu Mehmet Paşa'nın önemli özelliklerinden biri de bir işe başlamadan önce o iş için bütün hazırlıkları yapması, gelebilecek eleştirilere karşı cevabını hazırlaması olmuştur. Sefer kararından sonra diğer devlet adamları, böyle uzun bir seferin masrafını devlet hazinesinin karşılayamayacağı mazeretini öne sürünce, Sokullu'nun buna çözümü sarayda, gümüş ve altın türünden eşyaların birçoğunu darphaneye göndererek sikkeye çevirttirerek karşılık vermesi olmuştur. Böylece sefer giderleri tamamlanmış oldu. Aynı zamanda Osmanlı Devleti için en önemli iş olarak, padişahın vefatı üzerine aldığı tedbirlerle yeni padişah Sultan II. Selim'i vukuatsız olarak tahta çıkarma marifetini göstermesi, önemli bir devlet hizmet olarak görülmüştür⁶⁷⁷.

Ali Seydi Bey, Sokullu Mehmet Paşa'nın vefatından sonra ona karşı yapılanları da üzüntüyle karşılamıştır. Ali Seydi Bey, bu ifadeyi genelleştirerek tarihimizdeki büyük adamlara karşı ihmalkâr olduğunu ifade etmiştir. Tarihteki devlet adamlarının bilinmesi hakkında yapılanları az bulan Ali Seydi Bey, Sokullu Mehmet Paşa için yapılan mezar üzerindeki kitabede bilgi yanlışları olduğunu ifade etmiş; tarihlendirmede titiz davranılmadığını belirtmiştir. Aynı zamanda kitabede bilgi yanlışları da olduğu, Sokullu üç padişaha sadrazamlık yapmasına rağmen sadece Sultan III. Murad'ın sadrazamı gibi gösterilmesini ciddi bir yanlışlık olarak değerlendirilmiştir. Ali Seydi Bey, Sokullu Mehmet Paşa'nın vefat tarihi olan 1579 senesini Osmanlı Devleti'nin yükselme döneminin sonu ve gerilemenin başlangıcı olarak

⁶⁷⁵ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 29.

⁶⁷⁶ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 29.

⁶⁷⁷ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 29.

kabul etmeye mecbur olduğumuzu belirtmiştir. Bunu sebebi olarak Sokullu Mehmet Paşa'nın vefatından sonra meydana gelen tarihi olayları göstermiştir⁶⁷⁸.

Sokullu'nun fiziksel özellikleri hakkında; uzun boylu, güzel yüzlü gür sakallı olduğu bilgileri verilmiştir. Geleceği doğru tahmin etme, cesaret, çok konuşmayı sevmemesi; fakat her söyleyeni sabırla dinlemesi en belirgin karakter özellikleri olarak sayılmıştır. İlim ve devlet adamlarına saygısının son derece fazla olduğu belirtilmiştir. Dünya malına meyilden uzak olduğu ve mal biriktirmediği, hırs ve açgözlülüğten uzak oluşu en dikkat çeken vasıfları arasında zikredilmiştir. Çok hayır eseri yapan anlamında *kesîr-il hayrat* bir devlet adamı olduğu ifade edilmiştir. Başlıca hayır eserleri olarak Sultanahmet civarında cami, medrese, dershane hankâh, çeşme, şadırvan ve mektep sayılmıştır. Bosna Eyaleti'nde de hayır eserleri yaptırdığı ifade edilmiştir. Geride bıraktığı mal varlığı cenaze masraflarına ancak yettiği ifade edilmiştir⁶⁷⁹. Bütün bu tespitlerle onun kendi adına mal ve servet biriktirmediğini göstermektedir. Ali Seydi Bey, daha önceki sadrazamlardan Rüstem Paşa'nın vefatından sonra mirasını dipnotta göstererek Sokullu Mehmet Paşa'nın bıraktıklarıyla, dolaylı bir karşılaştırma yapmıştır⁶⁸⁰.

Ali Seydi Bey, devlet yönetiminde, devletin devamı için ahlaklı memur ve vatandaşların önemli rol oynadığına her zaman dikkat çekmiştir. Birçok devletin yıkılmasının önemli nedenleri arasında ahlaki bozulmayı göstermiştir. Ali Seydi Bey, burada başka bir noktaya daha dikkat çekmektedir. Güç anlamında zirve noktasına çıkmış bir devlette ortaya çıkacak önemli bir sorun vardır: Şöyle ki memurlar arasında ahlaki bir düşüş ve durgunluk durumu ortaya çıkar. Bu aşamadan sonra rüşvet, kötülük kapıları açılır. Böyle bir ortamda da iş görmek güçleşir⁶⁸¹. Ali Seydi Bey, bu yüzden Rüstem Paşa'nın bıraktığı mirası çok dikkat çekici bulmuştur. Sokullu Mehmet Paşa böyle bir vaziyette vezir-i azam olmuş ve bu tür yanlışlıklarla mücadele etmiştir.

Sokullu Mehmet Paşa'nın bir devlet adamı olarak, en çok üzerinde durulan yönlerinden biri de mükemmel bir diplomat olmasıdır. Avusturyalılar ile daha önce sekiz sene süreyle imzalanan anlaşma hükümlerine, Avusturyalıların aykırı davranmaları

⁶⁷⁸ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 19.

⁶⁷⁹ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 20.

⁶⁸⁰ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 20-21.

⁶⁸¹ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 21.

ve anlaşmanın yeniden düzenlenmesi isteği ile Osmanlı Devleti'ne müracaat etmeleri esnasında, elçilerle müzakereleri yeni sadrazam Sokullu Mehmet Paşa yapmıştır. Elçi, anlaşmanın yenilenmesini istiyordu. Sokullu Mehmet Paşa anlaşmanın mevcut haliyle bile Avusturyalıların lehine olduğunu idrak ederek, anlaşmayı yenilemeden bertaraf etmiştir. Ali Seydi Bey bu esnada acemi vukufsuz, dikkatsiz ve devletin menfaatine karşı lakayt birinin bulunması halinde elçilerin istekleri doğrultusunda anlaşmanın kabul edilebileceğini ifade etmiştir⁶⁸².

Sokullu'nun genel anlamda siyaseti ise yabancı devletlerle iyi geçinmek üzerine kurulduğu ifade edilmiştir. Bu doğrultuda hükûmetlerin çoğuyla anlaşmalar imzalanmıştır. En sıkı ilişki içinde olduğu ve sevdiği devletin Fransa olduğu belirtilmiştir. Bu yakınlık, 1565 yılında yabancı gemilerin, Osmanlı sahillerinde Fransa bayrağı ile hareket edebileceklerine izin verilmesi örneğinde ifade edilerek belirtilmiştir. Ali Seydi Bey, bu imtiyazların zamanla kapitülasyonlara dönüştüğüne dikkat çekmiştir. Bütün bunlar Fransa'ya olan sevginin neticesi olarak görülmüştür. Sokullu Mehmet Paşa'nın Fransızlar ve Fransız hükûmeti nezdindeki etkisi ise şu örnekte anlatılmıştır. Fransa hükûmeti Sokullu Mehmet Paşa'yı takdir ederdi. "Sokullu'nun bir haberi üzerine Fransa kralı dokuzuncu Şarl, Erdel voyvodası Şarzmund'la, prenses Margirit'i, tecviz etmiştir"⁶⁸³ örneği ile de Sokullu'nun Fransa hükûmeti yanındaki yerini belirtmiştir.

Ali Seydi Bey bu eseri kendi döneminde aydınlar arasından süren bir tartışma; "Bizde atiyi, geleceği düşünebilecek dimağlar zuhur etmemiştir"⁶⁸⁴ iddialarına cevap vermek için yazdığını belirtmiştir. Ayrıca devlet adamları, padişahlar gelişigüzel memleket zaptına koyulmuşlar; idarenin nasıl olacağına kafa yormamışlar eleştirilerinin de asılsız olduğunu göstermek istemiştir. Böyle düşünenlerin hata içinde olduklarını, Sokullu Mehmet Paşa'yı anlatarak, bu eleştirilere cevap vermek istemiştir. Bizde yetişen adamların sadece Sokullu Mehmet Paşa ile sınırlı olmadığını; bundan sonra da bu konulara cevap olacak başka eserler de yazacağını ifade eden Ali Seydi Bey, görmek isteyenler için Osmanlı Tarihi'nde daha pek çok Sokullu Mehmet Paşa olduğunu iddia etmiştir⁶⁸⁵.

⁶⁸² Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 36.

⁶⁸³ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 39.

⁶⁸⁴ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 39-40.

⁶⁸⁵ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 47-53.

Ali Seydi Bey bu eseri, devletin her konuda bir arayış içinde olduğu II. Meşrutiyet'in ilanından sonraki dönemde yazmıştır. Eserde aslında iyi bir devlet adamı nasıl olmalıdır? Sorusuna cevap arandığı ve o dönem devlet adamlarına bir örnek sunma gayretinin olduğu görülmektedir.

5.2.2 Alemdar Mustafa Paşa (1765-1808)

Ali Seydi Bey'in biyografi eserlerinin ikincisi *Alemdar Mustafa Paşa*⁶⁸⁶ adlı çalışmasıdır. Eserin kapak sayfasındaki bilgilere göre İstanbul'da Kanaat Matbaası'nda 1329(1913) yılında 74 sayfa olarak yayına hazırlanmıştır. Ali Seydi Bey, eserin kapak sayfasına "Tarih tekerrürden ibarettir." vecizesi ile "ilk kahraman-ı hürriyet Alemdar Mustafa Paşa'nın tercüme-i haliyle 1222(1806), 1223(1807) senelerinde tahaddüs eden irtica-i evvel ile irtica-i sâni arasındaki münasebet ve müşâbahâtı hâkî ve hâvîdir"⁶⁸⁷ ifadelerini yerleştirerek eserin içeriğine dikkat çekmiştir. Ali Seydi Bey bu eserde maksadının yalnız Alemdar Mustafa Paşa'nın hayatı ve onunla ilgili gelişmeleri anlatmakla konuyu sınırlandırdığını ifade etmiştir.

Bu eserin önemli bir tarafı da resimlerin kullanılmasıdır. Kapak sayfasında Alemdar Mustafa Paşa'ya ait bir resim kullanılmıştır. Bunun yanında eserde üç resim daha kullanılmıştır. Bu resimlerde dönemin iki önemli kişinin, Kabakçı Mustafa ve Alemdar Mustafa Paşa'nın, padişahla olan ilişkisi gösterilmektedir. Resimler dönemin idari vaziyetini yansıtmaya açısından önemlidir. Bu resimlerde Alemdar Mustafa Paşa padişahın huzurunda çok rahat bir görüntü vermiştir. Yine kapak sayfasında Alemdar Mustafa Paşa, ilk özgürlük kahramanı olarak nitelendirilmiştir. Eserin bir tercümeihâl olduğu ifade edilmiştir. 1806-7 yıllarında gerçekleşen birinci irtica (Kabakçı Mustafa İsyanı) ile ikinci irtica (31Mart Vakası) arasındaki benzerliği ortaya koymak için yazıldığı ifade edilmiştir. Eserde benzer olaylara tarihten de örnekler verilmiştir. Eser bu özelliği ile de bir karşılaştırmalı tarih çalışması (olay karşılaştırması) olarak dikkat çekmektedir.

Ali Seydi Bey, bu eserinde de tarihi olayların iyi anlaşılmasının sağlam bir gelecek inşa etmede önemli olduğunu belirtmeye çalışmıştır. Bu bağlamda biyografi alanındaki eserlerin önemine dikkat çekmiştir. Ali Seydi Bey, Avrupa kütüphanelerinde bu tür eserlerin uzun bir geçmişi olduğunu ve bu konuda sistematik çalışmaların

⁶⁸⁶ Ali Seydi, *Alemdar Mustafa Paşa*, Kanaat Matbaası, Dersaadet, 1329 (1913), s. 1.

⁶⁸⁷ Ali Seydi, *a. g. e.*, s. 1.

yapıldığını belirtmiştir. Özellikle Fransızların bu konuda çok ileri gitmiş olduklarını ve zengin bir koleksiyona sahip olduklarını ifade etmiştir⁶⁸⁸. Kütüphanelerin Avrupa medeniyetinin en sağlam dayanak noktaları olduğunu ifade eden Ali Seydi Bey, bu konuda sadece telif değil tercümelere de istifa yoluna gidilmesini önermiştir. Avrupa’da yerli ve yabancı ayrımı yapılmadan bu tür eserlerin çok ilgi gördüğünü söyleyerek; ülkemizde de bu tür çalışmaların nadir de olsa var olduğunu; ancak yeterli olmadığını ifade etmiştir. Bu eksikliği gidermek için kendi üzerine düşeni yapmaktan memnuniyet duyacağını ifade etmektedir⁶⁸⁹.

Ali Seydi Bey, giriş bölümünde tarih “tekerrürden ibarettir” sözünü ispat etmek isteyenlerin hükümet tarihlerinin bir bölümünü yeterince tetkik etmelerinin yeterli olacağını söylemektedir. Bu sözden ne anlaşılması gerektiğine de açıklık getiren Ali Seydi Bey, olayların mutlak olarak birbirine benzemeyeceğini, bunların oluş şekli, süreci ve sonuçları itibariyle benzerlik gösterdiğini örnekleyen pek çok olay olduğunu ifade etmiştir. Bu tespitine veya olayların benzerliğine peygamberler tarihinden örnekler vermiştir. Hz. Muhammed (s.a.v.), Hz. Musa (a.s) ve Hz. İbrahim(a.s) ortaya çıkışları, başlarından geçen olaylar dinlerini yayarken yaptıkları mücadeleler çektikleri zahmet ve mecbur kaldıkları hicret hususlarında benzerlikler vardır⁶⁹⁰.

Ali Seydi Bey eserde Alemdar Mustafa Paşa’nın hayatı hakkında bilgi vermiştir. 1765 yılında Hotin’de doğan Alemdar Mustafa Paşa gençliğinde Yeniçeri Ocağı’na katılmıştır. Daha sonra Rusçuk’ta tarım ve hayvancılık yapmıştır. Bu dönemde yörenin güçlü ayanı Tirisinikli İsmail Ağa’nın hizmetine girerek onun kethüdası (yardımcı, kâhya) ve bayraktarı oldu. “Alemdar” lakabı bu görevden gelmektedir. Hayatı mücadeleler içinde geçen Alemdar Mustafa Paşa önce devlete karşı âsi olan Rumeli âyanlarından Pazvandoğlu’na karşı verilen mücadelede görev almıştır. Gösterdiği başarılarla istinaden çeşitli rütbelere aldı. Kapıcıbaşılık rütbesi ile taltif (ödül) edildi. Daha sonra Hazargrad âyanlığına tayin edildi. Tirisinikli İsmail Ağa’nın vefatı üzerine Rusçuk’a gelen Alemdar Mustafa Paşa bölgede durumu kontrol altına alarak etkinliğini arttırdı. Daha sonra bölgede âyanlar tarafından, *âyanlar âyanı*

⁶⁸⁸ Ali Seydi, **a. g. e.**, s.1-3.

⁶⁸⁹ Ali Seydi, **a. g. e.**, s.3.

⁶⁹⁰ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 4.

seçildi. Osmanlı -Rusya savaşı sırasında, III. Selim tarafından vezirlik rütbesi ve ömür boyu Silistre Valiliği ve Tuna Seraskerliği verildi (1807)⁶⁹¹.

Alemdar Mustafa Paşa'nın devletteki asıl etkinliği, Nizâm-ı Cedid karşıtlarının çıkardığı Kabakçı Mustafa İsyanı üzerine, yenilik taraftarlarınca ikna edilerek İstanbul'a gelmesinden sonra başlamıştır. Alemdar Mustafa Paşa sultan III. Selim'i tekrar tahta çıkarmak niyetiyle İstanbul'a gelmiştir. Ancak Sultan III. Selim'in şehit edilmesini engelleyememiş; fakat Şehzade Mahmud'u kurtarılabilmişti. Tahta çıkan Sultan II. Mahmut'a bizzat müracaat ederek sadrazam oldu. Dört ay süren sadrazamlığı esnasında asayişî sağladıktan sonra ayanlarla 1808'de "Sened-i İttifak"⁶⁹² anlaşmasının yapılmasını sağlamıştır. Bu dönemde diğer önemli bir gelişme ise, Nizâm-ı Cedid askerinin devamı niteliğinde Sekban-ı Cedid adı altında bir askeri ocak kurulmasıdır. Bütün bu gelişmelerin sonucu olarak 1808 yılında Yeniçeriler ve muhalif grupların çıkardığı isyan sonunda Bâbüâli'de konağında basılmak istenmiştir. Ancak o direnerek teslim olmamış; cephaneliği infilak ettirerek içeri girmeye çalışan yüzlerce asi ile orada vefat etmiştir⁶⁹³. Vefat ettiğinde 43 yaşında olduğu belirtilmiştir.

Ali Seydi Bey, Alemdar Mustafa Paşa'nın kişilik özellikleri hakkında "herkesin itimadına mazhar olmuş, metîn, hamiyetkâr, sahib-i azim ve vakar bir zât"⁶⁹⁴ sözlerini söylemiştir. Bu vasıfların, ona giriştiği hareketlerin lideri olmasının yolunu açtığı belirtilmiştir. Alemdar Mustafa Paşa, bir dönem Roma Devleti'nde geçici bir süre için olağanüstü yetkiler verilen diktatörlere benzetilmiştir. Ali Seydi Bey, Alemdar Mustafa Paşa'nın en büyük hatasını ise "işte tarihimize vücuduyla, fedakârlığıyla metanet-i tabii ve fenarıyla zinet veren Alemdar Mustafa Paşa'nın en büyük hatası sadrazamlığı kabul etmesi olmuştur"⁶⁹⁵ cümlesi ile ifade etmiştir. Bunun sebebini ise Alemdar Mustafa Paşa'nın iyi bir asker ve komutan olduğu; ancak bilgi ve görgüsünün tecrübeye dayalı olduğu ifade edilmiştir. Diğer bir ifadeyle uzmanlık bilgisi yoktur. Yıkılmaya mahkûm olan bir milletin bütün sorunlarını

⁶⁹¹ Ali Seydi, **a. g. e.** , s. 46-47. ; Kemal Beydilli, "Alemdar Mustafa Paşa", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 2, s. 364-365.

⁶⁹²Sened-i İttifak: Osmanlı Devleti'nde 1808 tarihinde merkez bürokrasisi ile âyanlar arasında imzalanan belgenin adı. Geniş bilgi için bkz. Ali Akyıldız, "Sened-i İttifak", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 36, İstanbul, 2009, s. 512-514.

⁶⁹³ Beydilli, **a. g. e.** , s. 364.

⁶⁹⁴ Ali Seydi, **a. g. e.** , s. 45.

⁶⁹⁵ Ali Seydi, **a. g. e.** , s. 46.

çözebilecek kadar kişisel yetenek ve siyaset bilgisinin olmadığına vurgu yapılmıştır. Sadrazamlığı kabul etmesinde de yine devlete hizmet düşüncesinin olduğu söylenmiş; fakat başına gelecek olan feci akıbete yine bu yanlış tercihi sebep olduğuna dikkat çekilmiştir⁶⁹⁶. Bu tespitlerden de anlaşıldığı gibi Ali Seydi Bey'e göre devlet yöneticiliğinin, pek çok özelliğin bir arada olmasını gerektiren bir durum olduğu, mesajı verilmek istenmiştir. Ali Seydi Bey, devlet yönetiminde pek çok alanda bilgi ve yetenek sahibi olan devlet adamlarının daha başarılı olduğunu Sokullu Mehmet Paşa örneğinde açıklamaya çalışmıştır.

Ali Seydi Bey, bu eserinde Yeniçeriler ve Yeniçeri Ocağı'nın devlette gördüğü hizmeti temel alarak eserini oluşturmuştur. Devletin iki asırda geniş coğrafyalara hâkim olmasında, bu ordunun önemli rolü üzerinde durmuştur. Bu ordunun başarıda sağlam kanunlar üzerinde kurulduğuna dikkat çekilerek, Osmanlı Devleti'nde askeri sistemde olan düzene vurgu yapılmıştır. Ali Seydi Bey'e göre bu kanunlar o kadar sağlam temeller üzerindeydi ki onun bozulmasına asla müsaade edilmezdi. Padişahların bile bu kanunları ihlal edemediğini vurgulamıştır. Ali Seydi Bey, bu eserinde devlet düzeninin bozulmasında önemli gördüğü iltimas, rüşvet ve liyakatsizliğin yaygınlaşmasıyla neler olabileceğini Yeniçeri Ocağı'nın bozulması üzerinden göstermeye çalışmıştır.

Ali Seydi Bey, XVI. yüzyılın sonlarına kadar ocağa belirlenen kuralların dışında hiçbir kişinin alınmadığını Osmanlı Tarihi'nden iki hadise ile örneklendirmiştir. Birinci olay: "Mısır Seferi'ne azimet(gitmek) esnada hazine namına bir tacirden para istikraz(borç) eylemiş olan Yavuz Sultan Selim Han'a merkum tacir bir arzuhal vererek mahdumunun (evlat) hizmet-i askeriye kabulü takdirde ikraz ettiği parayı hükûmetten katiyen mutalebe (talep) etmeyeceğini beyan eylemesi üzerine Sultan Selim: -Para ile asker yazılmaz, nizam-ı kadim bozulmaz. Bu adamın parasını iade edin. Diye irade buyurmuş."⁶⁹⁷

Diğer bir önemli olay ise Kanuni Sultan Süleyman döneminde gerçekleşmiştir. Olay Zigetvar Seferi esnasında padişahın atının gemi kırılması üzerine gerçekleşmiştir. Ali Seydi Bey bu durumu "Gemi Yeniçeri askeri arasından bir zanaat erbabı kişinin tamir ettiğini öğrenince, ocağa esnaf karıştığından müteessir olarak; zabita-

⁶⁹⁶ Ali Seydi, **a. g. e.** , s. 62.

⁶⁹⁷ Ali Seydi, **a. g. e.** , s. 6.

nı takdir ederek neferin takaüden ocaktan ihracını emretmiştir”⁶⁹⁸. Ali Seydi Bey örnek olaylarla Yeniçeri Ocağı'nın disiplin ve düzenin sağlam kanunlarla sağlandığını anlatmaya çalışmıştır. Kısa sürede sağlanan askeri başarıda kanunlara göre hareket edilmesinin önemi vurgulanmıştır. Askeri başarılarında ocağa liyakât ve ehliyete göre asker alınması da dikkat çekilen bir konu olmuştur. Diğer bir önemli konu da o dönemde meslekte uzmanlaşma, yalnız askerlik mesleğiyle ilgilenme gibi anlayışın yerleşmiş olduğu anlaşılmaktadır⁶⁹⁹.

Ali Seydi Bey, Yeniçeri Ocağı'ndaki düzenin bozulmaya başlamasını 1682 yılındaki bir olaya dayandırmaktadır. Bu tarihi, bozulma için başlangıç noktası olarak göstermiştir. Bu tarihte Sultan III. Murad (1574-1595) şehzadelerinin sünnet töreni esnasında topluluğu eğlendiren cambaz, hokkabaz, paredebaz gibi şahısların yaptıkları gösteriler, padişahın dikkatini çekmiş ve sonunda bir taleplerinin olup olmadığı sorulunca, onlar da Yeniçeri Ocağı'na katılmak istediklerini bildirmişler. Bu istekleri de padişah tarafından hemen kabul edilmiştir. Yeniçeri Ocağı'na kurallara aykırı alımlar böylece başlamıştır. Ali Seydi Bey, bu olayı “İşte bu tarihten itibaren, bu su-i misale imtisalen askerlikle, askerliğin şan ve şerefiyle münasebeti olmayanların dahi ocağa alınmasına ve bu suretle yeniçerilerin ismet-i ahlakiye kıymet-i askeriyelerine hanel gelerek akıbet bu hallere, ocağın bir eşkıya bir zorba ocağı şeklini almasına badi olmuş idi”⁷⁰⁰ sözleriyle ifade etmiştir.

Ali Seydi Bey, askeri sınıfın giderek daha fazla bozulduğunu ifade ederek, bu bozulmaya uzun süren muharebeler, komutanların laf dinlemez oluşu, ahlaken bozulan ordunun mühimmat ve levazımını bile yağma edecek bir seviyeye kadar inmesinin neden olduğunu ifade etmiştir. Ali Seydi Bey, Yeniçeri Ocağı'nın bu durumunun dikkatlerden kaçmadığını, devlet adamlarının bu duruma çareler düşündüklerini ifade etmiştir. Ancak duruma müdahale etmek için şartların olumsuz olduğunu belirtmiştir. Ali Seydi Bey, III. Ahmet (1703-1730) Dönemi'nde bu hususun konuşulduğunu; ancak Yeniçeri ileri gelenlerinin şımarıklığı, halkın cehaleti, bu gereceği kabul edenlerin azlığı gibi nedenlerden dolayı buna teşebbüs edilemediğini ifade etmiştir.

⁶⁹⁸ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 6.

⁶⁹⁹ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 7

⁷⁰⁰ Ali Seydi, **a. g. e.**, s.7.

Daha önce de belirtildiği gibi Ali Seydi Bey, halkın bilinçlendirilmesi ve eğitilmesi hususlarına çok önem vermiştir. Eğitimli bir halkın devletin gelişme hamlelerini ve değişen dünya düzenini daha iyi anladığını dile getirmiştir. Dolayısıyla eğitimli halkın, yapılan düzenleme ve yeniliklere direnç gösterip muhalefet etmekten çok destek olmasının daha kolay olduğunu göstermeye çalışmıştır. Ali Seydi Bey burada Yeniçeri Ocağı'nın halkın algısında, eski devirlerde olduğu gibi, fetihlerde önemli roller oynayan, devletin çıkarları için hizmet gören ordu olduğuna inandığını, başka bir anlatımla gerçeklerden haberdar olmadığını ima etmiştir⁷⁰¹.

Ali Seydi Bey, Küçük Kaynarca Antlaşması'nın (1774) ağır şartlar altında imzalanmasını o dönemde Yeniçerilere güvenin olamayışından kaynaklandığını ifade etmiştir. Bu anlaşmanın Osmanlı Tarihi açısından bir dönüm noktası olduğu belirtilmiştir. Bu dönem savaşlarında alınan sonuçların başarısızlığı, Avrupa devletleri ordularını inceleme ve onların orduları gibi ordular kurma fikrini doğurmuştur. Bu ordular gibi düzenli ve disiplinli orduya sahip olmanın gerekliliği anlaşılmıştır. Bunların yaşandığı ve düşünüldüğü bir esnada Sultan III. Selim'in (1789-1807) tahta çıkmasına dikkat çeken Ali Seydi Bey, padişahın şehzadeliğinden itibaren bu mesele ile ilgili düşüncelerinin olduğunu söylemiştir⁷⁰². Onun bu husustaki teşebbüslerinden sonra irtica kavramıyla ifade edeceği olayların yaşandığını söylemiştir.

Ali Seydi Bey'e göre, tarihi olayları hazırlayan sebepler iyi bilinmelidir. Birinci irtica (Kabakçı Mustafa İsyanı) olarak isimlendirdiği olayı ortaya çıkaran sebebin önceki gelişmelerle birlikte değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bu olayın meydana gelmesini ayrıntılarıyla anlatan Seydi Ali Bey, devletin unsurlarının merkezi idareye karşı harekete geçmesini liyâkatsiz adamların devlet kadrolarında görev almasına bağlamıştır. Bu dönemde de devlet kadrolarına atamalarda seçici olunmadığını liyâkat ve devlete bağlılık gibi kavramlara önem verilmediği üzerinde durulmuştur. Örneğin; Ali Seydi Bey, Köse Musa (Sadaret Kaymakamı) hakkında şu ifadeleri kullanmıştır: "Eğer bu melunda zerre kadar hamiyet-i milliye ve vatanîye bulunsa idi, öyle gailleli bir zamanda, devletin sükûna pek ziyade muhtaç bulunduğu böyle bir hengâmda vuku-u irticaya mani olabiliyordu"⁷⁰³ demiştir. Ali Seydi Bey, Köse Musa hakkında geniş bir açıklama yaparak buna benzer kişilik

⁷⁰¹ Ali Seydi, **a. g. e.** , s.13.

⁷⁰² Ali Seydi, **a. g. e.** , s.14.

⁷⁰³ Ali Seydi, **a. g. e.** , s. 20.

özelliklerine sahip liyâkatsiz bir devlet adamının vereceği zararı gözler önüne sermiştir. Hadiseye engel olmamışken, olayın daha da hızlı gerçekleşmesi için çaba göstermiştir.

Ali Seydi Bey, ıslahat ve yenilik karşıtlarının, sultan III. Selim'i tahttan indirip, şehit etmelerine kadar olan olaylara, sebep olan Kabakçı Mustafa İsyanı'nı (1807) birinci irtica ve 31 Mart 1325 (1909) tarihinde gerçekleşen 31 Mart Vakası'nı da ikinci irtica olarak isimlendirmiştir⁷⁰⁴. Ali Seydi Bey, Sultan III. Selim'in tahta çıkar çıkmaz orduda bir takım düzenlemeler yaptığını ve bunun bazı çevreleri rahatsız ettiğine dikkat çekmiştir⁷⁰⁵. Ali Seydi Bey, yenilik karşısında eğitimsiz halkın, çıkar gruplarının ve yerleşik düzen yanlılarının, bir yeniliğe karşı aldığı tavır da dönem açısından değerlendirmiştir. Ali Seydi Bey, bu tür olayların genellikle eleştirilerle başladığını, yeterince taraftar topladıktan sonra şiddete dönüştüğünü ifade etmiştir. Nizam-ı Cedid ordularının askeri başarıları ve sosyal düzene katkısı ortadayken, çeşitli eleştirilerle karşı karşıya kaldığı ve isyanın bu eleştiriler bahane edilerek başladığını belirtmiştir. Ali Seydi Bey, dünyanın hemen her yerinde yeni bir uygulamaya karşı bu tür tepkilerin olduğunu ve yeni duruma insanların zamanla alıştığını ifade etmiştir. Ancak devleti yönetenlerin bu durumda uygulayacakları yönetim tarzının önemli olduğunu yeni yolda kararlılıkla ilerlemek için gerekli tedbirleri almaları gerektiğini ifade etmiştir⁷⁰⁶. Dolayısıyla III. Selim'in halkı yeniliklere hazırlamak, çıkabilecek tepkilerin nasıl ortadan kaldırılabileceğini planlamak vb. hazırlıkları tam olarak yapmadan harekete geçtiğini göstermek istemiştir.

Ali Seydi Bey merkezi yönetimlerin halkı iyi tanımlarını ve toplumsal yapıdaki gelişmeleri sürekli takip etmesini yöneticiliğin en önemli tarafı olarak görmektedir. Bu olayda devlet görevlilerinin en yakınındaki hareketlenmeden bile haberinin olmamasını bir yönetim eksikliği olarak görmüştür⁷⁰⁷. Basında işlenen konularda ve bir takım sosyal hareketliliklerden, devlet görevlilerinin haberinin olmamasını devlet adamında bulunmaması gereken bir eksiklik olarak saymıştır. Devlet idaresinde

⁷⁰⁴ Geniş bilgi için bakınız. Azmi Özcan, "Otuzbir Mart Vak'ası", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 34, 2007, s. 9-11.

⁷⁰⁵ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 11

⁷⁰⁶ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 12.

⁷⁰⁷ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 42.

verilen istihbaratların ciddiye alınmamasını ise kabul edilmesi zor bir durum olarak değerlendirmiştir⁷⁰⁸.

Ali Seydi Bey, bu iki tarihi olay arasında karşılaştırma metodunu kullanarak benzerlik kurmaktadır. Her iki olayın meydana gelmeden önce birbirine yakın işaretlerinin ortaya çıktığını göstermeye çalışmıştır. Ali Seydi Bey, Kabakçı Mustafa İsyanı'nın bilinen nedenleri olarak gösterilen, bazı devlet adamlarının ortadan kaldırılmak istenmesi ve III. Selim'in ıslahat programı olan Nizam-ı Cedid ve onun giderleri için oluşturulan İrad-ı cedid hazinesini⁷⁰⁹ yok etmek olmadığını söylemektedir. Gerçek amacın farklı olduğuna dikkat çekerek, bazı devlet görevlilerinin ilişkisi içinde bulunduğu Sultan IV. Mustafa'yı (1807-1808) tahta çıkarmanın gerçek amaç olduğunu ifade etmiştir⁷¹⁰. Ali Seydi Bey, Osmanlılık fikrine önem vermiş ve vatan sevgisinin her şeyden önemli olduğunu her fırsatta dile getirmiştir. İstanbul'da bu hadiseler olurken ordularımızın da Rusya ile savaş halinde olduğuna dikkat çekmiştir. İşte böyle bir durumda, devletin kaderi ile oynamak demek olan bu isyanın içinde bulunanları tarih sonsuza kadar lanetle hatırlayacak demiştir⁷¹¹.

Ali Seydi Bey, son bölümde ise tarihi olaylardan sonuç çıkarma yolu izlemiştir. Ali Seydi Bey'e göre, Alemdar Mustafa Paşa'nın Sultan IV. Mustafa'yı tahttan indirmesi, İstanbul'da asayişin tekrar sağlanması ve ardından sadrazam olması, her emrinin herhangi bir gecikmeye uğramadan yerine getirilmesi, kendisinde gururlu bir halin oluşmasına neden olmuştur. Böylece kendisine karşı çıkacak herhangi bir kuvvetin varlığına ihtimal bile veremeyecek duruma gelmiştir. Ancak kendisine karşı memnun olmayanlar tarafından bir cephe oluşturulduğuna dikkat çekilmiştir. Ali Seydi Bey'in dikkat çektiği konulardan biri de Alemdar Mustafa Paşa'nın naaşına yapılan kötü muameledir. Ali Seydi Bey, üç gün meydanda kalan cesedin hayır sahibi birinin yardımıyla Yedikule dışında açılan bir çukura atıldığını ifade etmiştir. Meşrutiyet yönetimi sayesinde de bulunduğu yerden çıkarılıp şehit olduğu yere veya yakınına nakil edilerek milletin geç de olsa vatana hizmet edenlerin değerini takdir ettiğini söylemiştir⁷¹².

⁷⁰⁸ Ali Seydi, **a. g. e.** , s. 43-44.

⁷⁰⁹ Geniş bilgi için bkz. Kemal Beydilli, "Nizâm-ı Cedid", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.33, 2007, s. 175-178.

⁷¹⁰ Ali Seydi, **a. g. e.** , s. 44.

⁷¹¹ Ali Seydi, **a. g. e.** , s. 44.

⁷¹² Ali Seydi, **a. g. e.** , s. 45.

İki hadisenin benzer yanlarını tespit ederken, Ali Seydi Bey karşılaştırmalı tarih metodunu kullanmaktadır. Bu metotta gerçeğe ulaşmak için birden fazla örnek üzerinden olaylar karşılaştırılır ve olaylarla ilgili analizler yapılarak tarihi olaylar anlaşılmasına çalışılmaktadır⁷¹³. Karşılaştırılan olaylar hakkında benzer yanlar tespit edilir. Ali Seydi Bey bu eserde iki olayı karşılaştırarak ortak yanlar bulmaya çalışmıştır. Onun bulduğu benzer yanları özetlersek: İki olayda da taraftarlar önce gizli bir şekilde örgütlenmişler, gizli toplantılar yapıp haberleşme usulleri geliştirmişleridir. İki hadisenin de başlangıcı aynı gün olmuştur. İstenmeyen devlet adamlarının kendilerine verilmesi veya görevden uzaklaştırılması istekleri iki olayda da vardır. İki hadisede de olayın hazırlık aşamasında dini söylemeler ön plana çıkmıştır. Şariat verilmedikçe dağılmamak istenmemesi ve edilen yeminler birbirine benzer şekilde olmuştur. İttihat ve Terakki Cemiyet'i de Alemdar Mustafa Paşa başkanlığında oluşturulan gizli cemiyet gibi Rumeli Bölgesi'nde örgütlenerek sonuç almaya çalışmıştır. Hareket Ordusu'nun İstanbul'a gelişi de aynı istikamette olmuştur. Hareket Ordusu'nun İstanbul'a gelmesinden sonra asayişin sağlanması ile Alemdar Mustafa Paşa'nın ve askerinin İstanbul'a gelişiyle olayların kontrol altına alınması birbirine benzetilmiştir⁷¹⁴.

5.5.3 İslam Tarihi'nde Cennetle Müjdelenmiş Sahabeler(Tarihi-i İslam'dan Birkaç Yaprak Aşere-i Mübeşşerenin Terceme-i Hâli)

Ali Seydi Bey'in biyografi eserleri başlığı altında değerlendirebileceğimiz diğer bir eseridir. Eserin kapak sayfasında yayın bilgileri yer almaktadır. Eser İstanbul'da Selanik Matbaası'nda 1327 yılında, 63 sayfa olarak basılmıştır.

Aşere-i Mübeşşerenin Müslümanlar arasındaki seçkin yerini bilen İslam bilginleri ilmi diziliş ve değerlendirmede ilk sıraları bu seçkin sahabelere ayırmışlardır. Bu konu İslami eserlerde sahabelere ait eserler dışında, başlı başına eserlere de konu olmuştur. Eserin ifade bölümünde, niçin kaleme alındığı ifade edilmiştir⁷¹⁵. Aşere-i Mübeşşere, diğer bir ifadeyle, *cennetle müjdelenmiş sahabeler*, tabirinin hemen hemen bütün Müslümanlar tarafından bilinmesine rağmen, bu sahabeler hakkında çok az kişinin bilgi sahibi olması, Ali Seydi Bey'i böyle bir eser yazmaya sevk et-

⁷¹³ Gülsüm Tütüncü, Neslihan Ünal, “ Karşılaştırmalı Tarih: Doğuşu, Gelişimi, Metodolojisi ve Türkiye'deki Durum”, **Al-Farabi International Journal on Social Sciens**, (December 2019), s. 80-81.

⁷¹⁴ Ali Seydi, **a. g. e.** ,s. 64.

⁷¹⁵ Ali Seydi, **Tarihi-İ İslâm'dan Birkaç Yaprak Aşere-i Mübeşşerenin Terceme-i Hali**, Selanik Mat. , Dersaadet, 1327 (1911).

miştir⁷¹⁶. Aşere-i Mübeşşere olarak isimlendirilen sahabelerin hepsinin, son derece dine bağlı, dünyaya ait aşırı isteklerden kaçınan, fazilet sahibi oldukları ifade edilmiştir. Ali Seydi Bey, bu sahabelerin yaptıkları hizmetlerle İslam Tarihi'ne büyük şeref verdiklerini belirtmiştir.

Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından cennete girecekleri, hayattayken kendilerine bildirilen, cennet kendilerine müjdelenen on sahabeye aşere-i mübeşşere denir. Tarihi kaynaklarda bu kavram “el aşaretü'l mübeşşere, el mübeşşerûn bi'l-cenne, el aşaretü'l meşhûdü lehüm bi'l-cenne”⁷¹⁷ ifadeleriyle isimlendirilmiştir. Hadislerde cennetlik oldukları topluca haber verilen bu on sahabenin dışında bireysel olarak cennetle müjdelenen sahabeler de vardır: Hz. Hatice, Abdullah b. Ömer ve Abdullah b. Selâm bunlardan en çok bilinenlerdir.

Eserde Aşere-i mübeşşerenin ortak özellikler ise: Bu on sahabenin tamamı ilk Müslümanlardan ve İslam'a büyük hizmetleri olmuştur. Kureyş Kabilesi'ne mensup olup, soyları farklı kuşaklarda Hz. Peygamber'in (s.a.v.) soyu ile birleşmektedir. Bedir Savaşı'na ve Hz. Osman hariç Bey'atürrıdvan'a katılmışlardır. Allah ve resulünü sevdiklerini bizzat Hz. Peygamber (s.a.v.) açıklamıştır. İslam davasında en yakınlarıyla çarpışmaktan çekinmemişlerdir⁷¹⁸. Eserde, özet olarak bu sahabelerden bahsedilmiştir. Okuyanlar tarafından takdirle karşılanacağı ifade edilen eser “Tevfik Allah'tandır” sözüyle ifade bölümü bitirilmiştir.

Eserde Aşere-i Mübeşşerenin isimleri aşağıdaki sırayla anlatılmıştır:1-Hz. Ebubekir, 2- Hz. Ömer, 3-Hz. Osman, 4- Hz. Ali, 5-Talha b. Ubeydullah 6-Zübeyir b. El Avvam, 7- Saad b. Abi Vakkas, 8- Abdurrahman b. Avf, 9- Ebu Ubeyde b. El Cerah, 10-Said b. Ebu Zeyd olarak belirtilmiştir⁷¹⁹.

Ali Seydi Bey, eserde on sahabenin doğumları, aileleri, Hz. Peygamber (s.a.v) ile akrabalık durumları, İslam Tarihi'nde oynadıkları roller, fiziksel özellikleri ve meşhur lakapları gibi konular hakkında bilgiler vermiştir. Eserde anlatılan sahabelerin isimleri ve Mekke ve Medine gibi şehirlerden bahsederken saygı ifade eden kelimeler kullanılmıştır.

⁷¹⁶ Ali Seydi, **a.g.e.** , s. 2.

⁷¹⁷Abdullah Aydınli, İsmail L. Çakan, “Aşere-i Mübeşşere”, **TDV İslam Ansiklopedisi**. C. 33, 1991. s. 547.

⁷¹⁸ Aydınli ve Çakan, **a. g. e.** , s. 547.

⁷¹⁹ Ahmed Cevdet, **Kıyas-ı Enbiya**, C. 2, Kültür Bakanlığı Yay. , 1985, s. 48-53; Aydınli ve Çakan, **a. g. e.** , s. 547.

Esere dört halifenin birincisi olan, bütün sahabeler tarafından saygı görüp onların itimatlarını kazanmış olan, Hz. Ebubekir anlatılarak başlanmıştır. Eserin yaklaşık üçte birlik kısmı, yirmi sayfa, Hz. Ebubekir'in anlatımına ayrılmıştır. Ali Seydi Bey, Hz. Ebubekir'in hayatını şahsi ve resmi hayatı olarak iki bölümde anlatmayı uygun görmüştür. Halifelik süresi, 2 sene 3 ay 10 gün olarak belirtilmiştir. Hayatı hakkında verilen bilgiler ise, doğumu 572 yılı içinde Hz. Peygamber'den (s.a.v.) iki sene sonra dünyaya geldiği gibi yine, ondan iki yıl sonra vefat ettiği bilgisine yer verilmiştir. Ebu Kuhafe lakabıyla anılmıştır⁷²⁰. Soyu altıncı kuşakta Hz. Peygamber (s.a.v.) ile birleşmektedir. Babası Ebu Kuhafe Müslüman olmuştur. Erkek ve kız kardeşleri yoktur. Erkek evlatları: Abdullah, Abdurrahman ve Mehmet olmak üzere üç tanedir. Kızları ise Esmâ, Aişe, Ümmü Gülsüm'dür. Altı evladı vardır. Hz. Ayşe Medine'ye hicretten sonra Hz. Peygamber (s.a.v.) ile izdivaç etmiştir. Çok sayıda hadis rivayet ve nakil etmiştir. Hz. Ebubekir Müslüman olduktan sonra, Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından Abdullah ismi ve *sıddik* lakabı verilmiştir. Gençliğinde ticaret yapmış, Şam ve Yemen'e bu amaçla gitmiştir. Cahiliye Dönemi'nde bile putlara önem vermez ve tek tanrı inancında olduğunu söylemekten çekinmediği ifade edilmiştir. Fiziksel özellikleri ise uzun boylu, sarı tenli ve zayıf bedenli olarak ifade edilmiştir.

Ali Seydi Bey, tarihçiler arasında tartışma konusu olan Hz. Ebubekir ve Hz. Ali'den hangisinin daha önce İslam'a girdiği konusundaki tartışmaya kendi fikriyle katılmıştır. O sırada Hazreti Ali'nin henüz reşit olmadığını ifade ederek önce Hz. Ebubekir'in Müslüman olduğunu belirtmiştir⁷²¹. Böylece Dört Halife arasında ilk İslam'a girenin Hz. Ebubekir olduğunu ifade etmiştir. Mekke'nin ileri gelenlerinden birçoğunun onun çalışmaları ile İslam Dini'ne girdikleri ifade edilmiştir.

Hz. Ebubekir'in en önemli özellikleri: Dört Halife içinde ilk önce Müslüman olmuş, köle olan Bilal-i Habeşi'yi efendisinden satın alarak hür olmasını sağlamış; her türlü maddi ve manevi meziyetlere sahip olmuş, sahabeler arasında her konuda kendisine güvenilmesi sebebiyle, sürekli Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yanında bulunması sayılmıştır. Büyük bir servete sahip olan Hz. Ebubekir, servetinin büyük çoğunluğunu İslam'ın yayılması uğrunda harcadığı ifade edilmiştir. Hicret esnasında Hz.

⁷²⁰ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 8.

⁷²¹ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 10.

Peygamber'e (s.a.v.) arkadaş olması ve hayatını feda edercesine davranışları sayesinde mağara arkadaşı (yar-ı garı nebevi)⁷²² unvanını aldığını belirtmiştir.

Ali Seydi Bey, İslam Tarihi açısından önemli gördüğü ve büyük bir liderlik özelliği olarak değerlendirdiği Hz. Peygamber'in (s.a.v.) vefatı üzerine, başta Hz. Ömer ve diğer sahabeler arasında gösterilen tepkiler karşısında Hz. Ebubekir'in şu konuşmasına ver vermiştir. "Ey nas, Muhammed (s.a.v.) tapıyorsanız malum olsun ki; o irtihal etti. Fakat Allah'a tapıyorsanız; emin olunuz ki O bakidir ve din cavidandır(canlı)"⁷²³ demesi ve sözlerini ayet-i kerime ve hadislerle kuvvetlendirmesi üzerine oradakilerin sakinleşip daha soğukkanlı hareket ettiklerini ifade etmiştir. Bunun üzerine diğer işlemler: defin ve defin yeri gibi meseleler konuşulmuş ve bu konularda da onun dedikleri icra edilmiştir⁷²⁴.

Ali Seydi Bey, İslam'da devlet yönetimine ait birçok uygulama ve kurumun temelini Hz. Ebubekir Dönemi'nde (632-632) atıldığını belirtmiştir. Örneğin; o dönemin ileri gelenlerinin kararıyla devlet hazinesinden halifeye yevmiye ayrılması diğer bir deyişle devlet görevlilerine maaş tahsis edilmesi bu dönemin bir uygulaması olduğu belirtilmiştir. Halife seçilen Hz. Ebubekir'in çarşıda alım salım ile, başka bir ifade ile ticaretle meşgul olması; dolayısıyla devlet işlerinin aksayacağı düşüncesi o dönem ileri gelenlerinde böyle bir düşüncenin oluşmasında etkili olmuştur.

Hz. Ebubekir'in halife seçilmesi esnasında, yönetim tarzının nasıl olacağı konusunda "İndimde kuvvetlilere imtiyaz olunmaz, ahkâm-ı şer'iyye'yi kaviler hakkında da tatbik ve icra ederim"⁷²⁵ diyerek adalet vurgusunu öne aldığı ifade edilmiştir. Kendisi uygulamalarında adaletli olacağını ifade ettikten sonra, iyi hareket ve uygulamalarına karşı kendisine itaat ve yardım edilmesini; yanlış uygulamaları karşısında da kendisinin ikaz edilmesini, orada bulunanlardan istemiştir. Böylece kendisinin de hata yapabileceğini ifade etmiştir⁷²⁶. Ali Seydi Bey, bu dönemde yapılan diğer işleri ise: Devlet hazinesi (Beytülmal) müessesesinin canlılığı için mali düzenlemeler yapılmış, vergi memurları görevlendirilmiş, bazı grupların teşvikiyle etraftaki topluluk ve kabilelerden isyan ve irtidat (dinden dönme) edenleri cezalandırmıştır. Ayrıca bu karışıklıkların olduğu sırada İslâm'ın şartlarından olan Zekâtı

⁷²² Ali Seydi, **a. g. e.** , s. 11.

⁷²³ Ali Seydi, **a. g. e.** , s. 13.

⁷²⁴ Ali Seydi, **a. g. e.** , s. 14.

⁷²⁵ Ali Seydi, **a. g. e.** , s. 14.

⁷²⁶ Ali Seydi, **a. g. e.** , s. 15.

vermek istemeyen kişiler olmuştur⁷²⁷. Tüm bu olumsuzlukları ortadan kaldırmak için çalışmalara başlayan Hz. Ebubekir kısa sürede bu sorunları çözüme kavuşturmuştur. Ali Seydi Bey, Hz. Ebubekir'in kararlarında danışmaya ve fikir alış verişi yapmaya çok önem verdiğini vurgulamıştır⁷²⁸.

Ali Seydi Bey, Hz. Ebubekir'in yaptığı işlerden en önemlisinin Kur'an ayetlerinin bir araya toplanması olduğunu belirtmiştir. Hz. peygamber (s.a.v.) zamanında Kur'an ayetleri bir araya getirilip yazılmamıştır. Kur'an ayetleri, yalnız hafızların zihninde saklı olarak bulunuyordu. Yapılan savaşlar ve diğer mücadeleler esnasında hafızlardan birçoğunun şehit edilmesi üzerine böyle bir teşebbüs zaruri görülmüştür. Böyle bir tehlikeye dikkat çeken kişi ise Hz. Ömer olmuştur. Bir hukukçu (fakih) olan Zeyd b. Sabit başkanlığında bir encümen kuruldu; bunlar vasıtasıyla Kur'an ayetleri şimdiki şekil ve düzen üzerine bir araya toplanarak yazılmıştır⁷²⁹.

Ali Seydi Bey, burada bir bilginin yanlışlığını "Ekseri tarihlerde Cami'al Kur'an (Kur'an'ı Kerim'i bir araya toplayan) unvanı, Hz. Osman'a verilmekte ise de bu unvanın ilk sahibi Hz. Ebubekir'dir"⁷³⁰ ifadeleri ile anlatmış ve bu yanlışlığı düzeltmek istemiştir. Hz. Osman'ın ise Kur'an'ın nüshalarını çoğaltarak etrafa gönderdiğini ifade etmiştir. Hz. Ebubekir döneminin askeri gelişmeleri olarak: Yemen, Bahreyn, Umman, Şam ve Irak taraflarına ordular gönderilmesi, onların hepsinin başarılı olmaları belirtilmiştir. Halid b. Velid ve Yezid b. Süfyan komutasında Suriye ve Irak topraklarının önemli bir bölümünün İslam topraklarına katıldığı ifade edilmiştir. Ancak Şam'ın ele geçirildiği haberini alamadan vefat ettiği belirtilmiştir. Eserde Hz. Ebubekir'in Hz. Peygamber (s.a.v.) gibi 63 sene yaşadığı, halifeliğinde İslam Devleti'nin nüfus ve nüfuzunun son derece arttığı belirtilmiştir. Neredeyse bütün Arabistan Yarımadası'nın itaat altına alındığı ifade edilmiştir.

Eserde dokuz sayfa ayrılan Hz. Ömer (632-644) hakkında ise şu bilgilere yer verilmiştir: Aşere-i Mübeşşerenin ve halifelerin ikincisi ve İslam ümmetinin büyük zatlarından biridir. Soyları dokuzuncu kuşakta Hz. Peygamber'in (s.a.v.) soyuyla birleştiği ifade edilmiştir⁷³¹. Ailesi Kuryeş'in eşraflarından ve eskiden beri kavimlerinin başkanları olduğu belirtilmiştir. Hicret senesinden 40 sene evvel doğan Hz.

⁷²⁷ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 17.

⁷²⁸ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 18.

⁷²⁹ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 18.

⁷³⁰ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 19.

⁷³¹ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 20.

Ömer, Hz. Peygamber'den (s.a.v.) 13 yaş küçüktür. 27 yaşında iken Müslüman olmuştur. Hicretin 23. senesi 63 yaşında vefat etmiştir. 10 sene 6 ay 5 gün halifelik yapmıştır. Fiziksel özellikleri ise: gayet uzun boylu, dengeli bir beden duruşu, esmer renkli gür sakallı olduğu ifade edilmiştir. Bir işte hem sağ hem de sol elini kullanabilmesi onun başka bir özelliği olarak belirtilmiştir. Ali Seydi Bey anlatılan vasıflara ve olaylara bakıldığında Hz. Ömer'in sert mizaçlı olduğunu söylemiştir⁷³².

Ali Seydi Bey, Hz. Ömer'in hayatını üç dönem halinde incelemiştir. Birinci devre Müslüman olmadan önceki hayatıdır. Bu dönemde ticaret ve avcılık yapmıştır. Çok cesur ve sert mizaç olduğundan herkesin ondan çekindiği ifade edilmiştir. Eserde Hz. Peygamber'in (s.a.v.) "Yarabbi din-i İslamı ya Ebucehil veya Ömer'le aziz et"⁷³³ diye dua ettiği belirtilmiştir. Bu dönemde çok güçlü olan bu iki kişinin İslâm'a girmesi için Hz. peygamber (s.a.v.) tarafından dua edildiğine dikkat çekilmiştir. Hz. Ömer İslam'a girdikten sonra, Müslümanlar açıktan faaliyetlerine başlamıştır. Başka bir ifadeyle, onunla Müslümanlar daha rahat hareket etme gücüne kavuşmuştur.

Hz. Ömer'in hayatının ikinci devresi ise İslam'ı kabul ettiği tarihten halifelik dönemine kadar olan 23 yıllık süreyi kapsamaktadır. Bu dönemde isabetli fikirleri sebebiyle her zaman Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yanında oluşturulan danışma meclisinin en önemli azasından biri olarak yerini almıştır. Kendi şahıslarına yönelik durumlarda gayet yumuşak olan halife, İslami konularda büyük bir şiddet ve kararlılık gösterdiği ifade edilmiştir. Bu sebepten dolayı halk üzerinde büyük bir tesiri olduğu söylenmiştir. Hz. Peygamber'e (s.a.v.) bağlılığı son derece fazla olup; o uğurda hayatını feda etmeyi göze aldığı belirtilmiştir. Cesareti çok yüksek olan Hz. Ömer'in, Hicret zamanında, herkes geceleyin ve gizlice hareket ederken; kendisi gündüz ve açıktan Mekke'den çıkmış; onu kimsenin takip etmeye cesaret edemediği belirtilmiştir⁷³⁴. Hz. Peygamber'den (s.a.v.) 739 hadis rivayet veya nakil eden Hz. Ömer'in kuvvetli bir hafızaya sahip olduğu belirtilmiştir.

Hz. Ömer'in hayatının üçüncü devresi ise yaklaşık 11 yıl devam eden halifelik hayatıdır. Bu dönemde Hz. Ömer bambaşka bir kişiliğe bürünmüştür. Adalet anlayışı ve uygulamaları ile tarihteki yerini alan Hz. Ömer İslami hükümleri tatbik ederken

⁷³² Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 23.

⁷³³ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 23.

⁷³⁴ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 23.

şeref, asalet, nüfuz ve kuvvetin ehemmiyetine bakmadığına dikkat çekilmiştir. Konuşma ve fiilleri bir adalet örneği olmuştur. Adalete olan muhabbet ve düşkünlüklerini gösteren onlarca örnek olduğu belirtilmiştir⁷³⁵.

Ali Seydi Bey, Hz. Ömer'in vermiş olduğu bir emre her kim tarafından olursa olsun, bir itiraz yapılmıca hemen durumu yeniden tetkik etmesi ve ona göre emirlerini yenilemesi en önemli özelliklerinden biri olarak belirtmiştir. Böylece iyi bir yöneticide bulunması gerekli olan niteliklerden birine de dikkat çekmiştir. Devlet hazinesini koruma konusunda da son derece titiz ve dikkatli davrandığına dikkat çekilmiştir. Kudüs'ü teslim için geldiklerinde halifenin pek eski ve yamalı bir elbisesi olduğu ifade edilmiştir⁷³⁶. Burada söylediği “Cenab-ı Hak bizi din ile igzaz (üstün) etmiştir; libas (elbise) ile değil”⁷³⁷ söz ile Kudüs halkının çoğu, bir zorlamaya gerek duyulmadan İslam'a girmesine sebep olduğuna dikkat çekilmiştir. Yine onun yöneticiliğe bakışını gösteren “Beytülmalin en büyük muhafızı ben olduğum gibi, ona raci hayvanatın da en büyük çobanı benim; kendi istidatımın yettiği işleri başkalarına tahmil edersem sonra bana ne kalır”⁷³⁸ sözüyle yöneticiliği bir hizmet makamı olarak gördüğünü ifade etmiştir.

Hasta olduğunda halife olarak oğlu Abdullah'ı teklif ettiklerinde bunu kabul etmeyip halife seçimini Ehl-i Şûra'ya havale etmiştir. Halifeliği esnasında kendi kabilesinden bir kişiyi yüksek devlet makamlarında görevlendirmiş; onu da kısa sürede görevinden aldığı belirtilmiştir⁷³⁹.

Hz. Ömer'in devlet başkanlığında en önemli gelişme; Müslümanlar için bir tarih başlangıcı belirlemek ihtiyacının ortaya çıkması ve Hicri Takvim' in kabul edilerek bu ihtiyacın giderilmesidir. Bu dönemde bütün Suriye toprakları Irak ve İran toprakları Müslümanların eline geçmiştir. Onun döneminde İslam topraklarının çok genişlediği belirtilmiştir. Ali Seydi Bey, tarihte önemli işler yapmış olan önemli şahsiyetleri saygıyla anmak gerektiğini “tarihte bir daha emsali görülmeyen şu fü-

⁷³⁵ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 24-26.

⁷³⁶ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 26.

⁷³⁷ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 26.

⁷³⁸ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 27.

⁷³⁹ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 28.

tuhat ve muvaffakiyet hazreti halifenin hizmet ve adaletinin bir eseri maddiyesi idi.”⁷⁴⁰ sözleriyle ifade etmiştir.

Eserde Hz. Osman’ın anlatılmasına sayfa otuzdan itibaren başlanmıştır. Aşere-i mübeşşere ve halifelerin üçüncüsü olarak zikredilmiştir. Soyları Hz. Peygamber (s.a.v.) ile dördüncü kuşakta birleşmektedir. Hz. Peygamber’in (s.a.v.) iki kızı: Rukiye (r.a) ve Ummügülüm (r.a) ile evlendiği için zinnureyn (iki nur sahibi) lakabı aldığı belirtilmiştir. Hz. Ebubekir’in çalışmaları sayesinde Müslüman olmuştur. Kuryeş’in zenginlerinden olup malını İslam’ın yayılması için sarf etmiştir. Habeşistan’a hicret edenlerden biridir⁷⁴¹.

Ali Seydi Bey’e göre, Hz. Osman’ın, yaptığı en önemli çalışma, İslam devletinin toprakları genişleyince Kur’an’ın okunuşunda bazı hatalara düştüğünün tespit edilmesi üzerine daha önce bir araya getirilen ayetlerin beş veya yedi nüsha yazılarak çoğaltılmasıdır. Bir nüsha Mekke’de kalmış; diğer altı nüsha Medine, Kufe, Basra, Şam, Yemen ve Bahreyn’e gönderilmiştir. Bundan dolayı Hz. Osman’a Cami’al Kur’an unvanı verildi. Ali Seydi Bey, hakikatte bu unvanın Hz. Ebubekir’e ait olduğunu daha önce ifade etmiştir. Hz. Osman, döneminin en önemli olaylarından biri de İstanbul’un Müslümanlar tarafından ilk defa kuşatılmış olmasıdır.

Danışma meclisi (Ehl-i Şûra) olarak oluşturulan birimin varlığına Hz. Ebubekir döneminden itibaren rastlandığını ifade eden Ali Seydi Bey, İslam Tarihi’nde bu birimin önemli görevler yaptığını belirtmiştir. Kararların bu meclisin onayından sonra uygulandığı sık sık ifade edilmiştir. Hz. Ömer’in rahatsızlığı esnasında Ehl-i Şûra üyeleri: Hz. Osman, Hz. Ali, Hz. Talha, Hz. Zübeyr, Hz. Saad b. Ebi Vakkas, Hz. Abdurrahman b. Avf’dan oluştuğu ifade edilmiştir⁷⁴². Yeni devlet başkanının seçimi bu heyete havale edilmiştir. Heyet H 23 yılında Hz. Osman’ın halifeliğinde karar kılmıştır.

Ali Seydi Bey Hz. Osman Dönemi’nde(644-654) gelişen diğer olaylar hakkında da bilgiler vermiştir. Azerbaycan ve İskenderiye taraflarında çıkan isyanların bastırılması Tunus ve Cezayir’in ele geçirilmesi Kıbrıs’ın İslam topraklarına dâhil edilmesi vb. olayları bu dönemin önemli gelişmeleri olarak belirtilmiştir. Ali Seydi Bey

⁷⁴⁰ Ali Seydi, **a. g. e.** , s. 29.

⁷⁴¹ Ali Seydi, **a. g. e.** , s. 30.

⁷⁴² Ali Seydi, **a. g. e.** , s. 32.

Hız. Osman'ın devlet başkanlığı yaptığı ilk yılları, İslam'ın en kudretli ve en servetli dönemi olarak belirtmiştir⁷⁴³. Bu dönemde ganimetler artmış, Medine'nin son derece gelişmiş bir durumda olduğuna dikkat çekilmiştir.

Hız. Osman Dönemi'nin olumsuz gelişmeleri olarak akrabalara yüz verilmesi ve memuriyet tercihlerinde yakınların istihdam edilmesi, halifenin yumuşak tabiatlı oluşu, şikâyetlerin gereği gibi dinlenilip çözüme kavuşturulmaması, hilafet yüzüğünün kuyuya düşürülmesi gibi olaylar sayılmıştır⁷⁴⁴.

Bu dönemde zenginliğin artması ve kazanılan askeri zaferler neticesinde halkın ahlaki bakımdan değişmeye başladığına dikkat çekilerek bu durumun halifeye yönelik itaatsizliğe neden olduğu vurgulanmıştır. Bu dönemde halkın manevi duygularında bozulmaların başlaması ve şikâyetlerin artması, diğer önemli gelişmeler olarak belirtilmiştir. Aynı zamanda herkes önemli konularda görüş bildirmeye başlamış birlik ve beraberlik bozulmaya başlamıştır. Hız. Osman, H 35 senesinde 76 yaşında Kur'an okurken şehit edilmiştir⁷⁴⁵.

Eserde dördüncü olarak Hız. Ali anlatılmıştır. Dört Halife'nin ve Aşere-i Mübeşşere'nin dördüncüsüdür. Saygı ifadesi olarak *kerremallahu veche* (Allah yüzünü nurlandırır) ifadesi kullanılmıştır. Hız. Peygamber'in (s.a.v.) damadı olduğu belirtilmiştir. Lakapları: Mürteza, Esedullah, Haydar-ı kerrar olarak ifade edilmiştir. H 23'te Mekke'de doğmuştur. Babası Ebu Talib'in, Hız. Peygamber'i (s.a.v.) küçüklüğünde himaye ettiği bilgisine yer verilmiştir⁷⁴⁶.

Ali Seydi Bey, Ehlibeyit kavramını: Hız. Peygamber (s.a.v.) ile Hız. Ali (r.a) , Hız. Hasan ve Hüseyin (r.a) ve Hız. Fatma'dan ibaret olduğunu ifade etmiştir. Peygamberliğin ikinci günü, Hız. Hatice'den sonra ikinci olarak iman ettiği belirtilmiştir. Tarih kitaplarında erkekler arasında Hız. Peygamber'i (s.a.v.) ilk tasdik eden konusundaki tartışmada, Hız. Ali olduğu yazılsa bile bunu kabul etmeyenlerin de olduğu belirtilmiştir. Genel olarak tarihlerde bu konudaki birinciliğin Hız. Ebubekir'e ait olduğu ifade edilmiştir⁷⁴⁷. Hız. Ali'nin Hız. Peygamber'e (s.a.v.) bağlılık ve sadakatine en büyük örneğin; Hicret gecesi, Müşrikler, Hız. Peygamber'in (s.a.v.) evini

⁷⁴³ Ali Seydi, **a. g. e.** , s. 33.

⁷⁴⁴ Ali Seydi, **a. g. e.** , s. 34.

⁷⁴⁵ Ali Seydi, **a. g. e.** , s. 35.

⁷⁴⁶ Ali Seydi, **a. g. e.** , s. 36.

⁷⁴⁷ Ali Seydi, **a. g. e.** , s. 37.

kuşattıklarında Hz. Peygamber'in (s.a.v.) evinde sadece Hz. Ali'nin olmasını delil göstermiştir⁷⁴⁸.

Fiziksel özellikleri hakkında, orta boylu, buğday tenli, kol ve bacakları kalın ve gözleri iri olduğu belirtilmiştir. Sade giyinip ve sade geçindiğine dikkat çekilmiştir. Karakter özellikleri ise: fazıl, zeki, kerem sahibi, cesur olarak belirtilmiştir. İbadet ve kulluk boyutunda da, çok ibadet edip her işte dinin emirlerine uyduğu söylenmiştir. Son derece güzel konuşan, iyi bir hatip ve şiirlerinin son derece etkili olduğu ifade edilmiştir. Mizah ve latifeye eğilimli olduğu ifade edilmiştir.

Hz. Peygamber'in(s.a.v.) yaptığı askeri faaliyetlerin hepsinde bulunmuş; savaşlarda büyük yararlılıklar gösterdiği belirtilmiştir. Hayber'in fethi esnasında gösterdiği kahramanlıklar tarihe geçip destanlaşmıştır⁷⁴⁹. Hz. Ali'nin hafızası çok kuvvetli olup birçok hadis rivayet ve nakil ettiğine dikkat çekilmiştir. Günümüze ondan birçok hikmetli söz intikal etmiştir. Bu sözlere "Sükutul lisan selametel insan(diline sahip olan insan selamet bulur)"⁷⁵⁰ misal verilmiştir. Şu hadis-i şerifte "Ene Medine tel ilim ve Ali babiha(Ben ilim şehriyim ve Ali de onun kapısıdır.)" manasındaki hadis onun ilim konusundaki derecesini göstermesi açısından önemli görülmüştür⁷⁵¹. Kendisinden birçok hikmetli söz rivayet edilmiştir. En önemli özelliği de kendisinden önceki üç halifeye danışmanlık yapmış olmasıdır.

Hz. Ali, Hz. Osman'dan sonra hakemlerin kararıyla H 35 yılında halife olmuştur⁷⁵². Ali Seydi Bey, Hz. Osman'ın vefatını bahane ederek başlayan ilk muhalefet hareketlerinin bu dönemde başladığını ifade etmiştir. Halifenin genişleme niteliği olan bu hareketlerin önüne geçmek için barış ve uzlaşma amaçlı girişimlerde bulunduğu ifade edilmiştir. Sonuçta bu dönemde birçok olumsuz hadise meydana gelmiştir. Bu dönemde meydana gelen Cemel Vakası'nı (H 36) fırsat bilen Şam valisi Hz. Muaviye'nin bağımsızlığını ve halifeliğini ilan etmesiyle halkın, mevcut iktidara karşı masum bir olayı bahane ederek, nasıl harekete geçirildiğine dikkat çekilmiştir. Sözde, Hz. Osman'ın kanını talep ve dava için ortaya atıldığını söyleyerek ortaya çıkan muhalif grup, kısa zamanda binlerce taraftar bulmuştur. Bundan sonra hadiselerin engellenmesi mümkün olmamış; Sıffin Savaşı (H 37) ve Müslü-

⁷⁴⁸ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 38.

⁷⁴⁹ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 39.

⁷⁵⁰ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 39.

⁷⁵¹ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 39.

⁷⁵² Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 40.

manların kendi aralarındaki anlaşmazlıkları yüzünden üzücü hadiselerin meydana geldiği belirtilmiştir⁷⁵³.

Bütün bu gelişmelere rağmen Müslümanlar arasında hakemlik müessesinin varlığını devam ettirdiği ve insanlar tarafından değer verildiğini ifade eden Ali Seydi Bey, bunun da hakemlerden birinin bizzat hileye başvurması sonucu değerini kaybettiğini ifade etmiştir. Bu hadiselerden sonra toplumsal anlaşmazlıklar çoğalmış, dolayısıyla halkın huzurunun kaçtığı ifade edilmiştir⁷⁵⁴. Hz. Ali, H 41 senesinde 63 yaşında şehit edilmiştir. Eserin dipnotunda, Hz. Peygamber'in (s.a.v.), Hz. Ebubekir, Hz. Ömer ve Hz. Ali'nin aynı yaşta, dördünün de 63 yaşında, vefat etmesindeki benzerliğe dikkat çekmiştir⁷⁵⁵.

Aşere-i Mübeşşere'nin beşincisi olarak Talha b. Ubeydullah anlatılmıştır. Sahabe hakkında verilen bilgiler kısa tutulmuştur. Hz. Ebubekir'in çalışmaları sonucunda 17 yaşında Müslüman olmuştur. Soyları yedinci kuşakta Hz. Peygamber (s.a.v.) ile birleşmektedir. Cemel Vakası'nda şehit olmuştur. Fiziksel görünüşü hakkında: gür ve çok saçlı, orta boylu olduğu ifade edilmiştir. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yönettiği savaşlarda, Bedir Savaşı hariç tamamında bulunmuş; büyük kahramanlıklar ve yararlılıklar göstermiştir. Bedir Savaşı'nda (M.624) bulunmaması memur olarak Şam taraflarında bulunmasından kaynaklandığı ifade edilmiştir. Uhut Savaşı'nda (M.625) sağ kolu yaralandığı için çolak kalmıştır. Dipnottaki ilginç bilgide Hz. Ali'nin halife olarak seçilmesinde biatı (bağlılığını bildirmek) en evvel Talha b. Ubeydullah (r.a) yaptığı için çolak kol ile başlayan biatın, bu dönemde yaşanan olumsuz hadiselerle neden olduğuna inananların olduğu bilgisine yer verilmiştir⁷⁵⁶.

Hz. Ömer'in rahatsızlığı esnasında ondan sonra halife olacak on altı adaydan biri olarak düşünüldüğü ifade edilmiştir. Ehl-i Şûra üyesi olduğu belirtilmiştir. Önce Hz. Osman'ın kanını talep edenler arasında olmuştur. Cemel Vakası'nda muhalifler arasındaydı; ancak sonradan pişman oldu. 60 yaşında şehit edilmiştir⁷⁵⁷. Cemel Vakası'nda (H 36), Basra yakınlarında şehit edilen bu sahabenin kabri 30 sene sonra kızı tarafından nakil edilmiştir. Ali Seydi Bey'in yaşadığı dönemde muhtemelen

⁷⁵³ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 42-43.

⁷⁵⁴ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 44.

⁷⁵⁵ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 39.

⁷⁵⁶ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 46.

⁷⁵⁷ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 47.

tartışıldığı anlaşılan, kabirlerin nakli konusunda İslam tarihinden örnek verilmiş, kabir naklinin İslam'ın izin verdiği bir uygulama olduğuna dikkat çekilmiştir⁷⁵⁸.

Aşere-i Mübeşşerenin altıncısı olarak Zübeyir b. El-Avvam anlatılmıştır. Onun 15 yaşından önce İslam'a giren sahabelerden biri olduğu ifade edilmiştir. Soyları dördüncü kuşakta Hz. Peygamber (s.a.v.) ile birleşmektedir. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) halasının oğlu olduğu belirtilmiştir. Müşriklere karşı, İslam için ilk silahlı mücadeleye onun giriştiği belirtilmiştir. Bu olay özetle; Hicret'ten önce, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) karşı bir suikast düzenlediği haberini alınca, kılıcını alıp dışarı çıkmıştır. Yine aynı zamanda ilk düşmana hücum edenin de Zübeyir b. El-Avvam (r.a) olduğu ifade edilmiştir⁷⁵⁹.

Cesur ve kılıç kullanmakta çok usta olan bu sahabenin Hendek Muharebesi'nde (M.627) üzerine yürüyen adamı bir kılıç darbesiyle ikiye ayırdığı rivayetine yer verilmiştir. Dinin yayılması için ilk önce Habeşistan'a hicret edenlerden biri olmuştur. Hz. Peygamber (s.a.v.) dönemindeki bütün sefer ve savaşlarda bulunmuş; hatta Hz. Ömer'in Mısır Seferi'ne katılıp büyük yararlılıklar göstermiştir. Onun da Hz. Ömer Dönemi'nde oluşturulan halife seçimine aday olarak gösterilen adaylar arasında olduğu belirtilmiştir⁷⁶⁰. Maddi yönden çok varlıklı olduğu belirtilen Zübeyir b. El-Avvam'ın malını İslam uğrunda harcadığı ifade edilmiştir. Önce, Hz. Ali aleyhinde bulunanlar arasında yer almış; ancak sonradan pişman olmuştur. Bu sahabe 60 yaşında, muhalifler tarafından şehit edilmiştir⁷⁶¹.

Cennetle müjdelenen sahabelerin yedincisi olarak 17 yaşında İslam'ı kabul eden ilk Müslümanlardan olan Saad b. Ebi Vakkas (r.a) anlatılmıştır. Soyları üçüncü kuşakta Hz. Peygamber (s.a.v.) ile birleşmektedir. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) tüm sefer ve savaşlarına katılmıştır. İyi bir asker olan bu sahabenin nişancılıkta çok becerikli olduğu vurgulanmıştır. İslam uğrunda ilk ok atan olarak anılan bu sahabenin, Uhut Savaşı'nda (M.625) bin ok attığı söylenmiştir⁷⁶². Hz. Ömer'in halifeliği sırasında İran üzerine gönderilen orduların başkumandanlığına tayin edilmiştir. Kadisiye Savaşı (M.636) olarak bilinen savaşta başkumandan olarak görev yapmıştır. Ali Seydi Bey, bu savaş hakkında bilgi almak isteyenlerin kendi eseri olan Hükûmat-ı

⁷⁵⁸ Ali Seydi, **a. g. e.** , s. 47.

⁷⁵⁹ Ali Seydi, **a. g. e.** , s. 50.

⁷⁶⁰ Ali Seydi, **a. g. e.** , s. 51.

⁷⁶¹ Ali Seydi, **a. g. e.** , s. 52.

⁷⁶² Ali Seydi, **a. g. e.** , s. 54.

İslamiye Tarihi adlı eserinden faydalanabileceğini söylemiştir. Bu savaşlardaki uyguladığı askeri taktiklerin sonra gelen komutanlara örnek olması üzerinde durulmuştur. Kendisine halife tarafından umum Irak valiliği verilmiştir. Bu bölgelerde idari ve adli düzenlemeler yapmıştır. Ehl-i Şûra'da yer almıştır. Hz. Ömer Dönemi'nde tekrar danışman sıfatıyla Medine'ye çağırılmıştır. Hz. Osman Dönemi'nde tekrar Irak valiliğine atandığı belirtilmiştir. Hz. Osman'ın şehadetinde tarafsız kalmıştır. Hilafet davasına kalkışmamıştır. Hz. Muaviye'nin teklifini reddetmiştir. H 55 senesinde 63 yaşında Medine civarında vefat etmiştir. Aşere-i mübeşşere arasında en son vefat eden sahabe olmuştur ⁷⁶³.

Aşere-i Mübeşşere'nin sekizincisi olarak, Abdurrahman b. Avf (r. a) anlatılmıştır. Soyu beşinci kuşakta Hz. Peygamber (s.a.v.) ile birleşmektedir. Hz. Ebubekir'in çalışmaları ile Müslüman olduğunda 24 yaşında olduğu belirtilmiştir. İslam'ın yayılması için Habeşistan'a ilk hicret edenler arasında yer almıştır. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yaptığı seferlerin tamamında bulunmuştur. Uhut Savaşı'nda yirmi yerinden yaralanmıştır. Bu durum onun cesaret ve kahramanlıklarının göstergesi olarak gösterilmiştir. Hz. Ömer tarafından halifelige uygun görülen altı kişiden biri olmuştur. Ehl-i Şûra üyesi olarak görev yapmıştır. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) vefatında başta Hz. Ebubekir ve birçok kişi tarafından halife seçilmek istendiği halde; o hakkını ve oyununu Hz. Ebubekir'e verdiği ifade edilmiştir. Hz. Ömer'in vefatında da aynı durum yaşanmış; bu sefer de Hz. Osman'a destek vermiştir. Ali Seydi Bey, onun bu tür bir davranışta bulunmasını hırs ve dünyaya bağlılıktan uzak bir yapıda olduğunun göstergesi olarak değerlendirmiştir. Yaşamını dinin emirlerine bağlı olarak geçirdiği ifade edilmiştir. H 31 senesinde 75 yaşında Medine'de vefat etmiştir ⁷⁶⁴.

Aşere-i Mübeşşere'nin dokuzuncusu olarak, Ebu Ubeyde b. El Cerrah (r.a) anlatılmıştır. Soyları yedinci kuşakta Hz. Peygamber (s.a.v.) ile birleşmektedir. Cesur ve mücahid bir zât olan Ebu Ubeyde b. El Cerrah (r. a), ilk önce Müslüman olan sahabeler arasındadır. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) savaşlarının tamamında bulunmuştur. Bedir Muharebesi'nde kendi yakınlarına karşı savaştığı ifade edilmiştir. Bir Müslümanda olması istenen vasıflar: emniyet, istikamet, sadakat ve şecaat gibi niteliklerin hepsine sahip olduğu ifade edilmiştir. Uhut Harbi'nde Hz. Peygamber'in

⁷⁶³ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 56.

⁷⁶⁴ Ali Seydi, **a. g. e.**, s. 59.

(s.a.v.) yüzüne batmış olan cisimleri, dişleriyle çıkartırken ön dişlerinden birkaçının kırıldığı ifade edilmiştir. Suriye seferinde ve Şam'ın fethinde ordu kumandanı olarak görev yapmıştır. Elde ettiği ganimetleri din uğrunda harcadı; vefat ettiğinde dünyada bıraktığı eşyalar: bir iki parça silah, bir desti ve bir koyun postundan ibaret olduğu ifade edilmiştir⁷⁶⁵. H 18 senesinde veba hastalığından Kudüs civarında, 58 yaşında vefat etmiştir.

Aşere-i Mübeşşere'nin onuncusu olarak, Said b. Ebu Zeyd (r. a) anlatılmıştır. Hz. Ömer'in hem amcasının oğlu hem de eniştesidir. Habeşistan'a hicret eden ilk grup arasında bulunmuştur. Bedir Muharebesi hariç diğer muharebelerin hepsine katılmış; bu muharebeye, başka bir bölgede görevli olduğu için katılmadığı ifade edilmiştir. Ehl-i Şûra'nın daimi üyesi olmuştur. Son derece dine bağlı bir sahabe olarak tarif edilmiştir. H 51 tarihinde Medine civarında 72 yaşında vefat etmiştir. Şair tabiatlı olan bu zatın Cahiliye Dönemi'nin olumsuz geleneklerini anlatan şiirler yazdığı ifade edilmiştir⁷⁶⁶.

Sonuç olarak Ali Seydi Bey'in, biyografi eserleri, konu aldığı kişiler hakkında hem bilgi vermek hem de onların hayatlarından ders çıkarmak amacıyla yazıldığı görülmektedir. Ali Seydi Bey, tarihi şahsiyetler hakkında bilgiler verirken daha çok onların tarihte oynadıkları önemli rollere dikkat çekmiştir. Ali Seydi Bey'in hem Osmanlı Tarihi'ndeki hem de İslam Tarihi'ndeki önemli şahsiyetleri tanıtmakla iki hedefinin olduğu söylenebilir. Birincisi bu tür çalışmalar sayesinde ilgili kişilerle alakalı tarihsel bilgi verilmiş olmaktadır. İkincisi de anlatılan tarihi şahsiyetlerin yaşantısı üzerinden okuyuculara bir model sunulmuş olmaktadır. Eserlerin II. Meşrutiyet Dönemi'nde yazıldığı dikkate alınca daha çok devlet adamlarında bulunması gereken özellikler üzerinde durulduğu görülmektedir. Böylece dönemin devlet adamlarına da bu kişiler üzerinden örnek gösterilmiş olmaktadır. Özet halinde sunduğumuz eserlerin hepsi başlı başına çalışılmayı hak etmektedir.

⁷⁶⁵ Ali Seydi, **a. g. e.** , s. 62.

⁷⁶⁶ Ali Seydi, **a. g. e.** , s. 63.

6. SONUÇ

Bu araştırmada, II. Meşrutiyet Dönemi tarih anlayışı ve tarih eğitimini, dönemin bir tanığı olan Ali Seydi Bey'in tarih eserlerine dayanarak göstermeye çalıştık. Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'ın ilanından sonra eğitim ve kùltür alanında önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu gelişmelerde devlet adamları ile birlikte birçok aydın katkı sağlamıştır. Sultan II. Abdùlhamid Dönemi'nde de eğitim alanında önemli gelişmeler yaşanmış ve açılan okullarda eğitim gören önemli bir kitle ortaya çıkmıştır. II. Meşrutiyet'in ilanı ile ifade ve örgütlenme alanında oluşan özgürlük ortamında sosyal ve kùltürel alanda pek çok gelişmeler yaşanmıştır. Buna paralel olarak tarih yazımında da Batı metot ve tekniklerini kullanarak eser veren tarihçiler artmıştır. Diğer taraftan Türkçülük faaliyetlerinin gelişmesiyle Türk Tarihi konularına ilgi artmış; bu alanda daha fazla eserler verilmeye başlanmıştır. Dönemin başka bir özelliği de tarihin konu alanlarının genişlemiş olmasıdır. Toplum merkezli konulara çalışmalarda daha fazla yer verilmiştir. Ayrıca II. Meşrutiyet Dönemi'nde milletin yetiştirdiği devlet adamlarının hatırlanması onların olumlu ve olumsuz yanlarıyla değerlendirilmesine yönelik çalışmalara daha fazla yer verildiği görùlmektedir.

Bu dönemde aydınlar ve devlet adamları devleti içinde bulunduğu iç ve dış sorunlardan kurtarmak için çaba sarf etmişlerdir. Bu aydınlardan biri de Ali Seydi Bey'dir. Özellikle Tarih-i Osmani Encümeni üyesi olduktan sonra Osmanlı Tarihi ile ilgili çeşitli konularda çalışmalar yapmıştır. İlkokul, ortaokul ve lise öğretmen ve öğrencileri için dönemin öğretim programına uygun olarak tarih dersi kitapları yazmıştır. Genel Tarih (Tarih-i Umumi), İşlam Tarihi (Tarih-i İşlam) ve Osmanlı Devleti Tarihi (Tarih-i Osmani) kitapları bunlara örnek olarak verilebilir. Ali Seydi Bey'in, tarih ilmi konularının öğrenciler, öğretmenler ve ilgi duyanlar tarafından daha iyi anlaşılmasını temel gaye edindiği görùlmektedir.

Çalışmamızda *Ali Seydi Bey'in Tarih Düşüncesi*'ni altı bölümde ortaya koymaya çalıştık. Birinci bölümde II. Meşrutiyet düşüncesi ve tarih eğitimi anlayışının oluşmasına temel teşkil eden, Tanzimat'ın ilanından sonraki eğitim ve kùltür alanındaki gelişmeleri anlattık. Eğitim programları ve tarih dersinin eğitim program-

larda ilk defa yer almasından, II. Meşrutiyet Dönemi'nde Türkçülük akımının da etkisiyle öğretim programlarında önemli bir paya sahip olmasının gelişimini göstermeye çalıştık. Bu bölümde ayrıca tarih dersi, ders kitaplarının Osmanlı Devleti'nde gelişim seyrini göstermeye çalıştık. Çalışmamızın ikinci bölümü Ali Seydi Bey'in hayatını konu edinmiştir. Bu bölümde Ali Seydi Bey'in ailesi ve aldığı eğitimleri arşiv belgelerine dayanarak anlatmaya çalıştık. Ali Seydi Bey'in yetiştiği çevre, aldığı eğitimler ve kişilik özellikleri tarihçiliğine doğrudan etki eden faktörler olduğu için konunun daha iyi anlaşılmasına katkı yapacağını düşündük. Ali Seydi Bey ile ilgili bu yönleri tespit edebildiğimiz kadar göstermeye çalıştık. III. Bölümde Ali Seydi Bey'in tarih düşüncesinin anlaşılmasına katkı sağlayacağını düşündüğümüz dil, ahlak ve tarih alanlarına ait eserlerinin genel bir panoramasını yaptık. Bu bölümde Ali Seydi Bey'in aydın kişiliğini yansıtan farklı alanlarda da yetkin bir kişiliğe sahip olduğu tespitine ulaştık. Tarihçiliğinin yanı sıra ahlak düşüncesi ve dil anlayışı ile ilgili temel düşüncelerini bu bölümde anlatmaya çalıştık. Ali Seydi Bey'in eserleri konusunda değişik kaynaklarda doksan civarında eserinin olduğuna dair bilgiler mevcuttur. Ancak bizim yaptığımız çalışmada Ali Seydi Bey'in eserlerinin yetmiş civarında olduğunu gördük.

Çalışmamızın dördüncü bölümünde Ali Seydi Bey'in tarihin alt konuları olan; tarihin tanımı, tarih öğrenmenin faydaları, tarihin kaynakları, tarihe yardımcı olan bilimler, tarih-ahlak ilişkisi, tarih-medeniyet ilişkisi, tarih başlangıcı, tarihin devirlere taksimi vb. konularındaki düşüncelerini göstermeye çalıştık. Bu konularda Ali Seydi Bey, dönemin diğer tarihçileriyle benzer görüşlere sahip olmakla birlikte farklı görüşler taşıdığı noktalar da olmuştur. Bu konuda Ali Seydi Bey'in, tarih konularını yazmak için üzerinden belli bir süre geçmesi anlayışına uymaması, savaş ve siyaset ilmini de tarihin kaynakları arasında göstermesi, Osmanlı Tarihi ve İslam Tarihi'nin dönemlendirilmesi konusunda farklı görüşlerini çalışmamızda ifade etmeye çalıştık. Ayrıca Osmanlı padişahlarının sayısı konusunda da farklı bir görüş ileri süren Ali Seydi Bey'in bu konudaki iddialarını da eserimizde irdelemeye çalıştık.

Beşinci bölümde Ali Seydi Bey'in tarih eğitimi ve dönem tarihçiliğine katkılarını tarih eserleri ile öğretmenliği üzerinden göstermeye çalıştık. Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'ın ilanından sonra hem modern eğitim konusunda hem de halk eğitimi konusunda çalışmaların yapılması gerektiği anlayışının geliştiğini görmekteyiz.

Devlet bu dönemden itibaren farklı kademeler için okullar açarken; 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile bütün eğitim faaliyetlerini bir nizamname ile düzenleyip ülkenin her tarafında uygulanmak üzere düzenlemiştir. Daha önemlisi 1876 tarihli Kanun-ı Esasi'nin içinde eğitim işleriyle ilgili maddeler yer almıştır. Böylece eğitim faaliyetleri anayasada yerini almıştır. Bu maddelerde ilköğretimin mecburi olması ve tüm okulların devletin denetiminde olmasının belirtilmesi önemli bir gelişme olarak dikkat çekmektedir. Sultan II. Abdülhamit Dönemi'nde de okullaşma ve modern eğitim anlayışına uygun gelişmeler devam etmiştir. Bütün bu gelişmeler, eğitimin öneminin devlet adamları tarafından idrak edildiğini göstermektedir. Bu dönemde Osmanlı aydınlarının da hem okullarda öğrencilerin hem de halkın eğitilmesi çabalarına katkı yapma gayretinde olduğunu görmekteyiz. Dönemin aydınlarından biri olan Ali Seydi Bey de devlet görevlerinin yanında öğretmenlik yaparak ve tarihin farklı alanlarında hem ders kitabı hem de toplumsal tarih konulu eserler kaleme alarak bu sürece katkı sağlamıştır.

Çalışmamızda tespit ettiğimiz kadarıyla Ali Seydi Bey'i diğer aydınlardan ayıran en önemli özellik onun çok yönlü ilgi alanının olmasıdır. Ali Seydi Bey, pek çok alanda eserler verebilecek kadar kendini yetiştirmiştir. Onun ilgilendiği alanları temel olarak eserimizde üç gruba ayırdık. Bunlar tarih eserleri, dil ve sözlük çalışmaları ile ahlak konusu olmuştur. Tarih çalışmalarını da: Ders kitapları, biyografik eserleri ve dergi yazıları olarak üç başlık altında sınıflandırdık. Dil ve sözlük alanında da önemli sayıda eseri vardır. Dil ve sözlük çalışmaları Ali Seydi Bey'in Cumhuriyet'in ilanından sonra da eser verdiği bir alan olduğu anlaşılmaktadır. Ali Seydi Bey'in 1928 yılında gerçekleşen harf devriminden sonra yeni yazıyla yaptığı sözlük çalışması "Resimli Yeni Türkçe Lügat" bu alanda ilk çalışmalar arasına girmiştir.

Eserlerinde tarih-ahlak konularına çok sık yer veren Ali Seydi Bey, güzel ahlak sahibi vatandaşlara sahip olan devletlerin, uzun ömürlü olduklarını; ancak toplum ahlakının bozulması sonucunda tarihte birçok devletin ortadan kalktığını ifade etmiştir. Örneğin; Roma Devleti başlangıçta iyi ahlaklı bir toplum ile yöneticilere sahipken çok güçlü olmuş ve medeni hukukta da çok ileri gitmiştir. Ancak başka toplumlarla karışıp ahlakları bozulunca yıkılıp tarih sahnesinden silinmişlerdir. Diğer bir örnekte küçük bir beylik olan Osmanlı Beyliği'nin Osman Gazi ve Orhan Bey gibi idarecilerinin iyi ahlakları sayesinde diğer beylikler ve tekfurlar tarafından

kabul görmesi sonucu, beylik çoğu yerleri askeri mücadeleye girmeden topraklarına katmıştır.

Ali Seydi Bey'in en önemli özelliklerinden biri de Osmanlı Devleti'ne bağlılık ve eserlerinde biz dilini kullanmasıdır. Özellikle okullar için yazdığı ders kitaplarında öğrencilere, devletlerine bağlı olmaları konusunda tavsiyelerde bulunmuştur. Devlete bağlılığı yazdığı tarih ders kitaplarında daha net olarak görmekteyiz. Ali Seydi Bey'e göre Osmanlı Tarihi her alanda araştırılmayı hak eden zengin bir alandır. Dolayısıyla henüz aydınlığa kavuşmamış birçok nokta vardır. Kendisi eserlerinde Osmanlı Tarihi ile ilgili değişik konulara sahip eserler kaleme almış; bu zenginliği göstermeye çalışmıştır.

Ali Seydi Bey, çalışmalarında Osmanlı medeniyetinin çok zengin bir birikime sahip olduğunu anlatmaya çalışmıştır. Örneğin; Sokullu Mehmet Paşa adlı biyografi eserini, Osmanlı Devleti'ni medeni anlamda olumsuz gösteren bazı tartışmalara cevap vermek üzerine kaleme aldığını belirtmiştir. Çalışmanın sonundaki ifadelerden anlaşıldığına göre bizde çok büyük devlet adamı çıkmaz; Osmanlı Devleti yalnızca memleketleri savaş yoluyla ele geçirmiştir. Ele geçirdiği yerlerde, kalıcı olmak adına, bir şeyler yapmamıştır ve buna benzer tartışmaların olduğu bir zamanda bu çalışmasını yapmıştır. Amacının bu iddiaların doğru olmadığını ortaya koymak olduğu görülmektedir. Ali Seydi Bey'in siyasi, askeri, iktisadi ve kültürel alanlarda Osmanlı Devleti'nin büyük şahsiyetler çıkardığını, önemli eserler ortaya koyduğunu gösterme gayreti içinde olduğu görülmektedir.

Ali Seydi Bey'in tarih çalışmaları arasında dikkat çeken konulardan biri de biyografi eserleridir. Osmanlı Tarihi'nde önemli gördüğü devlet adamları hakkında başlı başına eserler kaleme almıştır. Bunlar: *Sokullu Mehmet Paşa* ve *Alemdar Mustafa Paşa*'dır. İslâm Tarihi'nden *Aşere-i Mübeşşere'nin Terceme-i Hali* adlı eserlerdir. Bu eserler dönemin tarih çalışmalarının konu olarak çeşitlendiği tespitine örnek olması bakımından önemlidir. Böylece hanedan dışındaki kişilerin de tarih çalışmalarının konusu olabileceği gösterilmiş olmaktadır. *Aşere-Mübeşşere'nin Terceme-i Hali* adlı eseri kaleme alış sebebini, cennetle müjdelenen on sahabenin Müslümanlar tarafından bilindiğini; ancak insanların onların hakkında çok az bilgiye sahip olmalarını göstermiştir. Bu tespitten de anlaşılacağı gibi Ali Seydi Bey, ihtiyaç hissettiği, önemli gördüğü alanlarda eser kaleme almıştır.

Ali Seydi Bey'in tarihçilik adına farklılık gösteren başka bir yönü de tarihin farklı alan ve dönemlerinde ihtisaslaşma ihtiyacını idrak eden ilk tarihçilerimizden biri olmasıdır. Ona göre tarihin belli alanlarında derinlemesine çalışmaların yapılması çok önemlidir. Bu tür çalışmalarla tarihi olayların gerçek nedenleriyle ilgili doğru bilgiler elde etmek kolaylaşacaktır. Ali Seydi Bey'e göre geçmişin çok iyi anlaşılması, bugünün daha iyi yaşanması ve geleceğe yönelik doğru tahminlerin yapılmasına olanak verdiği için önemlidir. Bu anlamda sınırları belli, detaylı bir çalışmayı kendisi bizzat yaparak örnek olmuştur. Mülkiye dergisinde gerçek anlamda ıslahatların başladığı kendi zamanına kadar olan Osmanlı Devleti'nin son yüzyılına konu alan *Devlet-i Osmaniye'nin Son Bir Asırlık Teceddüt ve İnkılâbı* adlı eseri bu anlamda önemli bir örnektir. Çalışma Osmanlı Devleti'nde bir zaman dilimi çalışması olması bakımından önemlidir. Ayrıca Ali Seydi Bey, bu konuda Avrupa'nın çok ileri olduğunu ifade etmiştir.

Ali Seydi Bey eserlerinde İslam ülkelerinin geri kalmalarının sebeplerini de tespit etmeye çalışmıştır. Bu konuda asıl sebebin, Hicri onuncu asırdan itibaren devlet yöneticilerinin izlemiş oldukları yönetim tarzının olduğunu söylemektedir. Yöneticiler değişen şartlara göre kanun ve nizamlarını yenilememiş; ayrıca daha önce Müslümanlar tarafından oluşturulan danışma meclisinden (ehl-i şûra) vazgeçmişlerdir. Bu olumsuz gelişme onlara yanlış ve keyfi yönetimin yolunu açmıştır. Bu durum halkın cehaletiyle birleşince Müslüman dünyası her alanda geri kalmıştır. Dolayısıyla Ali Seydi Bey, Osmanlı'da değişen yönetim şekli sebebiyle Meşrutiyet yönetimini âdeta yüceltmıştır. Onu yerleştirmek ve geliştirmek için yapılması gereken çalışmalara dikkat çekmiştir. Özellikle Mülkiye Mektebi mezunlarını bu konuda birer görevli olarak saymıştır. Mülkiye Mektebi mezunlarının oluşturduğu cemiyetin yayın organı olan Mülkiye dergisinde bu kavramın anlaşılması ve yerleşmesi için yazarlar çaba göstermişlerdir. Ali Seydi Bey'in meşrutiyet taraftarı olması, Osmanlılık anlayışına olan bakış açısını olumsuz yönde etkilememiştir. Ona göre Meşrutiyet yönetimiyle Osmanlı Devleti daha güçlü bir şekilde yoluna devam edecektir.

Sonuç olarak bu çalışma Osmanlı Devleti'nde son dönem tarih çalışmalarına dair bir örnek sunma gayreti taşımaktadır. Bu durumu Ali Seydi Bey örneğinde ortaya koymaya çalıştık. Ali Seydi Bey'in bu konuda birçok eserinin olması ve farklı konularda da eserler vermesi bize daha genel bir değerlendirme yapma fırsatı vermiş-

tir. Ulaşabildiğimiz tüm tarih konulu eserlerini inceleyerek çalışmamıza yansıtma-ya çalıştık.

Osmanlı Devleti'nin son dönemi içinde yer alan, Tanzimat'ın ilanı I. Meşrutiyet'in ilanı, Sultan II. Abdülhamid Dönemi ve II. Meşrutiyet dönemi sosyal, siyasal ve kültürel alanda birçok gelişmenin yaşandığı bir zaman dilimi olmuştur. Bu gelişmelerde birçok aydın ve ilim adamının katkısı olmuştur. Ali Seydi Bey'in döneme katkısı tarih eserleri ve eğitimci kişiliğiyle olmuştur. Özellikle tarih alanında pek çok eser ortaya koymuştur. Bu anlamda hakkında genel bir değerlendirme yapmaya çalıştığımız Ali Seydi Bey, birçok aydınımız gibi derinlemesine incelenmek üzere pek çok eser bırakmıştır.

KAYNAKLAR

- Abdurrahman Şeref**, (1315). *Zübdetü'l-Kıyas* 1, İstanbul, Matba-i Amire.
- Ahmed Cevdet**, (1985). *Kıyas-ı Enbiya*, C. 2, Kültür Bakanlığı Yay. , s. 48-53.
- Afyoncu, E.** (2009). Sokullu Mehmet Paşa, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 37, s.357-354.
- Akalın, H. Ş.** (2017). Ali Seydi Bey ve Sözlükleri, *Sanal Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, s.2-4.
- Akbayar, N.** (2007). ÖZEGE, M. Seyfettin, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 34, s. 126-127.
- Akçura, Y.**(2015). *Üç Tarz-ı Siyaset*, İstanbul, Ötüken Yayınları.
- Aktürkoğlu, M. E.** (2018), Mülkiye Mecmuası'nda (1909-1911) Tarihi, İdari ve Sosyal Tartışmalar, *Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi.
- Akyıldız, A.** (2009). Sened-i İttifak, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.36, İstanbul, s. 512-514.
- Akyıldız, A.** (2010). Şûrâ-yı Devlet, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.39, s.236-239.
- Akyıldız, A.** (2011). Tanzimat, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.40, s.1-10.
- Akyıldız, A.** (2016). Mekteb-i Mülkiye, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.Ek-2. s.240-242
- Akyıldız, A.** (2017). İnsanı Yazmak, 19.Yüzyıl Osmanlı Biyografi Yazıcılığı ve Problemleri Üzerine Bir Değerlendirme, *Osmanlı Araştırmaları/The Journal Of Ottoman Studies*, s.226-227.
- Akyüz, H.** (2001). *Türk Eğitimcileri*, İstanbul, 2001, Milli Eğitim Basımevi.
- Akyüz, Y.** (1999). *Türk Eğitim Tarihi*, İstanbul, Alfa Yayınları.
- Akyüz, Y.** (2002). Türkiye’de Çağdaş Anlamda Öğretmenlik Mesleğinin Doğuşu, *Türkler*, C.17. Ankara, Yeni Türkiye Yay. , s. 18.
- Albayrak, H.** (2012). *Milletin Tarihinden Ulusun Tarihine Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Tarih Yazımı*, İstanbul, Kitabevi Yay.
- Ali Reşad**, (1328). Mekteplerde Tarih Dersi, *Tedrisat Mecmuası*, Nu,20, s. 50-64.
- Ali Reşad, Ali Seydi**, (1330). *Tarih-i Umûmî*, C. 1. , İstanbul, Kanaat Mat.
- Ali Reşad, Ali Seydi**, (1330). *Tarih-i Umûmî*, C. 2. , İstanbul, Kanaat Mat.
- Ali Seydi**, (1321). *Kitabet Dersleri*, Dersaadet, Şirket-i Mürettebiye Mat.
- Ali Seydi**,(1324). *Defter-i Galatât*, Dersaadet, Matbaa-i Cihan.
- Ali Seydi**,(1325). *Güldeste-i Bedâyi*, İstanbul, Mahmutbey Matbaası, 2.Baskı.
- Ali Seydi**, (1325-1328). *Resimli Kamus-ı Osmani*, İstanbul, Matbaa ve Kütüphane-i Cihan.
- Ali Seydi**, (1325). Rütbe, *Mülkiye Dergisi*, İstanbul, Artin Asaduryan Mat. Sayı. 1, s. 21-26.
- Ali Seydi**, (1325). Tarih-i Hukuk Cezadan Bir Yaprak, *Mülkiye Dergisi*, İstanbul, Artin Asaduryan Mat. Sayı 3, s. 51-58.
- Ali Seydi**, (1325). Atavizm ve Ensâb-ı Âli Osman, *Mülkiye Dergisi*, İstanbul, Artin Asaduryan Mat. Sayı 5, s. 8-12.
- Ali Seydi**, (1325). Me’murin-i Mülkiye İle Konsoloslar Arasındaki Merasim-i Teşri-fatiye, *Mülkiye Dergisi*, Sayı 4, İstanbul: Artin Asaduryan Mat. , s. 8-11.

- Ali Seydi**, (1325). Türklerin Temâyulât-ı Ruhiyesi, *Mülkiye Dergisi*, İstanbul, Artin Asaduryan Mat. Sayı 6, s.14-19.
- Ali Seydi**, (1325). Yine Ahval-i Ruhiyemiz ve Nevâkıs-ı İçtimaiyemiz, Etnografya, *Mülkiye Dergisi*, İstanbul, Artin Asaduryan Mat. Sayı 7, s.35-40.
- Ali Seydi**, (1325). Devlet-i Osmaniye'nin Son Bir Asırlık Tarih-i Teceddüd ve İnkılâbı, *Mülkiye Dergisi*, İstanbul, Artin Asaduryan Mat. Sayı 8, s.41-59.
- Ali Seydi**, (1325). Devlet-i Osmaniye'nin Son Bir Asırlık Tarih-i Teceddüd ve İnkılâbı, *Mülkiye Dergisi*, İstanbul, Artin Asaduryan Mat. Sayı 9, s. 1-19.
- Ali Seydi**, (1325). Devlet-i Osmaniye'nin Son Bir Asırlık Tarih-i Teceddüd ve İnkılâbı, *Mülkiye Dergisi*, İstanbul, Artin Asaduryan Mat. Sayı 10, s.14-20.
- Ali Seydi**, (1326). Devlet-i Osmaniye'nin Son Bir Asırlık Tarih-i Teceddüd ve İnkılâbı, *Mülkiye Dergisi*, İstanbul, Artin Asaduryan Mat. Sayı 12, s.1-15.
- Ali Seydi**, (1326). Devlet-i Osmaniye'nin Son Bir Asırlık Tarih-i Teceddüd ve İnkılâbı, *Mülkiye Dergisi*, Sayı 13, s.19-31.
- Ali Seydi**, (1326). Vatan-ı Osmânî nin Anâsır-ı Asliyesi Yahut Tarih-i Osmani'nin Medhal-i Cedidi, *Mülkiye Dergisi*, İstanbul, Artin Asaduryan Mat. Sayı 22, s.63-64.
- Ali Seydi**, (1326). Vatan-ı Osmânî nin Anâsır-ı Asliyesi Yahut Tarih-i Osmani'nin Medhal-i Cedidi, *Mülkiye Dergisi*, İstanbul, Artin Asaduryan Mat. Sayı 23, s.63-64.
- Ali Seydi, Ali Reşad**, (1327). *Tarih-i Osmani*, İstanbul, İkdam Mat.
- Ali Seydi, Ali Reşad**, (1327). *Tarih-i Umûmî*, C. 3. , İstanbul, İkdam Mat
- Ali Seydi, Ali Reşad**, (1327). *Tarih-i İslâm*, İstanbul, Kanaat Mat.
- Ali Seydi**, (1327). *Aşere-i Mübeşşere'nin Teracaim-i Ahvali*, İstanbul, Selanik Mat.
- Ali Seydi**, (1327). *Hükûmat-ı İslâmiye Tarihi*, İstanbul, Artin Asaduryan Mat.
- Ali Seydi**, (1327). *Sokullu Mehmet Paşa*, Dersaadet, Kanaat Mat.
- Ali Seydi**, (1327). *Tarihi-İ İslâm'dan Birkaç Yaprak Aşere-i Mübeşşerenin Terceme-i Hali*, Dersaadet, Selanik Mat.
- Ali Seydi**, (1329). *Alemdar Mustafa Paşa*, Dersaadet, Kanaat Mat.
- Ali Seydi**, (1329). *Mekatib-i İdadiye Şakirdanına Mahsus Tarih-i Osmani*, Dersaadet, Kanaat Mat.
- Ali Seydi**, (1329). *İptidailere Mahsus Tarih-i Osmani*, Dersaadet, Kanaat Mat.
- Ali Seydi**, (1329). *İptidailere Mahsus Tarih-i Osmani*, Dersaadet, Kanaat Mat.
- Ali Seydi**, (1329). *Kızlara Mahsus Terbiye-i Ahlâkiye ve Medeniye*, İstanbul, Artin Asaduryan Mat.
- Ali Seydi**, (1329). *Musahabat-ı Ahlâkiye ve Medeniye*, İstanbul, Artin Asaduryan Mat.
- Ali Seydi**, (1329). *Vezâif Nazariyesi Üzerine Müretteb Ahlâk-ı Dinî*, İstanbul Kanaat Mat.
- Ali Seydi**, (1330). *Târih-i Osmânî* (İlkokullar için), İstanbul, Kanaat Mat.
- Ali Seydi, Ali Reşat, Mehmet İzzet, L. Faullet**, (1332-1333). *Musavver Dairetü'l Maarif*, İstanbul.
- Ali Seydi**, (1333). *Kızlara Mahsus Tarih-i Osmani*, Dersaadet, Şirket-i Mürettebiye Mat.
- Ali Seydi**, (1340). *Latin Hurûfu Lisânımızda Kaabil-i Tatbik midir?* , İstanbul, İkdam Mat.
- Ali Seydi**, (1929). *Herkese Kendi Kendine Okutan Kitap ve Yeni Alfabe Muallimlerine Rehber*, İstanbul, Şarki ve Maarif Kütüphaneleri Türk Neşriyat Yurdu.
- Ali Seydi**, (1929). *Resimli Yeni Türkçe Lügat*, İstanbul, Cihan Kütüphanesi.

- Alpugan, B. B.** (1999). Geç Dönem Osmanlı İmparatorluğu'nda Tarih Yazıcılığı ve Tarih Ders Kitapları, *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. 8, Ankara, Türkiye Yay., s. 263-264.
- Altınay, A. R.** (2013). *Sokullu*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yay.
- Armaoğlu, F.** (1997). *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi(1789-1914)*, Ankara, Türk Tarih Kurumu.
- Arslan, A.** (2008). *İbn Haldun*, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yay.
- Arşiv**, Başbakanlık Osmanlı Arşivi. ML. EEM. nr. 632/21, 11 Ts 1323.
- Arşiv**, Başbakanlık Osmanlı Arşivi. ML. EEM. nr. 634/64, 02 Ke 1323.
- Arşiv**, Babıali Evrak Odası. nr. 2563/192184, 25 S 1323.
- Arşiv**, Başbakanlık Osmanlı Arşivi. İ.TAL. , nr. 275/56, 17 Z 1319.
- Arşiv**, Başbakanlık Osmanlı Arşivi. nr.192.14340.15 L 1310.
- Arşiv**, Başbakanlık Osmanlı Arşivi. MF. MKT.679/25, 20 M 1321.
- Arşiv**, Başbakanlık Osmanlı Arşivi. İ.DH. nr.1504/12.03 M 1332.
- Arşiv**, Başbakanlık Osmanlı Arşivi. İ.DUİT. nr.41/66.15 S 1336.
- Arşiv**, Başbakanlık Osmanlı Arşivi. MF. MKT. nr. 1218/24. 15 L 1334.
- Arşiv**, Başbakanlık Osmanlı Arşivi. MF. MKT. nr.873/78.28 Ca 1323.
- Arşiv**, Başbakanlık Osmanlı Arşivi. ŞD. nr.225/28, 23 B 1327.
- Arşiv**, Başbakanlık Osmanlı Arşivi. DH. MUİ. nr.1041/37.9 C 1328.
- Arşiv**, Başbakanlık Osmanlı Arşivi. DH. MUİ. nr.1082 /1. 4 B 1328.
- Arşiv**, Başbakanlık Osmanlı Arşivi. DH. ŞFR. nr.582/17.17 Nisan 1334.
- Arşiv**, Başbakanlık Osmanlı Arşivi. HH. SAİD. nr.12/10, 29 Z 1286.
- Arşiv**, Başbakanlık Osmanlı Arşivi. DH. SAİD. nr.45/1, 29 Z 1286.
- Arşiv**, Başbakanlık Osmanlı Arşivi. Y. PRK. AZJ. Nr.31/18, 19 Z 1312.
- Arşiv**, Başbakanlık Osmanlı Arşivi. MF. MKT. nr.375/41, 19.06.1315.
- Arşiv**, Başbakanlık Osmanlı Arşivi. MF. MKT. nr.400/59, 30.01.1316.
- Arşiv**, BA. Sicill-i Ahval Defteri, XLV,1-2 a.e. , Zeyl CL, 392.
- Arşiv**, TBMM Sicil Arşivi, Dosya nr. 846.
- Arşiv**, Cumhuriyet Gazetesi Arşivi, 3 Ağustos 1933.
- Atsız, N.** (2002). Türk Tarihine Bakışımız Nasıl Olmalıdır? *Türkler*, . C. 1, Akara, Yeni Türkiye Yay. , s. 265.
- Aydınlı, A. , Çakan, İ. L.** (1991). Aşere-i Mübeşşere, *TDV İslam Ansiklopedisi*. C.3, s. 547.
- Ayni, M. A.** (1993). *Türk Ahlakçıları* (Düzenleyen, İsmail Kara), İstanbul, Kitabevi Yay.
- Baltacı, C.** (2010). *İslâm Medeniyet Tarihi*, İstanbul, Marmara Üniversitesi. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay. Nu,197.
- Batır, B.** (2016). Ali Seydi Bey'in Eğitim Dair Gölgede Kalmış Bir Eseri, İptidailere Mahsus Tarih-i Osmani, *V. Uluslararası Tarih Eğitimi Sempozyumu*, s.114-118.
- Baymur, F.** (1945). *Tarih Öğretimi*, Ankara, Maarif Matbaası.
- Baysal, B. S.** (1974). *Tarih Terimleri Sözlüğü*, Ankara, TDK Yay. , s. 119.
- Bayraktar, M. F.** (2015). Son Dönem Ahlâk Terbiyecilerinden Ali Seydi Bey, *Son Dönem Osmanlı Ahlâk Terbiyecileri ve Ahlâk Terbiyesi*, İstanbul, İslâmi İlimler Vakfı.
- Bayrı, M. H.** (1952). Meşrutiyet Devrinin İlk İlmî Müessesesi, Türk Tarih Encümeni, *Tarih Dünyası Dergisi*, 3/30-31, İstanbul, s. 1216.
- Berkes, N.** (2013). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, İstanbul, Yapı Kredi Yay.
- Beydilli, K.** (1989). Alemdar Mustafa Paşa, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 2, s.364-365.

- Beydilli, K.** (2007). Nizâm-ı Cedid, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 33, s.175-178.
- Bıçak, A.** (2015). *Tarih Felsefesi*, İstanbul, Dergâh Yay.
- Çağrı, M.** (2010), Taassup, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 39, 2010, s. 285-286.
- Çalen, M. K.** (2013). *II. Meşrutiyet Dönemi Tarih Düşüncesi*, İstanbul, Ötüken Yay.
- Çankaya, M. A.** (1968-1969). *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (1859-1968)*, C.2, Ankara, Mars Mat.
- Çapa, M.** (2012). Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne Geçiş Sürecinde Türkiye'de Tarih Öğretiminin Tarihçesi, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 2, S. 3, s.9.
- Demircioğlu, İ. H.** (2012). Osmanlı Devletinde Tarih Yazımının Tarih Öğretimi Üzerine Etkileri, *Milli Eğitim*, S.143, s.117.
- Devellioğlu, F.** (1993), *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat*, 11. Baskı, Hazırlayan, Aydın Sami Güneşal, Ankara, Aydın Kitabevi Yay.
- Dilaver, H.** (2002). II. Meşrutiyet Dönemi'nde Yayınlanan Bir İstatistik Mecmuasına Göre Osmanlı Maarifi, *Türkler*, C.15, Ankara, Yeni Türkiye Yay. , s.115.
- Dönmez, C. , Oruç, Ş.** (2006). *II. Meşrutiyet Dönemi Tarih Öğretimi*, Ankara Gazi Kitabevi.
- Emecen, F.** (2007). Osmanlılar, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.33, s.487-496.
- Erbay, E.** (2007). Akif, Mehmet Akif, *Felsefe Ansiklopedisi*, C. 5, Ed. Ahmet Cevizci, Ankara, Ebabel Yay. , s.655-656.
- Erdem, Y. T.** (2013). *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Kızların Eğitimi*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yay.
- Ergin, O.** (1977). *Türkiye Maarif Tarihi*, C. 1-5. , İstanbul, Eser Matbaası.
- Eroğlu, H.** (1982). *Türk İnkılâp Tarihi*, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi.
- Ersanlı, İ.** (1992-1996). *İktidar ve Tarih, Türkiye'de "Resmi Tarih" Tezinin Oluşumu (1929-1937)*, İstanbul, Afa Yay.
- Ertürk, B. E.** (2000). Ali Reşat Bibliyografyası Denemesi, C. 3, S. (9-10), *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, İzmir, s. 205-227.
- Fayda, M.** (1998). Hulefa-yı Râşidin, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 18, s.324-328.
- Galitekin, A. N.** (1996). Mülkiye Mecmuası, *Müteferrika*, S. 10, s.143-185.
- Gövsâ, İ. A** (ts.). *Türk Meşhurları Ansiklopedisi*, s.1945-1946.
- Gül, A.** (2011). *Osmanlı Devleti Bürokrasisi'nde Erzincanlı Memurlar*, Salkımsöğüt Yay.
- Gündüz, M.** (2017). *İstanbul'un 100 Eğitimcisi*, İstanbul, İBB Yay.
- Güven, İ. , Akgündüz, Ü.** (2009). Osmanlı Devleti'nde Kadınlara Yönelik Tarih Öğretimi Çabaları ve Ali Seydi Bey'in Kızlara Mahsus Târîh-i Osmânî Adlı Eseri, *OTAM*, 26/Güz, s.142-164.
- Hançerlioğlu, O.** (t.s), *Felsefe Ansiklopedisi Kavramlar ve Akımlar*, C.7, Remzi Kitabevi.
- Hanioğlu, M. Ş.** (2001). Jön Türkler, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 23, s.584-587.
- Hanioğlu, M. Ş.** (2001). İttihat ve Terakki Cemiyeti, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 23, s.476-484.
- İnal, İ. M. K.** (1969). *Son Asır Türk Şairleri*, C.7, MEB Basımevi, s.1969.
- İnal, İ. M. K.** (1969). *Son Asır Türk Şairleri*, C. 3, MEB Basımevi, s.1511.
- Kafadar, O.** (2016). Türk Eğitim Düşüncesinde Batılılaşma, İstanbul, Vadi Yay.
- Kanal, H. K.** (2010). Ali Seydi Bey'in Ahlâk Düşüncesi, *Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karaalioğlu, S. K.** (1982). *Resimli Türk Edebiyatçıları Sözlüğü*, İstanbul İnkılâp ve Yelken Basımevi, s.42

- Kaya, H.** (2002). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Tarih Dersi Müfredatı, *Toplumsal Tarih Dergisi*, S.100, s.44-47.
- Kodaman, B.** (1999). *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, Ankara, TTK Yay.
- Koloğlu, O.** (1985). Osmanlı Basımı, İçeriği ve Rejimi, *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul, İletişim Yayınları, .s. 68-71.
- Konrapa, M. Z.** (1944). Bolu Tarihi ile Uğraşanlar, Bolu, *Abant Bolu Halk Evi Kültür Dergisi*, Sayı. 2, s.12.
- Köken, N.** (2014). *Cumhuriyet Dönemi Tarih Anlayışları ve Tarih Eğitimi(1923-1960)*, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yay.
- Köse, Ö. F.** (2014). Tarih Öğretmek İçin Yazmak Ali Reşad ve Ali Seydi' nin Tarih-i Umûmi'si, *Toplumsal Tarih Dergisi*, Sayı 244, s.22-26.
- Kütükoğlu, S. M.** (2014). *Tarih Araştırmalarında Usûl*, Ankara, TTK Yay.
- Merey, Z.** (2011). Dünyada ve Türkiye'de Tarih Eğitiminin Tarihsel Gelişimi, *Tarih Nasıl Öğretilir? Tarih Öğretmenleri için Özel Öğretim Yöntemleri*, Ed. Mustafa Safran, İstanbul, Yeni İnsan Yay.
- Mustafa Satı,** (1326). Tarih Dersinin Usul-ü Esasiyesi, *Tedrisatı İptidaiye Mecmuası*, Nu,8, Dersaadet, s. 92-98.
- Nakıp, T.**(2006). Osmanlı Devleti'nde Geç Dönem Tarih-i Umumiler, *Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Ortaylı, İ.** (2011). Osmanlı Tarih Yazıcılığının Evrimi Üstüne Düşünceler, *Tarih Yazıcılık Üzerine*, Ankara, Cedit Yay.
- Öreñç, A. F.** (2006), Mutasarrıf, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 31, s.377-379.
- Özege, M. S.** (1975). *Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu* (1871-1979), C. I-V, İstanbul.
- Özdemir, M.** (2006). Mülûkü't-Tavâif, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 31, s.553-556.
- Özcan, A.** (1995). Feridun Ahmed Bey, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.12, s.396-397.
- Özcan, A.** (2007). Otuzbir Mart Vak'ası, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.34, s.9-11.
- Özcan, A.** (2011).Târîh-i Osmânî Encümeni, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.40, s. 83-86.
- Özkırmı, A.** (1987). *Türk Edebiyatı Ansiklopedisi*, C.1, 4. Baskı, İstanbul, Cem Yayınevi, s. 99.
- Öztürk, C.** (1996). *Atatürk Devri Öğretmen Yetiştirme Politikası*, Ankara, TTK Yay.
- Öztürk, F.** (1998). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Ahlak Kitapları, *Kebikeç Dergisi* Sayı 6, s. 31-39.
- Öztürk, K.** (1973). *Türkiye Büyük Millet Meclisi Albümü 1920-1973*, Ankara, Önder Matbaası, s.145.
- Püsküllüoğlu, A.** (1977). *Osmanlıca Türkçe Sözlük*, Bilgi Yay.
- Safran, M.** (2001). Türk Tarih Öğretimi ve Meseleleri, *Türkler*, C.17, Ankara, Yeni Türkiye Yay. , s.1671-1673.
- Sakaoğlu, N.** (2003). *Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi*, İstanbul, Bilgi Üniversitesi.
- Sarı, N.** (2004), Mekteb-i Tıbbiye, C. 29, *TDV İslam Ansiklopedisi*, s.2-5.
- Somel, S. A.** (2000). Osmanlı Modernleşme Döneminde Kız Eğitimi, *Kebikeç Dergisi*, S. 10, s. 244.
- Söğüt, S.** (1996). Hacerülesved, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.14, s. 433-436.
- Somel, S. A.** (2015). *Osmanlı'da Eğitimin Modernleşmesi(1839-1908) İslamlaşma, Otokrasi ve Disiplin*, İstanbul, İletişim Yay.
- Şahin, T. E.** (1987). *Erzincan Tarihi*, C. 2, Erzincan, Hayra Hizmet ve Dayanışma Vakfı Yay.

- Şcheddekope, O. E., Bruley, E.** ve diğeri (1969). *Tarih Öğretimi ve Tarih Kitaplarının Geliştirilmesi* (Çeviren, Necati Cengiz), İstanbul, Milli Eğitim Basımevi.
- Şemin, R.** (1973). *Eğitim ve Öğretim Problemlerimiz Tarihimiz Boyunca Eğitim ve Öğretimimize Bir Bakış*, No,1816, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay.
- Tekeli, İ.** (1988). *Tarih Bilinci ve Gençlik*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tekin, N. T.** (2002). Tanzimattan Cumhuriyetin İlk Yıllarına Tarih Öğretimi Ders Kitaplarına Genel Bir Bakış, *Toplumsal Tarih*, Sayı 105, s.50-51.
- Togan, A. Z. V.** (1981). *Tarihte Usûl*, İstanbul, Enderun Kitabevi.
- Tural, E.** (2009). Son Dönem Osmanlı Bürokrasisi, II. Meşrutiyet Dönemi'nde Bürokratlar, İttihatçılar ve Parlamenterler, *TODAİE*. Ankara, s.49.
- Tütüncü, G. ve Ünal, N.** (2019). Karşılaştırmalı Tarih, Doğuşu, Gelişimi, Metodolojisi ve Türkiye'deki Durum, *Al-Farabi International Journal on Social Sciens*, S. December, s.80-81.
- Türk Parlamento Tarihi, (1996).** TBMM-IV. Dönem (1931-1935). C. I, Ankara, TBMM Vakfı Yay.
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi,** (1977). Ali Seydi Bey, C.1, İstanbul, Dergâh Yay. , s. 116.
- Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi,** (2002). Ali Seydi Bey, AYK Atatürk Kültür Merkezi, C.1, s. 337.
- Türkçe Sözlük,** (2011). Ankara, TDK Yayınları (11.Baskı), s.1695.
- Uzun, M. İ.** (1989). Ali Seydi Bey, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 2, s. 442-444.
- Ülken, H. Z.** (2017). *Türk Tefekkür Tarihi*, İstanbul, 2017, Yapı Kredi Yay.
- Ünal, U.** (2006), *Meclis-i Kebir-i Maarif 1869-1922*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Başkanlığı Yay.
- Yıldız, H. D.** (1995). Emîrî'l-ümera, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.11, s. 158-159.

EKLER

Ek A: Ali Seydi Bey'in TBMM'ye Verdiği Tercümeihali (Öz geçmiş)

Ek B: Ali Seydi Bey'in TBMM Başkanlığına sunduğu Nutku

Ek C: Gazete Haberi(Ali Seydi Bey'in Cenaze Haberi, 3 Ağustos 1933)

Ek D: Ali Seydi Bey'in İsminin Yaşatılması İle İlgili Resmi Yazı

Ek E: 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnâmesine göre İstanbul'da bulunan 264 İlkokul (Sıbyan Mektebi)programı.

Ek F: Ders Kitaplarında Resim ve Harita Kullanımına Örnek, İlk hutbe-i istiklâli Osmani'nin okunduğu Karacahisar Camii Şerifi.

Ek G: Ali Seydi Bey'in İptidailer İçin Yazdđı Tarih-i Osmani Üslup Özelliklerini Temsil Eden Bir Metin.

EK H: Mülkiye Müfettişlerinden Ali Seydi Bey'in Vekâleten Adana Valiliği'ne Tayini.

EK I: Elazığ Valiliğine Çatalca Mutasarrıfı Ali Seydi Bey'in Tayini.

EK K: Mekteb-i Mülkiye-i Şahane Mezunlarından ve Şûra-yı Devlet Mülazımlarından Ali Seydi Bey'in Münhal Bir Muallimlikte İstihdamı.

EK L: Hazine-i Hassa Nezareti Tahrirat Kalemi Mümeyyiz-i Sânî'si Ali Seydi Bey'in Bir Mutasarrıflığa Tayini.

EK M: Müfettiş Ali Seydi Bey'in Dicle ve Şattularab Genel Ahvâli ve Emlak-i Hümayunla İlgili Raporu

EK N: Hıttâ-i Irakiye Emlaki Hümayun Teftişine Görevlendirme

EK O:Hazine-i Hassa Tahrirat Kalemi Muharrirlerinden Ali Seydi Bey'le Sairenin Taltifleri

EK P: Mercan Mekteb-i İdadisi Kitabet Muallimliğine Ali Seydi Bey'in Tayini

EK R: Ali Seydi Bey'in Elazığ Valiliğine Tayini

EK S: Bolu Mutasarrıfı Ali Seydi Bey'e Maarif Nişanı Verilmesi

EK T: Ali Seydi Bey Tarafından Yazılan Ashâb-ı Bedir İsimli Eserin Basımı İçin İzin

EK U: Mirgün İttihad ve Terakki Adıyla Özel Okul Açma Dilekçesi

EK V(1-2): Ali Seydi Bey'in 1312/1896 Yılında Padişahın Yeni Yılını Kutlamak İçin Yazdđı Şiir

EK Y:Seyfettin Özeğe Kataloğu'nda Bulunan Ali Seydi Bey'in Eserlerinin Listesi

Ek A: Ali Seydi Bey'in TBMM'ye Verdiği Tercümeihali (Öz geçmiş)

Daire 4
Trabzon
Ali Seydi Bey
864

864

T. B. M. M. Azâyi kiramina mahsus muhtasar tercümei hal varakası

İntihap dairesi	TRABZUN VİLAYETİ	Eserler	Resimli kamusu esmanı - Yeni Türkçe resimli lügat ve sair -
İsmi	ALİ SEYDİ B.	İlmî rübeleri	- Yoktur -
Aile ismi	- Yoktur -	Meslek ve mesguliyeti	İdare memurluğu ve muallimlik
Babasının ve ana-sının ismi	ÜZEYİR PAŞA, SAFİYE HA-	Evlî olup olmamağı ve kaç çocuğu bulunduğuy	Evliyim ve bir erkek oğlum var.
Doğduğu yer	- ERZİNCAN -	İntihapın evvel son memuriyeti	Liselerde tarih muallimliği
Oturduğu yer	- İSTANBUL -	Memur değilse intihaptan evvel son vaziyeti	
Doğduğu tarih	- 1286 -	İntihap mazbâtasının tarihi	
Tahsili	MEKTEBİ MULKİY DEN M.	Kaç rey ile mebus intihap olunduğu	
Bilgi diller	TÜRÇE, ARAPÇA, FRANSIZCA	Mazbâtasının Meclis Heyeti Umumiyesince tasdik tarihi [1]	
Nede ihtisası olduğu	(TARİH) TE	Meclis iltihak tarihi	

Muhtasar tercümei hal

(1286) da Erzincanda doğdum. İlk tahsilimi orada yaptım. (1302) de mekeli mülkiyeye kirdim ve (1307) de diploma aldım. Üç sene kadar şurayı devlette ve on iki sen kadar da kazinesi kasası mümevizliğinde bulundum. (1325) mülkiye baş müfettişi oldum. Yedi sene bu hizmette kaldım. (4) ay kadar Adana valî vekâletinde, (3) sene kadar Bolu ve Çatalca mutasarrıflıklarında ve bir sen kadar da esaretin (ELAZİZ) valiliğinde bulundum. (1335) te infisal eyledim. O tarihten itibaren muallimlikle meşgulüm ve mütekekkim.

Ali Seydi

[1] Bu husus Meclis heyeti tabiriyencesine imlâ edilecektir.

Adres
K. V. 6-2-1931
Ankara'da: simdiçlik meydanı paças
İtali Harite:

Kaynak: TBMM Sicil Arşivi, Dosya nr. 846.

Ek B: Ali Seydi Bey'in TBMM Başkanlığına sunduğu Nutku

Mâ'ruz-i Hürmetkârânemizdir; Kânunuevvel 'in Dördüncü Pazartesi günü Mekteb-i Mülkiye'nin kırk altıncı devr-i senevî teessüsünü İstanbul'da bulunan Mülkiyeliler, merâsim-i mahsusa ile tes'id ettiler. Bu Merasimde med'uvven hâzır bulunan Dâhiliye Vekâleti Celîlesi Müsteşarı Münir Beyefendi'ye Mülkiye Mezunları Cemiyeti Heyet-i Umumiyyesi, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin mümessili sıfatıyla selâmladı. Bu vesile ile Mektebi eizze-i irfanı Yunan, Balkan, Cihan Muharebelerinde, son İstiklâl Harbi'nde canlarını feda eden şühedası, gazileri ve Mülkiye evladının vatanımızın harsı inkişafında ve idare-i mülkiyemizin salâh ve tekemmülü emrinde masruf olan hizmetleri tizkâr edilmiştir. Aziz hâtırat ve mukaddesatı ile hakikî bir mâ'bed-i irim olan Müessesemizin kadir kıymeti lehülhamd Vatan ve Milletçe bilinmekte ve Mülkiyelilere mükâfat-ı sa'yeleri diriğ edilmemiştir. Ezcümle millî mefkûre uğrunda mücâhedâta can ve başla iştirak eden en güzide Mülkiyelilere en mutena vüâyât-ı müstahlasamızın idâre-i mülkiyeleri tevdi' edilmekte olduğu ve İstanbul Teşkilât-ı Mülkiyesini tensika çalışanların da. Yine bu Mekteb şâkirdân-ı mâ'rifeti olmaları başlıca müstelzim-i fahrü memnuniyet bulunduğu lisân-ı şükran ve imtinan ile yâd olunmuştur. Filhakika Türk Milleti'nin kudret-i hayâtiyesinde, son Harbimizde şanlı zafer hârikaları ibda' eden Erkân-ı Harbiyemizin yanında, halk idaresine salim ve muntazam bir cereyan ve bir seyr-i tekâmül vermektedir. Memlekette Kanunu hâkim kılacak olan Erkân-ı Mülkiyemiz de sarf edegeldikleri ve edecekleri mesâi'de bütün kuvvetlerini ve muvaffakiyetlerini halkımızın hakikî mümessili olan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin müzaheretine medyundurlar. Mazisi ile Memlekete en şamil ve müsmir hizmetleri eda eylediği gibi istikbâli ile de vatanımızda hâkimiyet-i milliyenin istikrarı için en rasîn ma'mur bir istinadgâh teşkil edecektir. Mülkiye Müessesesi ve evlatları hakkında gösterilen âsâr-ı kadirşinâsîden dolayı bütün Mülkiyelilerin kalbi ve samimi teşekkürlerinin Riyaset-i Celileri vasıtasıyla Muhterem Halk Mümessillerine iblâğı Mülkiye Me'zunları Cemiyeti Hey'et-i Umumiyyesince müttefikan taht-ı karara alınmış olduğu maalîhtirâm arz olunur.⁵ Kânunuevvel 1338(5 Aralık 1922) Me'zunîn-i Mülkiyye Cemiyeti Reisi

(Ali Seydi)

Kaynak: Mücellidoğlu Ali Çankaya, **Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (1859-1968)**, C.II, Mars Matbaası, Ankara, (1968-1969), s.457.

Ali Seydi Bey merhumun cenaze merasimi

Ali Seydi Bey merhum ve cenaze merasiminden bir intiba

Vefat eden Trabzon meb'usu Ali Seydi Beyin cenazesi dün Cerrahpaşa hastanesinden kaldırılarak Topkapı mezarlığına defnedilmiştir. Cenaze merasiminde hükümet erkânı, birçok muallimler ve merhumun talebelerile dostları hazır bulunmuşlardır.

Ali Seydi Bey 307 senesinde mülkiyeden çıkmış, kaymakamlık, mutasarrıflık, valilik ve mülkiye müfettişliği gibi idari vazifelerde hizmet ettikten sonra mütarekede Sait Paşa kabinesi tara-

findan azil ve tekaüde sevk edilmiştir. Beş altı ay evvel de Trabzon meb'usluğuna seçilmişti. Merhum uzun müddet Mülkiyede muallimlik yaparak yüzlerce talebe yetiştirdiği gibi 93 tane eser yazarak irfan hayatımıza unutulmaz hizmetler ifa etmiştir. Bilhassa Resimli Kamusu pek meşhurdur. Ali Seydi Beyin ölümü memleket için ziyadır. Kendisine rahmet diler, kederli ailesine beyanı taziyet eyleriz.

Ek D: Ali Seydi Bey'in İsmi Yaşatılması

T.C.
ERZİNCAN VALİLİĞİ
İl Millî Eğitim Müdürlüğü

27

Sayı : 52781123-105.99-E.6027817
Konu : Ali Seydi Bey

22.03.2019

ERZİNCAN VALİLİĞİNE
(Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü)

İlgi : 12.03.2019 tarihli ve 47095269-622.01-E.2695 sayılı yazınız.

İlgi yazınız ekinde gönderilen e-posta iletilisinde; 1870 yılında Erzincan'da doğan Ali Seydi Bey'in Osmanlı Devletinde 1890 yılından itibaren Şurayı Devlet Memurluğu, Muallimlik, farklı vilayetlerde Mutasarrıflık ve Valilik olmak üzere çeşitli devlet görevlerinde bulunduğu, ayrıca başta tarih olmak üzere edebiyat ve ahlak alanında eserlerinin mevcut olduğu belirtilmiş olup, bu değerli aydınımızın isminin okul, kütüphane vb. yerlere verilip verildiğinin bildirilmesi istenilmiştir.

Yapılan araştırmalar neticesinde "Ali Seydi Bey" isminin Erzincan Anadolu İmam Hatip Lisesi koridorunda oluşturulan kitaplığa verildiği tespit edilmiştir.

Bilgilerinize arz ederim.

Aziz GÜN
İl Millî Eğitim Müdürü

8185
İl Bas. ve Halk İliş. Müd.
2.6 Mart 2019
Vali Y.

"Güvenli Elektronik İmza"
Aslı ile Aynıdır.
22.03.2019
Ayşe AÇIKDAĞ
Memur

Adres: Mengüoğlu Mahallesi 1311 Sokak No:10 ERZİNCAN
Elektronik A@: erzincan.meb.gov.tr
e-posta: ortae@erzincan.meb.gov.tr

Bilgi için: Güner AKARSULAR Ortaöğretim Hizmetleri Birimi Şefi
Tel: 0 (446) 214 20 73
Faks: 0 (446) 214 11 85

Bu evrak güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır. <https://evraksorgu.meb.gov.tr> adresinden 91aa-6bbb-3bbf-a5d9-06dc kodu ile teyit edilebilir.

Ek E: 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnâmesine göre İstanbul'da bulunan 264 İptidai Mektep(Sıbyan Mektebi)programı.

Bu devrede iptidai mekteplerinin programlarının aldığı son şekil şudur:

Dersler	Birinci sene	İkinci sene	Üçüncü sene
Elifba	12	—	—
Kur'anı Kerim	12	6	5
Tecvid	—	2	2
İlmihâl	2	3	3
Ahlâk	—	2	2
Sarfı Osmani	—	—	2
İmlâ	3	3	2
Kıraat	3	2	1
Mülâhhas Tarihi Osmani	—	—	2
Muhtasar Coğrafyayî Osmani	—	—	2
Hesap	1	2	2
Hüsnihat	1	2	1
	<hr/>	<hr/>	<hr/>
	34	22	24

Bu program bütün İstanbul Mektepleriyle İstanbul'dan başka diğer kasabalar Mekteplerine mahsustur. Köy İptidai Mekteplerinin programı ise daha muhtasardır. Meselâ Köy Mekteplerinde Tarih, Coğrafya, Sarfı Osmani ve Ahlâk dersleri okutulmazdı.

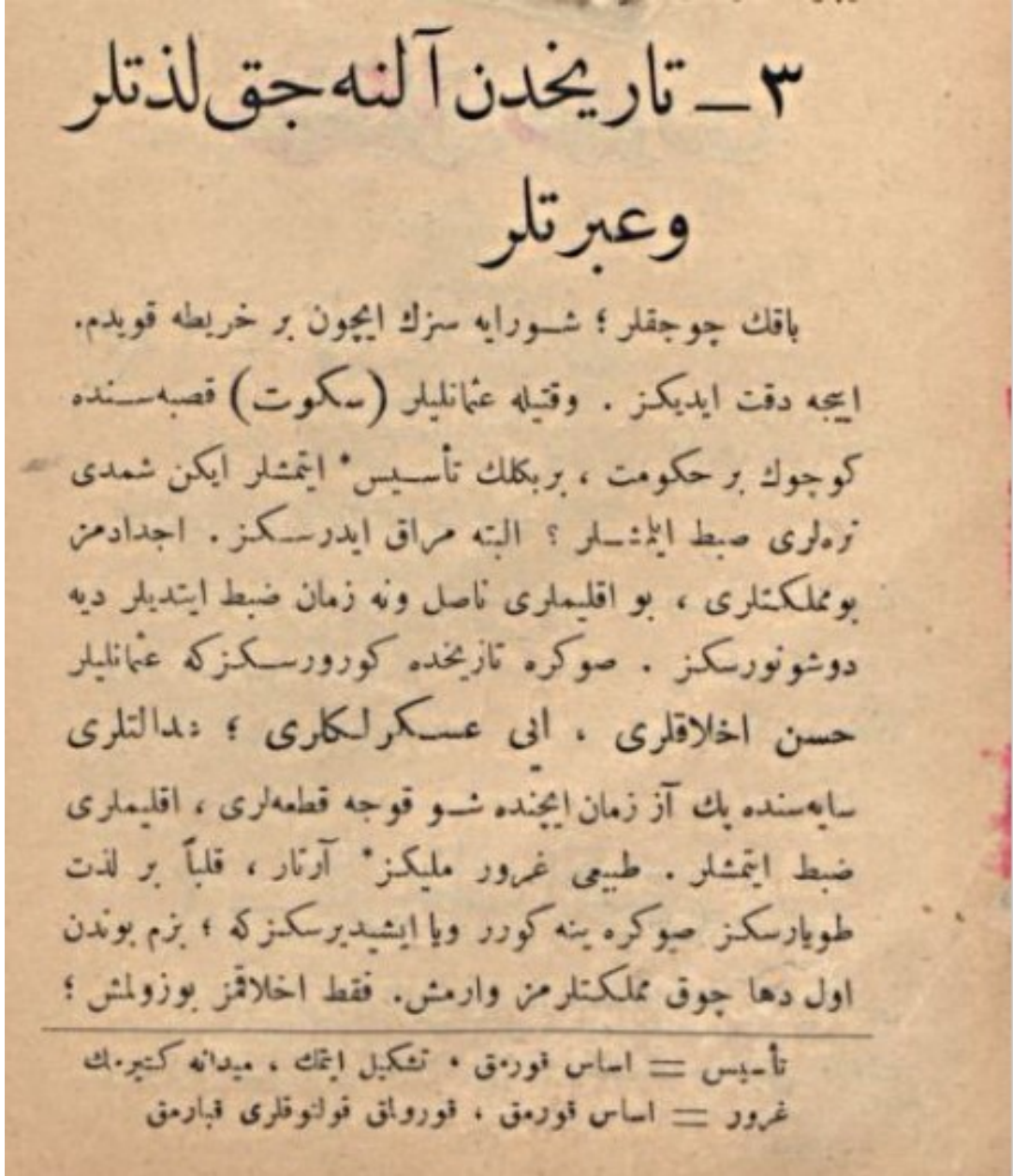
Kaynak: Osman Ergin, **Türk Maarif Tarihi**, C. 1-5, Eser Matbaası, İstanbul, 1977, s. 906.

Ek F: Ders Kitaplarında Resim ve Harita Kullanımına Örnek, İlk hutbe-i istiklâli Osmâni 'nin okunduğu Karacahisar Cami-i Şerifi.

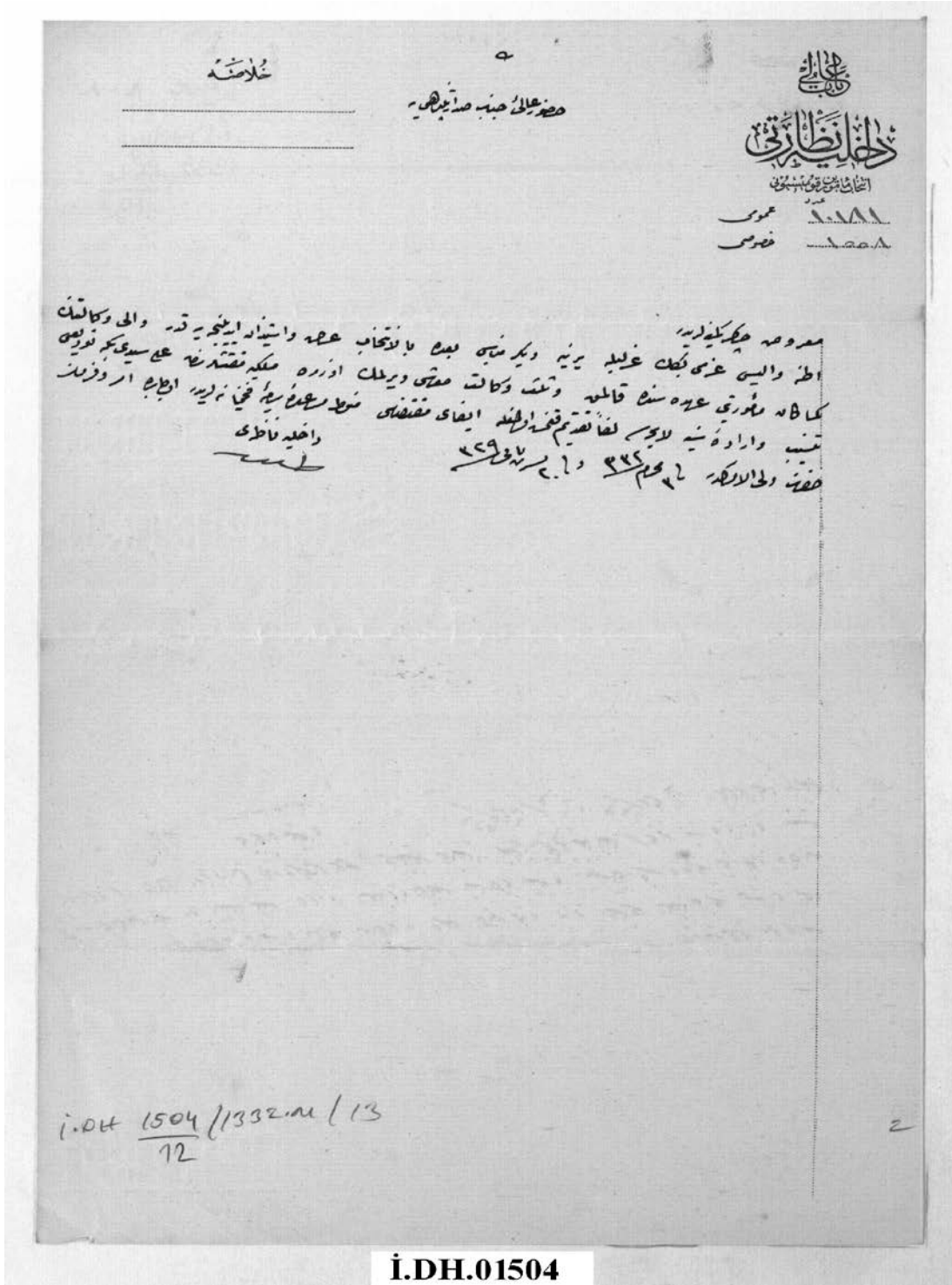
Kaynak: İptidailere Mahsus Tarih-i Osmani, s.7.

Ek G: Ali Seydi Bey'in İptidailer İçin Yazdığı Tarih-i Osmani Üslup Özelliklerini Temsil Eden Bir Metin.

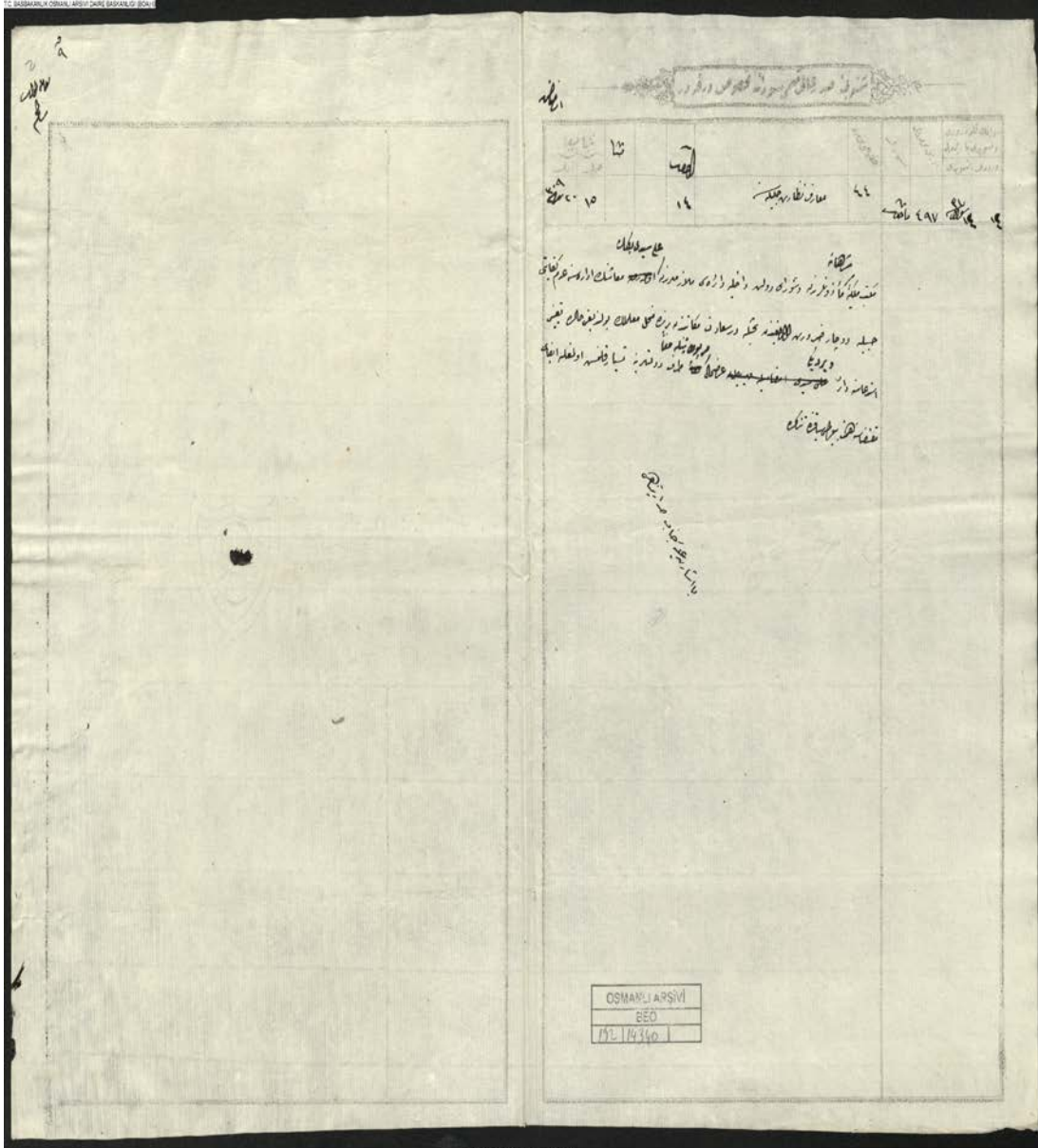
Kaynak: İptidailere Mahsus Tarih-i Osmani, s.4.

EK H: Mülkiye Müfettişlerinden Ali Seydi Bey'in Vekâleten Adana Valiliği'ne
Tayini

Kaynak: BOA. İ.DH. nr.1504/12, 3 M 1332.

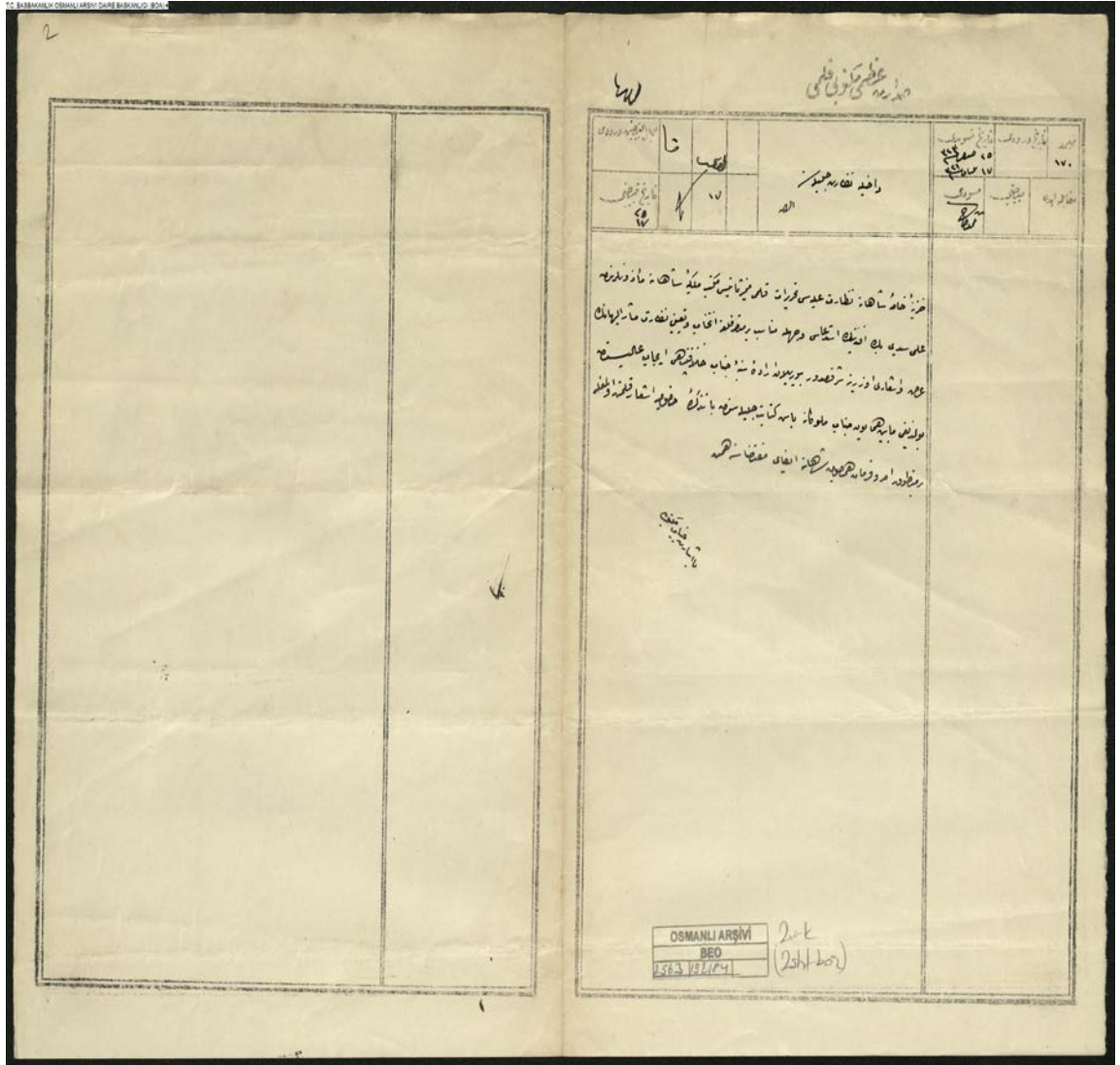
EK K: Mekteb-i Mülkiye-i Şahane Mezunlarından ve Şûra-yı Devlet Mülazımlarından Ali Seydi Bey'in Münhal Bir Muallimlikte İstihdamı

BEO.000192.014340.001

Kaynak: BEO. nr.192/14340, 15 L 1310.

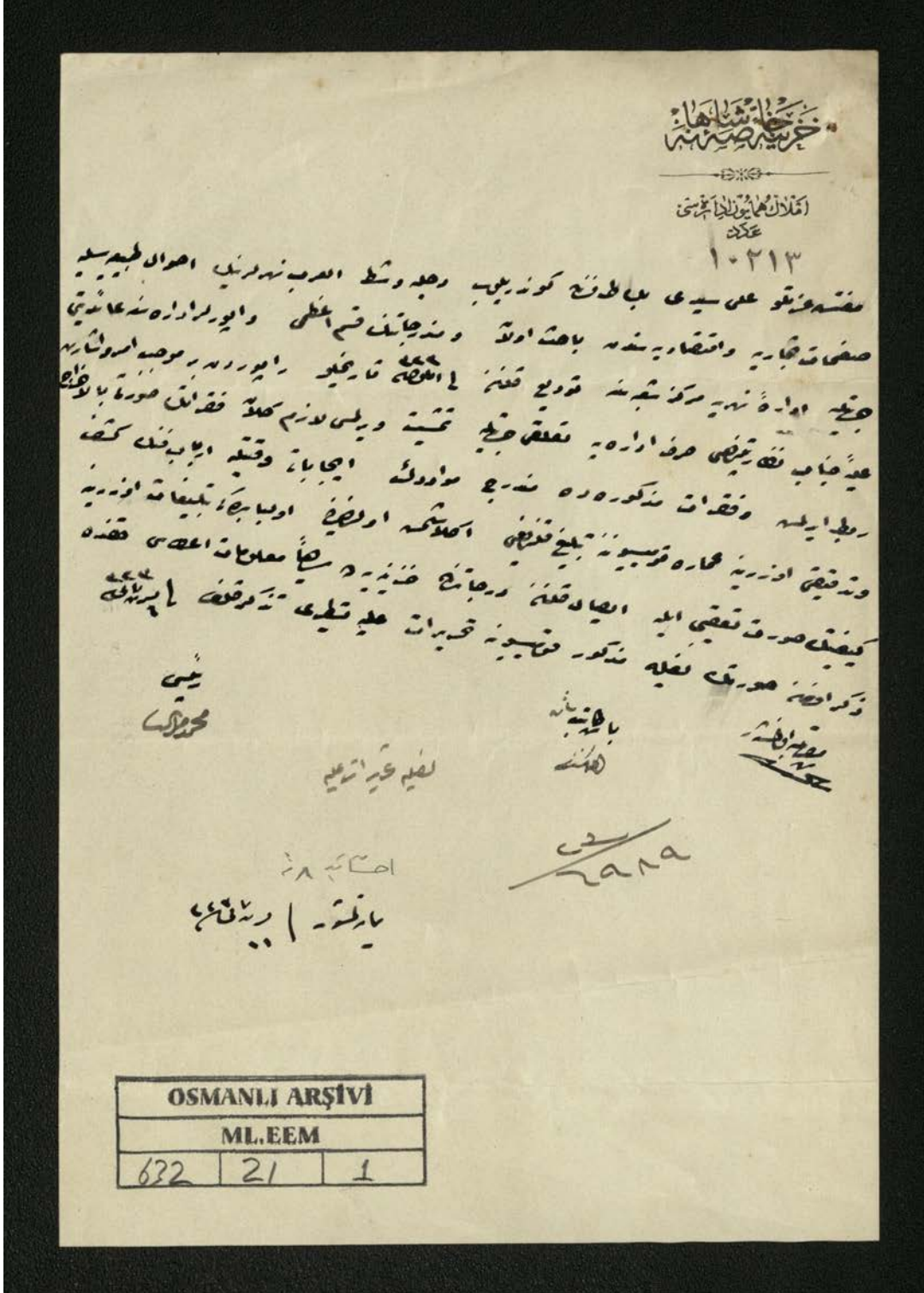
EK L: Hazine-i Hassa Nezareti Tahrirat Kalemi Mümeyyiz-i Sâni'si Ali Seydi Bey'in Bir Mutasarrıflığa Tayini.

BEO.002563.192184.001

Kaynak: BEO. nr. 2563/192184, 25 S 1323.

EK M: Müfettiş Ali Seydi Bey'in Dicle ve Şattularab Genel Ahvali ve Emlak-i Hümayunla İlgili Raporu

ML.EEM.00632.00021.001

Kaynak: BOA. ML. EEM. nr. 632/21, 11 Ts 1323.

خبره خادم شاهنظر علی

مردعه جگر کلبه

از آنکه عهده و بایده اولی اوست و امداد هر یک از آنرا در وقت تشکیک و تسفیله اساسی ایجاب میکند
و کویوت مقاصد و متفق باشد بخانه مصالح جاریه آنکه بر حسب مذاکره آنکه خارده انظار
تجدید و متاد و سنده اجرائی صورت گیرد اما واسطای اصول معین در آن و بودک فواید و کفایت لفظی
و در اولت احتیاج کویوت میان بدیهات قطعی در آن اولیا هر یک که حکمت و اراده در آن معاصد و کفایت
سبب هر دو در معهود و معاهد است که در آنجا اولی در اولت لفظی است و در اولت لفظی
البروم واضح تفسیری مفقود است که در آنجا نیز سبب اصول مذاکره آنکه در آنجا اولی در اولت لفظی
و متاد و سنده اجرائی است که در آنجا بر حسب مذاکره تشکیک و سبب مساعدت
اولی در آنجا معاصد و در آنکه در آنجا اولی در آنجا سبب مساعدت لفظی است که در آنجا
محمول اولی در آنجا سبب است که در آنجا اولی در آنجا سبب مساعدت لفظی است که در آنجا
و اختلاف از آنجا اولی در آنجا سبب است که در آنجا اولی در آنجا سبب مساعدت لفظی است که در آنجا
اولی در آنجا سبب است که در آنجا اولی در آنجا سبب مساعدت لفظی است که در آنجا
بودن طرفه آنست که امضا و تحمیل ایس اصولک نایس و کفایت لفظی است که در آنجا
احوال سبب لفظی در آنجا اولی در آنجا سبب است که در آنجا اولی در آنجا سبب مساعدت لفظی است که در آنجا
بایسته و لفظی است که در آنجا اولی در آنجا سبب است که در آنجا اولی در آنجا سبب مساعدت لفظی است که در آنجا
حاضر اولی در آنجا سبب است که در آنجا اولی در آنجا سبب مساعدت لفظی است که در آنجا
و بایسته مساعدت لفظی است که در آنجا اولی در آنجا سبب است که در آنجا اولی در آنجا سبب مساعدت لفظی است که در آنجا

خطه عتیقه ایلیه
تفتیشیه

اصنافی و احوالی

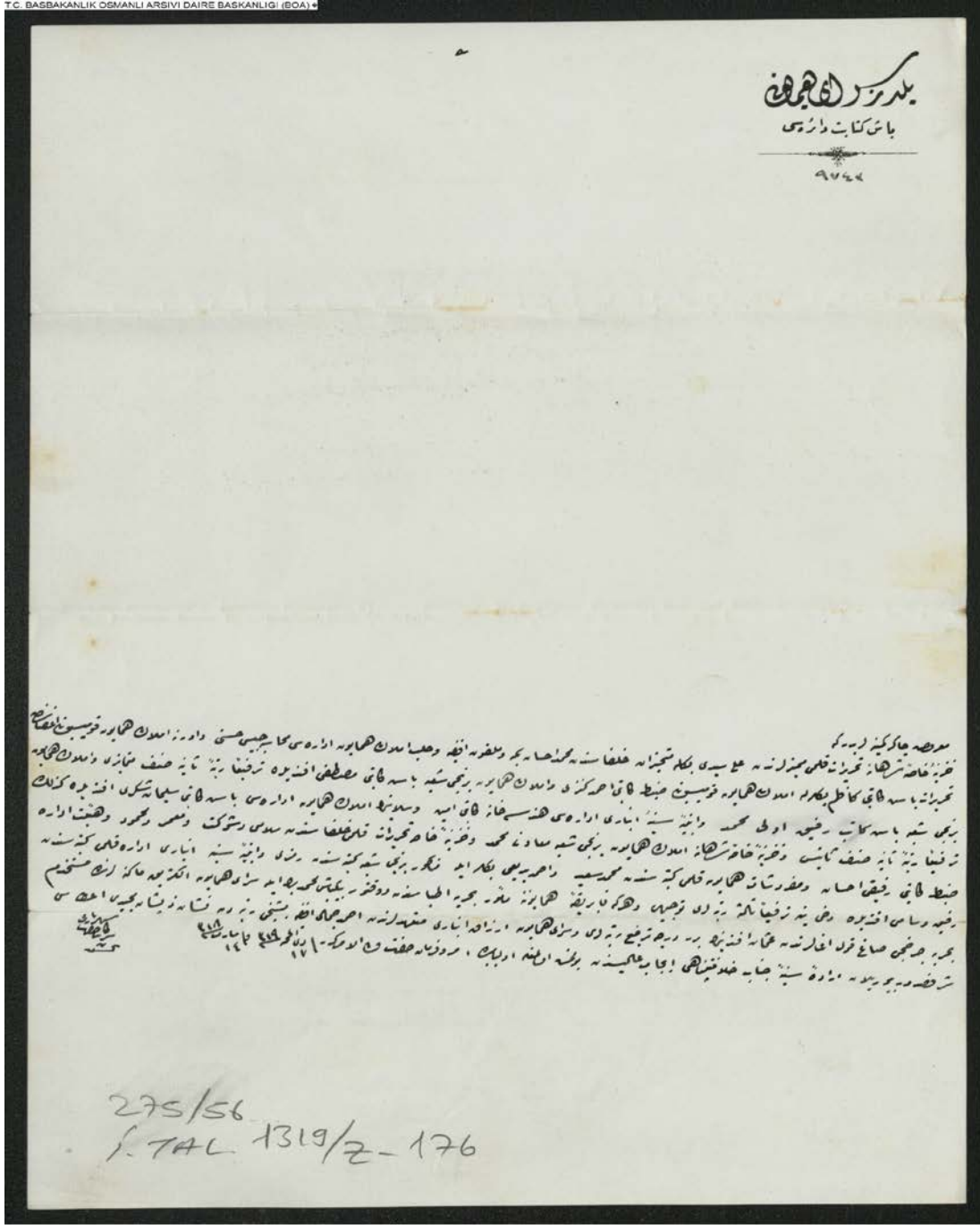

OSMANLI ARŞIVI		
ML.EEM		
634	64	1

ML.EEM.00634.00064.001

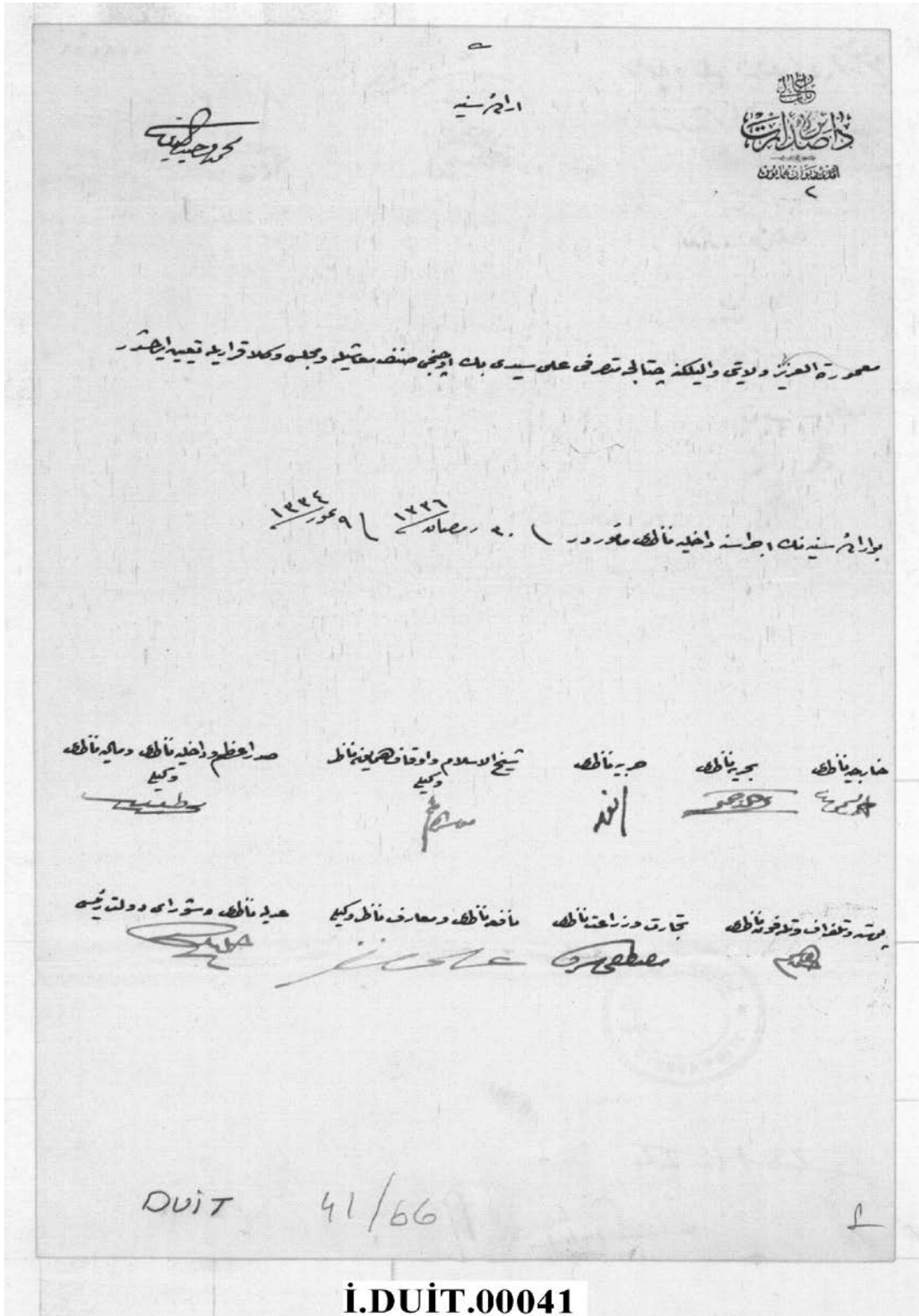
EK O: Hazine-i Hassa Tahrirat Kalemi Muharrirlerinden Ali Seydi Bey'le Sairenin Taltifleri

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAİRE BASKANLIĞI (BOA)

Kaynak: BOA. İ.TAL. , nr. 275/56, 17 Z 1319.

EK R: Ali Seydi Bey'in Elazığ Valiliğine Tayini

Kaynak: BOA. İ.DÜİT. nr.41/66.15 S 1336.

EK S: Bolu Mutasarrıfı Ali Seydi Bey'e Maarif Nişanı Verilmesi

T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BASKANLIĞI (BOA)

معارف عمومی نظارتی قلم مخصوص - اداره سز مخصوص مسوده

دوبه اولیائی

مذکره و قرارنامه نومبردی

نومبردی دوبه نومبردی

۵۶۷

شماره

قومی دوبه نومبردی

۲۱۶۶۱۷

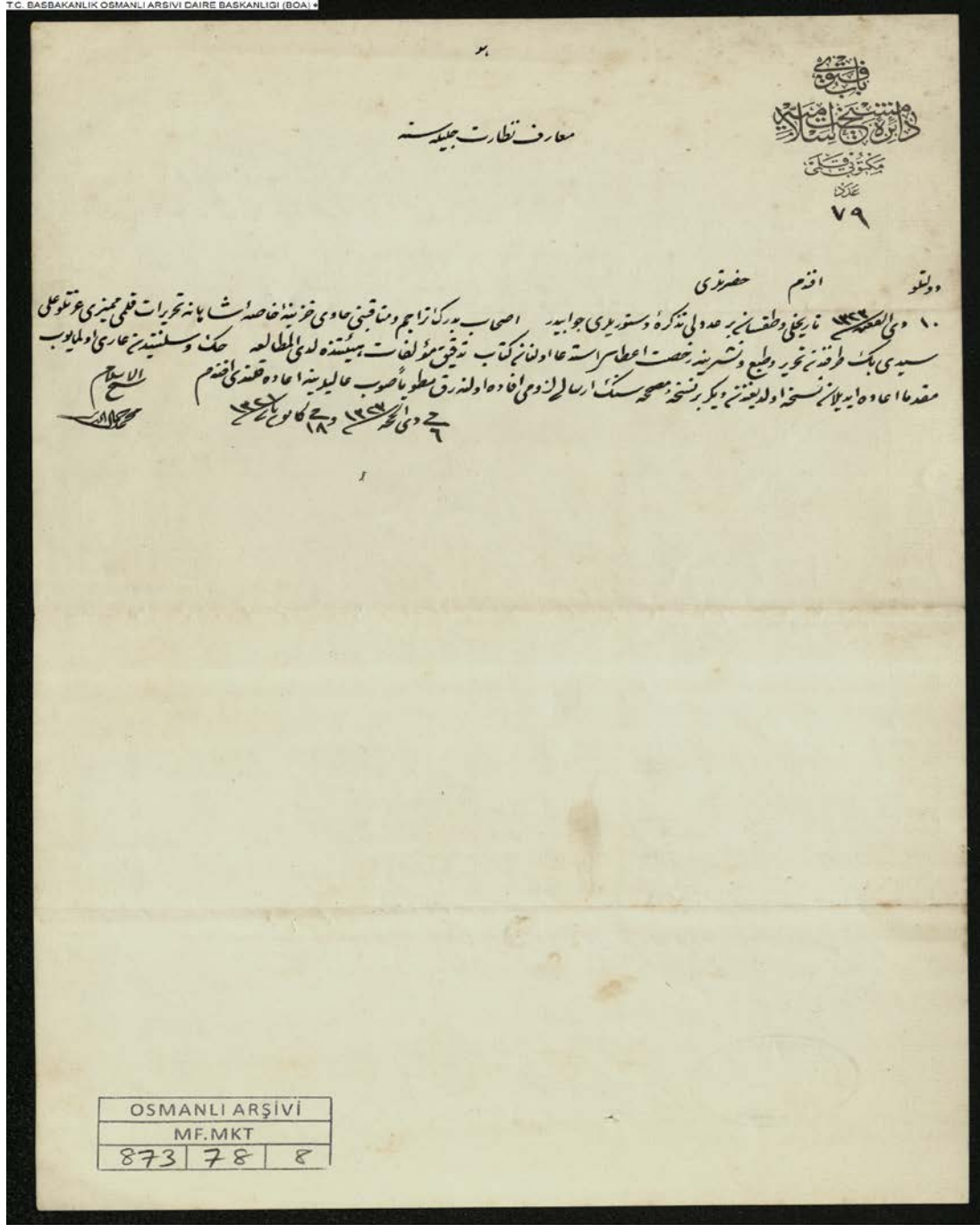
تاریخ	محررات	واردات	تورود	تخریص	نوی	فلاصه				
						نوی	تخریص			
<p>ماہنامہ</p> <p>بولی لوائی داخلہ تاسیس و کارایلیلم مطابق ناسی امرت</p> <p>انکسٹریٹھ خشت برکزیہ معارف و ادبیات سبوق و دلدن بولت نقره عیبیہ بلڈ</p> <p>اقتیاد کچھ سبوق معارف ناسیہ تنظیم ایسیہ بولباہ تنظیم ایسیہ ارادہ سبوق</p> <p>نفا تنظیم اذتھ ایفای تقاضی و سز ایسین قیظیر - قطبہ</p> <p>ارادہ سبوق</p> <p>بولی لوائی داخلہ تاسیس و کارایلیلم مطابق ناسی امرت</p> <p>انکسٹریٹھ خشت برکزیہ معارف و ادبیات سبوق و دلدن بولت نقره عیبیہ بلڈ</p> <p>اقتیاد کچھ سبوق معارف ناسیہ تنظیم ایسیہ بولباہ تنظیم ایسیہ ارادہ سبوق</p> <p>نفا تنظیم اذتھ ایفای تقاضی و سز ایسین قیظیر - قطبہ</p>										
<p>OSMANLI ARŞIVI</p> <p>MF.MKT</p> <table border="1" style="display: inline-table; border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="padding: 2px;">1218</td> <td style="padding: 2px;">24</td> <td style="padding: 2px;">4</td> </tr> </table>								1218	24	4
1218	24	4								

استانبول - مطبعہ ناز

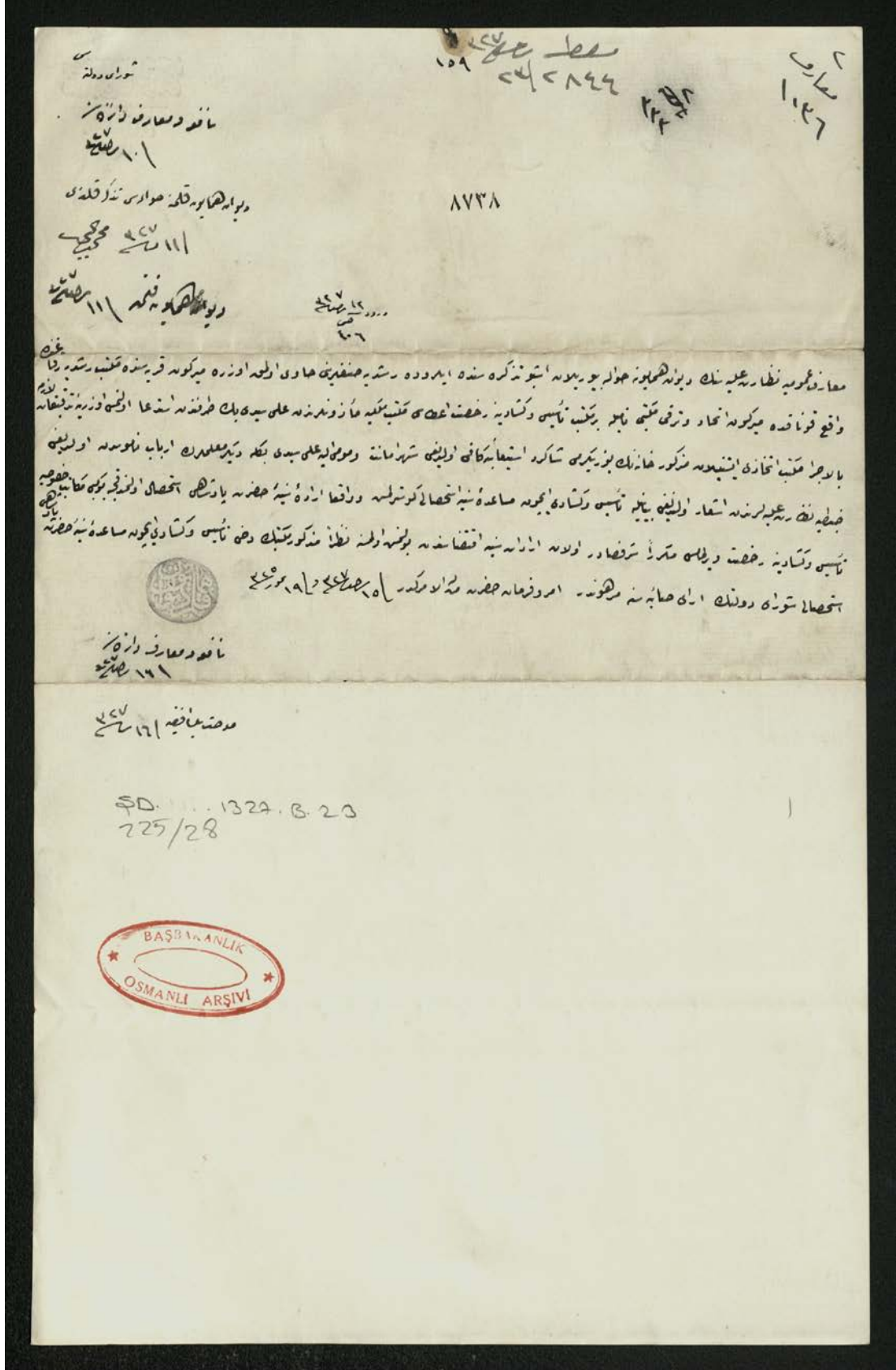
MF.MKT.01218.00024.004

Kaynak: BOA. MF. MKT. nr. 1218/24. 15 L 1334.

EK T: Ali Seydi Bey Tarafından Yazılan Ashâb-ı Bedir İsimli Eserin Basımı İçin İzin Verilmesi

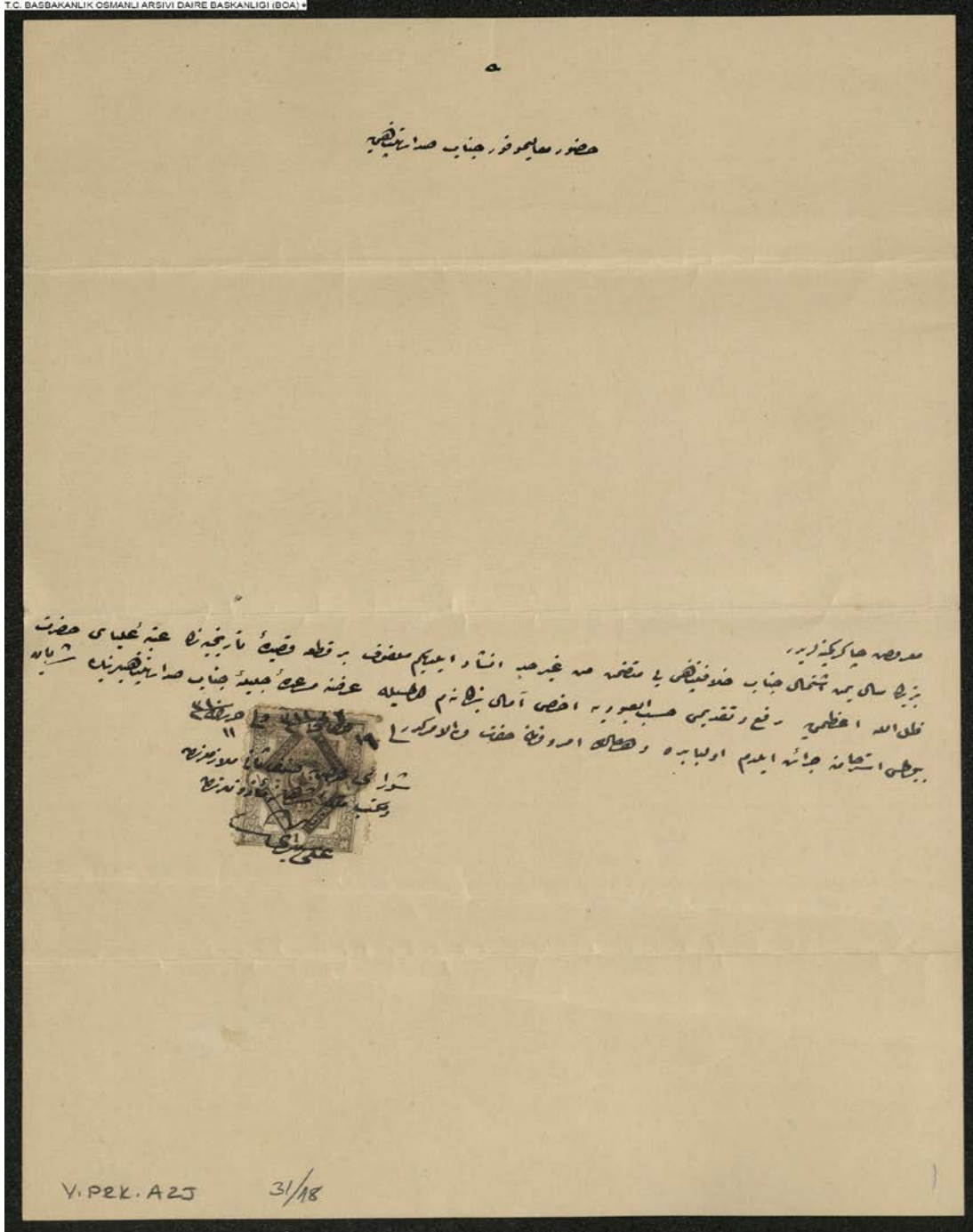
Kaynak: BOA. MF. MKT. nr.873/78.28 Ca 1323.

ŞD.00225.00028.001

Kaynak: BOA. ŞD. nr.225/28, 23 B 1327.

EK V1: Ali Seydi Bey'in 1312/1896 Yılında Padişahın Yeni Yılı'nı Kutlamak İçin Yazdığı Şiir

Y.PRK.AZJ.00031.00018.001

اقباس ایشو له ام . اقباس وده معدن
 چونکه حاجی بزم های معدن
 شایعاً ، نامی عدوی بیکم ارجیبی
 دردی کردون و چو درم هیان و بیعت
 ساجه ویت نشا باعث فخر مدد
 نام های مطیبه مدار محمدت
 ای زنی بر درانه ! اینه تمام ایلین
 طودی انا رقیب سراسر مسکت
 سایر شهان نشی عدل سفینه جلانه
 ضعیف معور ، مسکت معور ، کاکه مدد
 اسی تاریخ زنده ؛ جویس مدد
 منبع فخر و سعادت ، اولاد و رحمت
 شریک اعلی و صفایکده حاجی وار ؟
 چو کله معدیه ، اوتاه عالم نقبت
 زانا انکاره بونه اولکل ای توفیقانکده
 وصفین تعداد ایچونه بوندر بوندر مقدره
 مقصدی بزیل سال نو برعاجز بنی زان
 برقیب عیال ایله ایلین دکلر مغزوت
 اسانک دور دایم ایلیکجه اقتداره
 برج اقبالک دور ایشو له اورسیر طفت
 ایردی زانیه کلاک مقضای معدن
 برودی ایلر کندی شمدی ایلی عیالفت
 ۱۸۱۵

سوری قلمه صفیاً مدد بوندر
 و عیبیکده توفیقانکده
 عدوی قلمه

Y.PRK.AZJ 31/18

EK Y: Seyfettin Özege Kataloğu' nda Bulunan Ali Seydi Bey'in Eserlerinin Listesi

1. Kitâbet Dersleri / Ali Seydi,1321/1904.
- 2.Resimli Kamus-i Osmani/ Ali Seydi,1914.
- 3.Güldeste-i Bedâyi / Ali Seydi, 1325.
- 4.Mekatib-i Sultaniye Şakirdanına Mahsusu Devlet-i Osmaniye Tarihi / Ali Seydi.
- 5.Usûl-i Terbiye-i Ahlâkiye ve Medeniye / Ali Seydi, 1910, C.3.
- 6.Tertib-i Cedid: Muhtasar Güldeste-i Bedâyi / Ali Seydi, Muhammed Rıza, 1909.
- 7.Ahlâk-ı Dinî / Ali Seydi,1911.
- 8.Aşere-i Mübeşşerenin Tercüme-i Ahvâl ve Menakıbı / Ali Seydi; Naşiri: Mehmet Rıza İbnirrasih, 1909.
- 9.DeFTER-i Galatât / Ali Seydi,1324.
- 10.Kitâbet Dersleri / Ali Seydi,1321/1904.
- 11.Kitâbet-i Hususiye ve Ticâriyye Dersleri / Ali Seydi ydî,1324.
- 12.Latin Hurûfu Lisanımızda Kabil-i Tatbik Midir? / Ali Seydi,1340.
- 13.Lisan-i Osmanide Müstamel Lûgat-ı Ecnebiyye / Ali Seydi,1327.
- 14.Lûgatçe-i Edebiyat. Seci' ve Kafiye Lûgatına Zeyl / Ali Seydi,1324.
- 15.Mesâil-i Tabiiye / Ali Seydi,1318/1901.
- 16.Musâhabât-ı Ahlâkiye 2. Kısım. Devre-i ÜLâ-2. Sınıf / Ali Seydi,1332/1916.
- 17.Musâhabât-ı Ahlâkiye 4. Kısım. Devre-i Mutavassıta-2. Sınıf / Ali Seydi,1332/1916.
- 18.Musâhabât-ı Ahlâkiye 5. Kısım. Devre-i Äliye-1. Sınıf / Ali Seydi,1333/1916.
- 19.Musâhabât-ı Ahlâkiye 5. Kısım. Devre-i Äliye-1. Sınıf / Ali Seydi,1336/1920.
- 20.Musavver Dairetü'l-maarif / L. Ali Seydi - Ali Reşad - Mehmed İzzet - Feuillet, 1332/1915.
- 21.Sokullu Mehmed Paşa / Ali Seydi, 1327.
- 22.Vezâif-i medeniye / Ali Seydi,1910.
- 23.Alemdar Mustafa Paşa yahut Tarih Tekerrürden İbarettir / Ali Seydi,1911.
- 24.Amelî ve Nazarî Kitabet-İ Husûsiyye Ve Ticâriyye Dersleri / Ali Seydi,1906.
- 25.Devlet-i Osmaniye Tarihi (Mekatib-i İdadiye Şakirdanına Mahsûs) / Ali Seydi,1329/1914.
- 26.İbtidailere Mahsûs Haritalı Tarih-i Osmani/ Ali Seydi,1330/1914.
- 27.Kızlara Mahsûs Terbiye-i Ahlâkiye Medeniye / Ali Seydi.
- 28.Mekâtib-i İdadiye Şakirdanına Mahsûs Devlet-i Osmaniye Tarihi / Ali Seydi,1329/1913.
- 29.Mekâtib-i Sultaniye Şakirdanına Mahsûs Devlet-i Osmaniye Tarihi / Ali Seydi,1339/ .
- 30.Musâhabât-ı Ahlâkiye, Diniye, Tarihiye, Medeniye. İlk Mekteb 5. Ve 6. Sınıflar İçin / Ali Seydi,1332/1916.
- 31.Musâhabât-ı Ahlâkiye 6. Kısım. Devre-i Äliye-2. Sene / Ali Seydi,1333; 1917.
- 32.Musâhabât-ı Ahlâkiye 2. Kısım. Devre-i ÜLâ-2. Sınıf / Ali Seydi,1334; 1918.
- 33.Musâhabât-ı Ahlâkiye 4. Kısım. Devre-i Mutavassıta-2. Senesine mahsus / Ali Seydi,1333; 1917.
- 34.Musâhabât-ı Ahlâkiye 5. Kısım. Devre-i Äliye-1. Sınıf / Ali Seydi,1334; 1918.
- 35.Musâhabât-ı Ahlâkiye 5. Kısım. Devre-i Äliye-1. Sınıf / Ali Seydi,1336; 1920.
- 36.Musâhabât-ı Ahlâkiye ve Malûmât-i Medeniye. Devre-i Aliye 1 / Ali Seydi - Mustafa, 1336; 1923.

37. Musâhabât-ı Ahlâkiye ve Malûmât-i Medeniye. Devre-i Aliye 2 / Ali Seydi - Mustafa, 1339; 1923.
38. Seci' ve Kâfiye Lügatı / Ali Seydi - Melkon, 1323; 1907.
39. Seci' ve Kâfiye Lügatine Zeyl / Ali Seydi - Melkon.
40. Tarih-i Osmani, Mekatib-i Askeriye-i Şâhâneye Mahsus / Ali Reşad - Ali Seydi, 1327; 1911.
41. Tarih-i Osmani. Rüşdiye 2. Sınıf / Ali Reşad - Ali Seydi, 1327; 1911.
42. Tarih-i Umûmî. Sultanî Mektepleri İçin, Kurûn-ı Cedide 8. Sınıf / Ali Reşad - Ali Seydi, 1327; 1911.
43. Tarih-i Umûmî. Sultanî Mektepleri İçin, Kurûn-ı Cedide 8. Sınıf / Ali Reşad - Ali Seydi, 1330; 1914.
44. Tarih-i Umûmî. Sultanî Mektepleri İçin, Kurûn-ı Vusta 7. Sınıf / Ali Reşad - Ali Seydi, 1327; 1911.
45. Terbiye-i Ahlâkiye ve Medeniye / Ali Seydi, 1329; 1913.
46. Terbiye-i Ahlâkiye ve Medeniye, İdadi Mektepleri İçin / Ali Seydi, 1326; 1910.
47. Teşrifat ve teşkilatımız = Teşrifat ve Teşkilât-I Kadimemiz. / Ali Seydi, baskıya hazırlayan Niyazi Ahmet Banoğlu (ts.) .
48. Terbiye-i Ahlâkiye ve Medeniye / Ali Seydi, 1329; 1913.
49. Terbiye-i Ahlâkiye ve Medeniye / Ali Seydi, 1331; 1915.
50. Tertib-i Cedid Güldeste-i Bedâyi / Ali Seydi, 1904.
51. Usûl-i terbiye-i ahlâkiye ve medeniye: Bilumum Mekatib-i Rüşdiye ve İdadiyeye Mahsûs / Ali Seydi, 1910.
52. Devlet-i Osmaniye'nin Son Bir Asırlık Tarih-i Teceddüd ve İnkılabı / Ali Seydi, 1327; 1911.
53. Resimli yeni Türkçe Lügat / Ali Seydi, 1329.
54. Defter-i Galatât / Ali Seydi, 1908.
55. Güldeste-i Bedâyi / Ali Seydi, 1909.
56. Lûgatçe-i Edebiyat / Ali Seydi, 1908.
57. Mesâil-i Tabiiye / Ali Seydi, 1901.
58. Musavver Dairetü'l-maarif / L. Ali Seydi - Ali Reşad - Mehmed İzzet - Fuillet, 1913-1915.
59. Seci' ve Kâfiye Lügatı / Ali Seydi - Melkon, 1907.
60. Tarih-i Kadim / Ali Reşad - Ali Seydi.
61. Tarih-i İslam / Ali Reşad - Ali Seydi.

Kaynak:

<http://bilgimerkezi.atauni.edu.tr/yordambt/yordam.php?sayfa=sayfaArama&aKutuphane=A&aBolum=01>

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı: Erdal SARIBAŞ

Doğum Tarihi ve Yeri:10.03.1977- Giresun

E-Posta: erdalsrbs191@gmail.com

Öğrenim Durumu: Lisans: 2000, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Fakültesi.

Mesleki Deneyim: Bağcılar'da farklı okullarda öğretmenlik ve idarecilik, Bahçelievler Yenibosna Anadolu İmamhatip Lisesi Tarih Öğretmenliği

Tezden Türetilen, Yayınlar:

Ali Seydi Bey'in Risalesine Göre Sokullu Mehmet Paşa'nın Devlet Adamı Özellikleri, *Al Farabi 7. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi*, Bursa: Mayıs 2020, s.227-241.

